POLSKIE PISMO ENTOMOLOGICZNE

BULLETIN ENTOMOLOGIQUE DE LA POLOGNE

WYDAJE
POLSKI ZWIĄZEK ENTOMOLOGICZNY
PUBLIÉ PAR LA SOCIÉTÉ POLONAISE DES ENTOMOLOGISTES

Z ZASIŁKU WYDZIAŁU NAUKI MIN. W. R. I O. P.

T. III. — ZESZYT 1—4. — 1924

LWÓW
Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH
POD ZARZĄDEM JÓZEFA ZIEMBIŃSKIEGO

TREŚĆ T. III-go (SOMMAIRE DU VOL. 3-e).

I. Prace i notatki.

Str. (pg.)

Bieżanko C. M.: Nowe melanotyczne aberacje u *Arctiidae*. *A. hebe* ab. *melaena* Bież., *A. caja* ab. *quasimonochromica* Bież. Über neue melanotische Aberrationen von *Arctiidae* Tafel I. 68

Błędowski R. i Kraińska K.: Materjały do fauny Ichneumonidów Polski. Cz. I. Materials to the fauna of the Ichneumon-flies in Poland. Part I. Subfamilies Ichneumoninae and Pimplinae . . 37

Eichler W.: Nouvelles espèces et variétés de coléoptères du Caucase et de l'Asie-mineure 61

— Wykaz chrząszczów, zebranych w sandżaku trapezunckim i Gümüschchane w Azji Mniejszej w l. 1916 i 1917. IV. Verzeichnis der in kleinasiatischen Sandschaks Trapezunt u. Gümüsch-chane in Jahren 1916—1917 gesammelten Coleopteren. IV. 80

Fudakowski J.: Ważki (Odonata) rowu dunajeckiego. Les Odonates de la fosse du Dunajec (chaîne de Carpathes) 75

— Przyczynek do fauny Ważek Małopolski zachodniej. Beitrag zur Kenntnis der Odonaten-Fauna von Süd-West-Polen 127

Kaucki T.: Motyle t. zw. większe, rzadsze lub nowe dla Małopolski. Seltenere oder neue Macrolepidopteren für Kleinpolen . . . 89

Kinel J.: O krajowych formach rodz. *Niphetodes* Mill. (Col., Staphyl.). Über die heimischen Formen von *Niphetodes* Mill. 100

Kozikowski A. i Nunberg M.: Z biologji kornika *Phloeosinus thujae* Perris. Biologisches über d. Borkenkäfer *Phloesinus thujae* Perris. 134

Kraińska K. v. Błędowski 37

Łomnicki J.: Przegląd polskich gatunków rodz. mrówki (*Formica* L.). Übersicht d. poln. Arten d. Gattung Ameise (*Formica* L.). 4 Textfiguren 151

Niesiołowski W.: *Hemeris fuciformis* L. *H., tityus* L. Kilka słów tyczących się nomenklatury. Einige Worte die Nomenklatur betreffend 23

Noskiewicz J.: *Nomada dzieduszyckii* n. sp. (Apidae Hym.) . . . 34

— *Colletes annulicornis* Mor. ♂ (Hym.) 102

— Nowe dla fauny Polski i rzadkie błonkówki II. Neue für Polens Fauna u. seltenere Hymenopteren. II. 138

— i Poluszyński G.: Nowe gatunki wachlarzoskrzydłych z rodz. *Halictoxenos* Pierce. Neue Arten d. Strepsipteren-Gattung *Halictoxenos* Pierce. Tafel IV. 182

Nunberg M. v. Kozikowski A. 134

Ogloblin A.: New and little known Strepsiptera from Poland. Pl. II and III. 113

Str. (pg.)

Poluszyński G. v. Noskiewicz J. 138
Romaniszyn J.: Dwie ciekawe odmiany motyli. Deux intéressants aberrations des Lépidoptères. 2 figures 87
Schille Fr.: Rzadkie i aberatywne motyle mego zbioru. Seltene und aberrative Lepidopteren meiner Sammlung 2
Świątkiewicz Mich.: Motyle rzadsze i nowe dla Polski zebrane w ostatnich latach. Seltenere u. für Polenfauna neue Lepidopteren. 94
Tenenbaum Sz.: Nowe dla Polski gatunki i odmiany chrząszczy. Coléoptères nouveaux pour la Pologne 132
Trella T.: Wykaz chrząszczów okolic Przemyśla. Verzeichnis d. Käfer d. Umgebung von Przemyśl. Necrophaga 18
— Idem. Teredilia et Malacodermata 122

II. Nekrologja.

Ś. p. Juljusz bar. Brunicki. Wspomnienie pośmiertne. F. Sch. 1

III. Sprawy P. Z. E.

Sprawozdania z zebrań; Odpowiedzi red., Komunikaty Zarządu 56, 105, 112, 189, 190

IV. Referaty i Przegląd literatury.

Prof. Mokrzecki Z., prof. Łomnicki J., prof. Kozikowski A. 105, 110, 188, 190.

†

Ś. p. Juljan br. Brunicki.

(Wspomnienie pośmiertne).

Dnia 9. kwietnia 1924 r. umarł o godz. 8½ rano w majątku swoim w Podhorcach obok Stryja, członek Polskiego Związku Entomologicznego Juljan br. Brunicki. Urodzony we Lwowie w r. 1864 rozpoczyna już jako prywatysta V. i VI. klasy gimnazjalnej zajmować się entomologią i posiada już w tym czasie znaczny zbiór starannie preparowanych owadów i kontynuuje owo ulubione studjum aż do czasu na krótko przed śmiercia, kiedy szybko rozwijająca się choroba serca na dalsze wycieczki i kolekcjonowanie już nie pozwalała.

W pałacu swoim w Podhorcach zawiesza na trzeciem piętrze lampę elektryczną, prawdziwe słońce elektryczne, i lowi niemal co noc, kiedy tylko stosunki gospodarcze i aura na to pozwalają, ćmy, osiągając rezultaty znakomite, bo odkrywa nowe i nieznane dotąd gatunki ciem dla fauny krajowej, z których jako rzadkości pierwszorzędne wymienić należy: *Daphnis nerii L., Cossus terebra F., Pygaera timon Hb., Plusia zosimi Hb.* i wiele, wiele innych. Połów taki przeciągał się nieraz do godz. 1 w nocy i nieraz mawiał, że najlepsze i najrzadsze rzeczy pojawiają się dopiero późno w nocy. Przy egzaminie, który składał jako student VI. klasy w gabinecie przyrodniczym ówczesnego gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie (dziś im. króla Batorego) zaimponował egzaminatorowi ś. p. J. Petelencowi swoją znajomością owadów, które były wystawione w gablotkach gabinetu. Ś. p. br. Brunicki nie poprzestaje jednak na kolekcjonowaniu motyli, lecz publikuje rezultaty swoich prac, prawie wyłącznie w Sprawozdaniach Komisji

Fizjograficznej Akademji Umiejęt. jako członek tejże Komisji pod tytułem: „Spis motyli zebranych w powiecie Stryjskim“ Tom 42 (1908)

To samo część II Tom 44 (1910)
„ „ „ III „ 45 (1911)
„ „ „ IV „ 46 (1912)
„ „ „ V „ 47 (1913)

W roku 1913 odkrywa nowy, dotąd nieznany gatunek rodzaju *Xystophora* nazwany na Jego cześć *Brunickii* Rbl.; również noszą inne jeszcze motyle nazwisko Jego, jak *Satyrus dryas* ab. *Brunickii* Schille, *Plusia zosimi* ab. *Brunickii* Klem.

Również gruntownie jak nad fauną motyli, pracował nad fauną ptaków okolic Stryja i rezultaty złożył również w Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej Akad. Umiejęt. w Krakowie, opisując w Tom. 23 w r. 1889 „Ptaki spostrzegane w okolicy Stryja“.

Polska nauka traci w nim badacza i znawcę wytrawnego, sumiennego i niestrudzonego pracownika.

Niech mu ziemia będzie lekką. *F. Sch.*

Rzadkie i aberatywne motyle mego zbioru

[Seltene und aberrative Lepidopteren meiner Sammlung]

Podał
FRYDERYK SCHILLE, Podhorce obok Stryja.

Wojna światowa pozbawiła mnie już w jej początkach a mianowicie w roku 1914 i 1915 mego z ogromnym wysiłkiem pracy z różnych okolic Małopolski zestawionego zbioru motyli a, że uważałem okolicę Strzalkowa, w której i przed wojną przebywałem, za niedość zbadaną, wziąłem się, wróciwszy w r. 1916 po ucieczce na swoją siedzibę, na nowo do pracy kolektorskiej i doszedłem dziś już, nie żałując natężenia tak duchowego jak i fizycznego, do dość już pokaźnego nowego zbioru, z którego dziś podaję tylko motyle rzadkie i aberacje różnych gatunków.

Co do kolekcjonowania samego używałem w szczególności lampy acetylenowej, korzystając z każdego możliwie sprzyjającego wieczoru, brałem ćmy na przynętę z jabłek preparowanych i energicznie oddałem się hodowli gąsienic, co też doskonałe dało rezultaty.

Dla orjentacji nadmieniam:

Liczby przed gatunkami motyli umieszczone, są to liczby katalogu Staudingera i Rebla; gwiazdka oznacza gatunek dla fauny Polski nowy, daty są oznaczone liczbami, to jest dnie arabskiemi, miesiące rzymskiemi; za niemi liczby stojące oznaczają rok polowu, np. 6. VII. 17 znaczy 6 lipca 1917 r.

Motyle tu podane pochodzą w przeważnej części z okolic Strzałkowa, Podhorzec, Łotatnik i Bereźnicy, nieco ze starego mego zbioru ze Sołotwiny, Rytra i Żurawna.

MACROLEPIDOPTERA.

38. *Aporia crataegi* L. trans. ab. *alepica* Cosmov. Łotatniki, u osobnika tego tylko skrzydła przednie zupełnie przeźroczyste, gdy właściwa ab. ma przednie i tylne skrzydła przeźroczyste.
45. *Pieris brassicae* L. gen. vern. *charlcea* Stph. Strzałków, 22. IV. 18 ex l.; 21. V. 18, 2 okazy; 1. V. 18, 1 okaz; 18. IV. 18 ex p.
48. *Pieris rapae* L. ab. *flavescens* Röber, Strzałków, 25. III. 29 ex l.; 29. VII., 18. VIII łapane.
52. *Pieris napi* L. gen. aest. *napaeae* Esp. Nowy Targ 23. VII.; ab. *impunctata* Röber. Nowy Targ 29. IV.; Strzałków 19. IV. ex p., 20. IV. 20, 19. IV. 18, 2 okazy.

*131. *Apatura iris* L. ab. *romaniszyni* Schille ab. nov. Strzałków 3. VII. 12. Aberację tę opisałem w „Entomologische Zeitschrift Frankfurt a/M. Nr. 49 z 7. III. 1914. nie nazwawszy jej wówczas, co czynię dziś ku czci znanego i zasłużonego lepidopterologa pana Jana Romaniszyna. Aberacja ta jest co do nakreśleń zupełnie normalna; plamy i wstęgi na skrzydłach są białe; lecz wygląd jej jest od wyglądu osobników typowych zgoła różny, gdyż skrzydła we wszystkich możliwych pozycjach przepięknie fioletowo-niebiesko się połyskują. Co do ubarwienia samego to skrzydła przednie odpowiadają ubarwieniu osobników typowych, zaś na skrzydłach tylnych przechodzi owo fioletowo-niebieskie ubarwienie przez oczko skrzydła aż do kąta tylnego i sięga od żeberka II aż do IV_2 do brzegu zewnętrznego. Ów czarnobrunatny ton zasadniczego ubarwienia osobników typowych, który widzimy wtedy, kiedy jedna strona skrzydeł niebesko się lśni, jest wtedy tylko widzialny, kiedy patrzymy na tego motyla pod bardzo ostrym kątem, i tu jeszcze ton niebieski przoduje.

131. *Apatura iris* ab. *jole* Schiff. Strzałków 10. VII. 23. ex l. gąsienica na iwie (Salix capraea).

132. *Apatura ilia* Schiff. ab. (et. v.) *clytie* Schiff. Od końca VI. do VII. w całej okolicy nierzadki; — ab. (et. v.) *eos* Ross. 1 okaz. Łotatniki w lipcu — odmiana rzadko spotykana.

136. *Limenitis populi* v. *bucowinensis* Horms. ♀ Strzałków las 12. VI. 20, znana też z Poznańskiego (Vide Dr. K. F. Wize, Zapiski Muzealne zeszyt II. i III. 1917 i 1918 Poznań); — ab. *diluta* Spuler. ♂ Łotatniki 14. VI. 23.

152. *Pyrameis atalanta* L. ab. *fracta* Tutt. Strzałków 24. VI. 16; 14. IX. 19; 30. VI. 20; 9. VII. 20. ex l.

156. *Vanessa jo* L. ab. *dyophtalmica* Garb. Strzałków 4. X. 20. 1 okaz złapany; 19. VIII. 17. 4 okazy ex l.; — trans. ad ab. *fischeri* Stfs. Strzałków 19. VIII. 17. 1 okaz ex l.

Sztucznie wyhodowane, poczwarki mrożone:

Vanessa jo L. ab. *exoculata* Weym. Strzałków 5. i 6. VII. 1920, ex l.; — ab. *jocaste* Urich. Strzałków 6. VII. 1920 ex l.; — ab. *belisaria* Oberth. Strzałków 5. i 6. VII. 1920 kilka okazów.

160. *Vanessa xanthomelas* Esp. Łotatniki ex p. 7. VII. 23. gatunek bardzo rzadki.

169. *Araschnia levana* ab. *porima* O. Strzałków ex l. w VII. kilka okazów; — ab. *intermedia* Stich. Strzałków ex l. w VII.; — gen. aest. *prorsa* L. Strzałków ex l. w VII.; — ab. *obscura* Fentor. 15., 19. i 20. VII. łapane; — ab. *schultzi* Pfitzner, Strzałków ex l. w VII.

180. *Melitaea phoebe* Knoch. ab. *minor* Frey. Łotatniki 9. VII., 2. VI. 17.

*191. *M. athalia* Rott. ab. *latefasciata* Fixs. Strzałków 21. VI. 22. Aberacja z przepaską na skrzydłach tylnych ze spodu, znacznie rozszerzoną, białawą; ubarwienie to przebija na wierzch skrzydła, rozjaśnia go przy brzegu tylnym prawie na całą szerokość. Osobniki do grupy *latefasciata* należące są według opisu Seitza największe z gatunku athalia, co o mej ab. powiedzieć nie można, gdyż okaz jest dość mały, jednak z całego wyglądu bezsprzecznie do grupy *latefasciata* należy.

*202. *Argynnis aphirape* Hb. ab. *triclaris* Hb. 6. VI. 17. w lesie Strzałkowskim. Forma opisana w Seitzu z okolic Nikołajewska ze wsch. Syberji; mój okaz tak dokładnie zgadza

się z opisem, że nie waham się formę moją pod tą nazwą podać.

210. *Argynnis pales* Schiff. ab. *arsilache* Esp. Janów kolo Lwowa 25. VI. 13. 2 okazy.

230. *A. aglaja* L. ab. *suffusa* Tutt. Strzałków 25. VII. 17.

246. *Melanagria galathea* L. ab. *electra* Meig. Łotatniki 28. VII. 16.; 25. VII.

* 402. *Epinephele jurtina* ab. *testacea* Schille, złapana 26. VII. 18. Strzałków. Opisałem w „Zeitschrift des österreich. Entomol. Vereines. 7. Jahrgang N. 5/6. S. 19." Wien 1/X. 1922. Skrzydła w rozpiętości 41 mm., a więc znacznie mniejsze niż u okazów typowych; ubarwienie skrzydeł przednich czekoladowo gniade, w górnej części koło komórki discoidalnej ku oczku, które prawie niewidoczne, są skrzydła biało żółto (schalgelb) rozjaśnione; rozjaśnienie przechodzi ku brzegowi tylnemu w barwę zasadniczą skrzydła, łącząc się z takową; plama czarnogniada tu się znajdująca, tak zwana Duftfleck prześlicznie na tem tle odbija. Spód skrzydel przednich brudno ochrowy z szerokiem szarogniadem obramieniem; oczka dobrze zaznaczone jasno centrowane. Z ubarwienia zasadniczego skrzydeł tylnych pozostała tylko szeroka obwódka, skrzydła są jaśniejsze od skrzydeł przednich i rozjaśnienie to rozchodzi się po całem skrzydle, tak że użyłkowanie doskonale widać, żeberka z wyjątkiem III_2 są zgrubiałe, gniado ubarwione, spód tychże szarobiały, a w środku między żeberkiem IV, i IV_2 ciemno gniady punkt, ochrowo-żółto obramiony. Do grupy ab. *cinerascens* Fuchs nie można mojej aberacji zaliczać, gdyż na niej nic popielato szarego niema.

427. *Coenonympha iphis* Schiff. v. *carpathica* Hormus. Łotatniki 26. VI.

446. *C. tiphon* Rott. trans. ad ab. *philoxenus* Esp. Bereźnica 18. VII.

464. *Thecla ilicis* Esp. ab. *cerri* Hb. Żurawno 3. VIII. 2 okazy.

476. *Callophrys rubi* L. ab. *bipunctata* Tutt. Łotatniki.

512. *Chrysophanus phlaeas* L. ab. *coeruleopunctata* Stgr. Łotatniki 11. VIII.; Bereźnica 29. VII.; Strzałków 10. VI.

513. *Ch. dorilis* Hufn. forma *brantsi* ♀ Ter Haar, Strzałków 10. VIII. 22. las.

514. *Ch. amphidamas* Esp. gen. aest. *obscura* Rühl. Strzałków na łąkach podmokłych 26. VII. 18. nie rzadki.
563. *Lycaena optilete* Knoch, forma *cyparissus* Hb. Rzęsna Polska 30. VI. 18.
604. *L. icarus* Rott. ab. *coerulescens* Wheel. Łotatniki 4. VI. 20.; Strzałków 9. VI.; Bereźnica 31. VII. — *L. ic.* ab. *fusca-coerulescens* Gillm. Wheel. Łotatniki 14. VI. 22. nazwa złożona, gdyż w odmianie tej cechy dwóch aberacyj się połączyły. *L. ic.* ab. *amethystina* Gillm. Żurawno 15. VI.
650. *Cyaniris argiolus* L. Strzałków las 10. V. 19.; Łotatniki 1. VI. *C. arg.* ab. *argalus* Brgstr. Łotatniki 26. VI. — *C. arg.* ab. *thersanon* Brgstr. Strzałków 9. VI.
775. *Smerinthus populi* L. ab. *grisco-diluta* Gillm. Strzałków 2. VI. 19. Łotatniki 2 okazy. — *Sm. p.* ab. *rufo-diluta* Gillm. Rytro ex l. 4. II.
730. *Dilina tiliae* L. ab. *transversa-brunescens* Tutt. Rytro ex l. 30. V. *D. t.* ab. *transversa-pallida* Tutt. Rytro. 6. III. 92. ex l.; 4. II. 89. ex l., Nowy Targ łapany. — *D. t.* ab. *bipuncta-pallida* Clark. Tutt. Rytro. 25. II. 91. ex o.; 2. VII. 88. ex l.
765. *Pterogon proserpina* Pall. Rytro na kwitnących goździkach: *Lychnis viscaria* w zmroku i na kwitnącej *Syringa* kilka okazów 4. i 6. VI. 02. i 05: lokalny i rzadki.
771. *Hemaris fuciformis* L. Rytro. 29. VI. 05; 1. VI. 05.; forma rzadka.
774. *H. scabiosae* Z. (*tityus* L., *bombyliformis* Esp.) Rytro. 11. VI. 94.; również forma bardzo rzadka.
835. *Leucodonta bicoloria* Schiff. Strzalków 2. VI. 17.; 27. VI. 21.; rzadka, lokalna.
837. *Ochrostigma melagona* Bkh. Łotatniki; bardzo rzadka.
839. *Odontosia sieversi* Men. Bereźnica, 7. IV. 17. 5 okazów z brzóz strzepanych; Strzałków ex o. 27. II. i 28. II. 18.; gatunek rzadki.
866. *Orgyia antiqua* L. ab. *dilutior* Schultz. Rytro. 5. VIII. 03; *O. a.* ab. *infernalis* Rbl. Strzalków ex l. 24. i 27. IX. 23.; gąsienice na dębie.
908. *Dasychira pudibunda* L. ab. *juglandis* Hb. ♂ Strzałków ex o. w maju 1923. r. Kilkanaście okazów. Aberacja wybitnie różniąca się od gatunku typowego; opis vide Seitz tom II. p. 114.

913. *Euproctis chrysorrhoea* L. ab. *punctella* Strand. Strzałków 15. VII. 18; lampa acetylenowa.
919. *Porthesia similis* Fuessl. ab. *auriflua* Hb. Strzałków lampa, 25. VII. 17.
931. *Lymantria monacha* L. trans. ad ab. *eremita*. Strzałków lampa 26. VII. 13.
970. *Lasiocampa quercus* L. ab. *basipuncta* Tutt. Rytro ex l. *L. q.* trans. ad ab. *spartii* Hb. Rytro ex l. det. Rebel.
990. *Cosmotriche potatoria* L. ab. *berolinensis* Heyne. Strzałków, 22. VII. 17. lampa.
999. *Gastropacha populifolia* Esp. Strzałków lampa 18. VII. 17.; gatunek rzadki.
1014. *Endromis versicolora* L. ab. *clara* Tutt. Strzałków, 8. IV. 22.; z brzóz trzepana.
1020. *Lemonia dumi* L. Strzałków ogród, 15. X. 18, forma ta bardzo rzadka.
1091. *Acronycta cuspis* Hb. Strzałków ex l. 13. VI. 19, jedna z najrzadszych Acronyctów.
1127. *Agrotis fimbria* L. ab. *virescens* Tutt. Strzałków ex l. 25. VI. 20.
*1136. *Agrotis augur* F. ab. *conjuncta* Schille ab. n. Strzałków do lampy, 15. VII. 18. Plamka krążkowa z pierwszą przepaską połączona, podługowata, od brzegu ramiennego równo ścięta, gniado centrownie wypełniona, plamka nerkowa ciemno gniado wypełniona; z jej środka wychodzi równobieżnie z brzegiem ramiennym gruba czarna kresa, która dosięga drugiej przepaski i w miejscu największej wypukłości tejże z nią się łączy. Wszystko inne jak u formy typowej.
1152. *Agrotis pronuba* L. ab. *brunnea* Tutt. Strzałków 2. VIII.
1203. *Agrotis dahlii* Hb. Łotatniki 4. VIII. 18., ćma bardzo rzadka.
1400. *A. segetum* Schiff. ab. *nigricornis* Vill. Strzałków przynęta 18. IX. 17. — *A. s.* ab. *leucostigma* Esp. Strzałków 19. VII. 17. i 24. VII. 18. — *A. s.* ab. *subatratus* Haw. Strzałków przynęta 29. VIII. 18, licznie.
1438. *Chareas graminis* L. ab. *tricuspis* Esp. i ab. *albipuncta* Lampa, 9. II. i 13. VIII. 17; Strzałków lampa.
1439. *Epineuronia popularis* F. v. (et ab.) *hilaris* Stgr. Strzałków lampa 24. VIII. 17., 29. VIII. 18, 2 okazy.

1467. *Mamestra dissimilis* Knoch. ab. *laeta* Reuter. Strzałków przynęta w sierpniu 1917, 7 okazów.

1487. *Mamestra deutina* Esp. ab. *ochrea* Tutt. Strzałków przynęta 9. VIII. 17. — *M. d.* ab. *hilaris* Zett. Strzałków 13. VI. i 13. VIII. 17.

1547. *Dianthoecia nana* Rott. ab. *fasciata* Tutt. Strzałków lampa, 12. VI. 17.

1580. *Bryophila fraudatricula* Hb. Strzałków 4. VII. 18. lampa.

1706. *Hadena rurea* F. ab. *alopecurus* Esp. Strzałków 19. VI. 17.

1709. *H. scolopacina* Esp. ab. *hammoniensis* Sauber. Strzałków lampa, 15. VII. 23, 20. VII. 23.

1715. *H. secalis* L. ab. *oculea* Guen. Strzałków przynęta, 14. VIII. 22., Łotatniki 24. VIII. 18. — *H. s.* ab. *nictitans* Esp. Strzałków 19. VII. 17., 8. VI. 17., 13. VIII. 18., lampa. — *H. s.* ab. *reticulata* Tutt. Strzałków 7. VI. 17.

1870. *Mania maura* L. ab. *striata* Tutt. Rytro przynęta. 15. VII. 2 okazy.

1876. *Helotropha leucostigma* Hb. ab. *lunina* Hw. i ab. *albipuncta* Tutt. Strzałków 8. i 13. VIII. po kilka okazów do lampy. Gatunek lokalny i rzadki.

1877. *Hydroecia nictitans* Bkh. ab. *erythrostigma* Stw. Strzałków lampa, 25. VII. 17. 2 okazy.

1893. *Nonagria sparganii* Esp. Strzałków 22. VII. 17., 8. VIII. 17., 29. VIII. 18, lampa, ćma rzadka.

1894. *Nonagria typhae* Thnbg. Strzałków, 24. VIII. 17. lampa, również ćma bardzo rzadka.

*1928. *Calamia lutosa* Hb. ab. *rufovenosa* Schille. Strzałków, 19. IX. 17., lampa, 6 okazów, odmianę tę opisałem w „Zeitschrift für wissenschaftliche Insekten-Biologie 1918. p. 120.

*2034. *Petilampa arcuosa* Hw. Strzałków lampa 8. VIII. 17., rzadkość pierwszorzędna, ćma znana dotychczas tylko z Brytanii, Danji, Francji. Niemiec, Austrji i Szwajcarji.

2035. *Acosmetia caliginosa* Hb. Łotatniki 2. VI. 17., Żurawno 1. VI. 08, również rzadkość pierwszorzędna.

2067. *Taeniocampa populi* F. ab. *atropunctata* Geest. Bereźnica, 14. IV. 17. z dębów trzepana. Vide Berge-Rebel p. 238.

2070. *T. incerta* Hufn. ab. *fuscata* Haw. Strzałków do lampy w domu, 22. IV. 20.

2087. *Calymnia pyralina* View. ab. *corusca* Esp. Strzałków 1. VI. 20. ex l.

2098. *C. trapezina* L. ab. *rufa* Tutt. Strzałków, 7. VII. ex l. — *C. t.* ab. *ochrea* Tutt. Strzałków, 30. VI. ex l., 20. VI. ex l.; gąsienice na iwie (*Salix caprea*) i *Evonymus*.

2124. *Orthosia cicellaris* Hufn. ab. *ferruginea* Esp. Strzałków, 17. X. 20.

2143. *Xanthia citrago* L. ab. *aurantiago* Tutt. Strzałków, 25. VIII. 21.

2164. *Orrhodia vaccinii* L. ab. *mixta* Stgr. Strzałków przynęta, 11. X. 17.

2173. *Xylina furcifera* Hufn. Strzałków, 4. X. 18. bardzo rzadka.

2174. *Xylina ingrica* HS. Bereźnica, 7. IV. również rzadka.

2358. *Pyrrhia umbra* Hufn. ab. *marginata* F. Strzałków, 18. VII. 17.

*2453. *Erastria argentula* Hb. ab. *nowickii* Schille. Strzałków, 2. VII. 23. Opisana w „Polskiem Piśmie Etnomologicznem T II. Zeszyt 3. 1923.

2464. *E. fasciana* L. ab. *albilinea* Haw. Strzałków 25. VI. 17. lampa.

2512. *Telesilla amethystina* Hb. Strzałków, lampa 20. VI. 17., rzadkość pierwszorzędna.

2531. *Plusia modesta* Hb. Strzałków, lampa 11. VIII. 17, rzadka.

2539. *Plusia chrysitis* L. ab. *juncta* Tutt. Strzałków w VII. i VIII., dość częsta. — *P. chr.* ab. *scintillans* Schultz. Strzałków do lampy, w VIII.

2586. *Euclidia mi* L. ab. *illuminata* Warren. Strzałków 16. V., Łotatniki 1. VI.

2667. *Catocala fraxini* L. ab. *moerens* Fuchs. Solotwina, przynęta 3. IX. 1884. r.

2682. *C. sponsa* L. ab. *fasciata* Spuler. Strzałków 2. VIII. 22. i 24. VII. 22.

2756. *Epizeuxis calvaria* F. Sołotwina na przynętę 7. VI, ćma bardzo rzadka.

2795. *Herminia cribrumalis* Hb. Strzałków, lampa 25. VI. 17., rzadka ćma.

2819. *Hypena rostralis* L. ab. *radiatalis* Hb. Strzałków 21. X. 23. w domu. — *H. r.* ab. *unicolor* Tutt. 8. IX. i 21. X. Strzałków w domu.

2854. *Brephos parthenias* L. ab. *indigena* Lambill. Strzałków 28. III. 16., z brzóz trzepana.

2856. *B. notha* Hb. Strzałków 8. IV. 22.; Bereźnica 7. IV. 16. i 21. III. 22.; gatunek od *parthenias* daleko rzadszy.
2860. *Pseudoterpna pruinata* Hufn. ab. (et v.) *agrestaria* Dup. Łotatniki rzadka.
3020. *Acidalia herbariata* F. ab. *aestiva* Fuchs. Stryj 2. X. 20.
3115. *Ephyra punctaria* L. ab. *naevata* Bastlbg. Strzałków ex l. 24. IV. 21., 13. VII. 21., 2. VIII. 20.; pojawia się w dwóch pokoleniach.
3147. *Lythria purpuraria* L. ab. *conjunctiva* Prout. Żurawno 28. VIII. 08., Łotatniki 19. VI. 11.
3183. *Minoa murinata* Sc. ab. *cineraria* Stgr. Strzałków 4. V. 18. *M. m.* ab. *amylaria* Lah. Strzałków, 23. VIII. 18.
3241. *Lobophora carpinata* Bkh. ab. *fasciata* Prout. Nowy Targ 7. IV., 2 okazy. — *L. c.* ab. *unifasciata* Rbl. Strzałków 21. IV. 17.
3243. *L. halterata* Hufn. ab. *zonata* Thnbg. Podhorce 20. IV. 16.
3246. *L. viretata* Hb. Strzałków 15. i 24. V. 22, las; rzadkość pierwszorzędna, lokalna w Europie środkowej.
3291. *Lygris prunata* L. ab. *constricta* Strand. Podhorce 25. VII. 1911 r.
3300. *Larentia dotata* L. ab. *deleta* Strand. Strzałków 12. VII. 17.
3305. *L. bicolorata* Hufn. ab. *parvula* Ratz. Strzałków 11. VII.
3306. *Larentia variata* Schiff. ab. *nigrofasciata* Gmpbg. Bereźnica, 31. V. 18.
3363. *L. montanata* Schiff. v. (et ab.) *fuscomarginata* Stgr. Bereźnica 31. V. 17. — *L. m.* ab. *degenerata* Prout. Strzałków w V. i VI., do VII. Bereźnica.
3380. *L. dilutata* Sc. ab. *obscurata* Stgr. Strzałków, 16. X. 20., z brzóz trzepana.
3449. *L. tristata* L. ab. *interrupta* Rbl. Strzałków 7. V. i 30. V. 21.
3455. *L. affinitata* Stph. v. (et ab.) *turbaria* Stph. Strzałków, 26. V. 22.
3465. *L. albulata* Schiff. ab. *hebudium* Weier. Strzałków lampa, 12. VI. 16.
3481. *L. bilineata* L. ab. *infuscata* Gmpbg. Strzałków, Podhorce, Bereźnica, Łotatniki, w VI. i VII. nie rzadka.
3485. *L. sordidata* F. ab. *fusco-undata* Don. Strzałków ex l. 20—27. VI. 17. — *L. s.* ab. (et v.) *infuscata* Stgr. Strzałków ex l. 9. i 25. VI. 17.
3489. *L. silaceata* Hb. ab. *insulata* Hw. Strzałków 12. VI. 17.
3491. *L. corylata* Thnbg. ab. *ruptata* Hb. Strzałków 14. VI. 17.

3535. *Tephroclystia pusillata* F. ab. *piceata* Prout. Bereźnica, 12., 17., 27. V. 22.

*3591. *T. veratraria* HS. ab. *prüfferi* Schille. Mniejsza od formy typowej, zupełnie bez nakreśleń, jednakże z czarnym punktem diskalnym; w kącie tylnym skrzydeł przednich ledwo dostrzegalna biała plamka; ubarwienie skrzydeł formy typowej jasno oliwkowo-szare. Ex l. 19. VI. 22. z *Veratrum album*; ku czci pana Dra Jana Prüffera prof. Uniwersytetu w Wilnie nazwana.

3595. *T. satyrata* Hb. ab. *transversata* Dietz. Strzałków ex l. 12. V. 21. i 14. V. 22.

3660. *Chloroclystis rectangulata* L. ab. *nigrosericeata* Haw. Strzałków ex l. 20. V. 20. ex *Prunus padus* i 7. VI. 21. łapana.

3700. *Abraxas marginata* L. ab. *pollutaria* Hb. Strzałków i Bereźnica w V., VI. i VII.

3726. *Ennomos quercinaria* Hufn. ab. *carpinaria* Hb. Strzałków ex p. 10. IX. 18.

3728. *E. fuscantaria* Hw. Rytro. 25. II. 05., bardzo rzadka.

3730. *E. erosaria* Hb. ab. *unicoloria* Esp. Rytro 2. IX. 88. i 1. VII. 89.

3733. *Selenia bilunaria* Esp. gen. aest. *juliaria* Hw. Rytro ex l. 20. VII. 91. — *S. b.* ab. *deumbraria* Klem. Rytro ex l. 16. I. 89.

3734. *S. lunaria* Schiff. ab. *delunaria* Hb. Rytro przynęta 30. VII. 86., ex l. 12. VII. 89. i 28. VII. 91., Strzałków lampa 20. VII. 17., Łotatniki.

3735. *S. tetralunaria* Hufn. gen. aest. *aestiva* Stgr. Rytro i Strzałków w VII. ex l. i do lampy.

*3743. *Gonodontis bidentata* Cl. ab. *edentula* Krulik. Rytro 22. V. 95. — *G. b.* ab. *nigra* Prout. Strzałków 25. VI. 17. lampa. — *G. b.* ab. *trapezoides* Schille. ab. nov. Skrzydła jednostajnie gniadoszare, ciemniejsze niż u for. typowej; przepaski bardzo słabo znaczone, białawo obrzeżone na brzegu tylnym, daleko od siebie oddalone, pierwsza na żeberku środkowem mocno złamana i odtąd z drugą przepaską równolegle ku brzegowi tylnemu biegnąca; u formy typowej mocno zbieżnie idące (convergierend).

*3749. *Crocallis elinguaria* L. ab. *trapezaria* B. Gen. Rytro 24. VII. ex l., Nowy Targ 23. VII. — *Cr. e.* ab. *juncta* Schille. Łotatniki 18. VII. 17.; opisana przezemnie w „Zeitschrift für wissenschaft. Insekten-Biologie" 1918 p. 121.

3754. *Angerona prunaria* L. ab. *sordiata* Fuessl. Rytro i Strzałków ex l. VI i VII często.
3765. *Epione advenaria* Hb. ab. *fulva* Gilmer. Rytro 9. VI. 93.
3769. *Hypoplectis adspersaria* Hb. ab. *pallidaria* Lambill. Strzałków ex o. 10. IV. 18. — *H. a.* ab. *irroraria* Prout. Strzałków ex o. 1, 14, 29. IV. — *H. a.* ab. *sylvanaria* HS. Strzałków 14. VII. ex l., 22. VII. 27.
3771. *Caustoloma flavicaria* Hb. Żurawno 5. VIII. 07 rzadkość pierwszorzędna, lokalna w Europie południ.
3802. *Hybernia defoliaria* Cl. ab. *obscura* Helfer. Strzałków ex l. 19. X. — *H. d.* ab. *brunescens* Rbl. Strzałków ex. l. 26. X. *H. d.* ab. *holmgreni* Lampa. Rytro ex l. 23. X.
3807. *Anisopteryx aceraria* Schill. Strzałków 15. IV. 22 i 10. XI. 17 z jaworów strzepany, bardzo rzadki.
3814. *Biston hispidaria* F. Bereźnica 17. IV. 16 bardzo rzadki.
3825. *B. hirtaria* Cl. ab. *congeneraria* Hb. *(duplicaria* Stgr.) Bereźnica 7. IV i 10. IV. 17, z brzóz strzepany.
3891. *Boarmia repandata* L. ab (et v.) *conversaria* Hb. Rytro lampa 19. VIII. 03. — *B. maculata* Stgr. (K. N. 3891 b) var. *bastelbergeri* Hirschke, Rytro w VII i VIII. ex l. i do lampy kilka okazów; gąsienica na paklonie *Acer campestere* w VI.
3894. *Boarmia roboraria* Schiff. ab. et v. *infuscata* Stgr. Rytro, Strzałków ex l. i do lampy dość często, ex o. VI, VII i VIII.
3903. *B. crepuscularia* Hb. ab. *defessaria* Frr. Rytro, Strzałków w III i VII.
3904. *B. bistortata* Goeze ab. *fasciata* Petersen. Strzałków 12. VII.
3908. *B. luridata* Bkh. ab. *cornelseni* Hoffm. Strzałków 27. VI. 21 bardzo rzadka.
4000. *Ematurga atomaria* L. ab. *ustaria* Fuchs. Rytro 8. VIII. 99 i 21. V. 1900. — *E. a.* ab. *unicoloraria* Stgr. Żurawno 28 i 29 VII. 08.
4018. *Thamnonoma brunneata* Thnbg. Rytro 31. VII. na górze Radziejowej 1200 m; rzadkość.
4037. *Enbolia arenacearia* Hb. Rytro 15. VI. 93; rzadkość pierwszorzędna.
4126. *Sarrothripus revayana* Sc. ab. *degenerana* Hb. Rytro, 12. VIII. 99. — *S. r.* ab. *ilicana* F. Rytro, 3. VIII. 91. — *S. r.* ab. *ramosana* Hb. Żurawno 1. X. 07 ex l. — *S. r.* ab. *undulana* Hb.

Nowy Targ 7. IV.; Żurawno 28. IV i 1. X.; Rytro 9. VII i 13. IV. — *S. r.* ab. *obscurana* Warren. Żurawno 3. X.

4177. *Parasemia plantaginis* L. ab. *hospita* Schiff. Łotatniki 7. VI. *P. p.* ab. *bicolor* Rätz. Strzałków w VI.— *P. p.* ab. *borusia* Schaw. Strzałków w VI. — *P. p.* ab. *elegans* Rätz. Strzałków, Łotatniki w VI. przez cały miesiąc. — *P. p.* ab. *nigrociliata* Schaw. Łotatniki, Strzałków przez cały miesiąc VI.

4186. *Diacrisia sanio* L. ab. *pallida* Stgr. Strzałków, 10. VI.

4201. *Arctia caja* L. ab. *confluens* Rebl. Strzałków 18. VII. 20 w ogrodzie znaleziona.

4241. *Pericalia matronula* L. trans. ad ab. *haliciaca* Schill. Strzałków 14. VI. 22. las.

4327. *Zygaena scabiosae* Schaw trans. ad ab. *divisa* Stgr. Łotatniki 3 i 10. VII. 18. 3 okazy.

4388. *Z. carniolica* Sc. v. (et ab.) *berolinensis* Stgr. Złoczów-Krasne 15. VII. 1923.

4532. *Trochilium apiformis* Cl. Rytro, 8. VII.

4546. *Sesia spheciformis* Gerning. Łotatniki 14. VI. 23.

4551. *S. cephiformis* O. Rytro 7. VII. 05.

4552. *S. tipuliformis* Cl. Rytro kilka okazów 9. VI. 96 czerpane z kwitnących *Euphorbia ciparissias.*

4563. *S. culiciformis* L. Rytro 25. V. 05; Barcice koło Rytra.

4587. *S. empiformis* Esp. Rytro w VI, VII i VIII; Żurawno VIII.

4713. *Phragmatoecia castaneae* Hb. v. *cinerea* Teich. Strzałków lampa, 19. VI. 17.

4718. *Zeuzera pyrina* L. ab. *octopunctata* B. Łotatniki 26. VI. 17.

4743. *Hepialus hecta* L. ab. *decorata* Krul Strzałków lampa 12. VI. 17.

MICROLEPIDOPTERA.

17. *Crambus paludellus* Hb. ab. *nivellus* Rbl. 18. VII. 17, 5. i 13. VIII. 18, Strzałków lampa, na łąkach moczarowatych.

61. *C. tristellus* Man. ab. *paleella* Hb. Strzałków lampa w VIII. 17. kilka okazów. — *C. t.* ab. *fuscelinellus* Stph. razem z poprzednią.

68. *C. perlellus* Sc. ab. et v. *warringtonellus* Stt. Strzałków lampa w VI i VII.

191. *Donacaula mucronellus* Schiff. Strzałków lampa w VI i VII. na łąkach podmokłych — rzadki.

253. *Plodia interpunctella* Hb. 18. VII. 18 w domu złowiony, forma więcej południowa, u nas bardzo rzadka.

589. *Selagia argyrella* F. Man. Strzałków 13. VIII. 17. również forma rzadka.

731. *Acrobasis zelleri* Rag. Strzałków ex l. z dębów, Łotatniki, forma również niepowszednia.

841. *Pyralis regalis* Schiff. Strzałków, lampa 15. VII. 23. znany dla Polski tylko z 2 okazów, pierwszy złowił Stöckl. 4. VIII. we Lwowie; rzadkość pierwszorzędna.

*979. *Scoparia pallida* Stph. Strzałków lampa 28. VI., 9. i 20. VII. 17. forma dla Polski nowa, bardzo rzadka.

1251. *Pyrausta purpuralis* L. gen. aest. *chermesinalis* Gn. Strzałków lampa w VI. i VII. — *P. p.* v. et ab. *ostrinalis* Hb. Strzałków 7. V. 21.

1406. *Stenoptilia bipunctidactyla* Hw. v. *plagiodactyla* Stt. Łotatniki 3. VII. rzadki.

1459. *Acalla niveana* F. Man. v. (et ab.) *scotana* Stph. Nowy Targ 7. IV.; Rytro w IV.; Strzałków w IV.

1460. *A. roscidana* Hb. Strzałków 14. IV. 18. z osiki strzepana, bardzo rzadka.

1473. *A. ferrugana* Tr. v. *selasana* H. S. Strzałków 24. VI. ex l., 8. i 10. VII.; forma więcej południowa.

1507. *Cacoecia podana* Sc. v. *sauberiana* Sorh. Strzałków lampa 4. VII. 18.; Żurawno w VII.

*1520. *C. costana* F. Man. ab. *juliginosana* Schille. Strzałków lampa 20. VI. 17. Opisano w „Entomol. Zeitschrift F/a" 27. X. 17.

1540. *Pandemis ribeana* Hb. v. (et ab.) *cerasana* Hb. Strzałków 18. VI. 17.

1585. *Tortrix paleana* Hb. v. *ictterana* Froel. Strzałków i Bereźnica w VI. Gatunek ten występuje u nas przeważnie jako forma *ictterana*.

*1641. *Exapate congelatella* Cl. v. *kennelli* Schille ♂ ab. nov. Strzałków ex l. 31. X. 17. Gąsienice znalazłem na *Sirynga vulgaris* 5. VI. Forma ta opisana jest w Kennela „Die Paläarctischen Tortriciden" ale nienazwana jako varietas. Różni się od formy typowej brakiem białej, podłużnej, szerokiej smugi w środku skrzydła przedniego. Vide wyż cytowane dzieło tabl. XI., fig. 20. Nazwałem ją ku czci prof. Dra J. Kennela, autora znakomitego wyż wymienionego dzieła.

1646. *Losopera franciliana* F. Strzałków lampa 12. VII. 18. i 22. VI. 23.; jedna z rzadkich Tortricidów.

1706. *Conchylis ambiguella* Hb. Strzałków z dębów trzepana, 23. V. 22.; Łotatniki złapana 24. VI. 22.; forma bardzo rzadka.

1827. *Euxanthis angustana* Hb. Orawa w górach Skolskich 14.VI. 21.; forma również bardzo rzadka.

1964. *Cymolomia hartigiana* Rtzb. W Podhorcach w szkółce drzew szpilkowych br. Brunickiego 15. i 17. VII. 18.

2043. *Semasia metzneriana* Tr. Strzałków lampa w VI., VII. i VIII. co roku nierzadka; pisze o niej Nowicki, że złapał tylko jeden okaz; Żebrawski wspomina o niej z Chrobrza; jest to więc forma lokalna nie wszędzie występująca.

* 2061. *Notocelia rosaecolana* Dbld. Strzałków ex l. 22. VI. 17.; złapana 2. VII. 17.; jedna z rzadkich Tortricidów, dla fauny nowa.

2125. *Epiblema solandriana* L. v. (et ab.) *sinuana* Hb. Strzałków 21. i 31. VII. 17.

2259. *Carpocapsa splendana* Hb. Strzałków 8. VII. 21. z dębów płoszona, również forma dość rzadka.

2331. *Glyphipteryx equitella* Sc. Strzałków 23. V. 18. rzadka.

2360. *Yponomeuta rorellus* Hb. Strzałków lampa 12. VII. 18. i 8. VII. 20.; forma nieczęsta.

2466. *Cerostoma radiatella* Don. ab. *nigrovitella* Hander. Strzałków 28. VI. i 2. VII. 17. ex l.; 7. IV. 19. las.

2471. *C. sylvella* L. Strzałków 21. i 31. VIII. 22., z dębów trzepana; forma rzadka.

2486. *Orthotaelia sparganella* Thnbg. Strzałków lampa 18. VII. 17.; rzadkość pierwszorzędna.

2542. *Gelechia cuneatella* Dgl. Strzałków lampa 20. VII. 17.; również forma bardzo rzadka.

3050. *Oegoconia quadripuncta* Hw. Strzałków lampa 25. VII. 17.; forma rzadka.

* 3164. *Pseeadia lugubris* Stgr. Łotatniki 14. VI. 22. Tę formę południową znaną tylko z Bułgarji i Górnej Austrji złapał na wspólnej wycieczce z inżynierem Romaniszynem i ze mną br. Brunicki i miał jako formę nową dla fauny ogłosić w naszem Polskiem Piśmie Entomol.

* 3191. *Depressaria doronicella* Wck. Strzałków ex l. i Bereźnica w VI. i z początkiem VII. Gatunek ten udało mi się wyhodować, studjując biologję motyli znajdywanych na *Doronicum*

pardalianches. Gąsienica sprzędza w końcu kwietnia i z początkiem maja pędy końcowe tej rośliny i wydaje motylka w VI i VII. Gatunek dla fauny nowy.

3322. *Hypercalia citrinalis* Sc. Łotatniki i Rytro w VII.; forma rzadka.

*3592. *Limnaecia phragmitella* Stt. Strzałków lampa 20. VII. 17.; gatunek dla fauny nowy i bardzo rzadki.

3772. *Coleophora ditella* Z. Strzałków lampa 24. VI. 22., rzadka.

*3850. *C. nutantella* Mühlig. Strzałków lampa 20. VI. 17.; forma dla fauny nowa i rzadka.

4076. *Glacilaria imperialella* Mn. Strzałków las 7. V. 21.; również forma bardzo rzadka.

*4223. *Phyllobrostis hartmanni* Stgr. Ze zbioru ś. p. Dra Klemensiewicza obecnie w posiadaniu br. Brunickiego w Podhorcach.

Résumé.

131. *Apatura iris* L. ab. *romaniszyni* Schille ab. nov. Der Falter, ein ♂, ist in Bezug auf Binden und Flecke vollkommen normal gezeichnet und gefärbt d. h. sie sind weiss. Doch ist der Totaleindruck, den der Falter macht, ein vom Normalen ganz verschiedener, indem alle Flügelflächen gleichzeitig in allen Lagen, in die man den Falter bringt, prachtvoll violettblau schillern. Die Ausdehnung der blauen Färbung auf den Vorderflügeln ist der der normalen Falter gleich, erstreckt sich jedoch auf den Hinterflügeln über die Ocelle weg bis fast zum Apex und reicht von Ader II an bis Ader IV_2 fast bis zum Aussenrand. Die stumpf schwarzbraune Grundfärbung der Flügel, wie sie sich bei normalen Stücken dem Auge darbietet, während die eine Seite der Flügelflächen blau irisiert, ist nur dann zu ersehen, wenn man dem Falter eine äusserst schiefe Lage gibt und dann noch herrscht das Blaue vor.

191. *Melitaea athalia* Rott. ab. *latefasciata* Fixs. Bei diesem Falter ist die Binde auf der Unterseite der Hinterflügel bedeutend erweitert, weisslich; diese Färbung wird an der Oberfläche des Flügels sichtbar, wodurch dieser hier bis an den Hinterrand in seiner ganzen Breite aufgehellt wird. Die Individuen zur Gruppe *latefasciata* gehörig sind nach der Beschrei-

POLSKIE TOWARZYSTWO ENTOMOLOGICZNE WYDZIAŁ ENTOMOLOGII

bung Seitz's die grössten der Athalien, was man von meiner ab. nicht sagen kann, da dieselbe kleiner ist als die normalen Falter, doch gehört diese unstreitig ihrem ganzen Habitus nach zur Gruppe *latefasciata*.

402. *Epinephele jurtina* L. ab. *testacea* Schille ab. nov. Expansion 41 mm; das Tier ist im Verhältnis zu den normalen ♂ ♂ von *jurtina* bedeutend kleiner, was sofort auffällt; die Farbe der Vorderflügel ein schönes Chocoladebraun, im oberen Teil der Discoidalzelle und gegen die Ocelle zu, die kaum sichtbar ist, sind die Flügel in ein stark weissliches Schalgelb aufgehellt, welche Aufhellung oberhalb des Duftfleckes und seitwärts von demselben verwaschen in die Grundfarbe übergeht. Der Duftfleck ist dunkel schwarzbraun und hebt sich prachtvoll von der Grundfarbe ab. Auf der Unterseite sind die Vordeflügel schmutzig ockergelb mit breitem graubraunem Rande, die Ocelle gut ausgeprägt, licht gekernt. Die Hinterflügel sind in Grundfarbe, von der eigentlich nur der Aussenrand in breiter Binde übrig geblieben ist, etwas heller als die Vorderflügel; die Aufhellung erstreckt sich über den ganzen Flügel, so dass Geäder hier vollständig sichtbar ist und alle Adern mit Ausnahme von III_2 braun verdickt sind. Die Unterseite schmutzig grauweiss und mitten in der Zelle zwischen Ader IV_1 und IV_2 ein dunkelbrauner Punkt in ockergelber Umrahmung.

In die Gruppe von ab. *cinerascens* Fuchs kann der Falter nicht gestellt werden, weil an ihm nichts aschgraues vorkommt; ich benenne denselben als ab. *testacea*.

1136. *Agrotis augur* F. ab. *conjuncta* Schille. Die Ringmackel mit dem ersten Querstreifen verbunden, länglich, vom Vorderrand gerade abgeschnitten, braun centriert, die Nierenmakel dunckelbraun ausgefüllt; aus ihrer Mitte entspringt parallel zum Vorderrande laufend ein starker, schwarzer gerader Strich, der den hinteren Querstreifen erlangt und sich hier in dessen äussersten Ausbuchtung mit diesem verbindet. Alles andere wie bei typischen Exemplaren.

3591. *Tephroclystia veratraria* HS. ab. *prüfferi* Schille ab. nov. Kleiner als die typische Form; vollkommen zeichnungslos nur mit schwarzem Discalpunkt; im Hinterwinkel der Vorderflügel ein kleiner kaum wahrnehmbarer weisser Fleck, die

Färbung der Flügel ist ein lichtes Olivengrau. — Benannt zu Ehren des Univer. Professors Dr J. Prüffer.

3743. *Gonodontis bidentata* Cl. ab. *trapezoides* Schille ab. nov. Die Flügel sehr gleichmässig braungrau gefärbt; dunkler als bei der typischen Form, die Querstreifen schwarz, kaum markiert, weiss gesäumt am Innenrand, weit von einander entfernt; der Erste an der Mediana stark gebrochen und von hier ab mit dem Zweiten parallel in den Innenrand laufend. (Bei der typischen Form convergierend).

1641. *Exapate congelatella* v. *kenneli*, Schille, ♂ ab. nov. Diese Form ist in Kennels „Die Paläarct. Tortriciden" als Varietas beschrieben doch nicht benannt, unterscheidet sich von der typischen Form durch den vollständigen Mangel der weissen in der Mitte der Vorderflügel verlaufenden breiten Längsstrieme. Vide das oben citierte Werk Tafel XI. fig. 20. Benannt zu Ehren des Verfassers des ausgezeichneten Werkes „Die Pal. Tortric.". Dr. I. Kennel.

Wykaz chrząszczów okolic Przemyśla

(Verzeichnis der Käfer der Umgebung von Przemyśl)

OMARLIŃCE — NECROPHAGA

podał

T. TRELLA.

SCYDMAENIDAE.

Euthia plicata Gyll.
E. scydmaenoides Steph.
Cephennium reitteri Bris.
C. carpathicum Saulcy.
Neuraphes rubicundus Schaum.
N. minutus Chd.
\+ *N. nigrescens* Reitt. (w wyk. Bor. or.).
Stenichnus godarti Latr.
S. scutellaris Müll.
S. collaris Müll.

‡ *S. c.* a. *obscuripes* Reitt.
\+ *S. c.* a. *rufescens* Gerh. (w wyk. Sil.)
S. pusillus Müll.
S. exilis Er.
Euconnus claviger Müll.
E. wetterhali Gyll.
E. nanus Schaum.
E. denticornis Müll.
‡ *E. d.* a. *uredineus* nov.[1])
E. rutilipennis Müll.
E. fimetarius Chd.
E. pubicollis Müll.
Scydmaenus tarsatus Müll.
S. hellwigi Hrbst.

SILPHIDAE.

Choleva spadicea Strm. Prałkowce.
Ch. oblonga Latr.
Ch. elongata Payk.
Ch. cisteloides Froel.
Ch. agilis Ill.
Nargus wilkini Spence.
N. anisotomoides Spence.
\+ *Catops umbrinus* Er. Brylińce, Turnica (u stóp zeschłych jodeł; w wyk. Sil.).
C. fumatus Spence.
C. watsoni Spence.
C. alpinus Gyll.
C. picipes Fbr.
C. fuscus Pnz.
C. nigricans Spence.
C. fuliginosus Er.
C. nigrita Er.
\+ *C. n.* a. *nigriclavis* Gerh. (w wyk. Sil.).
\+ *C. coracinus* Kelln. (w wyk. Hal. or.).

---

‡ dla fauny Polski nowe i niewyróżniane. (Neu für Fauna von Polen).
\+ podawane z kresów jak Sil. Bor. Lith. etc.
[1]) Euconnus denticornis Müll. a. uredineus nov. cały chrząszcz barwy rdzawo-żółtej.

C. morio F.
+ *C. neglectus* Kr. (w wyk. Sil. Bor.).
C. tristis Pnz.
Nemadus colonoides Kr.
Ptomaphagus varicornis Rosenh.
P. sericeus Pnz. (*? subvillosus* Goeze).
P. sericatus Chd.
Colon latum Kr.
C. affine Strm.
C. fuscicorne Kr.
+ *C. zebei* Kr. (w wyk. Bor.).
C. brunneum Latr.
C. fusculum Er.
Necrophorus germanicus L. VII. Zamek 1. ok.
N. humator Goeze.
N. interruptus Steph.
N. vespilloides Hrbst.
N. vespillo L.
N. vestigator Hrsch. (1. okaz na lewej pokrywie a. *interruptus* Brull.).
Necrodes littoralis L.
Thanatophilus dispar Hrbst.
Th. sinuatus F.
Th. rugosus L.
Oeceoptoma thoracicum L.
Blitophaga opaca L.
B. undata Müll.
Xylodrepa 4-punctata Schrb.
Silpha carinata Hrbst.
S. obscura L.
Phosphuga atrata L.
Ph. at. a. *brunnea* Hrbst.
Agyrtes castaneus F. IV. Wilcze.

LIODIDAE.

+ *Triarthron maerkeli* Schmdt. Brylińce, wysiany jesienią z grzybów; (w wyk. Sil. Bor.).
Hydnobius punctatus Strm. Prałkowce, wysiany z grzybów.
Liodes cinnamomea Pnz. VIII, XI. Bakończyce, Zamek.

L. picea Ill. Brylińce, Turnica.
L. dubia Kug. a. *consobrina* Sahlb.
L. calcarata Er.
L. c. a. *nigrescens* Fleisch.
L. pallens Strm.
L. badia Strm.
L. carpathica Gnglb. Brylińce.
L. parvula Sahlb.
L. flavicornis Er.
Agaricophagus cephalotes Schmdt. X. Zamek, licznie w bulwkach grzybowych na korzeniach świerków.
Colenis immunda Strm.
Anisotoma humeralis F.
A. h. a. *glabra* Payk.
A. h. a. *corticina* nov[1]).
A. axillaris Gyll.
A. castanea Hrbst.
A. glabra Kug.
A. orbicularis Hrbst.
+ *A. serricornis* Gyll. XII. Budy Mł.; wysiana z mchu u stóp dębu; (w wyk. Lith. Bor.).
Amphicyllis globus Fbr.
A. g. a. *ferruginea* Strm.
A. globiformis Sahlb.
Agathidium nigripenne Kug.
A. atrum Payk.
A. seminulum L.
A. laevigatum Er.
A. badium Er.
A. marginatum Strm.
A. varians Beck.
A. rotundatum Gyll. Brylińce, Turnica.
A. mandibulare Strm.
A. m. a. *corallinum* nov.[2])

---

[1]) *Anisotoma humeralis F. a. corticina* nov. krwista plama barkowa przedłużona, w kształcie zwężającej się smugi, poza połowę czarnych pokryw.

[2]) *Agathidium mandibulare Strm. a. corallinum* nov. cały chrząszcz barwy rdzawo-czerwonej.

+ *A. confusum* Bris. *(=piceum* Thoms. = *polonicum* Wańk.*)*.
A. plagiatum Gyll. Turnica.
+ *A. nigrinum* Strm. Turnica, (w wyk. Sil. Bor.).
A. discoideum Er. Bryliñce, Turnica.

CLAMBIDAE.

Clambus minutus Strm.
C. punctulum Beck.
C. armadillo Deg.
C. pubescens Redtb.

LEPTINIDAE.

Leptinus testaceus Müll.

CORYLOPHIDAE.

Sericoderus lateralis Gyll.
Corylophus cassidoides Mrsh.
Orthoperus punctatus Wańk.
O. punctulatus Reitt.
O. atomus Gyll.
+ *O. coriaceus* Muls. (w wyk. Sil.).

Wielkie ubóstwo form wydmowych takich, jak *Liodes* i *Colon*, pochodzi z braku w bliższej okolicy Przemyśla terenów piaszczystych.

R é s u m é.

Es werden, unter den Käfern von der Gruppe Necrophaga, folgende neue Aberrationen unterschieden:

1. *Euconnus denticornis* Müll a. *uredineus* nov. der ganze Käfer rostgelb.

2. *Anisotoma humeralis* Fbr. a. *corticina* nov. die rote Humeralmakel weit nach hinten, bis über die Mitte der schwarzen Fliegeldecken, streifenartig verlängert.

3. *Agathidium mandibulare* Strm. a. *corallinum* nov. der ganze Käfer rost-rot.

Hemaris fuciformis L. i Hemaris tityus L.

[Kilka słów tyczących się nomenklatury tych dwóch gatunków].

H. fuciformis L. und H. tityus L.

Einige Worte die Nomenklatur betreffend.

Napisał

WITOLD NIESIOŁOWSKI.

Dwa te z rodzaju Hemaris Dalm. w Europie występujące, a bardzo do siebie zewnętrznie podobne gatunki są prawdziwą bolączką entomologji. Przeglądając jakikolwiek podręcznik, nigdy czytający nie może wiedzieć z samej nazwy, bez poprzedniego dokładnego przeczytania opisu, którego z tych dwóch motyli ma autor na myśli. Gorzej jeszcze przedstawia się sprawa z pojedyńczemi wykazami motyli jakiejś okolicy, zwłaszcza jeżeli tylko jeden z tych gatunków jest wymieniony; w tym wypadku, bez obejrzenia okazów jest zupełną niemożliwością dojście do przekonania, który z tych dwóch motyli w danej okolicy występuje.

Tak jeden, jak i drugi gatunek ma cały szereg nazwisk, synonimów (vide Seitz, Grosschm. d. Erde; Staudinger, Catalog 1901), a co gorsza, nazwy „fuciformis L." i „tityus L." dają jedni autorowie temu, inni zaś tamtemu, Esper znowu nazywa „bombyliformis" jednego, podczas gdy Ochsenheimer daje tę nazwę drugiemu, słowem — kompletne zamieszanie.

Caroli Linnaei: *Systema naturae*. Ed. X. pag. 493 zawiera następujący opis tych motyli.

Sphinx. Tityus. 24. S. abdomine barbato, cingulo nigro, M. L. U.[1])
Habitat in calidis regionibus. Alarum margo niger est.
fuciformis. 28. S. abdomine barbato nigro fascia flavescente, alis hyalinis margine nigro.
Bradl. nat. 26. f. I. B.
Roes. ins. app. 231. t. 38.
Habitat in Europa.

W Ed. XII. pag. 803., opis ten jest nieco odmienny od poprzedniego, a mianowicie:

Sphinx. fuciformis 28. S. abdomine barbato nigro: fascia flavescente, alis fenestratis, margine nigro atro-purpurascente.
Scop. carn. 475.
Bradl. nat. 26. f. I. B.

[1]) M. L. U. = Museum Ludovicae Ulricae Holmiae.

Roes. ins. app. 231. t. 38.
„ „ „ 4. t. 34. f. 1—4.
Sulz. ins. t. 15. I. 90.
Poda ins. t. 2. I. 6.
Geolfr. paris. 2. p. 82. n. 4.
β Sphinx Tityus abdomine barbato, cingulo nigro,
Syst. nat. 10. p. 493. n. 24.
Habitat in Lonicera.
Barba abdominis in medio alba est.

Jak widać z powyższego, w wydaniu X. traktowane są te dwa motyle, jako dwa osobne gatunki, zaś w wyd. XII. prawdopodobnie jako jeden gatunek „luciformis" z odmianą „tityus" — a może autor uważa je — za ♂ i ♀, lecz nie będąc tego pewnym (vide Roesel ins. app. 231. Borkhausen Nat. Gesch. eur. Schmett.) rozdziela ten, według niego prawdopodobnie jeden gatunek na α i β.

W X. wydaniu powiedziano o Sphinx tityus: „Habitat in calidis regionibus"; w wyd. XII. ustęp ten jest opuszczony. Jeżeli przypuścimy, że Linné ustęp ten w X. wydaniu z całą świadomością, na podstawie własnego doświadczenia napisał, to musielibyśmy gatunek ten ze spisów motyli europejskich wyłączyć, jako żyjący w krajach gorących. Do tego czasu żaden z autorów nie uważał tego za stosowne, ani potrzebne, czyli że wszyscy przyjmują motyla nazwanego przez Linneusza *Sphinx tityus* za motyla europejskiego. Motyl ten ma się znajdować w Muzeum Ludovicae Ulricae, Holmiae (Stockholm), była więc możliwość przekonania się naocznie, jak wygląda ów okaz. Widocznie został uznany za motyla europejskiego, skoro przeważna część autorów dawniejszych i wszyscy nowsi, w dziełach traktujących faunę europejską, wymieniają go.

I słusznie, gdyż skoro w wydaniu XII. Syst. Nat. figuruje on już pod jednym numerem ze *Sphinx fuciformis*, a o jego występowaniu w krajach gorących niema już i wzmianki, to widocznie autor przekonał się, że motyl ten żyje w Europie. Linneusz, wielki przyrodnik, ale specjalnie botanik, nie mógł znać wszystkich motyli, ich sposobu życia, a dzieło swoje Syst. Naturae pisał też na podstawie spostrzeżeń innych badaczy, to też siłą rzeczy musiał przyjąć niejeden błąd zrobiony przez innych. Tak np. *Papilio* (dziś *Araschnia) levana i prorsa* uważał on wi-

docznie za dwa osobne gatunki, gdyż przy pierwszym pisze on: „habitat in Urtica dioica *Europae australioris*, przy drugim zaś „in U. d. *Germaniae*".

Faktem jest, że dwie nazwy *fuciformis* i *tityus* nadane przez Linneusza dwom różnym motylom, wymieniane są w każdej poważniejszej pracy o motylach, temsamem autorowie ci przyznają tym dwom nazwom rację bytu, a tylko traktują je nierównomiernie. I tak, nazwa *fuciformis* została uznaną przez wszystkich jako obowiązująca dla jednego gatunku, nazwy zaś *tityus* używa tylko (ze znanych mi autorów) Spuler i Seitz jako głównej nazwy gatunkowej, inni przyjmują ją tylko jako synonim, przeważnie do nazwy *bombyliformis Esp.*, a także *scabiosae* Zett.

Ponieważ z rodzaju *Hemaris* żyją w Europie tylko dwa gatunki, obydwa te gatunki Linné opisał i obydwom nadał nazwy, przeto według mego zdania nie ulega żadnej wątpliwości, że te dwie nazwy powinny być zatrzymane jako nazwy gatunków.

Ktoś mógłby zrobić zarzut, że Linné nie dał dokładnego opisu, więc prawo pierwszeństwa w nadaniu nazwy, przysługiwałoby autorowi, który dany gatunek pierwszy raz dokladnie opisał (w tym wypadku Esper, Ochsenheimer lub Zetterstedt). Gdybyśmy chcieli tego się trzymać, to musielibyśmy może 9/10 nazw nadanych przez Linneusza usunąć, gdyż Linneusza opisy są prawie wszystkie ogromnie zwięzłe, krótkie, mało zrozumiałe. Stosownie do tego jest też tak *Sph. fuciformis*, jak i *tityus* bardzo niedokładnie opisany, tak że do dziś dnia są wątpliwości, któremu gatunkowi Linné nadał tę, a któremu tamtą nazwę.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę Linneusza Systema Naturae, spostrzeżemy, że Linné opisując *Sphinx fuciformis*, powołuje się na Roesela ins. app. 231. t. 38. Kto przeczyta dokładny opis podany w tem dziele i zobaczy rycinę na tabl. 38, nie może mieć wątpliwości, że Linné powołując się na to dzieło, mógł mieć na myśli tylko motyle o szerokich, czerwono-brunatnych obwódkach, z przedzieloną komórką diskoidalną przednich skrzydeł. Motyl ten jest tam bardzo wyraźnie i dobrze opisany i namalowany, podczas gdy drugi, ze złożonemi skrzydlami jest nie dość wyraźny. Roesel opisując go krótko, dodatkowo do pierwszego, nie zna dokładnej różnicy między oboma, nie wie czy to inny gatunek, czy może samiczka pierwszego.

Opis *Sph. fuciformis* w XII. wyd. S. Nat. który brzmi: „abdomine nigro, fascia flavescente, alis fenestratis, ***margine*** nigro ***atro-purpurascente***, może być zastosowanym tylko do motyli o obwódkach szerokich, ***czerwono brunatnych***, gdyż drugi, o wąskich obwódkach, ma opaskę czarniawą, bez odcienia czerwonego. Roesel w swoim opisie konstatuje to samo.

Niema więc chyba wątpliwości, że Linné nadał nazwę *fuciformis* motylowi o szerokich, czerwono brunatnych obwódkach, z przedzieloną komórką diskoidalną u przednich skrzydeł.

Jak już wspomniałem, opis tak jednego, jak i drugiego gatunku jest u Linneusza niedokładny, skoro jednak mimo to wszyscy autorowie przyjmują nazwę użytą przez Linneusza *fuciformis*, nie widzę zupełnie racji, dla której nazwa druga nie ma być używaną równorzędnie z pierwszą. W Europie żyją tylko dwa gatunki *Hemaris*, dwom gatunkom nadał Linné nazwy, jedna z nich odnosi się niezaprzeczenie do gatunku o szerokich, czerwono brunatnych obwódkach, druga więc musi bezsprzecznie przypaść gatunkowi o obwódkach wąskich, brunatno czarnych. Opis, mniej czy więcej dokładny jest tu zbyteczny, gdyż i bez tego nie może być wątpliwości, która nazwa do którego motyla się odnosi, przeto nazwy te powinny być według prawa pierwszeństwa zatrzymane.

Jak Linné, taksamo i inni badacze współcześni z Linneuszem i nieco późniejsi nie znali również dokładnej różnicy między jednym a drugim motylem, dlatego też opisywali oni przeważnie tylko jeden gatunek, dając mu za Linneuszem nazwę *fuciformis*, często bez względu na to czy to był gatunek o szerokiej czerwono brunatnej obwódce, czy też drugi, a cytując w swych pracach innych autorów, zamieniają niejednokrotnie jeden gatunek z drugim. Przeważna jednak część uważa najwidoczniej motyla o czerwono brunatnej obwódce za *fuciformis* — i tak:

Roesel *Insecten-Belustigung*, str. 232. pisze: Der zur ersten Classe der Nacht-Vögel gehörige, kleine Papilion mit durchsichtigen Flügeln. § 1... „am äussersten Rand ist ein breiter, purpurrother, undurchsichtiger Saum; und am hinteren Rand fängt sich bey der Einlenkung ein breiter Flecken von gleicher Farbe an, der sich in eine Spitze endigt. Die etwas kleineren Unterflügel sind fast von gleicher Beschaffenheit, wie die obern; doch fehlt ihnen der winkelförmige Strich, und ihr rother Rand, der etwas

schmäler ist, hat einen schmalen, weissen Saum. (motyl ten przedstawiony jest na tabl. XXXVIII. fig. 2.).

§ 2. Die dritte Figur (powyższa tablica) stellt diesen Papilion in sitzender Stellung vor, und kommt übrigens mit der vorigen Figur in allem überein, ausgenommen dass hier diejenigen Teile, so an jener purpurroth sind, mehr ins schwarze fallen.

...Ob der Unterschied der rothen Farbe allhier den Unterschied von beyderley Geschlecht anzeige, kann ich nicht behaupten dann der Hinterleib, der sonsten hierinnen zu einem Kennzeichen dienet, war an beeden von gleicher Dicke".

Ilustracje na tabl. XXXVIII. są dobre, lecz w kolorze nie zupełnie trafione; fig. 2. (*fuciformis* L.) jest za czerwony, zaś fig. 3. odpowiada kolorem raczej *H. fuciformis*. W każdym jednak razie u pierwszego zaznaczona wyraźnie szeroka obwódka na obu parach skrzydeł, a także i plama diskoidalna, a nawet komórka diskoidalna jest tu przedzielona medianą, a skoro Linne powołuje się na Roesel'a nie może być wątpliwości, któremu gatunkowi nadal on nazwę *fuciformis*.

Poda, Insecta Musei Graecensis, pag. 82, opisuje *Sphinx fuciformis:* „abdomine barbato nigro crasso et lato, fascia flavescente, alis hyalinis subauratis; margine obscuro, posticis minimis. Habitat in Scabiosa". Opis niewyraźny, ale rysunek T. II. fig. 6. odpowiada w zupełności gatunkowi „fuciformis L.".

Scopoli, Ent. carn. opisuje na str. 188. nr. 475. *Sphinx fuciformis* podobnie jak Poda, więc niewyraźnie. Powołuje się jednak na: Roesel, Suppl. Pap. Noct. Cl. I. Tab. 38., fig. 3. i Poda Mus. Graec. p. 82. Widać z tego, że Scopoli nie zna różnicy między jednym a drugim.

Fabricius, Species insectorum str. 156.: „*Sesia fuciformis*, abdomine barbato nigro, fascia flavescente, alis fenestratis, margine nigro". Opis nic nie mówi.

Fabricius cytuje: Linné, Syst. Nat. 2. 803. 28. i Fn. Sv. 1092. zatem fuciformis L.; dalej Geoffroy, Histoire abrégée des insectes, 2. 82., Sphinx elinguis, alis lanceolatis vitreis, venis nigris, superioribus macula limbaque nigris, fulvoque nebulosis. Cytat ten jest fałszywym, gdyż wedle dalszego opisu Geoffroy'a jest to Sesia F. empiformis Esp. (patrz: Laspeyres, Ses. europ. pag. 29. fig. 18—22., 1801., Sesia tenthrediniformis). Dalej cytuje Fabricius: Roesel, Ins. 3. tab. 38. i 4. tab. 34. fig. 1—4., czyli obydwa ry-

sunki opisane powyżej; t. 34. przedstawia gąsienicę tego motyla. Powołuje się też na: Poda, tab. 2. fig. 6. a więc fuciformis; Schaeffer, Icones insectorum, Tab. XVI. fig. 1., gdzie niema wcale opisu, a tylko rysunek niewyraźny.

Widać z tego wszystkiego, że Fabricius nie zna zupełnie różnicy między temi dwoma gatunkami.

Geoffroy, Histoire abrégée des insectes, pag. 82. nr. 5. „Sphinx spirilinguis viridis, alis vitreis pellucidis; venis limboque fusco-ferrugineis". Skrzydła tego motyla opisuje on tak: „Elles sont transparentes, comme une gase ou un verre, sans écailles, si ce n'est sur les nervures á leur bord, ou elles sont terminées par une bande brune rougeatre assez large".

Opis wskazuje na gatunek o szerokiej, czerwono-brunatnej obwódce. Geoffroy cytuje: Linné, S. N. ed. 10. p. 493. N. 28. (Jak mało można wierzyć podobnym cytatom dowodzi, że Geoffroy cytuje ten sam punkt t. j.: Linné, S. N. ed. 10. i t. d. przy motylu opisanym u niego na str. 82., nr. 4., a to jest dzisiejsza *Sesia F. empiformis* Esp.).

Panzer, Lepidoptera, str. 64. dla *Sesia fuciformis* daje opis: „fascia flavescente alis fenestratis: margine nigro", zaś dla *S. bombyliformis*, str. 65: abdomine barbato, fulvo virescente fascia nigra: alis fenestratis, margine *tenuissimo* nigro".

Opisy te, jak w szczególności illustracje w atlasie str. 64. i 65. fig. 23. i 24. wskazują, że Panzer uważał gatunek o szerokiej czerwono-brunatnej obwódce za fuciformis L., zaś drugi o wąskiej obwódce za bombyliformis Esp.

Walckenaer, Faune parisienne, 1802, daje opis *S. fuciforme* niewyraźny; cytuje Fabriciusa p. 381. 11. i Geoffroy Ins. 2. p. 82., 5. „Le sphinx vert, á ailes transparentes".

Schrank, Fauna boica, Ingolstadt, 1801 podaje: „*Scabiosenschwärmer, Sphinx fuciformis;* die Flügel glasartig; der Hinterrand undurchsichtig, sattolivenbraun; der pelzige Hinterleib schwarz mit einer in der Mitte getrübten gelben Binde".

Schweber, Sphinx bombyliformis, opisuje: „Die Flügel glasartig, der Hintersaum undurchsichtig, schwärzlich: die untern fast saumlos; der pelzige Hinterleib schwarz mit einer gelben, in der Mitte durch einen eckigen Oranienfleck unterbrochenen Binde".

Sph. fuciformis jest tu wyraźnie gatunek o szerokich obwódkach.

Borkhausen, Naturgesch. d. europ. Schmett. II. T. opisuje: „*Sphinx fuciformis*... Die Flügel sind durchsichtig, wie reines Marienglas und ihre dünne Membrane spielt ins Violette, oft auch ins Purpurfarbige. Ein ziemlich breiter, dicht mit rothbraunen, fast bis ins Dunkelrothe getriebenen Schuppen bekleideter Saum umfasst sie und in der Mitte der Vorderflügel, nachst dem Vorderrand, steht ein gleichfarbiger, schiefer Querstrich... i t. d.".

Borkhausen najwyraźniej daje motylowi o szerokiej, czerwonobrunatnej obwódce nazwę *fuciformis*.

O *Sphinx bombyliformis* pisze on: „Ob gegenwärtiger Schwärmer nur Spielart des Vorhergehenden, oder wie Herr Esper behauptet, eine eigene Gattung sei, kann ich nicht entscheiden... Der Saum der durschsichtigen Flügel ist lange nicht so breit, wie bei dem vorhergehenden, nicht rothbraun, ins dunkelrothe fallend, sondern schwarz".

Godart & Latreille, Histoire naturelle des Lepidoptères, 1822., dają dokładny opis jednego i drugiego t. j. *fuciformis L.* i *bombyliformis* Esp. i Hb. Podają tutaj tylko opis różnic między pierwszym a drugim. *Sphinx bombyliformis:* „Il différe du fuciforme (1., 2., 3. i 4. punkt mniej ważne) 5° en ce que la bordure ou bande terminale des ailes est beaucoup plus étroit, et d'un noir-brun, ainsi que les nervures; 6° en ce que les premières ailes n'ont pas de tache pres du milieu de la côte, et que la cellule de leur base n'est point divisée par une nervure, comme cela a lieu dans le fuciforme".

Zatem różnica między *fuciformis* i *bombyliformis*, że ten ostatni ma opaskę znacznie węższą, czarno-brunatną, że na przednich skrzydłach niema ciemnego znamienia na żyłce poprzecznej i że komora centralna przednich skrzydeł nie jest przedzielona żyłką tak, jak to jest u fuciformis.

W atlasie na tabl. 19. są te motyle bardzo dokładnie przedstawione.

Zetterstedt, Insecta lapponica, str. 918., *Macroglossa fuciformis:* „alis hyalinis, macula costali media margineque posteriori latiori, atro-purpureis, corpore flavo-virescente, abdomine fascia media anique barba laterali brunneo-nigris, pedibus anticis pallidis". Zaś M. bombyliformis: alis hyalinis, margine posteriori anticarum mediocriter, posticarum tenuissime fusco, corpore flavo

virescente, abdomine flavo-fulvo, fascia media anique barba laterali, pedibusque anticis, nigris".

Z nowszych i współczesnych autorów, takie powagi naukowe jak Rebel, Staudinger, którzy w dawniejszych swoich pracach, idąc prawdopodobnie za Heinemannem i tegóż współczesnymi, wymieniali gatunek o wąskich obwódkach jako *fuciformis L.*, zmienili jednak później swe przekonanie i w ostatnich wydaniach nazywają już gatunek o szerokiej obwódce *fuciformis*.

Ze znanych mi nowych autorów, tylko Hoffmann i Spuler nadają gatunkowi o wąskich obwódkach nazwę *fuciformis*, inni wszyscy dają tę właśnie nazwę gatunkowi o szerokich obwódkach.

Spuler motywuje swój pogląd tem, że wedle Linneusza gąsienica *H. tityus* ma żyć na *Lonicera*, co uważa za dowód, że Linné nadał nazwę *tityus* gatunkowi o szerokiej obwódce. Jest to zupełnie niesłuszne, gdyż po pierwsze, gąsienica drugiego gatunku żyje także na Lonicera; główne jej pożywienie (gatunek o wąskich obwódkach) jest wprawdzie Scabiosa, ale tak *fuciformis* jak i *tityus* żyją też na Lonicera, Galium i i.

Po drugie, Linné nie znając dokładnie różnicy między jednym a drugim, a podając po gatunku tityus „habitat in Lonicera" nic ma z pewnością na myśli tylko tego, lecz obydwa, względnie powtarza to zdanie za innym badaczem przyrody. Dowodem tego Sphinx porcellus i *β) bombyliformis (?)* gdzie po drugim podaje: „habitat epilobio, impatiente"; *attacus (Saturnia) pavonia α) minor, β) major (S. pavonia i S. pyri)* pisze po ostatniej, więc dla obu: „rosa, rubo, ulmo, corylo, salice, pyro".

Zresztą niemożliwością też jest, aby Linné w czasie, kiedy entomologja i w ogóle nauki przyrodnicze zaczęły dopiero wyłaniać się z powijaczy, miał pewne, dokładne wiadomości i o gąsienicach, by wiedział o każdej, na jakiej roślinie ona żyje; to też przy stosunkowo wielkiej ilości motyli nie podaje on wcale pożywienia gąsienicy, a podając je, podaje czasem, nawet przy bardzo pospolitych motylach błędnie.

Tak np. pisze on o *Papilio podalirius:* „habitat in brassica", *Papilio (Apatura) iris:* „in quercu" i t. p. Dlaczegoż Linné miałby mieć lepsze wiadomości o swoich *Sphinx fuciformis i tityus?*

Nie lepiej byli też w tym względzie poinformowani i inni m. w. współcześni z Linneuszem badacze; jedni podają jako pokarm

gąsienicy tego motyla Lonicera, drudzy Scabiosa, inni znów jedno i drugie. Scabiosenschwärmer Schranka jest bezsprzecznie Sph. fuciformis L., gatunek o szerokich obwódkach, widać więc, że i Schrank przekonany jest, że gąsienica tego motyla żywi się scabiosą.

Linné znał i opisał zaledwie małą część motyli europejskich, nawet pospolitych. Znał on np. tylko *Apatura iris*, zaś *Ap. ilia* nie była mu znaną, nie widział widocznie między niemi różnicy; z rodzaju *Melitaea F.* wymienia on tylko dwa gatunki, z rodzaju *Lycaena F.* tylko trzy czy cztery. Widocznie nie zwracał on uwagi na różnice nie wpadające odrazu w oko i uważał motyle zewnętrznie bardzo do siebie podobne, chociaż morfologicznie zupełnie różne, za tensam gatunek.

Przy *Sphinx*, względnie dzisiejszych *Hemaris fuciformis i tityus* jest różnica zewnętrzna za wielka, aby jej był nie zauważył, dlatego też wymienia Linné dwie nazwy. Jak z poprzedniego zestawienia różnych badaczy widać, prawie wszyscy oni różnicę tę w zewnętrznym wyglądzie tych dwóch motyli spostrzegli.

Z powyższego wynika, że Linné 1. znał obydwa w naszej strefie żyjące gatunki Hemaris, 2. że jak jeden, tak i drugi gatunek opisał, 3. że jednego nazwał *fuciformis*, drugiego *tityus*, 4. że nazwę *fuciformis* nadał gatunkowi o szerokich, czerwono-brunatnych obwódkach na przednich skrzydłach i z dużem znamieniem tegoż koloru na żyłce poprzecznej zamykającej komórkę diskoidalną, przeto nazwa „tityus" pozostaje dla gatunku drugiego, o wąskich czarno-brunatnych obwódkach.

Że moje zdanie nie jest odosobnione dowodem tego, że z najnowszych autorów Spuler i Seitz używają za Linneuszem dla tych dwóch gatunków nazw *fuciformis i tityus*, inne, przez późniejszych autorów nadane nazwy podają oni tylko jako synonimy.

Byłoby więc wskazanem, aby chcąc nareszcie uniknąć, czy usunąć wymienione na początku tej pracy nieporozumienia i trudności, ustalić te dwie nazwy ostatecznie, pozostawić je takiemi, jak je nadał Linné.

Główne cechy tych dwóch gatunków są:

Hemaris Dalm. fuciformis L. Skrzydła przeźroczyste; brzeg zewnętrzny tak przednich, jak i tylnych skrzydeł obwiedziony szeroką, ciemno czerwono-brunatną opaską; tegoż koloru jest duża,

wyraźna plama na żyłce poprzecznej, zamykająca komórkę diskoidalną przednich skrzydeł; komórka diskoidalna przednich skrzydeł przedzielona jest przedłużeniem mediany.

Hem. tityus L. Skrzydła przeźroczyste, opaska brzegu zewnętrznego przednich skrzydeł znacznie węższa jak u poprzedniego, na tylnych bardzo wąska, brunatno-czarna, a nie czerwono-brunatna; plama na żyłce poprzecznej, zamykającej komórkę diskoidalną przednich skrzydeł prawie niewidoczna; komórka diskoidalna *nie* przedzielona przedłużeniem medjany.

Résumé.

In der X. Auflage des „Systema naturae" führt Linné zwei Formen (der gegenw. *Hemaris Dalm.*, *Haemorrhagia*) an u. zw.: *Sphinx tityus* 24. und *Sphinx fuciformis* 28. Beim ersten schreibt er: „habitat in calidis regionibus", beim zweiten: „habitat in Europa".

In der XII. Auflage heisst es wieder: *Sphinx fuciformis und β. tityus.* Habitat in lonicera.

Aus diesem ist zu ersehen, dass die zwei Schmetterlinge in der X. Auflage als zwei ganz verschiedene Arten behandelt werden, wogegen die XII. Auflage dieselben vereinigt, wahrscheinlich als eine Art *fuciformis* mit der *ab. tityus.*

Wenn wir annehmen, dass Linné bei der Beschreibung des *Sph. tityus,* den Passus „habitat in calidis regionibus" mit vollem Bewusstsein dieser Tatsache geschrieben habe, so müssten wir diese Art aus der europaeischen Schmetterlingsfauna, als einen in der heissen Zone vorkommenden Schmetterling ausschliessen. Das Exemplar, welches Linné als *Sph. tityus* beschrieben hat, sollte im Musaeum Ludovicae Ulricae in Stockholm sich befinden, es war daher die Möglichkeit vorhanden sich zu überzeugen, was dies für ein Schmetterling ist. Aus der Tatsache, dass alle neueren Autoren den Namen *tityus* in ihren Werken entweder an erster Stelle (Seitz, Spuler), oder wenigstens als Synonym anführen geht es hervor, dass das obgenannte Exemplar als europaeischer Schmetterling anerkannt wurde.

In der X. Auflage des Systema naturae beruft sich Linné bei *Sph. fuciformis* auf Roesels ins. app. 231. t. 38., in der XII. unter anderen auch auf Roesel und Poda. Dies ist ein genügender Beweis, dass Linné die Art mit breitem, purpurrotem Saume und

mit der durch den erhaltenen Längsstamm der Mediana geteilten Mittelzelle *fuciformis* benannt hat. Die Beschreibung bei Roesel und die Abbildung bei Poda schliessen, glaube ich, jeden Zweifel aus.

Der Passus bei *Sph. tityus*: „habitat in lonicera" ist ganz belanglos, denn in den Zeiten Linné's war die Lebensweise der Raupen noch sehr wenig bekannt, zweitens hat Linné alle Beschreibungen nicht nur auf Grund eigener Erfahrungen, aber auch aus den Werken anderer Forscher geschöpft, bei welchen selbstredend viele Fehler vorkommen; drittens, gilt dieser Passus „habitat in lonicera" nicht nur dem *Sph. tityus*, aber auch dem *Sph. fuciformis*, ebenso, wie z. B. bei *Attacus pavonia α. minor* und *β. major (Saturnia pavonia u. S. pyri)* zum Schluss, also für beide die Futterpflanzen angegeben erscheinen: rosa, rubus, ulmus, corylus, salix, pyrus".

Linné schreibt z. B.: *Papilio podalirius* „habitat in brassica", *Papilio (Apatura) iris* „in quercu" u. s. w. Musste denn Linné von der Lebensweise des *Sph. fuciformis* und *Sph. tityus* bessere Kenntnisse haben als von den zwei letztgenannten Schmetterlingen?

Linné's Beschreibungen sind überhaupt sehr karg und ungenau; wollten wir aus diesem Grunde an seiner Nomenclatur rütteln, so müssten wir den grösseren Teil der durch ihn gegebenen Benennungen eliminieren. Tatsache ist dass Linné beide in Europa vorkommenden Arten *von Hemaris* (Haemorrhagia) gekannt hat, die eine, d. i. *H. fuciformis* hat er nach seiner Art genau beschrieben, es ist daher kein Zweifel, dass der zweite Name u. zw. *tityus*, der zweiten Art gilt.

Ich glaube, es wäre nicht unpraktisch endlich einmal die Nomenklatur dieser zwei Arten zu fixieren und nach dem Prioritätsrecht die Linné'ischen Benennungen als bindend einzuführen.

Es bliebe daher der Name *H. fuciformis L.* für die Art mit breitem, rothbraunem Saume beider Flügelpaare, breit beschüpptem Querast der Vorderflügel, deren Mittelzelle durch den erhaltenen Längsstamm der Mediana geteilt ist.

H. tityus L., für die Art mit schmaler, schwärzlich-brauner Saumbinde nur sehr schmal beschupptem Querast und mit ungeteilter Mittelzelle der Vorderflügel.

Nomada dzieduszyckii n. sp.

(Apidae, Hymenoptera.)

Podał

JAN NOSKIEWICZ.

Diese Art gehört in die Gruppe der *N. ochrostoma* u. ist der *ochrostoma* K. äusserst ähnlich, stimmt aber in der Behaarung, Grösse des Körpers u. in der Flugzeit mehr mit *hillana* k. überein.

♀. 11·5—12 mm. lang. Sculptur des Kopfes u. des Thorax wie bei *ochrostoma*. Stirn u. Mesonotum auf der Scheibe fast noch etwas gröber punktiert. Oberkiefer am Ende breit abgestumpft, 2. Geiszelglied schief abgeschnitten, unten fast um ein Drittel, oben sehr wenig kürzer als das 3. Glied. Schildchen zwischen den groben Punkten mit ± breiten, sehr deutlich glänzenden Zwischenräumen. Seine Höcker sind gut ausgebildet, manchmal aber nur schwach angedeutet. Hinterleib in der Form u. Sculptur wie bei *ochrostoma*. Die niedergedrückten Endränder der Segmente 2—3 ± ausgedehnt, zerstreut oder sehr zerstreut punktiert. Der Endrand des 4. Segments oft ganz glatt. Die etwas gröbere als bei *ochrostoma* Punktierung des Bauches nimmt von vorne nach hinten an Dichte zu. Die glatten Endränder der Segmente 2—4 in der Mitte stark bogenförmig nach vorne verbreitert. Als Grundsculptur des Hinterleibs ist eine sehr feine Chagrinierung zu erwähnen.

Kopf u. Thorax, samt den Beinen, beinahe so dicht u. lang wie bei *hillana* K. behaart, was jedoch nur an ganz frischen Stücken deutlich zu sehen ist. Die lange, abstehende, gelbbraune Behaarung des Kopfes ist über der Einlenkung der Fühler u. am Scheitel am dichtesten. Die weissen Haarbüschel an den Seiten des Metathorax kräftig entwickelt u. auch an den abgeflogenen Exemplaren gut erkennbar. Auf der Oberseite der Hinterhüften befindet sich, wie bei *hillana*, eine dichte weisse Haarmakel. Die Bedornung der äusseren Spitze der Hinterschienen im Allgemeinen wie bei *hillana* (es sind fast stets 3 kräftigere, ziemlich kurze, schwarze, u. 1 bis 3 längere u. dünnere Dörnchen vorhanden).

Die Farbe des Kopfes u. des Thorax wie bei *ochrostoma*. Es fehlt somit bei keinem der untersuchten Exemplare der eckige Vorsprung des roten Augenstreifens am oberen Augenrande. 4 Längsstreifen des Mesonotums sind stets wenigstens so breit

als die zwischen ihnen befindlichen schwarzen Streifen. Die roten Makeln der Mittelbrust sind gross u. verbinden sich hinten oft mit den Makeln der Hinterbrustseiten. Hinterleib reichlicher als bei *ochrostoma* hellgelb gezeichnet. Die unregelmässig ovalen Flecken des 2. Segments erscheinen so gross oder noch grösser wie bei *hillana* ♀. Die des 3. Segments verlängern sich oft fast streifenförmig. In der Regel sind sie kleiner als auf 2. Segmente, aber niemals punktförmig. 4. Segment mit einer breiten Querbinde in der Mitte u. je einem kleinen rundlichen, manchmal mit der Mittelbinde verschmolzenen, Mackelchen an den Seiten. Die Querbinde ist vorne in der Mitte ausgerandet oder schmal unterbrochen. Ebensolche kleine Seitenmakeln befinden sich fast stets auch jederseits des Mittelfleckens des 5. Segments. Bauch rot. Die Segmentränder 1—3 in der Mitte oder längs der ganzen Breite angedunkelt (infolge der darunter befindlichen durchscheinenden schwarzen Makeln oder Querstreifen an der Basis der folgenden Segmente). Die gelben, runden Seitenflecken, auf den mittleren Segmenten manchmal vorhanden. Beine rot. Hüften, Trochanteren u. Schenkel unten mehr oder weniger geschwärzt. Schenkel nicht selten fast ganz rot. Flügel etwas schwächer als bei *ochrostoma* getrübt.

♂. 10·5—11·5 mm. Sculptur des Kopfes u. des Thorax wie bei *ochrostoma*. Die Punktierung der Stirn u. des Mesonotums etwas gröber. Fühlergeissel merklich dicker, es sind somit nur die mittleren Glieder länger als breit, die beiden vorletzten aber fast so breit wie lang. Die Glieder 3—7 unten deutlicher beulig vortretend. Thorax länger als breit. Mesonotum etwas gröber als bei *ochrostoma* punktiert, auf der Scheibe in der Mitte mit glänzenden, leistenförmigen Punktzwischenräumen. Mittelfurche gut sichtbar. Schildchen wie bei *ochrostoma* mit glänzenden Punktzwischenräumen u. mässig stark entwickelten Höckern. Hinterleib oben dicht, mittelfein, an der Basis der niedergedrückten Endränder der Segmente zerstreuter punktiert. Punktlos bleibt nur ein schmaler Saum am Ende der einzelnen Ringe. Bauch etwas gröber u. viel zerstreuter punktiert. Die punktlosen, äusserst fein chagrinierten Endränder sind an den Ringen 2—5 breit, am 6. sehr schmal. Analsegment am Ende schwach dreieckig ausgeschnitten.

Die Behaarung des Kopfes so lang u. dicht wie bei *hillana*. Kopfschild mit langen, anliegenden weissen, Oberlippe mit eben-

solchen, abstehenden Haaren dicht besetzt. Thorax samt den Beinen u. Hinterleib wie bei *hillana* behaart.

Fühlerschaft vorne mit grossem hellgelbem, mehr oder weniger breit rotgelb umrandetem Flecken, seltener fast ganz gelb oder rotgelb, hinten schwarz, an der Basis rotgelb gestreift. Geissel rot, einzelne Glieder oben mehr oder weniger geschwärzt. Die Färbung des Kopfes u. des Thorax sonst wie bei *ochrostoma*. Schildchen ganz rot oder mit roten oder gelben, rot umrandeten Höckern. Hinterschildchen oft rot gezeichnet. In der Färbung des Hinterleibs näher der *hillana* als der *ochrostoma* stehend. Die hellgelben Seitenflecken sind gross, am 2. Segmente queroval, am 3. spitzig nach innen verlängert, am 4. rücken sie noch mehr nach innen u. verschmelzen manchmal miteinander zu einer vorne breit ausgerandeter Binde oder sind in 4 Makeln aufgelöst. 5. u. 6. Segment mit breiten Querbinden, 5. ausserdem oft mit kleinen Seitenmakeln. 7. Segment mit gelber Basis. Bauch am 3—6. Segment gelb gefleckt. Die Seitenmakeln des 3. u. 4. Segments verschmelzen oft miteinender zu Binden. Beine rotbraun. Die schwarze Färbung der Hüften, Trochanteren u. Schenkel etwas weniger als bei *ochrostoma* ausgedehnt. Flügel wie bei ♀.

Die Art, die ich schon seit einigen Jahren aus der Umgebung von Lwów kenne u. die ich vorher für *ochrostoma* v. *hillana* K. hielt, ist der *ochrostoma* K. sehr ähnlich. Da sie jedoch einige konstante Unterschiede in der Grösse des Körpers, in der Behaarung u. Farbe sowohl bei ♀ wie bei ♂ aufweist, habe ich mich entschlossen sie von *ochrostoma* abzutrennen.

Die ersten ♂ erscheinen gewöhnlich in den letzten Apriltagen u. sind auf *Taraxacum, Senecio vernalis, Cytisus ruthenicus* u. s. w. anzutreffen. Die ♀ kommen einige Tage später zum Vorschein. Sie besuchen vor allem die Blumen von *Cytisus ruthenicus*. Gegen Mitte Mai sind sie gewöhnlich schon stark abgeflogen, fliegen aber noch bis in die ersten Juni-Tage. Die Art sammelte ich bis jetzt nur in Hołosko Wielkie bei Lwów. Wirtstier: *Andrena ratisbonensis* Stöckkert.

Die Art ist zu Ehren des jetzigen Besitzers des Gräflich Dzieduszyckischen Familien-Fideikomisses, Grafen Włodzimierz Dzieduszycki benannt. Die Type in den Sammlungen des Muzeum im. Dzieduszyckich in Lwów.

Die Stücke der *N. ochrostoma* K. u. *hillana* K., die ich zum Vergleiche benutzte, stammen auch aus der Umgebung von Lwów.

Materjały do fauny Ichneumonidów Polski

[Cz. I. Podrodziny *Ichneumoninae* i *Pimplinae*]

Podali

RYSZARD BŁĘDOWSKI i KAZIMIERA KRAIŃSKA.

Fauna Ichneumonidów Polski znana jest dotychczas tylko w swoich najdrobniejszych fragmentach. Prace Brieschkego (2), Torki (18, 19) i Woldstedta (24) objęły pośrednio tereny do Polski bądź przyległe bądź nawet częściowo do Rzeczypospolitej wcielone (części Poznańskiego, Pomorza t. j. dawniejsze Prusy Zachodnie) jednak najczęściej brak w nich szczegółów rozmieszczenia gatunków. Dwie miejscowości polskie wymienia również Habermehl (6), któremu kilka egzemplarzy dostarczono przygodnie w czasie wojny. Wreszcie Sitowski (14, 15) otrzymał kilka gatunków drogą hodowli larw *Bupalus piniarius* i *Panolis flammea*.

Jak widać z powyższego jesteśmy bardzo daleko od możliwości wytworzenia sobie nawet bardzo uproszczonego obrazu faunistycznego tej grupy owadów, która oddawna przyciąga uwagę badaczów nietylko przez wzgląd na swą doniosłość systematyczną (Ichneumonidae są przecież najliczniejszą rodziną rzędu Hymenoptera), ale i z powodu swych osobliwych właściwości rozwojowych. Nie należy również zapominać, że mamy tu do czynienia z rodziną owadów wybitnie pożytecznych w gospodarstwie wiejskiem (nieliczne wyjątki stanowią pasorzyty drugiego stopnia) i że bez wiadomości — choćby pobieżnych — o składzie faunistycznym Polski w tej dziedzinie nie można pracować wydajnie na polu biologji tych zwierząt, a tembardziej byłoby ryzykowne wyciągać z obserwacyj przygodnych jakiekolwiek wnioski dla praktyki leśnej, rolnej czy ogrodniczej.

Praca niniejsza nie jest opracowaniem ani nawet spisem gąsieniczników w Polsce spotykanych. Ogrom materjału i trudności jego opracowania przy słabym stanie naszej muzeologji i brakach

literatury stwarzają pole do pracy dla wielu ludzi i na wiele lat. Jednakże sądzimy, że zestawienie 170-ciu z górą gatunków obejmujących tylko dwie (z pięciu) podrodziny Ichneumonidów może stanowić przyczynek pierwszy, który postaramy się pomnożyć w miarę dalszych opracowań.

Materjał opisany pochodzi z różnych okolic Polski, a przedewszystkiem z okolic Warszawy (Łochów, Wilanów, Skolimów, Brwinów, Skierniewice), z Pomorza (Bory Tucholskie, Sarnia Góra, Tleń), z Zakopanego, Nałęczowa, Puszczy Białowieskiej, Duniłowicz (woj. Wileńskie) i zbierany był przez nas głównie w latach 1921—1923. Hodowla licznych gąsienic w pracowni też dostarczyła pewnej liczby gatunków. Dla uzupełnienia obrazu, osiągalnego z dotychczasowych badań, włączyliśmy do spisu naszego również i te gatunki, które wymienione są w pracach przytoczonych poniżej autorów, o ile znajdowanie ich na terenach dzisiejszej Polski nie pozostawiało żadnych wątpliwości. Gatunki te w spisie oznaczono gwiazdkami.

Chcąc wreszcie ułatwić w przyszłości pracę nad biologją gąsieniczników uważaliśmy już obecnie za wskazane podać przedewszystkiem gatunki żywicieli, które jednak znane są dotychczas tylko dla części wyliczonych tu pasorzytów. Rozwój i ekologja przytoczonych gatunków znane są również zresztą tylko dla kilku przedstawicieli i to najczęściej fragmentarycznie.

W pracy tej nie podajemy żadnego nowego gatunku, jakkolwiek w czasie opracowania nastręczała się niejedna sposobność do tworzenia nowych jednostek systematycznych. W szczególności niektóre odchylenia barwne i drobne cechy morfologiczne zdawały się stwarzać nawet potrzebę nowych terminów. Trzymaliśmy się jednak poglądu, że przy dzisiejszym stanie systematyki Ichneumonidów, i tak już przeciążonej pojęciami i terminami nie dość krytycznie i zbyt pospiesznie wprowadzanemi do literatury, lepiej jest nawet na razie nie opisać nowego gatunku lub odmiany, niż wprowadzić jeszcze jeden nowy przyczynek do tego zamętu, jaki niewątpliwie w tym dziale systematyki odczuwać się daje[1]).

---

[1]) W liście swym do jednego z autorów pracy niniejszej prof. Schmiedeknecht, jeden z najzasłużeńszych Ichneumonologów dzisiejszych, winę tego stanu rzeczy przypisuje nawet autorom większych monograficznych opracowań tej rodziny.

Na zasadzie posiadanego przez nas materjału dałby się raczej wysnuć wniosek ogólny, że liczbę opisanych dotychczas gatunków możnaby bez trudności i przy powstrzymaniu dążności „gatunkotwórczych“ znacznie zredukować ku pożytkowi i przejrzystości systemu, w którym właściwości biologiczne poszczególnych jednostek stanowczo zbyt mało są brane pod uwagę.

Wydaje się zresztą, być rzeczą wysoce prawdopodobną, że przy tak słabej znajomości odnośnej faunistyki całego terenu Polski, zajdzie w następstwie potrzeba ustalenia nowych jednostek systematycznych przedewszystkiem podgatunków i odmian (morpha i aberratio). Leży to w naturze terenu, w jego właściwościach geograficznych. Jednak zrobić to dziś, na podstawie niewielkiego materjału i wobec małej liczby zbadanych miejscowości, znaczyłoby odrazu wejść na drogę fałszywą. To też wszystkie formy wątpliwe pozostały poza nawiasem niniejszej pracy i muszą oczekiwać przedewszystkiem na sprawdzenie swej trwałości w doświadczeniu hodowlanem, względnie w rozmieszczeniu geograficznem.

Podobne trudności i wątpliwości nastręczały się również i przy wyborze systemu. Wielka liczba rodzajów i podrodzajów, powstałych nieraz z potrzeby dorywczej i przejmowanych bezkrytycznie, najczęściej z jednej publikacji do drugiej, opartych na cechach często bardzo wątpliwej natury wskazywała i tutaj potrzebę ostrożności i uproszczeń. To też za osnowę przyjęliśmy przedewszystkiem cenną pracę analityczną Schmiedeknechta „Opuscula Ichneumonologica“, unikając rozbicia rodzajów, najczęściej słabo uzasadnionego. Wyjątek zrobiono tylko dla rodzaju *Ichneumon*, którego rozrost gatunkowy zmusza już dziś do uwzględnienia cech podrodzajowych. Próba Thomsona, zastosowana w monografji Berthoumieu (1) nie jest, niestety, zbyt szczęśliwa. Jego podrodzaje *(Prot-, Coel-, Sten-, Eu-, Melan-, Crat- i Barichneumon)* nie mają niestety tej praktycznej wartości, jakąby mieć powinny. Dowodem tego są zmieszania widoczne w pracy Habermehla (6), a nawet objekty determinowane, pochodzące z jego zbiorów. Materjały polskie nie dają na razie — rzecz prosta — możności rewizji tych pojęć, to też zachowaliśmy je tutaj tylko gwoli łatwiejszej orjentacji w tym obszernym rodzaju, którego cechy gatunkowe też zresztą mogłyby nastręczyć wiele uwag krytycznych.

Gatunki przytoczone były jak najstaranniej sprawdzone, najczęściej według djagnoz oryginalnych. Do porównania posłużyły nam kolekcje oryginalne otrzymane od prof. Schmiedeknechta i Habermehla. Materjały zebrane weszły w skład zbiorów entomologicznych Pracowni Zoologicznej Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Serdeczne podziękowanie nasze należy się p. Szymonowi Tenenbaumowi za egzemplarze zebrane przezeń w Białowieży, p. Zofji Paschalskiej za materjały z Zakopanego oraz p. Zofji Grzeżulkównie za zbiory z Łochowa.

SUBFAM. ICHNEUMONINAE ASHMEAD.

Genus Ichneumon L.

Protichneumon fusorius. L. ♀ ♂. Gąsienicznik rudy.[1]) Sarnia Góra, Łochów, 8. VII., 1. IX. W drugiej połowie sierpnia schwytano liczne osobniki na młodych lipach i *Sambucus nigra* wśród lasu. Jako żywicieli Wolff i Krausse (25) podają *Dendrolimus pini* i *Hyloicus pinastri*.

P. fusorius. L. var. *mediofulva* Berth.[2]) ♀ ♂. Sarnia Góra. 26. VII. Rzadszy od poprzedniego.

---

[1]) Przy gatunkach pospolitszych pozwalamy sobie wprowadzić kilka nazw polskich. Przytaczamy również nazwy polskie wprowadzone przez Sitowskiego dla kilku gatunków, opatrując je znakiem (Sit.).

[2]) Termin varietas używamy tutaj w sensie ogólnym stałego odchylenia od djagnozy gatunkowej (vid. Plate Prinzipien der Systematik etc. w „Kultur der Gegenwart". Bd. Abstammungslehre. Systematik etc. Lipsk—Berlin 1914), zawsze stosownie do pojęć autorów owych odmian. Jakkolwiek nowsze prace z dziedziny faunistyki i systematyki starają się zupełnie „skreślić" pojęcie varietas z nauki (vid. Prüffer: Z badań nad wileńskiemi formami zalotek) *Leucorrhinia*. (Prace T-wa Przyjaciół Nauk w Wilnie. T. I. 1923), to jednak w zastosowaniu do niektórych dziedzin systematyki, a w szczególności do systematyki omawianej tu rodziny błonkówek, byłoby to z pewnością mało pożyteczne, a „modernizm" ten mógłby narazie zwiększyć gmatwaninę, jaka tu często daje się dostrzegać. Nowsze ściślejsze pojęcia systematyczne, wypływające z „objektywnych kryterjów" (vid. Siemionow Tian-Szański, Taksonomiczeskija granicy wida i jewo podrazdielenij. Zapiski Imp. Akad. Nauk. Ser. VIII. Petersburg, 1910.) wymagają uzupełnienia istniejących djagnoz systematycznych, a niekiedy szeregu dodatkowych danych geograficznych, hodowlanych i t. p. Wśród odmian (varietates) przytoczonych w naszej pracy znajdują się z pewnością ta-

P. pisorius L. Nakło, VIII—XI. (Torka, 18).

Coelichneumon ferreus Grav. ♀. Gąsienicznik kreskowany. Tleń, Sarnia Góra. 25. VII.

C. ferreus Grav. var *serena* Grav. ♀ ♂. Sarnia Góra, Tleń. 4. VII.—26. VIII. Pospolity. Bardzo zbliżony do *C. microstictus* Grav.; różnica oparta jest na istnieniu u odmiany naszej dwuch białych plam na końcu scutellum. Cecha to zresztą zawodna wobec zmienności fluktuacyjnej. Nasze osobniki bliższe są gatunkowi *microstictus* Grav. niż gatunkowi macierzystemu.

C. microstictus Grav. ♀ ♂. Zakopane, 7. — 18. VII. Pospolity.

C. comitator L. ♀ ♂. Sarnia Góra, Tleń. 4. VII. — 1. IX. Pospolity. Wyhodowany w pracowni z poczwarek *Panolis flammea*. Wolff i Krausse (25) podają jeszcze jako żywiciela *Bupalus piniarius*.

C. opulentus Taschb. *(Ichn. flaviger* Brischke). ♀ ♂ Sarnia Góra. 28. VIII. — 1. IX. Rzadki.

C. fuscipes Gm. ♀. Wyhodowany w pracowni z pomorskich poczwarek *Panolis flammea*. 14. IX. Jako żywiciela Wolff i Krausse podają również *Bupalus piniarius*.

C. bilineatus Gm. ♀ ♂. Zakopane. 7. VIII. Wyhodowany w pracowni z poczwarek *Panolis* 25. III.

---

kie, które podpadają pod pojęcie *subspecies* i *nutio*, jak również i te, które jako odmiany niegeograficzne należałoby zaliczyć do *morpha* i *aberratio*. Na zasadzie dotychczasowych danych faunistyki polskiej i krajów ościennych w dziedzinie ichneumonologji trudnoby się było kusić narazie o dokładne rozgraniczenie i analizę geograficzną i genetyczną. Nawet odnośnie Odonata, których faunistyka jest w szczęśliwszem położeniu, mógł Prüffer (l. c.) stwierdzić wielką trudność rozróżnienia *subspecies* i *aberratio* (np. Leucorrhinia dubia Vand. var. tschugunovi Bart może być podgatunkiem lub też — jak w Polsce — aberacją). W obecnym czasie więc „modernizacja" terminologji mogłaby dać w naszej dziedzinie tylko pozory ścisłości, powodując w istocie pogmatwanie pojęć, które krytycznie i objektywnie zastosowane oddadzą faunistyce pierwszorzędne usługi.

Względy wyłuszczone każą nam więc tymczasem stanąć w obronie terminu *varietas*, który nie przesądzając wartości geograficznej i genetycznej odmian, pozwala stwierdzić ich istnienie. Od nadużyć, na które istotnie można się zbyt często uskarżać uchronić może kategoryzacja jaką podaje Plate (l. c.). Przepiękna koncepcja Siemionowa Tian-Szańskiego nie powinna być sparczona przez mechaniczne stosowanie lub zamianę terminów starych na nowe, pod które jeszcze nie podłożono tej treści, jaka stanowi istotę reformy Siemionowa.

**C. lineator* Grav. Gąsienicznik granatowy. (Sit.). Przez nas nie znaleziony. Sitowski (15) wyhodował go z *Panolis flammea*.

**C. leucocerus* Wesm. ♀. Nad Notecią. (Torka, 18).

**C. castaneiventris* Grav. ♀. Nad Notecią. (Torka, 18).

**C. bistrigosus* Holmgr. ♀ ♂. 6. VII. (Torka. 19).

Stenichneumon culpator Wesm. ♀ ♂. Gąsienicznik chciwiec. Skolimów. 23. IX. Gravenhorst (5) dał tylko opis samicy i dopiero Wesmael (20) opisał samca. Określając gatunek ten według tablic Schmiedeknechta dla samców dochodzi się do *culpator* Wesm. Zaś według klucza dla samic do gatunku *culpator* Schrank. Nie mieliśmy oryginalnej djagnozy Schranka (z 1802 r.), który opisał tylko samca. Sądzimy jednak, że djagnoza Wesmaela jest pierwszą, która pozwala zidentyfikować ten trudny gatunek i dlatego zachowaliśmy nazwisko tego autora dla całego gatunku. Do trudności wymienionych tutaj dochodzi jeszcze trudność oddzielenia tego gatunku od *Amblyteles sputator* F., ile że samicom tego gatunku brak niektórych charakterystycznych cech rodzajowych. Nawet egzemplarze kolekcji Schmiedeknechta nie pozwalają odróżnić samic *St. culpator* od *Amb. sputator* na zasadzie ostrego względnie tępego zakończenia odwłoka. Cechą pomocniczą może być tutaj w szczególności ostroga na ostatnich biodrach u samic *St. culpator*, o której zgodnie wspominają wszystkie djagnozy, traktując ją zresztą zawsze jako cechę podrzędną. Pomocą była nam również ta okoliczność, że *A. sputator* znaleziony był w Zakopanem, zaś nasz *St. culpator* pochodzi z Pomorza. Dalla Torre (3) jako żywicieli wymienia: *Melitaea athalia, Setina aurita, Trichiura crataegi.*

St. haesitator Wesm. ♀. Sarnia Góra. 6. VII. — 9. IX. Wyhodowany również z poczwarek *Panolis flammea*.

Euichneumon suturalis Holmgr. ♀. Sarnia Góra, Tleń. 3. VII. — 1. IX.

E. raptorius Grav. ♀. Tleń. 30. VII. W okolicach Warszawy (Wilanów 31. X. pod mchem) znaleziono odmianę Gravenhorsta, notowaną w tablicach Schmiedeknechta, a różniącą się tylko obecnością białej plamy na piątym segmencie odwłoka. Notowanie tej odmiany uznać jednak należy za niesłuszne, gdyż cecha ta ujawnia dużą chwiejność nawet na niewielkim materjale. Obydwa zresztą ostatnie gatunki wykazują tak dużo podobieństwa, a różnice między niemi, oparte na dwu — względnie

trójbarwności rożków, mają tak problematyczną wartość taksonomiczną, że jest rzeczą prawdopodobną iż doświadczenia hodowlane umożliwią kiedyś połączenie tych dwóch gatunków w jeden, albo pozwolą jeden z nich uznać za odmianę drugiego.

E. croceipes Wesm. ♀. S. Góra. 25. VIII.

E. fulvicornis Grav. ♀. Wilanów. 31. X. pod mchem. Nasz egzemplarz różni się od formy typowej swą wielkością (długość 10 mm zamiast 8 mm).

E. gradarius Wesm. ♀. S. Góra. 30. VII. — 26. VIII.

E. albicollis Wesm. ♀. S. Góra. 9. VIII. Białowieża 24. VII.

E. analis Grav. ♀. S. Góra. 25. VIII.

E. latrator F. ♀ ♂. Wilanów. 31. X. (Samica pod mchem).

E. intricator Wesm. ♀. Tleń. 15. VII. — 29. VIII. Różni się od djagnozy znacznie rozszerzoną barwą czerwoną na rożkach; zamiast na cztery pierwsze człony kolor czerwony rozciąga sią na 11 członów.

E. sarcitorius L. ♀. S. Góra, Tleń. 1. VIII. — 30. VIII. Rożki zarówno naszych jak i otrzymanych od Schmiedeknechta i Habermehla egzemplarzy są trójbarwne, wbrew cechom podanym w tablicy Schmiedeknechta dla tego gatunku. Cechę tę należy uznać za mało przydatną w odróżnianiu gatunków, wobec ogromnej fluktuacji, jaką w większości przypadków wykazują.

E. insidiosus Wesm. ♀ ♂. Tleń. 29., 30. VIII.

E. crassitarsis Thoms. ♂. S. Góra. 25. VIII.

E. stramentarius Grav. ♂. Tleń. 27. VIII.

E. terminatorius Wesm. ♂. Białowieża. 10—20. VII.

E. extensorius L. Białowieża. ♀. 24. III. ♂. 11. VII.

E. confusorius Grav. ♂. S. Góra. 9. VIII. — 1. IX. Białowieża. 11. VII. Pospolity. Gatunek ten, nader zmienny, ma larwy wielożerne (polyphag). Według Fahringera (4) pasorzytuje w licznych Noctuidae: *Cerura, Nonagria, Agrotis, Mamestra, Cucullia.* Większość naszych egzemplarzy pomorskich tworzy odmianę barwną, dzięki czarnemu brzegowi trzeciego segmentu odwłokowego, całkowicie żółtej twarzy oraz żółtemu postscutellum.

**E. sculpturatus* Holmgr. ♂. Nakło. VIII. (Torka, 18).

E. gagatipes Schmiedekn. *(obscuripes* Kriechb.) ♀. Nad Notecią. VII. (Torka, 19).

**E. balteatus* Wesm. ♂. Bnin. 8. VIII. (Torka, 19).

Melanichneumon saturatorius L. ♂. Skolimów 23. IX. Tarczka

(scutellum) nie jest całkowicie biała jak u osobników typowych; biała plama tworzy tylko czworokąt na wierzchołku tarczki.

M. binaculatorius Panz. ♂. Skierniewice. 20. VI.

M. anator F. ♂. Skierniewice. 20. VI.

M. albosignatus Grav. ♀ ♂. Zakopane. 15. VIII. S. Góra. 25. VII.

M. albipictus Grav. *var. multipicta* Berth. ♂. Brwinów. 27. VIII.

M. leucomelas Gm. ♀. S. Góra. 1. IX.

**M. ochropis* Gm. ♀. Nad Notecią. 24. V. (Torka, 19).

M. mesostilpnus Thoms. ♀ ♂. Strzelno (Bydgoszcz). 14. VI. (Torka, 19).

Cratichneumon pachymerus Rtzbg. ♀ ♂. Gąsienicznik pręgowany (Sit.) S. Góra, Zakopane. 6. VII. — 1. IX. Wyhodowany również w pracowni z poczwarek *Panolis flammea*. Jest to najpospolitszy pasorzyt sówki sosnowej, wylęgający się zarówno późną jesienią jak i wczesną wiosną. Sitowski wyhodował go również z *Bupalus piniarius*. Zmienność barw ogromna; dotyczy to szczególnie czerwonej barwy odwłoka i białej barwy orbit.

C. bilunulatus Grav. ♀ ♂. Gąsienicznik księżycowy (Sit.), Tleń, S. Góra. 8. VIII. — 3. IX. Śniatyn. Wyhodowany również z sówki (20—26. IX.) Liczne osobniki żyły w klatkach karmione cukrem aż do grudnia. Wylęga się również na wiosnę. Jest to podobnie jak *C. pachymerus* pospolity pasorzyt sówki sosnowej, z której otrzymali go Sitowski (15), Habermehl (6). Brischke (2), Wolff i Krausse (25). Ci ostatni wyhodowali go również z *Bupalus piniarius*.

**C. rufipes* Grav. Gąsienicznik krwisty. (Sit.). Przez nas nie schwytany. Sitowski (14) wyhodował go z *Bupalus piniarius* z Puszczy Sandomierskiej.

**C. tergenus* Grav. ♂. Nad Notecią. 7. VII. (Torka 19).

**C. perversus* Kriechb. ♀. Nakło. 8. V. Z poczwarek *Bupalus piniarius*. (Torka, 19).

**C. angustatus* Trent. ♂. Nakło. 26. VIII. (Torka, 19).

Barichneumon nigritarius Grav. ♀ ♂. Gąsienicznik czarny. (Sit.). S. Góra. 1—30. IX. Liczne osobniki wylęgły się również w jesieni i na wiosnę z poczwarek *Panolis*. Samce i samice wylęgały się jednocześnie. Sitowski (14.) wyhodował ten gatunek z sówki, z cetyniaka i z kosonia *(Bunchus femoralis)*. Ten ostatni

żywiciel wskazywałby na to, że *B. nigritarius* może być czasami pasorzytem drugiego stopnia. Wolff i Krausse (25) podają ponadto jako żywicieli: *Macaria liturata* i *Phytometra gamma*.

B. fabricator F. ♂. Skolimów. 23. IX. Sitowski (15) otrzymał go z *Panolis* zaś Wolff i Krausse podają ponadto jako żywicieli *Bupalus piniarius* i *Dasychira pudibunda*. Poza postaciami typowemi posiadamy również odmianę pozbawioną białego rysunku na tułowiu.

**B. albicinctus* Grav. Gąsienicznik białobrzeżek (Sit.). Wyhodowany przez Sitowskiego z *Bupalus piniarius*.

**B. pallidifrons* Grav. Gąsienicznik łysoń (Sit.). Podana przez Sitowskiego (14) nazwa *pallidifrons* Grav. jest zapewne pomyłką drukarską. Gatunek Gravenhorsta (vid. Ichneumonologia vol. I) ma bowiem nazwę *pallifrons*. Sitowski wyhodował go z *Bupalus piniarius*.

B. corruscator Grav. *var. alacer* Grav. ♂. Sierniewice 21. VI.

B. melanopygus Wesm. ♀. Zakopane. 28. VII.

B. semirufus Grav. *var. nigroscutata* Berth. ♂. S. Góra. 30. VII — 7. VIII. Od odmiany typowej różni się brakiem białych wewnętrznych obrzeżeń oczu.

B. altercator Wesm. ♀ Zakopane. 12. VII.

**B. fugitivus* Grav. ♀. Nad Notecią. 8. VI. (Torka, 18).

**B. lanius* Grav. ♀ ♂. Nad Notecią. V. (Torka, 19).

**B. annulator* F. ♀ ♂. Nad Notecią. V, VI. (Torka, 19).

Genus Eupalamus Wesm.

**E. oscillator* Wesm. ♀ ♂. Brudzyń. (Torka, 18).

Genus Amblyteles Wesm.

A. castigator F. ♀. Skolimów 23. IX. Żywiciele: *Vanessa atalanta, Phlyctaenodes verticalis*.

A. fossorius Müll. ♂. Brwinów. 22. VII.

A. subsericans Grav. ♂. Duniłowicze 10. VII.

A. oratorius F. ♀. Skolimów 23. IX.

A. culpatorius Grav. ♀ S. Góra. 31. VII.

A. sputator F. ♀ ♂. Zakopane, 18 — 23. VII.

A. rubro-ater Rtzbg. ♂ S. Góra. 4 — 16. VII. Pospolity. Brischke oraz Wolff i Krausse podają go jako pasorzyta *Panolis flammea*.

A. melanocastanus Grav. ♀ ♂. S. Góra. 8—31. VII. Fahringer jako żywiciele wymienia: *Agrotis segetum, Mamestra brassicae, Cucullia chamomillae, Thais polyxena, Taeniocampa pulverulenta, Dianthoecia cucubali.*

A. divisorius Grav. ♀ ♂. S. Góra. 8. VII (♀), 1. IX (♂).

**A. laminatorius* F. ♀ ♂. Nakło. 7. VIII. Z poczwarki *Deilephila elpenor.* (Torka, 18).

**A. funereus* Grav. ♀ ♂. VII. (Torka, 18).

**A. glaucatorius* F. Nakło. (Torka, 18).

**A. atratorius* F. ♀. Raj (Poznań), Międzyrzec. (Torka, 18).

**A. amatorius* Müll. ♀ ♂. Nakło, Środa. V—VI. (Torka, 18).

**A. fuscipennis* Wesm. ♀ ♂. Nakło, Noteć, VI, VII. (Torka, 18).

**A. occissorius* F. ♀ ♂. Nakło, wiosną. (Torka, 18).

**A. vadatorius* Ill. ♀ ♂. Noteć, Nakło. VII, VIII. (Torka, 18).

**A. negatorius* F. Nakło, Brudzyń. VII, VIII. (Torka, 18).

**A. niteus* Christ. ♀ ♂. Nakło. VIII. (Torka. 19).

**A. devylderi* Holmgr. ♂, Raj, Międzyrzec. VII. (Torka 19).

Genus Dinotomus Först. (= *Psilomastax* Tischb.).

D. coeruleator F. (= *lapidator* Grav.) ♂. Tleń. 3. VIII. Pasorzytuje w *Papilio machaon.*

Genus Trogus Grav.

T. exaltatorius Panz. ♀. 31. VI. Wyhodowany z poczwarek *Sphinx ligustri.*

**T. lutorius* F. ♀. Nakło. 11. VIII. (Torka, 19).

Genus Hoplismenus Grav.

H. armatorius Panz. ♀ ♂. Tleń. 16—30. VIII.

Genus Chasmias Ashm.

**Ch. inotatorius* Grav. Nakło, Brudzyń. (Torka, 19). Żywiciele: *Noctua aurae, Nonagria geminipuncta.*

Genus Exephanes Wesm.

E. hilaris Grav. ♀. S. Góra. 25. VIII. Pasorzytuje w: *Tapinostola elymi* i *Miana arcuosa.*

Genus Anisobas Wesm.

**A. buccatus* Kriechb. ♀. Nad Notecią. 7. VII. (Torka, 19).

Genus Hypomecus Wesm.

**H. quadriannulatus* Grav. Wirszyce. 21. VII. (Torka, 19). Żywiciele: *Cidaria luctuosa, C. berberata, Cabera trilinearia.*

Genus Hepiopelmus Wesm.

**H. leucostigmus* Grav. ♂. Nakło. 3. VII. (Torka, 19). Żywiciele: *Simyra albovenosa* i *Odonestris potatoria.*

H. sp. Gatunek znaleziony przez nas nie da się określić według tablic Shmiedeknechta i choć jest bliski gatunku *aurosericeus* Taschbg. ♂, jednak różni się od niego dość wybitnie czerwoną barwą tylnych nóg. Nie chcąc więc pomnażać liczby gatunków tego dość mało zanalizowanego rodzaju, ograniczamy się tylko do podania nazwy rodzajowej. Znaleziono 3 osobniki (♂) w Tleniu 15. VII — 29. VIII.

Genus Platylabus Wesm.

P. rufiventris Wesm. ♀, Duniłowicze, 19. VIII.

**P. iridipennis* Grav. ♀. Ślesin (Bydgoszcz). Z poczwarek *Eupithecia.* (Torka, 19).

Genus Neotypus Först.

**N. lapidator* F. ♀. Nakło. 31. III. (Torka, 19).

Genus Colpognathus Wesm.

C. celerator Grav. ♀. Brwinów. VIII. Nałęczów. 1. VI. S. Góra. 1 — 22. VIII. Duniłowicze. 18. VIII. Pospolity we wszystkich tych okolicach, a więc zapewne na obszarze całej Polski. Według Brischkego pasorzytuje w *Sesia hylaeiformis.*

C. divisus Thoms. ♀. Skolimów 23. IX.

C. jucundus Wesm. *(Phaeogenes jucundus* Wesm) ♂. Tleń. 3. VIII.

Genus Nematomicrus Wesm.

N. tenellus Wesm. ♂. S. Góra. 7. VIII.

Genus Diadromus Wesm.

D. intermedius Wesm. ♀. S. Góra. 23. VIII.

Genus Microp e Thoms.

M. inacilenta Wesm. ♀. S. Góra. 21. VIII.

Genus Proscus Holmgr.

P. suspicax Wesm. ♀. S. Góra. 1. IX.

Genus Phaeogenes Wesm.

Ph. impiger Wesm. ♀. S. Góra. 1. IX.

Ph. planifrons Wesm. ♂. S. Góra. 7 — 16. VIII.

Ph. melanogonus Grav. ♀. S. Góra, Tleń. 23 - 31. VIII. Pasorzytuje w *Anecta pollinaria* i *Depressaria nervosa*.

Ph. nigridens Wesm. ♂. S. Góra, Tleń. 21 — 26. VIII.

Ph. ophtalmicus Wesm. ♀. S. Góra. 9. VIII.

Ph. fuscicornis Wesm. ♂. Duniłowicze. VIII.

SUBFAM. PIMPLINAE CRESSON.

Genus Pimpla F.

P. instigator F. ♀. Skolimów. 19. V. Jeden z najpospolitszych pasorzytów motyli; larwy polifagiczne pasorzytują w następujących gatunkach: *Lymantria dispar, Dendrolimus pini, Phalera bucephala, Orgyia antiqua, Aporia crataegi, Malacosoma neustria, Dasychira pudibunda, Dicranura erminea, Lymantria monacha, Thaumetopoea processionea, Panolis flammea, Phytometra gamma, Scoliopteryx libatrix, Euproctis similis, Stilpnotia salicis, Tortrix viridana, Pieris brassicae, Porthesia chrysorrhoea, Psyche viciella, Penthina salicana, Nematus perspicillatus, Pissodes notatus.*

P. examinator F. ♀ ♂. S. Góra, Tleń, Łochów, Brwinów, Skierniewice, Zakopane, Wilanów. 30. V — 1. IX. Jeszcze pospolitsza od poprzedniej. Pasorzytuje głównie w larwach motyli: *Lymantria dispar, L. monacha, Euproctis similis, Porthesia chrysorrhoea, Cacoecia piceana, Tortrix viridana, Carpocapsa pomonella, Malacosoma neustria, Diorycteria splendidella, Ypsolophus junipervellus, Gelechia nebulea, Hyponomeuta padellus, Hyponomeuta malinellus, Penthina salicana, Nephopteryx vacciniella, Cucullia ar-*

gentea, Abraxas grossulariata, Psyche atra, Gnophria quadra, Gastropacha trifolii, Porthesia auriflua, Pyralis sp., Evetria buoliana, Vanessa polychloros, Dicranura vinula, Psyche viciella, Ennomos quercinaria, wreszcie w chrząszczyku *Anthonomus pomorum.*

P. turionellae L. ♀ ♂. Brwinów, Łochów, Skolimów, Zakopane, S. Góra. 20. VII 23. IX. Jeden z najpospolitszych gatunków. Pasorzytuje w *Lymantria monacha, Dendrolimus pini, Evetria buoliana.*

P. spuria Graw. ♀. Tleń. 2. VIII.

P. strigipleuris Thoms. ♀. Tleń, Sarnia Góra. 4—28. VIII. Żywiciel *Conchylis ambiguella* (Stellwaag).

P. brassicariae Poda ♀ ♂. Skolimów. 23. IX. Pasorzytuje w: *Lymantria dispar* (Stellwaag, Ruschka), *Aporia crataegi, Pieris brassicae, Limenitis camilla, Vanessa urticae, Polygonia c-album, Spinx ligustri, Stilpnotia salicis, Scolioptaeryx libatrix, Phlyctaenodes verticalis, Tortrix viridana, Tachyptilia populella,* (Fahringer) *Tischeria complanella, Lymantria monacha* (Wolff i Krausse).

P. viduata Grav. ♂. Brwinów. IX. Żywiciele: *Psyche viciella, Sesia spheciformis, Tortrix sp.* (Brischke).

P. alternans Grav. ♂. Brwinów. VII. Stellwaag podaje następujący szereg żywicieli: *Gelechia sp., Oenophyra pilleriana, Polychrosis botiula, Conchylis ambiguella, Lymantria monacha, Elachista saportella, Hyponomeuta padellus, H. cognatellus, Coleophora giraudi, Orchestes quercus, Saperda populnea, Caliosysphinga pumila, Lophyrus pini, Selandria bipunctata, Pontania viminalis, P. salicis, Ageniaspis fuscicollis.* Pasorzytowanie w tym ostatnim gatunku z rodziny *Chalcididae* wskazywałoby na to, że *P. alternans* może być pasorzytem drugiego stopnia. Brischke podaje jako żywicieli: *Abraxas grossulariata, Nematus valisneri, Larentia juniperata.*

P. arundinator F. ♀. Brwinów. 27. VII. Tleń. 29. VIII.

P. inussi Htg. ♀. Tleń. 26. VIII.

P. bernuthi Htg. ♀. S. Góra. 26. VIII. Obydwa ostatnie gatunki pasorzytują w *Dendrolimus pini* (Brischke, Wolff i Krausse). Różnią się one od siebie tak nieznacznie, że stanowią zapewne tylko odmianę jednego gatunku.

P. detrita Hlmgr. ♀. S. Góra, Tleń, 13. VII — 25. VIII. Nasze egzemplarze różnią się od form typowych jasną stigmą przednich

skrzydeł oraz mniej intenzywnym ciemnym rysunkiem nóg, co je zbliża do gatunku *affinis* Hbrm. Schmiedeknecht (10) podaje jako żywicieli: *Lipara lucens, Chilo fragmitellus*. Brischke wyhodował ją z *Sesia formicaeformis*.

P. triangularis Verhoef. ♀. S. Góra, Tleń 26. VIII.

P. brevicornis Grav. ♂. S. Góra, 15—25. VIII. Larwy wielożerne pasorzytują w licznych Tortricidach: *Tischeria complanella, Conchylis posterana, Tortrix laevigana, Evetria resinella, Dioryctria abietella*, (Brischke, Wolff i Krausse), ponadto w *Pissodes notatus, Gymnetron campanulae, Seländria bipunctata*, (Brischke). Brischke wyhodował ją również z gniazd pająków.

P. mandibularis Grav. ♀. Nałęczów. 1. VI.

**P. holmgreni* Schmiedkn. ♀. Nad Notecią. VI. (Torka 19).

**P. padellae* Torka. ♀ ♂. Potulice (Bydgoszcz). VII. Z poczwarek *Hyponomeuta padellus*. (Torka, 19).

**P. melanocephala* Grav. *var. bicolor* Boie = *P. ephippium* Brulle. ♀. Wirszyce. 21. VII. (Torka, 19).

**P. angens* Grav. ♀. Nakło. 12. X. (Torka, 19).

**P. inquisitor* Scop. Nad Notecią. V—VI. (Torka, 19). Żywiciel — *Pogonochaerus fasciculatus* (Coleopt.).

**P. sagax* Htg. ♀. Potulice (Bydgoszcz). IV—V. (Torka, 19).

Genus Ephialtes Schrank.

E. manifestator L. ♀. Tleń. 12—16. VII. W *Sesia spheciformis* (Brischke).

**E. extensor* Tschbg. ♀. Nakło. 27. V. (Torka, 18). Pasorzyt *Biorrhiza terminalis, Grapholita pactolana*.

**E. carbonarius* Christ. 6. VI. (Torka, 19). Z *Saperda, Hammaticherus, Pissodes*.

**E. abbreviatus* Thoms. ♀ ♂. (Torka, 19). Żywiciele: *Saperda populnea, Elampus auratus, Cemonus unicolor, Pemphredon lugubris* (Hym).

Genus Perithous Holmgr.

P. mediator F. ♀. Brwinów. VII. Białowieża. 12. V. Według Fahringera pasorzytuje w *Aromia moschata, Trypoxylon figulus, Cemonus unicolor, Stigmus pendulus, Psen atratus, Hoplomerus laevipes, Xiphydria camellus, Elampus auratus*.

P. varius Grav. ♀ ♂. Łochów. 23. VII. Brwinów. VII. Skierniewice. 16. VI. Duniłowicze. 10. VIII.

**P. divinator* Rossi. ♀ ♂. Szubin. (Torka, 19.).

Genus Rhyssa Grav.

R. persuasoria L. ♀ ♂. S. Góra. 9. VII. — 26. VIII. Zakopane. 26. VI — 24. VIII. Pasorzytuje w *Sirex juvencus.*

Genus Thalessa Hlmgr.

T. lencographa Grav. ♀. Zakopane. 7. VIII. W *Sirex sp.*

**T. citraria* Ol. ♀. Brudzyń. (Torka, 18.). W *Tremex fuscicornis* i *T. magus.*

Genus Theronia Hlmgr.

**T. atalantae* Poda. ♀ ♂. Nakło, Brudzyń. VII — 16. VIII. (Torka, 19). Żywiciele: *Eurycreon verticalis, Pionea forficalis, Malacosoma neustria, Abraxas grossulariata, Lymantria dispar, Dendrolimus pini, Euproctis chrysorrhoea, Totrix viridana, Evetria resinella, Agrotis fimbria, Cymatophora octogesima.*

Genus Polisphincta Grav.

P. multicolor Grav. ♂. S. Góra. 23. VIII. Nervellus tylnego skrzydła nie jest załamany i nie wysyła nerwu podłużnego, to też użytkowanie tej cechy w tabeli analitycznej nadal nie wydaje się być właściwe. Z gniazd pajęczaków.

P. tuberosa Grav. ♀. Skierniewice. 16. VI.

P. carbonator Grav. ♀. Duniłowicze. VII. Z *Nematus ventricosus.*

P. discolor Hlmgr. ♀. Brwinów. VII.

Genus Glypta Grav.

G. flavolineata Grav. ♀. S. Góra. 25. VII. Wolff i Krausse notują jako żywicieli: *Cacoecia piceana, Tortrix viridana, Evetria buoliana.*

G. evanescens Rtzbg. ♀. S. Góra. 27. VIII. Pasorzytuje w *Halias quercana, H. prasina, Antithesia capreana.*

G. bifoveolata Grav. ♂. Tleń. 7. VII. — 28. VII. Według Schmiedeknechta (10.) pasorzytuje w *Steatoda castеana.*

G. incisa Grav. ♀. Brwinów. VIII. W *Evetria resinella* i *E. turionana* (Schmiedeknecht, Wolff i Krausse).

G. longicauda Htg. ♀. Tleń, Sarnia Góra. 17. VII.—28. VIII. Zgadza się naogół z opisem Hartiga, bardzo zresztą niedostatecznym. Cechą wyróżniającą naszych egzemplarzy jest czerwony, wyraźnie odgraniczony clypeus. Pasorzyt *Bupalus piniarius*.

G. vulnerator Grav. ♀. Tleń. 27. VII.

G. hesitator Grav. ♂ Skierniewice. 15. VI. Według Brischkego w *Grapholita tenebrosana*,

Genus Conoblasta Först.

C. xanthognatha Thoms. ♀. Brwinów. 13. VIII. Z *Grapholita mygindana*.

C. ceratites Grav. ♀. Tleń. 3. VII. Żywiciele: *Nephopteryx vacciniella, Penthina lacunana, Ephippiphora nigrocostana, Euchromia flammeana* (Brischke, Schmiedeknecht).

C. caudata Thoms. ♀. Tleń. 31. VII. S. Góra 7. VIII.—1. IX.

Genus Echthrodoca Schmiedkn.

**E. conflagrata* Grav. ♀. Nakło, wczesną wiosną. (Torka, 18).

Genus Phytodietus Grav.

**Ph. segmentator* Grav. ♀. (Torka, 19.) Pasorzytuje w *Grapholita roborana, Tortrix ribeana, T. laevigana, T. viridana, Cidaria galiaria*.

Genus Meniscus Schiödte.

M. catenator Panz. ♀. Białowieża. 8. VIII. Zakopane. 10. III. Pasorzytuje w rodzaju *Hadena*.

M. agnathus Grav. ♀. Skierniewice. 17. VI.

* *M. setosus* Fourcr. ♀. Brudzyń. (Torka, 19). Z *Cossus ligniperda*.

Genus Lissonota Grav.

L. parallela Grav. ♀. Łochów. 27. VI. Tleń. 16—27. VIII. Nasze egzemplarze odbiegają nieco od djagnozy przez brak błyszczącej smugi na zatułowiu (metathorax).

L. parallela Grav. *var. perspicillator* Grav. ♀. S. Góra. Tleń. 1. VIII.—1. IX. Zakopane. 12. VII. Habermehl (6) podaje

również miejscowość Fanisławice i Nowa Wieś w Polsce; nasze egzemplarze zupełnie zgodne z opisem odmiany typowej nie usprawiedliwiają potrzeby tworzenia nowej *„forma polonica Haberm."*

L. commixta Holmgr. ♀. Zakopane. 7.—11. VII.

L. unicincta Holmgr. ♀. Skierniewice. 15. VI. Brwinów. VII. S. Góra. 25. VIII.—1. I. W przeciwstawieniu do postaci typowej mają egzemplarze nasze ubarwienie czerwone również i na pierwszym i trzecim odcinku odwłoka. Pas czerwony na drugim odcinku jest szerszy i bardziej wyrazisty.

**L. cylindrator* Vill. ♀. Nakło. 7. VII. (Torka, 18). Pasorzytuje w *Tapinostola elymi.*

**L. bellator* Grav. ♀. Nad kanałem Bydgoskim. 26. VIII. (Torka, 19).

**L. rufipes* Brischk. Nakło. ♀. 5. IV. (Torka, 19).

Genus Lampronota Hal.

L. caligata Grav. ♀. Tleń 28. VIII.

**L. melancholica* Grav. ♀. Nakło. 31. VII. (Torka, 18).

Genus Xylonomus Grav.

X. gracilicornis Grav. ♂. Białowieża, 21. V.

Genus Calliclisis Först.

C. hectica Grav. ♀. Zakopane. 16 18. VII.

C. brachyura Holmgr. ♀. Zakopane. 14—18. VII. S. Góra. 28. VIII.

Genus Odontomerus Grav.

O. punctulatus Thoms. ♀. Duniłowicze. VIII. S. Góra. 24. VII.

Genus Phaenolobus Först.

**Ph. saltans* Grav. ♂ Ślesin, VI—VII. (Torka. 19).

Genus Acoenitus Latr.

* *A. dubitator* Panz. ♀ ♂. Nakło. 26. V.— 1. VI. (Torka, 18).

Genus Collyria Schiödte.

* *C. puncticeps* Thoms. Nakło. VII. (Torka, 18). Pasorzytuje w *Cephus sp.*

Literatura.

1. Berthoumieu, C. Subfam. Ichneumoninae (Hymenopt., Fam. Ichneumonidae). P. Wytsman, Genera Insectorum. Fasc. 18. Bruxelles, 1904.

2. Brischke, C. G. A Die Ichneumoniden der Provinzen West u. Ostpreussen. Schriften d. Danziger Naturforsch. Gesellschaft. Danzig, 1878—1882.

3. Dalla-Torre, de, C. G. Catalogus Hymenopterorum hucusque descriptorum systematicus et synonimicus. Vol. 3. Lipsiae, 1901—02,

4. Fahringer, J. Beiträge zur Kenntnis der Lebensweise einiger Schmarotzerwespen unter besonderer Berücksichtigung ihrer Bedeutung für biologische Bekämpfung von Schädlingen. Ztschrlt. f. angewandte Entomologie. Vol .8. 1922.

5. Gravenhorst, I. L. C. Ichneumonologia Europaea, Vol. 1—3. Vratislaviae. 1829.

6. Habermehl, P. Beiträge zur Kenntnis der paläarctischen Ichneumonidenfauna, Zeitschrift f. wischenschaftl. Insectenbiologie. Vol. 12. (1916), 13 (1917) 14 (1918—19).

7. Ruschka, F. u. Fulmek, L. Verzeichnis d. an der k. k. Pflanzenschutzstation in Wien erzogenen parasitischen Hymenopteren. Ztschrft für angew. Entomologie. Vol. 2. 1915.

8. Schmiedeknecht, O. Die europäischen Gattungen der Schlupfwespenfamilie Pimplarine. Zoolog. Jahrbücher, Abt. f. System. vol. 3. 1888.

9. Schmiedeknecht, O. Monographische Bearbeitung der Gattung Pimpla. Ibid. Vol. 3. 1888.

10. Schmiedeknecht, O. Opuscula Ichneumonologica. vol. 1., 3. Blankenburg. 1902—08.

11. Schmiedeknecht, O. Hymenopteren Mitteleuropas. Jena. 1907.

12. „ „ Subfam. Pimplinae (Hymenoptera, Fam. Ichneumonidae) P. Wytsman, Genera Insectorum. Fasc. 62. Bruxelles, 1908.

13. Schmiedeknecht, O. Die Ichneumonidengattung Pimpla F. Zeitschrift f. angew. Entomologie. Vol. 1. 1914.

14. Sitowski, L. Z biologji poprocha ectyniaka (Bupalus piniarius) w puszczy Sandomierskiej. Prace naukowe Uniw. Poznańskiego. Sekcja Rolniczo-Leśna, Nr. 2. 1922.

15. Sitowski, L. Strzygonia choinówka (Panolis flammea Schiff) i jej pasorzyty na ziemiach polskich. Roczniki Nauk Rolniczych. Vol. 10.

16. Stellwaag, F. Die Schmarotzerwespen (Schlupfwespen) als Parasiten. Monographien zur angew. Entomologie. Nr. 6. Berlin. 1921.

17. Thomson, C. G. Opuscula Entomologica. Vol. 8, 13, 19. Lundae. 1879—1894.

18. Torka, V. Ichneumoniden der Provinz Posen. Deutsche entomolog. Ztschft. Jahrg. 1915. Berlin.

19. Torka, V. Ichneumoniden der Provinz Posen. Entomolog. Rundschau. Jahrg. 35. Stuttgart. 1918.

20. Wesmael. C. Tentamen dispositionis methodicae Ichneumonum Belgii. Mémoires de l'Academie Royale de Belgique. Vol. 18. 1844.

21. Wesmael, C. Mantissa Ichneumonum Belgii. Bulletin d. l'Academie Royale de Belgique. Vol. 15 1848.

22. Wesmael, C. Ichneumones Amblypygi Europaei. Bull. de l'Acad. Royale de Belgique. Annexe au Bull. 1853—54.

23. Wesmael, C. Animotationes et descriptiones Ichneumonum Belgii. Bull. de l'Acad. Royale de Belgique. Vol. 16. 1849.

24. Woldstedt, F. W. Über eine Sammlung Schlesischer Ichneumoniden. Bulletin de l'Academie Imp. de St. Petersburg. Vol. 22. 1877.

25. Wolff, M. u. Krausse, A. Die forstlichen Lepidopteren. Jená. 1922.

(Z Pracowni Zoologicznej Wolnej Wszechnicy Polskiej).

SUMMARY.

Materials to the fauna of the Ichneumon-flies in Poland.

Part. I. Subfamilies Ichneumoninae and Pimplinae.

The authors give a list of about 170 species of Ichneumon-flies, belonging to subfamilies Ichneumoninae and Pimplinae, collected in diffe ent Polish territories during the years 1921—1923. Following places were noted: the environment of Warsaw (Wilanów, Skolimów, Brwinów, Skierniewice, Łochów), further Zakopane (in the Tatra-Mountains in the South of Poland), forest-districts in the Lover Vistula country (Sarnia Góra, Tleń), in the old-forest of Białowieża (district of Grodno), Nałęczów (district of Lublin). Several species were obtained by breeding of moth-larvae.

It was the aim of the authors not to disperse the existing genera into small and scarcely defined subgenera. Exception is made only for the old genus *Ichneumon*, which is the most aboundant and greatly differentiated form of this family. The terms of Thomson *(Prot, Coel-, Eu-, Sten-, Crat-, Barichneumon)* were used, following the partition and definition given in his monography by Berthumieu.

We followed the tendency not to introduce new species or varietes, however some specimens, especialy collected in the East and South parts of the country give some opportunity to fixe special new geographic unities. More attention paid to the eastern border districts will in the future certainly allow to find some endemic species and subspecies.

The systematic arrangement was made after Schmiedeknechts „Opuscula". The species were determined in conformity with the original diagnoses of the authors and controlled

by comparison with specimens from the collections of Schmiedeknecht and Habermehl.

(From the Zoological Laboratory of the Free Uniwersity of Poland).

SPRAWOZDANIA Z WALNEGO ZGROMADZENIA I ZEBRAŃ MIESIĘCZNYCH P. Z. E. 1924 R.

[COMPTES-RENDUS DES SEANCES MENSUELLES DE LA SOC. POL. DES ENTOMOLOGISTES DU 1924].

7 stycznia. II-gie Walne Zgromadzenie.

Przewodniczy dr. M. Świątkiewicz w zastępstwie prezesa, prof. Z. Mokrzeckiego, który z powodu choroby na Walne Zgromadzenie nie mógł przyjechać. Na wstępie przewodniczący poświęca wspomnienie zmarłemu członkowi Związku śp. J. Isaakowi, którego pamięć uczcili obecni przez powstanie.

Nastąpiło sprawozdanie sekretarza z działalności Związku w r. 1923, dotyczące: likwidacji stosunku Związku do P. Tow. Przyr. im. Kopernika, ruchu naukowego, bibljoteki i wydawnictwa perjodycznego. Członków liczy Związek z końcem roku sprawozdawczego 125. Przegląd ruchu naukowego, stanu bibljoteki i wydawnictwa dają trzy w roku ubiegłym wydane zeszyty P. Pisma Entomologicznego. Wydawnictwo Pisma można było kontynuować dzięki zasiłkom Wydziału Nauki Minist. W. R. i O. P., któremu Zarząd Związku na tem miejscu pozwala sobie złożyć należne podziękowanie.

W dyskusji nad powyższem sprawozdaniem zwraca czł. Weissberg uwagę na nierównomierny poziom naukowy prac ukazujących się w Piśmie. Po wyjaśnieniach sekretarza uchwaliło Walne Zgromadzenie na wniosek dra Mazura, że aprobuje stanowisko Zarządu jako Komitetu Redakcyjnego w sprawie przyjmowania do druku napływających prac.

Pozatem uchwalono wniosek prof. Łomnickiego w następującej osnowie: Walne Zgromadzenie poleca Zarządowi P. Z. E. zwrócić uwagę specjalistów, że wskazanem jest opracowywanie monograficzne poszczególnych grup owadów krajowych (rodzin, większych rodzajów) w formie tablic analitycznych.

ZESTAWIENIE RACHUNKÓW ZA ROK 1923.

Przedstawione przez skarbnika czł. Grolle'go.

Dochody:

1. Pozostałość kasowa z roku 1922	. . .	93.143 Mk.
2. Zasilki Minist. W. R. i O. P.	. . .	15,000.000 „
3. Wkładki i dary członków	. . . .	46,483.135 „
4. Sprzedaż Pisma	. . . . .	633.200 „
5. Dochód ze sprzedaży bonów złotych	.	1,224.530 „
Razem	.	63,434.008 Mk.

Wydatki:

1. Druk Polskiego Pisma Entomologicznego	.	56,048.750 Mk.
2. Zakupno książek	. . . . .	1,288.180 „
3. Wydatki administracyjne i kancelaryjne	.	2,440.600 „
Razem	.	59,777.530 Mk.
Pozostałość kasowa na rok 1924	. . .	3,656.478 Mk.

Skarbnik wyjaśnia niewspółmierność poszczególnych pozycyj zestawienia spadkiem waluty markowej w ciągu roku ubiegłego.

Na wniosek Komisji Rewizyjnej postawiony przez czł. Romaniszyna udzielono ustępującemu Zarządowi absolutorjum.

Nakoniec dokonano wyborów i uchwalono wysokość wkładek członkowskich i prenumeraty P. Pisma Entomologicznego w r. 1924; wyniki powyższych uchwał opublikowano w poprzednim zeszycie.

l. 4 lutego.

Prof. Łomnicki: Wypadek gynandromorfizmu u mrówki — *Myrmica rugulosa;*

Noskiewicz: Nowe i rzadsze owady fauny Polski;

Schille: Rzadkie i aberatywne motyle mego zbioru (odcz. dr. Świątkiewicz);

Skrzat: *Orthotomicus longicollis* Gyll. z powiatu niskiego w Małopolsce;

Gedroyć: Wpływ limfy owadziej na zarazek wścieklizny.

l. 3 marca.

Dr. Poluszyński: Polyembryonia u *Halictostylops* sp. (Strepsiptera);

Kinel: *Haliplidae* i *Dytiscidae* z wycieczki pomorskiej Muzeum im. Dzieduszyckich w r. 1922;

Trella: *Staphylinidae* okolic Przemyśla *(Staphylininae* i *Tachyporinae)*;

Noskiewicz: *Miscophus postumus* Bischof i grupa — *Andrena rosae.*

III. 7 kwietnia.

Romaniszyn: *Lythria purpuraria* ab. *confluens* nov.;

Dr. R. Błędowski i K. Kraińska: Materjały do fauny *Ichneumonidów* Polski. Cz. I. (Noskiewicz);

Niesiołowski: *Hemaris fuciformis* L. i *Hemaris tityus* L., kilka słów tyczących się nomenklatury tych dwóch gatunków (dr. Świątkiewicz).

Na zebraniu tem uchwalono zredukować ilość bezpłatnych odbitek autorskich z P. Pisma Ent. z 50 egz. na 30, poczęwszy od rocznika III-go, ze względu na znaczne koszta druku oraz zaapelować do zamożniejszych autorów, ażeby ewentualne tablice przejmowali na swój koszt.

IV. 5 maja.

Przewodniczący poświęca wspomnienie pośmiertne zmarłemu członkowi Związku śp. J. bar. Brunickiemu, którego pamięć uczcili obecni przez powstanie.

Stöckl demonstruje nowe dla Polski i rzadkie formy motyli i chrząszczy a mianowicie: *Euzophera pinguis* Hw. ze Lwowa; *Gelechia elatella* HS. z Tatr; *Conchylis phaleratana* HS. z Czarnohory; *Tachyptilia timidella* Wck. ze Lwowa. *Tachyporus piceolus* Rey ze Lwowa; *T. nitidulus* F. ab. *spaethi* Luze z Janowa; *Atheta setigera* Sharp. z Czarnohory.

Fudakowski: Przyczynek do fauny Ważek zach. Małopolski i Ważki rowu dunajeckiego (odcz. sekretarz).

V. 2 czerwca.

Alfken: *Megachile pilidens* n. sp. Hym. (odcz. Kinel);

Noskiewicz: *Nomada dzieduszyckii* n. sp.

Kinel demonstruje dwa gatunki Flisaków, nowe dla okolic Lwowa: *Haliplus fulvicollis* Er. i *H. furcatus* Seidl., które złowił w Suchowoli (przysiółek Zaziry) dn. 11. V. br.

Kłapacz demonstruje okaz *Carabus menetriesi* Fisch. z potwornie rozwiniętą nogą średnią, prawą. Udo mianowicie zgrubiałe na końcu rozwidlone; na jednem ramieniu rozwidlenia mieści się sam piszczel, na drugiem piszczel, stopa 5-członkowa i pazurki niedorozwinięte.

Nouvelles espèces et variétés de coléoptères du Caucase et de l'Asie-mineure

par

Dr WITOLD EICHLER de Pabjanice.

En l'année 1914 au cours d'une excursion sciéntifique faite au Caucase en compagnie de Mr. J. Milicer et plus tard lors de la dernière guerre depuis le mois de septembre 1916 jusqu'en juillet 1918, j'ai eu l'occasion de séjourner en qualité de médecin militaire dans plusieurs endroits du Caucase et de l'Asie mineure d'ou j'ai rapporté une matière assez abondante touchant les coléoptères de ces contrées, dont un certain nombre constitue des espèces et des variétés inconnues jusqu'ici.

Une bonne partie de mes collections a malheureusement disparu au début de la révolution lors de leur expédition aux différents spécialistes russes.

1. *Carabus* (*Lamprostus* Motsch.) *nordmanni* Chaud. v. n. *trapesuntica* m.

Dans mon index des coléoptères des Sandjaks de Trapezund et de Gümisch-chanè (Polskie Pismo Entomologiczne T. 1. Nr. 2, 1922) ce coléoptère figure faussement sous le nom de *L. bouplandi* Men. a. *violacea* m., determiné par N. Lutschnik de Kief, mais non vérifié par moi jusqu'ici.

Il se distingue de la forme typique par des points plus prononcés sur les élytres, quoique aussi plus clair-semés et moins accusés sur les parties supérieures, disposés en colonnes plus marquantes; par la forme plus oblongue de tout le corps, par une plus grande taille et par la couleur du corps, qui est d'un violet pur.

Un ♂, capturé dans des buissons de coudriérs près de la mer, Elléou, sandjak[1]) de Trapezund Asie-mineure. 21. VI. 1917, dans ma collection. Longueur 40 mm.

2. *Car.* (*Trachycarabus* Geh.) *haeres* Fisch. v. n. *acutangulus* m.

Il se distingue nettement de la forme typique par les angles du prothorax plus prolongés et plus aigus, ainsi que par un sillon longitudinal sur le bord intérieur de ces angles.

Morskaïa près Rostow sur le Don. 1 ♂ 8. V. 1914; se trouve dans ma collection; longueur 24 mm.

Il serait à désirer pour plus de sûrcté de le comparer à plusieurs autres exemplaires du même type pour se convaincre, que l'on n'a pas affaire ici à un individu anormal.

3. *Elaphrus riparius* L. a. n. *cichleri* Lutschn.

Ne diffère en rien selon moi de la forme typique, contrairement à ce, qu'en dit l'index des coléoptères des Sandjaks Gumisch-chane et Trapezund.

4. *Reicheia* sp. n. *caucasica* Fleisch.

1 exempl. à Suchum Caucase occidental, recueilli parmi des feuilles mortes passées au tamis, 12. V. 1914; dans la collection de dr. A. Fleischer de Brno et décrite par lui dans le Journal Entomologique de Vienne, Tome 38, Nr. 4—8, 15. VI. 1921.

5. *Bembidium* (*Pogonidium* Gnglb.) *quadricolle* Motsch. v. n. *gümischchanense* m.

Tout le corps complétement noir et mat, en quoi il se distingue au premier coup d'oeil de la forme typique, mais les tibias et le premier article des antennes sont brunâtres tout, comme chez celle-ci.

4 exempl. trouvés à Kialkit-Czewtlik 3. VII. 1917 et 2 exempl. à Sadach 7. VII. 1917 à Sandjak de Gümisch-chane au bord d'un ruisseau; tous dans ma collection. Je n'ai rencontré nulle part la forme typique.

6. *Tachys 4-signatus* Dftschm. v. n. *fortepunctatus* m.

Les sillons des élytres sont plus profonds et sont pointillés d'une manière plus marquante; les taches jaunes sont en général plus foncées et se détachent plus nettement du fond sombre, les antennes sont tout à fait jaune-clair.

---

[1]) Le mot „Sandjak" désigne en langue turque une province.

Environs d'Eczmiadzin, Caucase mérid. 2 exempl. 3. IV. et 12. IV. 1916, trouvés au bord d'une rivière sous des pierres, et aux environs de Tiflis, Caucase central (Betan, jardin botanique) 4 exempl. 20. IV. et 3. V. 1918, tous dans ma collection.

7. *Thalassophilus longicornis* Sturm., v. n. *obscuripennis* m.

Diffère de la forme typique par les élytres foncées, brunes seulement, vers les angles supérieurs. Tiflis — 1 exempl. capturé sur le bord de la Kura sous une pierre 20. IV. 1918; se trouve dans ma collection.

8. *Chlaenius decipiens* Duft. v. *laticollis* Chd. f. *viridis. m.*

Tous les exemplaires, que j'ai examiné au Musée de Tiflis et provenant de divers endroits du Caucase, sont d'un bleu foncé net, le mien est tout à fait vert. Trapezund Asie-Mineure, 1 exempl. capturé sur une élevation à l'occident de la ville 11. XI. 1916, sous une pierre.

9. *Harpalus* (*Actephilus* Steph.) sp. n. *fleischeri* m.

Foncé, assez bombé, reluisant, plus grand, que les autres représentants de ce genre. Les différentes pièces buccales, les antennes, les pattes, le pourtour du prothorax, le bord des élytres ainsi que les épipleures sont bruns; la tête, le prothorax et les élytres ont des reflets brunâtres. Le prothorax est le plus large dans sa partie antérieure, incliné vers ses angles antérieurs et rétréci vers sa partie postérieure, marqué de points très petits et clair-semés; la ligne mediane faiblement accusée; dans les parties concaves du bord postérieur, la ponctuation est plus prononcée et plus dense; pourvu d'un rebord plus marquant sur les côtes; tous les angles du prothorax sont arrondis. Chacune des élytres a huit stries nettement et également marquées, les interstries sont tout à fait planes et non ponctuées. Long. 7 mm. Eczmiadzin, Cauc. mérid. 1 ♀ V. 1916 sous une pierre (dans ma collection).

Diffère de l' *Acteph. picipennis* Dft. par sa taille plus petite, par la forme du prothorax qui chez celui là est plus large en son milieu et ne se rétrécit pas si fortement chez celui-ci en sa partie postérieure, par les angles antérieurs du prothorax, qui sont plus aigu et plus prolongés sur le devant, enfin par le sillon medial du prothorax, qui est chez ce dernier plus prononcé, quoique aussi court etc.

Il diffère également de l'*Acteph. pusillus* Motsch. en ce, que ce dernier est encore plus petit et se rapproche par la forme du

prothorax de l'*Act. picipennis* Dft., en outre l'*Act. fleischeri* m. est d'une coloration plus claire et présente une ponctuation plus accusée dans les parties concaves du prothorax, qui fait presque totalement défaut chez l'*Act. pusillus*.

A reçu son nom en l'honneur du Dr Antoine Fleischer de Brno, auquel je suis infinement obligé pour l'aide, qu'il a bien voulu me prêter dans la détermination des coléoptères de ma collection.

10. *Amara* (*Triaena* Lec.) *fulvipes* Serv. var. n. *etschmiadsina* m.

Se distingue de la forme typique par sa coloration complétement verte et par les pattes entièrement jaunes.

Eczmiadzin, Cauc. merid. 2 ♂ et 1 ♀ capturés dans une prairie au S. E. de la ville. Un couple dans ma collection.

11. *Olisthopus rotundatus* Payk v. n. *flavocinctus* m.

Le prothorax et les élytres ont un bord jaune très distinct. Tous les exemplaires sont en général un peu plus grands, que la forme typique. Environs de Trapezund Asie-Mineure sous des pierres 6. IX.—12. XI. 1916, Souk-su 4. V. 1917. (envir. de Trapezund), Platana, Sandjak de Trapezund au bord d'une rivière 3. VI. 1917, élévation á l'Ouest de la ville 18. VI. 1917; capturé en abondance.

12. *Agonum marginatum* L. a. n. *eichleri* Lutschn.

Diffère de la forme typique par la coloration des pattes, qui sont d'un jaune clair et dont l'extremité des cuisses seule est foncée. Trapezund, Asié-Mineure, 4 exempl. capturés dans la vallée de Piksit 22. III. et 1. IV. 1917.

13. *Apristus* sp. n. *zajtzewi* m.

Entièrement brun clair, n'a probablement pas encore acquis sa complète coloration. Prothorax cordiforme et non ponctué; angles antérieurs prolongés en avant et légèrement arrondis, fortement echancré dans sa partie postérieure ou il présente des angles très aigus, dirigés vers l'extérieur; bord postérieur du prothorax en ligne droite. Le bord antéricur des élytres presque droit, celles-ci sont imponctuées et assez nettement rayées chacune de huit stries, dont les deux interieures seulement atteignent le bord postérieur ou elles sont plus profondes, tandis que les autres, quoique toutes bien visibles, sont cependant moins marquantes. Les angles internes des élytres attenant à la suture ne sont pas

très aigus. Long. 3½ mm. Eczmiadzin, Cauc. mérid. 1 exempl. capturé sur la chaussée, menant à Erivan, sous une pierre 5. IV. 1916; (dans ma collection).

Se distingue au premier coup d'oeil de l'*Apristus subaeneus* Chaud., que j'ai capturé dans la même contrée, non seulement par sa coloration, mais encore par une taille de beaucoup plus petites dimensions; les bords externes des élytres sont droits, le prothorax est très échancré, les angles postérieurs bien plus aigus et plus prolongés, les bords postérieurs du prothorax chez le *subaeneus* est quelque peu arqué et les angles antérieurs des élytres prolongés en avant, la strie externe des élytres est quelque peu plus marquante dans notre espèce.

A reçu son nom en l'honneur de Mr Philipp Zajtzew, entomologiste du Musée de Tiflis, actuellement professeur à l'Institut polytechnique de Tiflis et à la complaisance duquel je dois d'avoir pu travailler dans le Musée de Tyflis en 1918.

14. *Lebia holomera* Chaud. v. n. *transcaucasica* Lutschn.

Ignorant si cette variété a déjà eté décrite par l'auteur, je crois bon d'en faire mention ici.

Eczmiadzin, côté mérid., 1 exempl. saisi au vol dans un pâturage 7. VI. 1916; Schirabad, environs d'Eczmiadzin — 1 exempl. capturé sur des plantes 29. VI. 1916.

15. *Cymindis andreae* Men. a. n. *immaculata* m.

Le bord sombre des élytres bien moins accentué, que dans la forme typique, dont la tache sombre, qui marque chaque élytre en son milieu, fait ici complètement défaut. Erivan, Cauc. mérid., 1 exempl. 16. IV. 1916 (dans ma collection).

16. *Brachynus crepitans* L. v. n. *flavosuturatus* m.

Diffère de la forme typique par la suture, qui est jaune sur toute la longueur des élytres, au lieu d'être noire.

Alikotschak au Sud d'Eczmiadzin, sous des pierres 2. V. 1916, 2 exempl., Suchum, Cauc. occid. 10. V. 1914 — 1 exempl.

17. *Paederus ruficollis* F. v. n. *ater* m.

Diffère de la forme typique par la coloration tout à fait noire des élytres et de l'abdomen, sans reflets bleus et plus mate.

Daltaban 29. VI., Krchly 30. VI., Kialkit-Czewtlik 4. VII., Kessa 2. VII. — 1917, Sandjak Gümisch-chane, Asie-Mineure, 1 exempl. dans chaque lieu au bord de l'eau; (tous dans ma collection).

18. *Euplectus* n. sp. *eichleri* Fleisch.

1 ♀ recueillie dans des feuilles passées au tamis, Gudauty — Cauc. occid. Wiener Entomolog. Zeitung 38 Bd. Heft 4—8 (15. VI. 1921). — L'exemplaire se trouve dans collection du Dr. A. Fleischer.

19. *Chilocorus bipustulatus* L. v. *meridionalis* m.

Ne diffère de la forme typique, que par sa coloration rouge — ferrugineux. Nulle part au Caucase n'ai trouvé d'exemplaires sombres.

Suchum, Cauc. occid. 12. V. 1914; Eczmiadzin Cauc. mérid. du 9. V. au 9. VI. 1916; environs de Trapezund, Asie-Mineure du 1. IV. au 18. VI. 1917 — capturé en abondance sur des buissons.

20. *Nephus plagiatus* Wse. v. n. *transversalis* Fleisch. e litteris.

Eczmiadzin — 1 exempl. capturé dans un parc sur le tronc d'un peuplier fraîchement coupé. 6. III. 1916.

21. *Zonabris calida* Pall. v. n. *interrupta* m.

La raie noire postérieure des élytres est interrompue. Dżulfa Cauc. mérid. 31. V. 1914, capturée en abondance conjointement avec la forme typique sur différentes fleurs croissant dans une prairie.

22. *Zonabris calida* Pall. a. n. v. n. *maculata* m.

Au lieu des stries postérieures une tache ronde sur chaque élytre; 1 exempl. capturé avec la précédente.

23. *Zonabris alienigera* Heyd. a. n. *eichleri* Fleisch.

Eczmiadzin — Cauc. mérid. 24. V., 5. VI. 1916; 2 exempl. sur *Achillea*. — Wiener Entomolog. Zeitung 38 Bd. Heft 4—8 (15. VI. 1921.)

24. *Stenodera caucasica* Pall. a. n. *immaculata* Fleisch.

Dżulfa, Cauc. mérid. 31. V. 1914. Décrite où la forme précédente.

25. *Cryptocephalus frenatus* Laich. v. n. *unicolor* m.

Tout entier jaune clair. Tiflis — 1 exempl. capturé dans un jardin d'acclimatation sous l'écorce pourrie d'un tremble. 6. V. 1918.

26. *Aphodius* (*Colobopterus* Muls.) *erraticus* L. v. n. *zighanica* m.

Les élytres d'un brun clair, la suture, le bord basilaire, les épaules, les épipleures et la tache, qui recouvre l'extremité des élytres à partir de la suture jusqu'à la V interstrie y conprise, sont presque noirs.

Zighana-Korduni — Sandjak Gümisch-chane 5 exempl. retirés d'excréments frais de bestiaux 13. VII. 1917.

27. *Aphodius* (*Nialus* Muls.) *varians* Dftschm. a. n. *purpurascens* m.

Diffère de la forme typique par la coloration des élytres, qui au lieu d'être noires, ont des reflets rougeâtres.

Eczmiadzin — Cauc. mérid. 3 exempl. trouvés dans des excréments des bestiaux 17. IV. 1918.

28. *Aphodius* (*Volinus* Muls.) *inquinatus* Hrbst., a. n. *striatulus* m.

La tache postérieure des élytres est ici remplacée par deux raies sur les III et IV interstries. Noworossyjsk, Cauc. occid. 1 exempl. 9. V. 1914.

29. *Aphodius* (*Melinopterus* Muls.) *prodromus* Brahm. a. n. *lunulatus* m.

Outre la grande tache sombre, qui couvre en partie les élytres elle est pourvue encore en arrière d'une seconde tache en forme de croissant. Eczmiadzin — Cauc. mérid. 11. IV. 1916.

30. *Aphodius prodromus* Brahm. a. n. *obscurus* m.

Les élytres sont entièrement sombres. Tiflis 21. IV. 1918, 1 exempl.

31. *Glaphyrus* sp. n. *calvaster* Zajtz.

Selon l'auteur se rapproche vraisemblablement de *Gl. turcestanicus* Sem.

Zwartnoe — environs d'Eczmiadzin, saisi au vol sur une colline; 4 ♂ dont deux dans la collection du Musée de Tiflis, deux dans la mienne. Jusqu'ici tenu pour indigène. — Décrit par F. A. Zajtzew. „Obzor kawkazskich widow żestokryłych iz trib. Hopliina i Glaphyrina". Zapiski nauczno-prikl. Otd. Tifliskawo Botanicz. Sada. Wyp. III. Tiflis 1923.

32. *Amphicoma* (*Eulasia* Truq.) sp. n. *eichleri* Zajtz.

Zwartnoe, environs d'Eczmiadzin, plus de 20 exempl. capturés sur des fleurs de *Lepidium draba*. Selon l'auteur se rapproche de *A. bicolor* Waltl. Jusqu'ici considéré comme indigène. Décrite dans le journal sus nommé.

33. *Amphicoma arctos* a. n. *flavipilis* m.

Se rapproche le plus de *A. chrysopyga* Fald., ou davantage encore peut-être de *A. faldermanni* Reitt., que je ne connais,

que par description, car non seulement ses élytres ne sont pas pourvues de raies longitudinales garnies de poils jaune-clair, mais elle présente en outre cette différence, que les fémurs moyens et postérieurs sont garnis de poils longs et épais, qui au lieu d'être noirs, sont jaune-clair. Les poils, qui recouvrent le pygidium et le propygidium sont aussi jaune-clair. Mechet — gouv. de Tiflis, Caucase 21. V. 1914.

34. *Amphicoma arctos* a. n. *sadachica* m.

Ressemble le plus à *A. praeusta* Reitt., sauf que les poils du propygidium et pygidium ne sont pas noirs, mais jaunes.

Sadach As. m. Sandjak Trapesund 6. VII. 1917.

Nowe melanotyczne aberacje u *Arctiidae*.

Arctia hebe ab. melaena Bież.
Arctia caja ab. quasimonochromica Bież.
[Über neue melanotische Aberrationen von *Arctiidae*.]

Napisał
CZESŁAW MARJAN BIEŻANKO.

Z 1 tabl. (Mit 1 Taf.).

Jednym z bardziej charakterystycznych gatunków motyli dla okolic piaszczystych jest t. zw. niedźwiedziówka-wdowa — *Arctia hebe* L. (tab. I. fig. 1). Gatunek ten daje bardzo wiele aberacyj. Ograniczę się do wyliczenia bardziej charakterystycznych odmian, a szczególniejszą zwrócę uwagą na te, które pod względem rozkładu barw stoją bliżej nowej aberacji *A. hebe ab. melaena ab. nova*. Zmianom aberatywnym u *A. hebe* L. podlega najczęściej rysunek skrzydeł przednich.

A. hebe ab. albescens Schultz ma skrzydła przednie prawie białe, jedynie na brzegach skrzydeł pozostają przerwane czarne paski-plamy.

A. hebe ab. wassi Aign.[1]) ma skrzydła tylne, odwłok a także osadę skrzydeł od strony brzusznej barwy brunatno-żółtej, czasem skrzydła tylne i odwłok są barwy żółtej.

---

[1]) Int. Ent. Zeit. Gub. XIX.

A. hebe ab. semialba Masłowscy L. i M.[1]) ma tło skrzydeł tylnych biało-żółtawe, osadę i brzeg pachowy blado-czerwone.

A. hebe ab. bivittata Schultz ma na tylnych skrzydłach dwie ciemne pręgi,

A. hebe ab. lugens Schultz[2]) ma ciemne miejsca na przednich skrzydłach złączone, skrzydła tylne są całkowicie czarne, odwłok także ściemniały.

Willy Diemer[3]) z gąsienic znalezionych na swobodzie pod Poznaniem otrzymał prócz typowych *A. hebe* L. dwa bardzo wyróżniające się okazy. Jeden z nich czarny z dwoma żółto-białemi punktami (plamy wielkości ca 1 *mm*²) przy brzegu ramiennym skrzydeł przednich. Punkty te są pozostałością po pierwszej i drugiej białych pręgach charakterystycznych dla okazów typowych. (Int. Ent. Zeit. Gub. 1913 Tab. 2). Diemer nazwał aberację tę *A. hebe ab. fischeri* Diemer. Druga aberacja ma tło skrzydeł tylnych białe, a nie czerwone jak u typowych i silnie zredukowaną barwę czarną na skrzydłach przednich, tak że okaz jest biały z czarnym, przyczem barwa biała przeważa. Czerwona barwa pozostała jedynie przy osadzie skrzydeł tylnych (Int. Ent. Zeit. Gub. 1913. Tab. 2).

Z form geograficznych na uwagę zasługuje: *A. hebe subsp. iliensis*[4]), której ♀♀ szczególnie wyróżniają się od *A. hebe hebe* L. tem, że są znacznie mniejsze, białe pręgi na skrzydłach przednich mają węższe, trzecia pręga biała (rachując od osady skrzydeł) jest w zaniku. Niektóre okazy mają w górnej części brzeżnego pola przednich skrzydeł rysunek biały przypominający literę X. Brzeżne plamy czarne na skrzydłach tylnych są znacznie większe niż u *A. hebe hebe* L. Według Wagnera jest to prawdopodobnie forma przejściowa do *A. hebe subsp. sartha* Stgr.

Arctia hebe ab. melaena ab. nova (Tab. I. fig. 2). — *Alae anticae nigrae, alae posticae quoque nigrae sed medio loco macula semilunaria rosea et basi rosea.*

---

[1]) L. i M. Masłowscy. Nowe odmiany motyli większych *(Macrolepidoptera)* — Neue Formen der Großschmetterlinge. Polskie Pismo Ent. T. II. Z. 3. 1923.

[2]) Ent. Zeits. XXII. S. 183.

[3]) W. Diemer Etwas über *Arctia hebe* L. und eine neue Form derselben. Int. Ent. Zeit. Gub. J. 7. 1913.

[4]) Fr. Wagner. Neue *Heterocera* aus Centralasien. Int. Ent. Zeitsch. Gub. J. 7. 1913.

Arctia hebe ab. melaena ab. nova. Siąg skrzydeł 21 *mm.* Czułki, głowa, zagłowie i kołnierz czarne. Zagłowie i kołnierz nie mają czerwonej obwódki właściwej okazom typowym. Odwłok czarny. Skrzydła przednie czarne z pięknym aksamitnym niebieskawo-zielonym połyskiem. Tam gdzie u typowych barwa biała, u *ab. melaena* Bież. czarna, w miejscach gdzie u typowych czarne plamy u nowej aberacji aksamitno-czarne. Skrzydła tylne są czarne z tej samej barwy frendzlą. W polu środkowem tylnych skrzydeł znajdują się trzy różowe plamki ułożone łukowato, z których tworzy się na pozór jakby jedna plama księżycowata. Skrzydła przy osadzie różowawe. Odwrotna strona skrzydeł pod względem rozkładu barw zbliżona jest do strony grzbietowej.

A. hebe ab. melaena Bież. została znaleziona przez p. J. Zimnego, zamiłowanego zbieracza motyli, w stadjum dorosłej gąsienicy w kwietniu roku 1918 w Mosinie pod Poznaniem, wraz z bardzo wielu innemi gąsienicami *A. hebe* L.; hodowana była w takich samych warunkach, jak inne gąsienice, które wydały motyle typowe. W tej samej miejscowości znalazł również Willy Diemer gąsienicę, z której otrzymał *A. hebe ab. fischeri* Diemer. Diemer nie wspomina, aby gąsienica melanotycznej aberacji *A. hebe ab. fischeri* Diemer hodowana była w odmiennych warunkach, niż wiele innych gąsienic, z których otrzymano *A. hebe* L.

A. hebe L. należy do bardzo pospolitych motyli w okolicach Poznania i występuje szczególnie na gruntach piaszczystych. Z p. Zimnym zbieraliśmy jej gąsienice obficie na wilczomleczu *(Euphorbia)* i wielu innych roślinach wiosną w r. 1923.

Od *A. hebe ab. lugens* Schultz wyróżnia się więc *A. hebe ab. melaena* Bież. tem, że w polu środkowem tylnych skrzydeł ma różowe plamki ułożone w kształcie księżyca zwróconego stroną wypukłą do osady skrzydeł.

Od *A. hebe ab. fischeri* Diemer różni się *A. hebe ab. melaena* Bież. tem, że nie posiada żółtawo-białych plamek przy brzegu ramiennym skrzydeł przednich, skrzydła przednie są całkowicie czarne, zaś na skrzydłach tylnych posiada charakterystyczną plamę różową w polu środkowem j. w. i różową plamkę przy osadzie.

Do pospolitszych gatunków motyli należy u nas niedźwiedziówka kaja *(A. caja* L.*)* nazywana także krasą kają lub niedźwiedziem brunatnym. *A. caja* L. jest jednym z gatunków o nadzwyczajnej zdolności do dawania aberacyj.

Przytaczam tu z nich tylko niektóre.

A. caja ab. lutescens Tutt o żółtem tle skrzydeł tylnych. (synonim *A. caja ab. flava* Aign.).

A. caja ab. pallens Schultz ma tło skrzydeł przednich jasno brunatno-żółte.

U *A. caja ab. luneburgensis* Machleidt et Steinwerth *(A. caja ab. syltica* Wernbrg.) na skrzydłach przednich przeważa barwa biała, tło brunatne zredukowane do plam.

A. caja ab. dealbata Schultz[1]), ma skrzydła przednie prawie białe z nielicznemi plamami brunatnemi na brzegach, czarne plamy na tylnych skrzydłach są także zredukowane, skrzydła te są cynobrowo-czerwone. Często spotyka się okazy przejściowe do tej aberacji.

A. caja ab. phantasma Niepelt ma skrzydła przednie i tylne bez rysunku — przednie żółto-białe, tylne ceglaste.

A. caja ab. clarki Tutt ma biały rysunek skrzydeł przednich zredukowany do krzyżujących się linji poprzecznych.

A. caja ab. confluens Rbl. ma rysunek biały skrzydeł przednich silnie zredukowany a czarne plamy skrzydeł tylnych złączone.

A. caja ab. rubrodorsalis Schultz ma odwłok pozbawiony czarnych plam na grzbiecie.

A. caja ab. obscura Cock *(A. caja ab. futura* Fick, *A. caja ab. glasseri* Stich.) ma skrzydła przednie jednostajnie brunatne, skrzydła tylne czarne, także odwłok silnie zaciemniony; — hodowana i znajdywana na swobodzie (Fickert).

W. Diemer załączył do notatki swej o *Arctia hebe* L. tablicę nowych aberacyj *A. caja* L., nie podał jednak opisu ani nie nazwał tych odmian. Jedna z nich wyróżnia się zanikiem trzeciej i czwartej plamy białej przy brzegu ramiennym przednich skrzydeł, dzięki czemu powstaje przy brzegu ramiennym duża kawowo-brunatna plama. Pozostałe białe pręgi są silnie rozszerzone. Skrzydła tylne mają silnie zredukowane czarne plamy; to samo dotyczy plam na

[1]) Über die beiden extremen Aberrationsrichtungen von *Arctia caja* L. (*ab. futura* Fick. — *ab. dealbata* Schultz) Ent. Zeitsch. Gub. 1904. Nr. 26.

odwłoku. Drugi rysunek wyobraża aberację *A. caja* L., która znów wyróżnia się tem, że pręgi białe są tu wielokrotnie poprzerywane barwą brunatną, na skrzydłach tylnych silnie rozwinięta jest barwa czarna, plamy czarne nie mają kształtu mniej lub bardziej regularnych kół a łączą się ze sobą, tworząc nieregularną mozajkę; plamy te występują w znacznie większej liczbie niż u okazów typowych, a podobnie jak u okazu *A. caja* (Tab. I. fig. 3) na załączonej tablicy, którą to aberację nazywam *A. caja ab. iuncta* Bież. *Nigrae maculae alarum posticarum iunctae.*

A. caja L. jest jednym z ulubionych gatunków do badań eksperymentalnych. Według atlasu Hoffmana[1]) przez karmienie gąsienic *A. caja* L. liśćmi orzecha dochodzi się do ciemnych aberacyj motyli; podobne wyniki osiąga się także przez karmienie gąsienic *A. caja* L. roślinami, włożonemi do wody, w której rozpuszczono sól kuchenną. Rezultaty takie otrzymuje się jednak dopiero po kilku pokoleniach. Te aberacje mają skrzydła przednie jednostajnie bronzowe, kołnierz *(collare)* czerwony, odwłok jasnobronzowy, skrzydła tylne szaro-czarne z trzema przybrzeżnemi czarnemi plamami ciemno obwiedzionemi i trzema żółto-białemi plamami wychodzącemi promienisto przy osadzie skrzydeł (por. u Hoffmana tab. 22, ryc. 1 *b*).

E. Fischer[2]) [3]) (1901/2) na poparcie dziedziczenia cech nabytych pod wpływem środowiska badał wpływ temperatury na poczwarki *A. caja* L., które umieszczał jakiś czas w temperaturze 8° C. Otrzymane z tych poczwarek motyle miały pewne stałe zmiany w barwach i ich rozkładzie, między innemi plamy brunatne na przednich i czarne na tylnych skrzydłach były szersze niż u typowych. Pomimo to, że poczwarki następnych pokoleń przetrzymano w warunkach normalnych, pewna ilość osobników zdradzała pewne cechy melanotyczne nabyte na skutek niskiej temperatury, a więc znów takie same zmiany barwy i rysunku. *A. caja ab. obscura* Cock wykazała w potomstwie około 10% osobników,

---

[1]) Hoffmann E. Атласъ бабочекъ Европы и отчасти русско-азіатскихъ владѣній (tłóm. Chołodkowskij) Petersburg 1897.

[2]) Fischer E. Experimentelle Untersuchungen über die Vererbung erworbener Eigenschaften (1901/2).

[3]) Fischer E. Weitere Untersuchungen über Vererbung erworbener Eigenschaften. Allg. Zeitsch. f. Ent. B. 7. 1902.

które można było zaliczyć do tej aberacji. Fischer otrzymał je drogą wpływu wilgoci.

Arctia caja ab. quasimonochromica ab. nova (Tab. l. fig. 4). *Alae anticae fuscae cum obscurioribus maculis, alae posticae prope nigrae; abdomen coloris aurantiae cum nigris maculis.*

A. caja ab. quasimonochromica ab. nova ♀ [1]). Siąg skrzydeł 31 *mm*. Czulki białe z brunatnym grzebieniem. Głowa, tułów i skrzydła przednie orzechowo-bronzowe, kołnierz szyjowy czerwony. Skrzydła przednie z ciemnemi plamami brunatnemi. Rysunek, który u typowych okazów jest biały, u *A. caja ab. quasimonochromica* Bież. jest brunatny, ciemniejszy niż orzechowo-bronzowe tło skrzydeł. Odwłok cynobrowo-czerwony z czarnemi poprzecznemi pręgami na grzbiecie. Skrzydła tylne są brunatno-czarne o czarnych plamach, które są mało widoczne. Spód skrzydeł prawie jednostajnie kawowo-bronzowy. Rozkład barwy ciemniejszej i jaśniejszej podobny do tegoż na stronie grzbietowej. Barwa odwrotnej strony skrzydeł tylnych jest taka jak przednich.

Gąsienicę dorosłą znaleziono na swobodzie 5 klm. pod Poznaniem w Kobylepolu w lipcu w r. 1916; gąsienicę i poczwarkę przetrzymywano w warunkach normalnych.

A. caja ab. quasimonochromica Bież. wyróżnia się tem od *A. caja ab. obscura* Cock, że skrzydła przednie nie są jednostajnie brunatne, gdyż rysunek jest lekko widoczny, przyczem tło jest jaśniejsze a rysunek ciemniejszy. Skrzydła tylne nie są zupełnie czarne lecz brunatno-czarne, rysunek cokolwiek uwidacznia się, odwłok jest barwy cynobrowo-czerwonej z czarnemi poprzecznemi pręgami a nie ściemniały jak u *A. caja ab. obscura* Cock.

ZUSAMMENFASSUNG.

Arctia hebe ab. melaena ab. nova (Taf. l. fig. 2). *Alae anticae nigrae, alae posticae quoque nigrae, sed in medio loco macula semilunaria rosea et basi rosea.*

A. hebe ab. melaena Bież. *ab. nova.* Flänge 21 *mm*. Fühler, Kopf, Halskragen schwarz. Halskragen ohne roten Saum. Vleib

[1]) Okazy *A. hebe ab. melaena* Bież. i *A. caja ab. quasimonochromica* Bież. otrzymałem do opisu od p. J. Zimnego, za co składam mu podziękowanie.

und Hleib schwarz, Vfl. schwarz mit schönem bläulichgrünem Sammetglanz. Dort, wo bei typischen die weisse Grundfarbe bei *A. hebe ab. melaena* Bież. die schwarze; wo bei typischen die schwarzen Flecken, bei der neuen Aberration die sammetschwarze. Hfl. schwarz mit Franzen derselben Farbe. fm Mittelfeld der Hfl. drei kleine rosa-Fleckchen bogenartig gelegt, welche wie ein halber Mondfleck erscheinen. Unterseite der Flügel ist der Oberseite ähnlich.

A. hebe ab. melaena Bież. wurde als ausgewachsene Raupe von Herrn J. Zimny im April im Jahre 1918 in Mosina in der Umgegend von Posen mit vielen anderen Raupen von *A. hebe* L. gefunden und wurde in denselben Zuchtbedingungen, wie diejenigen, welche typische Faltern gegeben haben, erzogen. Am selben Orte hat auch Willy Diemer die Raupe gefunden, aus welcher er *A. hebe ab. fischeri* Diemer erhalten hat.. Diemer sprach nicht davon, dass die Raupe der melanotischen Aberration *A. hebe ab. fischeri* Diemer in anderen Zuchtbedingungen, als die Raupen, die viele anderen normalen *A. hebe* L. gegeben haben, gezüchtet war.

A. hebe L. gehört zu einem der häufigsten Falter in der Umgegend von Posen. Auf dem Sandboden haben wir zusammen mit Herrn Zimny zahlreiche Raupen auf Wolfsmilch-Arten *(Euphorbia)* und anderen Kräutern im Frühling 1923 gesammelt.

Von *A. hebe ab. lugens* Schultz unterscheidet sich die neue Aberration *A. hebe ab. melaena* Bież., dass sie im Mittelfeld der Hfl. einen schönen rosa-Mondfleck hat; von *A. hebe ab. fischeri* Diemer unterscheidet sich *A. hebe ab. melaena* Bież., dass sie keine gelblichweisse Fleckchen am Vorderrande der Vfl. hat, die Vfl. sind völlig schwarz, die Hfl. besitzen im Mittelfeld und auf dem Ansatz der Flügel charakteristische rosa-Fleckchen w. ob. —

Arctia caja ab. quasimonochromica ab. nova (Taf. 1. Fig. 4). *Alae anticae fuscae cum obscurioribus maculis, alae posticae prope nigrae, abdomen coloris aurantiae cum nigris maculis.*

A. caja ab. quasimonochromica ab. nova. Die Länge der Flügel 31 *mm.* Fühler weiss, braunkämmig. Kopf, Vleib und Flügel nussbraun, Halskragen rot. Die Vfl. mit dunklerer Zeichnung. Die Zeichnung, die bei den typischen weiss ist, bei *A. caja ab. quasimonochromica* Bież. braun, dunkler aber, als die nuss-

1

2

3

4

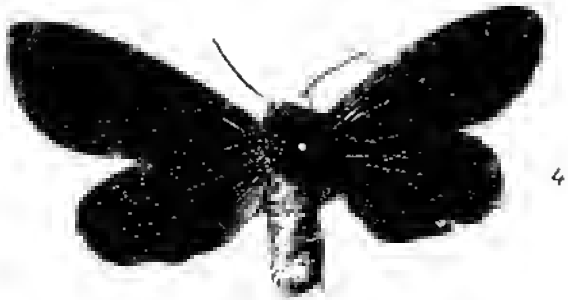

Cz. Bieżanko: **Nowe melanot.** aberacje u Arctiidae.

braune Grundfarbe der Flügel. Hleib zinnoberrot mit schwarzen querstreifigen Flecken. Hfl. braun-schwarz mit schwarzen Flecken, welche fast unsichtbar sind. Unterseite beinahe einfarbig kaffeebraun. Die Einteilung der dunkleren und helleren Farben der Unterseite der Flügel ist der Oberseite ähnlich. Die Farbe der Unterseite der Vfl., wie die der Hfl.

Die erwachsene Raupe wurde im Juli 1916 fünf Kilometer in der Nähe von Posen in Kobylepole gefunden, die Raupe und die Puppe wurden in normalen Zuchtbedingungen gehalten.

A. caja ab. quasimonochromica Bież. unterscheidet sich von *A. caja ab. obscura* Cock dadurch, dass die erste nicht einfarbig braune Vfl. hat, die Zeichnung ist sichtbar, die Grundfarbe ist heller, die Querstreifen sind dunkler. Die Hfl. sind nicht ganz schwarz, sondern braun-schwarz, die Zeichnung ist ein wenig sichtbar, der Hleib ist zinnoberrot mit schwarzen querstreifigen Flecken und nicht verdunkelt wie bei *A. caja ab. obscura* Cock.

OBJAŚNIENIE TABLICY.

ERLÄUTERUNGEN DER TAFEL.

1) *Arctia hebe* L. ♀ okaz typowy; typisch.
2) *Arctia hebe ab. melaena* Bież. *ab. nova.*
2) *Arctia caja ab. iuncta* Bież. *ab. nova.*
4) *Arctia caja ab. quasimonochromica* Bież. *ab. nova.*

Ważki (Odonata) rowu dunajeckiego.

Les Odonates de la fosse du Dunajec (chaîne des Carpathes).

Podał
JÓZEF FUDAKOWSKI.

W polskiej literaturze entomologicznej, odnoszącej się do fauny Ważek krajowych brak jest jakichkolwiek danych o faunie Ważek rowu dunajeckiego.

Rów dunajecki oddzielony jest od Podhala pasmem Gubałowskiem, wznoszącem się do wysokości 1250 m. i stanowiącem południową jego krawędź; od północy ogranicza go

Beskid Zachodni w postaci pasma Gorców, sięgających do 1311 m. (Turbacz) wysokości. Granicę zachodnią stanowi Magóra orawska, wschodnią zaś Magóra spiska. Przeciętne wzniesienie dna rowu dunajeckiego wynosi 601·7 m. n. p. m.[1]). Pod względem budowy geologicznej podłoża różni się on znacznie od innych dolin Beskidu Zachodniego wielkiemi przestrzeniami torfów. Prócz torfów trafiają się tu szutrowiska rzeczne różnego wieku, przykryte warstwą dość jałowej gleby. Charakterystyczną cechą tego rowu są jednak jego torfowiska zajmujące znaczne przestrzenie; zwłaszcza w jego zachodniej części, wśród których leży miejscowość Czarny Dunajec. Obecność torfowisk, których warstwa torfu sięga 4-ch m. grubości[1]), wskazuje na wielką obfitość wód; i rzeczywiście nawodnienie rowu dunajeckiego jest bardzo bogate. Oprócz rzeki Czarny Dunajec znajduje się tu mnóstwo wód płynących w postaci różnej wielkości strumyków, spływających ze stoków górskich lub z wyżej położonych torfowisk. Wody stojące stanowią liczne bajorka lub mokradła rozmieszczone wśród właściwych torfów.

Wyżej wymienione cechy geograficzne rowu dunajeckiego spowodowały powstanie warunków bardzo dogodnych dla rozwoju ilościowo obfitej fauny Ważek. Na podstawie dotychczasowych zbiorów fauna ta nie przedstawia się zbyt bogato pod względem ilości gatunków, ponieważ jednakże zbiory dotychczasowe były raczej przygodne i że w rowie dunajeckim występują gatunki trafiające się na niżu, a nie występujące w pobliskich Tatrach, jak południowy gatunek *Lestes viridis* Vanderl. oraz *Orthetrum coerulescens* Fabr., sądzić należy, że fauna tej doliny będzie bogatszą od fauny tatrzańskiej.

P. prof. Jan Stach podczas letnich wywczasów spędzonych w miejscowości Czarny Dunajec zebrał ilościowo wcale pokaźny materjał Ważek, który mi laskawie odstąpił do opracowania, za co składam Mu najserdeczniejsze podziękowanie. Do materjału zebranego przez p. prof. Stacha przybył z czasem materjał zebrany przezemnie podczas wycieczek w okolicy Nowego Targu, odbytych w sierpniu 1921 i 1922 r. Ogółem posiadam 21 gatunków Ważek z rowu dunajeckiego; jest to ilość stosunkowo mała, niedająca możności wyprowadzenia ogólniejszych wniosków co

[1]) Według Rehman'a „Ziemie dawnej Polski I. t. Karpaty". Lwów 1895.

do charakteru fauny odonatologicznej tej doliny, ze względu jednak na to, że brak było choć najszczuplejszych danych o faunie Ważek tego obszaru, postanowiłem wyniki dotychczasowych zbiorów ogłosić. Gatunki Ważek pochodzące z Czarnego Dunajca chwytane były na torfowiskach i nad rowami biegnącemi wzdłuż toru kolejowego, które perjodycznie napełniają się wodą.

W okolicy Nowego Targu zbierałem Ważki nad zalewami Dunajca, w pobliżu mostu kolejowego położonemi, a mającemi stałe lub perjodyczne połączenie ze wspomnianą rzeką, zależnie od stanu jej wód. Zalewy te porosłe są w znacznej części skrzypami, sitowiem i tatarakiem, tak że przestrzeń powierzchni wody wolna od roślin jest stosunkowo bardzo mała.

Gliniasto-muliste, grząskie, dno zarasta *Elodea canadensis* i *Myriophyllum* spec., często trafia się *Hydrocharis morsus ranae* i *Sagittaria sagittifolia*. Zalewy te w czasie, kiedy mają połączenie z rzeką są odwiedzane przez duże okazy jelca (*Squalius leuciscus* L.), a małe osobniki tego gatunku stale się w nich znajdują; z płazów licznie występuje tu *Rana esculenta*, rzadziej spotyka się *Bombinator pachypus* i *Molge vulgaris*. Nad zalewami występowały w sierpniu bardzo licznie gatunki z rodzaju *Sympetrum*, zwłaszcza *S. danae* i *S. vulgatum*; *S. pedemontanum* zauważyłem tylko raz jeden dnia 2. VIII. 1922, były to 2 ♀ świeżo wylęgle, jeszcze zupełnie wiotkie, co wskazuje, że tu wiodły swój żywot jako larwy a nie zalecialy lub zostały wiatrem zagnane z innych miejscowości. Bardzo liczne okazy *Lestes sponsa* znajdowały się *in copula* 2. VIII. 1921. i 7. VIII. 1922. W tychże dniach spostrzegłem kilka par złączonych *Aeschna juncea* trzepoczących się pomiędzy roślinnością przybrzeżną.

Oprócz zalewów Dunajca zwiedziłem niewielkie bajorko leżące nieco dalej od rzeki, zarosłe częściowo skrzypami i sitowiem o dnie lekko mulistem, zarosłem obficie przez *Sagittaria sagittifolia* i *Potamogeton natans*, w niektórych jego częściach, pomiędzy sitowiem, rosło obficie *Hydrocharis;* tu pojawiały się nieliczne okazy *Lib. quadrimaculata* zupełnie niezlatane mimo późnej pory (7. VIII.), oraz kilka okazów *Aesch. juncea; Lestinae* i *Agrioninae* trafiały się tu znacznie rzadziej niż nad zalewami a gatunki z rodzaju *Sympetrum* rzadko się tu pojawiały. Po przeciwnej stronie nasypu kolejowego znajduje się mokradło, przez które przepływa malutki strumyczek, którego bieg jest miejscami

prawie zupełnie zatamowany roślinnością, wśród której znajduje się dużo mięty; to mokradło zdaje się być głównym ośrodkiem rozwoju larwalnego *Aesch. juncea*, której larwy łapałem tu w wielkiej ilości w różnych stadjach rozwoju; larw tego gatunku nie zdołałem odszukać ani w zalewach ani w wyżej wspomnianem bajorku mimo usilnych poszukiwań. W tem mokradle łowiłem także larwy *Sympetrum spec.?*, których przynależności gatunkowej z powodu braku odnośnej literatury nie zdołałem ustalić.

Gatunki zebrane przez p. prof. Stacha w Czarnym Dunajcu oraz przezemnie koło Nowego Targu są następujące:

1. *Calopteryx virgo* L., Cz. Dunajec VII. ♀ ♂.
2. *Lestes viridis* Vanderl., Cz. Dunajec VII. ♂, gatunek ten należy do fauny Europy środkowej i obszaru śródziemno-morskiego, jego występowanie w paśmie Karpat nie było jeszcze notowane.
3. *Lestes sponsa* Hansemann, Cz. Dunajec VII., N. Targ. VIII., bardzo liczny.
4. *Platycnemis pennipes* Pallas, Cz. Dunajec VIII. ♂ ♀.
5. *Ischnura elegans* Vanderl., N. Targ 7. VIII. nieliczny.
6. *Agrion hastulatum* Charp., N. Targ 7. VIII. ♂.
7. *Agrion puella* L., Cz. Dunajec VII., N. Targ VIII. bardzo pospolity.
8. *Pyrrhosoma nymphula* Sulzer, Cz. Dunajec VII. ♂ ♀.
9. *Onychogomphus forcipatus* L., Cz. Dunajec 2 ♀ VII.
10. *Aeschna juncea* L., Cz. Dunajec VII., N. Targ VIII.
11. *Aeschna cyanea* Müll., Cz. Dunajec VII.; z pośród kilku okazów tego gatunku otrzymanych od p. prof. Stacha 2 ♂ różnią się znacznie swemi mniejszemi wymiarami od okazów normalnych, pochodzących z tej samej miejscowości. Wymiary te są znacznie mniejsze od wymiarów podanych dla ♂ ♂ tego gatunku przez F. Ris'a (w Brauer Süsswasserfauna Deutschlands, Helt 9, Odonata, Jena 1909). Wymiary okazów normalnych i skarlalych podaję poniżej:

	Normal. sec. Ris.	Anormal. I.	Anormal. II.
Longitudo abdominis + append. anal. super.	54 mm.	50 mm.	49 mm.
„ append. anal. super.	5 „	4·5 „	4·5 „
„ alae posterioris	45 „	40 „	45 „
„ pterostigmatae	2·5 „	2·75 „	3 „

Jak widać różnice w wymiarach są dość znaczne; różnic w budowie anatomicznej narządów rozrodczych nie znalazłem, narządy te są tylko stosunkowo mniejsze od normalnych. W użyłkowaniu skrzydeł jak też w rozmieszczeniu barwika okazy te nie wykazują zmian. Różnicą najbardziej widoczną jest krótkość skrzydeł, zwłaszcza u okazu Nr. 1.

Przyczyną skarłowacenia tych okazów może być niedostateczna ilość pokarmu dla larw tych osobników w zbiorniku wodnym, w którym się one rozwijały.

Nie wydaje mi się możliwem przypuszczenie, by warunki klimatyczne wywołały anormalny wzrost okazów omawianych [1]); okazy *Aes. cyanea* pochodzące z Tatr (Stawy Smereczyński i Toporowy) w wysokości powyżej 1000 m., które tam nie zaleciały lecz swój żywot larwalny tam wiodły, nie wykazują różnic w wymiarach mimo, że klimat na tej wysokości jest bardziej surowy niż w rowie dunajeckim.

Wspomnianych okazów nie można uważać za przedstawicieli pewnej rasy geograficznej, gdyż występują one w tej samej miejscowości wspólnie z formą typową *Aes. cyanea.*

12. *Orthetrum coerulescens* Fabr., Cz. Dunajec 3 ♀, 3 ♂, VIII. 1920.

13. *Libellula quadrimaculata* L., Cz. Dunajec VII. N. Targ, 7. VIII. nieliczny.

14. *Libellula depressa* L., występowała wraz z gatunkiem poprzednim.

15. *Sympetrum striolatum* Charp., dość liczny w Cz. Dunajcu VII., VIII.

16. *Sympetrum vulgatum* L., Cz. Dunajec, N. Targ, bardzo pospolity.

17. *Sympetrum flaveolum* L., Cz. Dunajec, N. Targ, pospolity.

18. *Sympetrum pedemontanum* Allioni, N. Targ 2. VIII. 2 ♀ *juv.*

19. *Sympetrum sanguineum* Müll., Cz. Dunajec ♂ VIII.

20. *Sympetrum danae* Salzer, bardzo pospolity gatunek w Cz. Dunajcu i N. Targu VII, VIII.

21. *Leucorrhinia dubia* Vanderl., Cz. Dunajec VII. 2 ♂.

---

[1]) Praca Hagen'a „Anfrage betreffend die Grössenverschiedenheit der Libellen je nach Klima" (Entomolog. Zeit. VII. Stettin. 1846) nie była mi dostępną.

Z powyższego wykazu widać, że głównym czynnikiem składowym fauny Ważek rowu dunajeckiego jest rodzina *Libellulidae*, fakt ten da się łatwo wytłómaczyć dogodnemi warunkami bytu dla larw gatunków należących do tej rodziny w zbiornikach wodnych o podłożu torfiastem. O ile można sądzić z dotychczasowych badań fauna tej okolicy charakteru górskiego nie posiada.

(Z Muzeum Fizjograficznego Pol. Akad. Um. w Krakowie, w kwietniu 1924).

RÉSUMÉ.

L'auteur présente le résultat des récoltes des Odonates faites dans la fosse téctonique de la rivière de Dunajec (hauteur moyenne ± 602 m.) Parmi les exemplaires normaux recueillis de *l'Aeschna cyanea* Müll. se trouvent deux mâles de dimension beaucoup plus petites (cf. pag. 78., Nr. I., II.). Il ne m'a pas été possible de déterminer la cause de cette anormalité vu le petit nombre des exemplaires; peut-être que la pénurie de nourriture en est la cause. La présence dans la chaîne des Carpathes de *Lestes viridis* Vanderl. n'a pas été signalée. En somme la faune des Odonates de cette contrée ne semble pas être riche en espéces et ne posséde pas de caractère alpestre.

Wykaz chrząszczów, zebranych w Sandżaku Trapezuntskim i Gümisch-chane w Azji Mniejszej w latach 1916—1917. IV.

(Verzeichnis der in kleinasiatischen Sandschaks Trapezunt und Gümisch-chane in J. 1916—1917 gesammelten Coleopteren. IV.)

Podał

Dr. W. EICHLER (Pabjanice).

CANTHARIDAE.

Luciola mingrelica Mén. — Chamsikej, 1 egz. 13. VII. 1917, wieczorem w lot.

Cantharis livida L. v. *melanipes* Muls. — Kialkit, 2 egz. 3. VII. 1917.

Rhagonycha fulva Scop. — Souk-su, 4. VI., 10. VI. 1917, z grabów obficie; Dżewizlik 1 egz. z leszczyny 26. VI. 1917;

Kialkit 2 egz. 3. VII. 1917. *Rh. nigricollis* Motsch. — Souk-su, 5 egz. 11. V. 1917 z leszczyny i kasztana jadalnego; wzg. zach. z krzewów 3 egz. 20. V. 1917.

Malchinus nigrinus Schauf. — Trapez. wzg. płd. z jeżyn 3 egz. 6. VI. 1917; Boz-tepe, 1 egz. z krzewów 7. VI. 1917; tamże 2 egz. 16. VI. 1917; wzg. zach. 1 egz. 18. VI. 1917.

Malthodes brevicollis Payk. — Elleu, 4 egz. z krzewów 22. VI. 1917.

Drilus concolor Ahr. — Trapez. droga do Platany, 1 egz. żywy wypadkowo w wodzie 3. VI. 1917.

Hypebaeus flavipes F. — Souk-su, 2 egz. z grabu 11. V. i 3 egz. 17. V. 1917; dol. Piksitu 1 egz. 18. V. 1917; wzg. płdn. 1 egz. 6. VI. 1917.

Henicopus pilosus Scop. — Kessa, 1 egz. 30. VI. i 2 egz. 1. VII. 1917; Dałtaban 2 egz. 29. VI. 1917; Kessa-dagh 2 egz. 2. VII. 1917 wszystkie z trawy.

Dasytes flavipes Ol. — Trapez. wzg. płdn. 1 egz. 16. VI. 1917 z roślin.

Haplocnemus turcicus Schilsky — Trapez. wzg. zach. 1 egz. z jeżyn 3. VI. 1917; wzg. płdn. 1 egz. 16. VI. 1917 z krzewów; Elleu, 5 egz. 21. VI. 1917. *H. tarsalis* Sahlb. — Dżewizlik 3 egz. z kwitnącej łąki 27. VI. 1917.

Dasytiscus rufitarsis Luc. — Ardassa, 9. VII. 1917. 1 egz. z macierzanki.

Danacaea valida Heyd. — Trapez. 20. VII. 1917. *D. pallipes* Panz. — Trapez. wzg. wsch. obficie z kwitn. głogu 20. IV. 1917; Souk-su 8. V. z głogu kwitn.; wzg. płdn. 27. V. 1917 10 egz. z dziewanny i pokrzywy. *D. marginata* Küst. — Trapez. wzg. wsch. 1 egz. z głogu kwitn. 20. IV. 1917; Souk-su 1 egz. z krzewów kwitn. 17. V. 1917; wzg. płdn. 1 egz. 16. VI. 1917. *D. nigritarsis* Küst. — Zinana-Charłari 1 egz. z kwiatów 10. VII. 1917.

CLERIDAE.

Thanasimus formicarius L. — Ardassa 1 egz. 9. VII. 1917.

Trichodes favarius Illig. v. *insignis* Stev. — Daltaban 1 egz. 30. VI. 1917 z kwiatów. *Tr. favarius* v. *punctatus* Stev. — tamże 1 egz. *Tr. apiarius* L. — tamże 6 egz. *Tr. 4-guttatus* Adams. — Kialkit, 2 egz. 5. VII. 1917; Sadach, 1 egz. 6. VII. 1917. *Tr.*

erratus Champ. — Kessa, 1 egz. 1. VII. 1917. *Tr. frater* Kryn. — Kialkit, 2 egz. 4. VII. 1917.

Necrobia ruficollis F. — Trapez. 1 egz. w mieszkaniu 26. X. 1916; szosa platańska, szkielet 6 egz. 27. X. 1916; wzg. zach. na kościach nad morzem 3 egz. 29. III. 1917 i 5 egz. 18. VI. 1917. *N. violacea* L. — Trapez. 1 egz. 28. V. 1917 nad morzem, szkielet koński; Elleu, 1 egz. 20. VI. 1917; Chamsikej 1 egz. 28. VI. 1917; Zinana-Charłari 3 egz. na kościach 10. VII. 1917. *N. rufipes* Deg. v. *pilifera* Reitt. — Trapez. szosa Platańska 4 egz. 27. X. 1916 na kościach; tamże 12 egz. 29. III. 1917; ujście Piksitu w osadach 1 egz. 1. IV. 1917.

OSTOMIDAE.

Temnochila coerulea Ol. — Ardassa, pod korą pnia sosnowego 2 martwe egz. 9. VII. 1917.

Thymalus aubei Lèv. — Elleu, 1 egz. pod korą 21. VI. 1917.

NITIDULIDAE.

Brachypterus urticae F. — Elleu 2 egz. 23. VI. 1917.

Soronia grisea L. — Kessa, 2. VII. 1917. 2 egz. na łodydze dziewanny; Sadach 3 egz. 6. VII. 1917, tamże.

Epuraea abietina J. Sahlb. — Trapez. wzg. płd. z kwitn. krzewów 2 egz. 16. VI. 1917. *E. florea* Er. — Kessa, 1 egz. 8. VII. 1917.

Omosita discoidea F. — Trapez. wzg. płdn. na grzybie kapeluszow. 5 egz. 23. X. 1916; tamże na trupie szczura 6 egz. 26. X. 1916; wzg. wsch. szkielet koński 1. IV. 1917.

Nitidula flavomaculata Rossi. — Ujście Piksitu 1 egz. na trupie delfina 2. V. 1917. *N. rufipes* L. — tamże 1 egz. *N. carnaria* Schall. — Trapez. wzg. wsch. na szkielecie końskim 1 egz. 1. IV. 1917; strona zach. nad morzem na szkielecie rybim 1 egz. 10. VI. 1917; Kialkit, 2 egz. 4. VII. 1917 na padlinie suchej.

Pria dulcamarae Scop. — Kessa, 2 egz. 1. VII. 1917 z Cruciferae.

Meligethes coracinus Sturm. — Elleu. 23. VI. 1917, 2 egz. *M. aeneus* F. a. *coeruleus* Marsh. — Trapez. góra wsch. z kwitn. krzewów 2 egz. 25. III. i 1. IV. 1917; Boztepe z Cruciferae 3 egz. 6. V. 1917; wzg. płdn. z dziewanny 1 egz. 6. VI. 1917. *M. sub-*

rugosus Gyll. — Kialkit, 4 egz. z kwiatów 4. VII. 1917. *M. umbrosus* Sturm. — Chamsikej 4 egz. z krzewów kwitn. 28. VI. 1917; Ardassa, 1 egz. 9. VII. 1917 z macierzanki; Zigana-dagh, 2 egz. 13. VII. 1917 z kwiatów w lesie sosnowym. *M. maurus* Sturm. — Dałtaban, 1 egz. 29. VI. 1917. *M. flavipes* Sturm. — Elleu, 3 egz. 21. VI. 1917. z kwiatów; Dżewizlik 2 egz. 26. VI. 1917 z krzewów kwitn.; Kialkit, 1 egz. 3. VII. 1917; Sadach, 4 egz. 6. VII. 1917 z kwiatów. *M. planiusculus* Heer. — Boz-tepe z kwiatów 2 egz. 21. V. 1917; wzg. zach. z kwiatów. 1 egz. 18. VI. 1917; Dżewizlik 1 egz. z krzewów kwitn. 26. VI. 1917. *M. lugubris* Sturm. — Trapez. 2 egz. 21. V. 1917.

Cybocephalus politus Germ. — Sadach, 2 egz. 6. VII. 1917 z osiny.

CUCUJIDAE.

Monotoma picipes Hrbst. — Trapez. wzg. płdn. 2 egz. z krzewów 16. VI. 1917.

Silvanus surinamensis L. — Trapez. w ryżu 1 egz. 22. X. 1916; w mieszkaniu 2 egz. 8. III. 1917.

Cathartus advena Waltl. — Elleu. 1 egz. 23. VI. 1917.

CRYPTOPHAGIDAE.

Cryptophagus dentatus Hrbst. — Trapez. z ostu kwitn. 1 egz. 24. X. 1916; Boz-tepe pod drzewem olszowem 21. II; Souk-su 1 egz. z głogu 21. IV., 27. V., 16. VI. 1917; Dżewizlik 1 egz. 26. VI. 1917. *Cr. distinguendus* Sturm. — Elleu, 1 egz. z pigwy 22. VI. 1917. *Cr. lycoperdi* Hrbst. — Boz-tepe w starych grzybach (Myelomycetes) 9 egz. 21. V. 1917.

Atomaria peltata Kr. — Sadach 1 egz. 6. VII. 1917. z pigwy. *A. turgida* Er. — Dżewizlik, 1 egz. 26. VII. 1917.

Ephistemus globulus Payk. — Trapez. ruiny zamku w zgniłej słomie 1 egz. 20. XI. 1916. *E. dilutus* Reitt. — tamże 1 egz.

EROTYLIDAE.

Triplax melanocephala Latr. — Zinana-Charłari 5 egz. 10. VII. 1917. w grzybie kapeluszowym.

PHALACRIDAE.

Phalacrus fimetarius F. — Trapez. wzg. płdn. z pola pszenicy koszeniem 1 egz. 16. VI. 1917. *Ph. fimet.* v. *humberti* Rye — Daltaban 1 egz. 29. VI. 1917.

Olibrus aeneus F. — Kessa, 1 egz. z krzewów 2. VII. 1917. *O. millefolii* Payk. — Souk-su z jaskrów 1 egz. 8. V. 1917; tamże 1 egz. 17. V; szosa Platańska nad rzeką 1 egz. 3. VI. 1917. *O. corticalis* Panz. — Daltaban 2 egz. 29. VI; Kessa 8 egz. z krzewów 2. VII. 1917; Kialkit 2 egz. 4. VII. z kwiatów; Sadach 6. VII. 3 egz. z wierzby; Kessa, 1 egz. 8. VII. 1917 z rumianku. *O. bicolor* F. — Elleu 2 egz. z krzewów 21. VI. 1917; Kialkit 12 egz. 5. VII. 1917 z kwiatów glogu. *O. affinis* Sturm. — Trapez. dol. Piksitu 1 egz. z roślin 12. VI; Boz-tepe 1 egz. 6. V; wzg. zach. 2 egz. z łąki 28. V. 1917; Trapez. 3 egz. 18. VII. 1917 z roślin kwitn. w dol. Piksitu.

LATHRIDIIDAE.

Lathridius pandellei Bris. — Trapez. wzg. zach. wysiany z próchna wierzbowego 1 egz. 12. XI. 1916; Boz-tepe pod olszyną 1 egz. 21. II., 10. III.; Souk-su z grabu 3 egz. 17. V.; wzg. płdn. z pigwy 1 egz. 27. V., i z krzewów 16. VI. 1917; Dżewizlik 1 egz. z grabu 26. VI. 1917. *E. constrictus* Gyll. — Trapez. wzg. płdn. 1 egz. z olszyny 6. VI. 1917. *L. nodifer* Westw. — Trapez. wzg. płd. z krzewów 1 egz. 16. VII. 1917.

Enicmus minutus L. — Trapez. 5 egz. 12. XI. 1915.

Corticaria obscura Bris. — Trapez. wzg. płd. 1 egz. z leszczyny 6. VI.; za Boz-tepe 6 egz. z krzewów 7. VI. 1917.

Melonophthalma transversalis Gyll. — Trapez. dol. Piksitu, z krzewów 1 egz. 12. VI. 1917. *M. distinguenda* Comolli — Souk-su z morwy 1 egz. 8. V. 1917. *M. similata* Gyll. — Dżewizlik 3 egz. 26. VI. z czereśni; Elleu 2 egz. 22. VI. 1917 z krzewów.

Migneauxia crassiuscula Aub. — Souk-su, wysiany 1 egz. z liści 4. XI. 1916; wzg. wsch. las dębowy wysiane 2 egz. 11. XI. 1916; wzg. zach. wysiany 1 egz. z próchna wierzbowego 12. XI. 1916.

Coluocera formicaria Motsch. — Trapez. wzg. płd. u mrówek masowo pod kamieniem 29. V. 1917.

MYCETOPHAGIDAE.

Mycetophagus 4-guttatus Müll. — Trapez. wzg. zach. wysiany z próchna wierzbowego 1 egz. 12. XI. 1916.

Typhaea stercorea L. — Souk-su, 1 egz. ze świerku 9. VI. 1917.

Berginus tamarisci Woll. — Trapez. wzg. zach. 1 egz. z leszczyny 24. IV. 1917.

CISIDAE.

Cis boleti Scop. — Souk-su, pod korą jabłoni i w próchnie 8 egz. 2. IV. 1917, Trapez. wzg. płdn. 1 egz. z leszczyny 1. VI. 1917. *C. micans* F. — Trapez. wąwóz wschodni w hubie (Polyporus) 2 egz. 29. XI. 1916.

Octotemnus glabriculus Gyll. — tamże 5 egz.

ENDOMYCHIDAE.

Sphaerosoma circassicum Reitt. — Trapez. wzg. wsch. na grzybie kapelusz. w lesie dębowym 11 egz. 25. X. 1916; Souk-su, 2 egz. 10. XI. 1916, 1 egz. wysiany z liści 4. XI. 1916. *Sph. lederi* Reitt. — Souk-su wysiany z liści 1 egz. 15. I. 1917.

COCCINELLIDAE.

Subcoccinella 24-punctata L. — Trapez. wzg. zach. 1 egz. w gliniance 23. III. 1917.

Adonia variegata Goeze — Trapez. wzg. zach. 1 egz. z krzewów 28. V. 1917. *A. varieg.* a. *constellata* Laich. — Trapez. dol. Piksitu 1 egz. 18. V., z roślin; wzg. zach. 1 egz. 18. VI. 1917.

Semiadalia 11-notata Schneid. a. *9-punctata* Fourcr. — Trapez. wzg. zach. z ostu 28. V. 1917.

Adalia bipuntata L. — Trapez. dol. Piksitu 13. XI. 1916 i 1. IV.—10. VI. 1917.

Coccinella 7-punctata L. — Trapez. wzg. wsch. 25. X. 1916; Boz-tepe 21. II. i 22. III. 1917 po 1 egz. z roślin; nie częsta. *C. 10-punctata* L. — Souk-su 2 egz. z leszczyny 17. V.; wzg. płdn. z krzewów 1 egz. 27. V. 1917. *C. 10-punct.* a. *pellucida* Wse. — Trapez. wzg. płdn. z olszyny 1 egz. 6. VI. 1917. *C. 10-punct.* a. *subpunctata* Schrank. — Souk-su z głogu 1 egz. 8. V. 1917. *C. 10-punct.* a. *6-punctata* L. — Trapez. wzg. wsch. z leszczyny 1. egz. 12. V. 1917. *C. 10-punct.* a. *guttatopunc-*

tata L. — Trapez. wzg. płdn. 1 egz. z leszczyny 1. VI. 1917. *C. 10-punct.* a. *bimaculata* Pont. — Souk-su 1 egz. 4. VI. 1917. *C. 10-punct.* ab. nova *semirubra* m. — Souk-su, 1 egz. z głogu 8. V. 1917; (przednia połowa pokryw czerwona z drobnym ciemnym punkcikiem na barkach). *C. 14-pustulata* L. — Trapez. wzg. zach. z *Chrysanthemum* 2 egz. 24. IV.; Souk-su, 1 egz. 8. V.; dol. Piksitu 1 egz. 18. V., 18. VII. 1917. *C. conglobata* L. — Souk-su pod kam. 1 egz. 26. III. 1917. *C. conglobata* a. *gemella* Hbst. — Trapez. wzg. zach. z winorośli 28. V i 3. VI. 1917, 4 egz.

Mysia oblongoguttata L. — Souk-su na ścieżce w lesie świerkowym 1 egz. 26. III. 1917.

Vibidia 12-guttata Poda — Trapez. wzg. zach. z krzewów 1 egz. 24. IV.; Souk-su z grabu 1 egz. 11. V.; wzg. płd. 1 egz. z krzewów 27. V. 1917.

Thea 22-punctata L. — Souk-su z krzak. dębowych 2 egz. 21. IV.; wzg. zach. 1 egz. 10. VI. 1917. *Th. 22-p.* ab. *20-punctata* F. — Elleu, 1 egz. 22. VI. 17.

Propylaea 14-punctata L. a. *fimbriata* — Boz-tepe z pokrzywy 1 egz. 21. V. 1917.

Chilocorus bipustulatus L. v. n. *meridionalis* m. — Trapez. 1. IV.—18. IV. 1917 wokoło, z rozmaitych krzewów, 14 egz. (wszystkie bez wyjątku egzemplarze ze wszystkich miejscowości Kaukazu, zwiedzanych przezemnie oraz z Azji Mniejszej przytem w różnej porze roku, nigdy nie są czarne, jak środk. europejskie, lecz zawsze czerwonawe).

Exochomus 4-pustulatus L. — Trapez. wzg. zach. po 1 egz. 24. IV. i 18. VI. 1917.; Souk-su 8. V., 11. V., świerk, leszczyna, 4 egz; wzg. płdn. 1. VI. 1917, 1 egz. *E. flavipes* Thunbg. — Trapez. 20. VIII.—11. XI. 1916; 28. III.—18. VIII. 1917, 7 egz. pod kamien., z ostu i innych roślin; Souk-su, 1 egz. 4. VI. 1917.

Platynaspis luteorubra Goeze. — ujście Piksitu, 1 egz. z osadów 1. IV.; wzg. płdn. na kamieniu 1 egz. 27. V. 1917.

Hyperaspis reppensis Hrbst. — dol. Piksitu, Trapez. 1 egz. pod kamien. 22. III. 1917.

Pullus ferrugatus Moll. — Trapez. 1 egz. VI. 1917. *P. auritus* Thunb. — Sadach, 6. VII. 1917, 1 egz. z dębu. *P. subvillosus* Goeze — Trapez. wzg. wsch. z głogu kwitn. 1 egz. 20. IV; Souk-su 2 egz. 18. V., wzg. wsch. 1 egz. 12. V.; Boz-tepe 2 egz. 21. V.; wzg. zach. 2 egz. 28. V. 1917 z leszczyny, cze-

reśni, róży. *P. ater* Kug. — Trapez. wzg. zach. 1 egz. pod kam. 23. III.; wzg. wsch. 1 egz. 25. III.; wzg. zach. 1 egz. 10. VI. 1917. *P. saturalis* Thunb. — Sadach 1 egz. 7. VII.; za Boz-tepe z sosny 1 egz. 7. VI. 1917.

Scymnus frontalis F. — Souk-su 21. IV., 8. V., 17. V.; Trapez. wzg. zach. 24. IV.; za Boz-tepe 7. VI. i 16. VI. 1917 pojedyńczo 6 egz. z różnych krzewów. *S. apetzi* Muls. — Trapez. wzg. wsch. 1 egz. 12. V.; wzg. zach. 4 egz. 28. V. i 2 egz. 10. VI.; za Boz-tepe 1 egz. 7. VI. 1917 z leszczyny i innych krzewów. *S. apetzi* a. *4-guttatus* J. Müll. — Trapez. Góra wsch. 2 egz. pod kam. 25. III. 1917.

Nephus bipunctatus Kug. — Trapez. wzg. wsch. 25. X., 1 egz.; dol. Piksitu 2 egz. 13. XI.; Boz-tepe 1 egz. 19. XI. 1916 pod kamieniem.

Stethorus punctillum Wse. — Trapez. wzg. zach. 1 egz. 24. IV.; Souk-su 1 egz. ze świerka 9. VI. 1917.

Lithophilus connatus Panz. — Kialkit, 1 egz. pod kamien. 4. VII. 1917.

* * *

Corrigenda:

Carabus bouplandi Men. ab. fioletowa = *C. nordmanni* Chd. var. n. *trapesuntica* m.

Elaphrus riparius L. v. nova *eichleri* Lutsch. e litt. = *E. riparius* L. f. typ.

Addenda:

Olisthopus fuscatus Dej. — Trapezunt, 11. V. 1917, 1 egz. pod kamieniem.

Dwie ciekawe odmiany motyli.

(Deux intéressantes aberrations des Lépidoptères).

Podał

JAN ROMANISZYN.

1. *Melitaea didyma* O. ab. *marginata* Księżopolski.

Jedną ♀ tej odmiany złowiłem 30. VII. 1923 w Hrebennem wsi położonej między Rawą Ruską a Bełzcem na północ od Lwowa.

Odmiana ta odznacza się tem, iż trzy szeregi plam udzielnych zlewają się w następujący sposób: plamy łukowe krańcowe wraz z drugim szeregiem plam kropkowych przedkrańcowych tworzą jedną czarną od 2 do 3 *mm* szeroką przepaskę na wszystkich czterech skrzydłach po stronie wierzchniej, zaś plamy szeregu mniej więcej w pośrodku skrzydeł leżącego, są również z sobą połączone w nieregularnie powyginaną czarną przepaskę środkową, która i na tylnych skrzydłach bardzo wyraźnie się uwydatnia. Tylne skrzydła po stronie wierzchniej są prawie czarne z wyjątkiem czerwonobrunatnych plam księżycowatych przykrańcowych, środkowej przepaski pomiędzy wyż wspomnianemi czarnemi przepaskami i kilku plam pomiędzyżyłkowych bliżej nasady skrzydła leżących. — Okaz taki czyni wrażenie silnie przyciemnionej, melanotycznej formy. Tło wszystkich skrzydeł nieco jaśniejsze niż u typowych ♀ ♀. Spód skrzydeł nie różni się znacznie co do ubarwienia jakoteż i co do nakreśleń od typowych okazów.

Odmianę tę odkrył na Wołyniu, krótko opisał i na tabl. II fig. 5 i 6. przedstawił A. W. Księżopolski. Patrz: — „Rhapalocera" Юго-Западной Россіи. Труды Общества Изслѣдователей Волыни. Житомірь 1911 г.

2. *Lythria purpuraria* L. ab. *communiarea* (ab. nov.).

— „Al. anter. area basali et area media confluentibus, coloris chermesini, area limbali ochracea; al. poster. ochraceis, subtus in area media fascia chermesina". —

Jednego ♂ tej ciekawej odmiany złowiłem w Lubyczy Królewskiej 28. VII. 1923 r. na wrzosowisku.

Lythria purp. ab. communiarea. Na lewo odwrót, na prawo wierzch.
A gauche le dessus, à droite le dessous.

Na skrzydłach przednich po wierzchniej stronie pole nasadowe z polem środkowem są zupełnie ze sobą zlane, tworząc jedną

trójkątną plamę koloru buraczkowego (amarantowego). Pole krańcowe pozostało jak u typowych ochrowe. Strzępina amarantowa. Wierzch tylnych skrzydeł normalny. Na odwrocie skrzydeł przednich znajduje się na brzegu przednim bliżej wierzchołka skrzydła, trójkątna plama, od osady t. j. od brzegu przedniego skrzydła intenzywnie amarantowo zabarwiona, która w swem wydłużeniu ku środkowi skrzydla staje się stopniowo coraz słabszą, aż przechodzi w cień, który ostatecznie w tle ochrowem zupełnie zanika. Odwrót tylnych skrzydeł posiada w polu środkowem również szeroką przepaskę w formie odwróconego trójkąta o tępym wierzchołku dotykającym prawie brzegu pachowego (tylnego), zaś podstawą swoją spoczywającą na brzegu przednim. Naprószenia drobnemi kropeczkami na odwrocie skrzydeł mniej więcej normalne.

Odmiana ta tworzy niejako przejście pomiędzy typowemi okazami, a odmianą skrajną t. j. ab. *sarmatica* Prüff.[1]), u której jak wiadomo, cały wierzch przednich skrzydel jest jednostajnie amarantowo zabarwiony.

Odmianie przezemnie zlowionej proponuję nazwę „*communiarea*“ (mihi.).

Motyle t. zw. Większe rzadsze lub nowe dla Małopolski.

[Seltenere oder neue Macrolepidopteren für Kleinpolen].

Podał

TYTUS F. KAUCKI.

Oznaczenie tutaj podanych gatunków i form uskuteczniłem przeważnie na podstawie dzieła Dra H. Rebela „Fr. Berge's Schmetterlingsbuch“; formy dla fauny naszej nowe zaznaczone są gwiazdką.

Papilio machaon L. ab. *aurantiaca* Spr. (II gen.). Jeden okaz posiadam z okolicy Lwowa. Jest to wielka ♀ koloru tła

[1]) Über neue Aberrationen von Agrotis pronuba L. und Lythria purpuraria L. und über neue Formen von Aphantopus hyperantus L., Coenonympha iphis Schiff. und Bupalus piniarius L., von Prüffer. — Extrait du Bulletin de l'Académie des Sciences de Cracovie 1914.

bardzo znacznie ciemno-żołtego, złapana w lipcu. Zdaje się, że należy u nas do rzadkich form.

**Pyrameis cardui* L. ab. *pallida* Schöy. Okazy, których tło skrzydeł jest przeważnie różowe. Moje pochodzą z okolic Lwowa, wyhodowane z gąsienic.

**Vanessa urticae* L. ab. *herrmanni* Herrm. Jedyny okaz samicy tej rzadkiej aberacji wylągł mi się 10. VII. 1914. Gąsienica pochodziła z okolicy Lwowa. Motyl posiada tło znacznie bledsze to jest żółtawo-blado-rdzawe; rysunek skrzydel normalny.

**Polygonia c-album* L. ab. *jota-album* Newn. Jeden okaz wyhodowany z gąsienicy z okolicy Lwowa; w lipcu. Spód skrzydeł prawie jednostajnie brunatny; tylne oznaczone prawie prostą linijką, zamiast znakiem c.

**Melitaea aurinia* Rott. ab. *artemis* F. ♀ złapana 3. VI. 1923. w Rzęśnie Polskiej. Tło skrzydeł posiada jednobarwne rudo-czerwone a tylko rysunek koloru czarnego dobrze uwydatniony.

**M. aurinia* Rott. ab. *ochrea* Tutt. Dwie ♀ ♀ złowione w Rzęśnie Polskiej 3. VI. 1923. Posiądają tło przeważnie ochrowo-żółte.

**M. aurinia* Rott. ab. *obscurata* Krul. Jedną ♀ złowiłem w Rzęśnie Polskiej 12. VI. 1923. Część nasadowa wszystkich skrzydeł dość mocno czarna, zresztą inne nakreślenia prawie normalne.

**M. aurinia* Rott. ab. *atricolor* Schultz. Jedną ♀ złapałem w Rzęśnie Polskiej 12. VI. 1923. Wszystkie skrzydła czarno przyciemnione, tylko brzegi skrzydeł kolor i rysunek normalny posiadają.

**M. athalia* Rott. ab. *obsoleta* Tutt. Okazy tej formy odznaczają się wielką redukcją koloru czarnego. Łapane w czerwcu w kilku okolicach.

**M. athalia* Rott. var. (ab.) *helvetica* Rühl. 4 okazy złapane w okolicy Stryja z końcem czerwca. Odmiana ta odznacza się skrzydłami wydłużonemi a plamy rdzawe także w paski nakreślone. Zdaje się należyć do rzadszych odmian gatunku *athalia*.

**M. dictynna* Esp. ab. *seminigra* Muschamp. Wierzch skrzydeł tylnych jednobarwnie czarny. Kilka okazów posiadam z Rzęsny Polskiej i Janowa; dość często się trafia.

**Argynnis ino* Rott. var. *zinalensis* Favre. Odznacza się znacznym melanizmem. Trzy okazy złapałem w Rześnie Polskiej w czerwcu.

**Chrysophanus alciphron* Rott. ab. ♀ *intermedia* Stef. Jeden okaz złapałem w Rześnie Polskiej 25. VI. 1923. Rzadka ta aberacja odznacza się smugami koloru żółto-czerwonego na wierzchu skrzydeł przednich.

**Chr. hippothoë* L. ab. ♀ *nigra* Favre. Aberacja górska, wierzch skrzydeł prawie jednobarwny, czarno-brunatny, szereg plam czarnych na spodzie skrzydeł tylnych mocno wydatny. Złapana w okolicy Skolego w lipcu.

**Lycaena euphemus* Hb. ab. *paula* Schultz. Odznacza się małemi rozmiarami (14—15 mm.) i małemi plamkami czarnemi. Moje okazy łapałem w Rzęśnie Polskiej od 25. VI. — 28. VI. 1923.

**L. euphemus* Hb. ab. ♀ *obscura* ab. nov. „alis omnibus fere totis obscuris". Ponieważ w znanej mi literaturze nie znalazłem opisu tej aberacji, dlatego nadaję jej nową nazwę. Forma melanotyczna, mocno ciemno-zielona.

**Augiades comma* L. ab. *intermedia* Tutt. Wyróżnia się tłem jaśniejszem, brzegiem ciemniejszym i słabo wyrażonemi plamkami żółtemi. — Nie rzadka.

**Au. sylvanus* Esp. ab. *opposita* Tutt. Żółte plamy odbijają się od tła ciemnego. Jeden okaz ♀ posiadam z okolicy Lwowa, złapany w lipcu.

Deilephila euphorbiae L. ab. *mediofasciata* Mayer. Rzadsza ta aberacja odznacza się ciemną smugą przez środek jasnego pola skrzydel przednich. Jedyny okaz wychowałem z gąsienicy z okolicy Lwowa.

D. euphorbiae L. ab. *suffusa* Tutt. Przednie skrzydła mocno ciemno przyprószone. Jedyny okaz zlowiłem w jednym z ogrodów kwiatowych we Lwowie.

**Lymantria monacha* L. ab. *flavoabdominalis* Schultz. Podana z okolicy Berlina: Supplementa Entomologica Nr. 6. 20. Juni 1917. Z gąsienicy, pochodzącej z okolicy Rzeszowa wylęgła mi się ♀ (28. VI. 1923.), której abdomen jest żółty, zamiast normalnie różowy. Rzadka ta zapewne aberacja nie posiada żadnych innych zmian. Barwa skrzydeł jest więc całkiem zwykła typowa.

**Drepana falcataria* L. ab. *klemensiewiczi* ab. nov. Hodując większą ilość gąsienic tego gatunku, otrzymalem kilka okazów znacznie ciemniejszych. Forma ta jest opisaną przez Klemensiewicza w Sprawozd. Komisji fizjograf.. tom 46., dział II na str. 8

u góry, ale nie nazwaną. Wobec tego nazwałem ją ku czci prof. Dr. Klemensiewicza, który tę formę pierwszy opisał.

Panthea coenobita Esp. Jeden okaz ♀ tego zdaje mi się malo dotąd łapanego, więc u nas bardzo rzadkiego gatunku, otrzymałem z gąsienicy, znalezionej w sierpniu 1908 w Jaremczu. Motyl wylągł się w marcu roku następnego.

Agrotis c-nigrum L. ab. *rosea* Tutt. Nie rzadka ta zresztą forma posiada skrzydła przednie mniej lub więcej zaróżowione. Kilka okazów złapałem przy świetle elektr. we Lwowie.

**A. exclamationis* Schiff. ab. *rufescens* Tutt. Skrzydła przednie koloru bardziej brunatno-czerwonawego, niż okazy zwyczajne. Jeden okaz złapany we Lwowie.

A. segetum Schiff. ab. *catenatus* Hw. Rzadsza ta aberacja wyróżnia się wybitnie kolorem skrzydeł przednich, które są dość jasno-popielato-białawe. Jeden okaz ♀ złowiłem we Lwowie przy świetle we wrześniu.

**Hadena abjecta* Hb. ab. *fribolus* B. Skrzydła przednie prawie jednobarwnie mocno brunatnawo-czarne, tylko linja falista nieco widoczniejsza. Posiadam 2 okazy tej u nas rzadkiej sówki; należą one bez wątpienia do wyżej podanej aberacji, złowione zaś zostały przez p. R. Kuntzego, jeden w Tarnopolu, drugi w okolicy Krzemieńca, oba w lipcu.

**Herminia tentacularia* L. ab. *romaniszyni* nov. ab. „alis omnibus et corpore toto supra subtusque unicoloribus, griseo-brunneo-suffumatis, tantum striga undulata alba distincte signatis atque alis posterioribus in parte basali supra magis dilutioribus, mas". Melanotyczna ta aberacja, której habitus zgadza się z typowym tegoż gatunku, charakterem swym podobną jest najbardziej do var. *modestalis* Heyd., w dziele Dra Rebela na stronicy 298 opisanej. Kolorem jednak zasadniczo się od niej odróżnia. Jest bowiem mocno szaro-brunatno-dymowa, spód odpowiednio jeszcze ciemniejszy (analogicznie, jak u typu); wierzch skrzydeł tylnych od nasady dość jasny, białawy, a stopniowo ciemnicjący aż do prążki falistej. Prążka zaś owa, która jest jedynem nakreśleniem u tej aberacji, jest białawą, czem zasadniczo odróżnia się od typu, gdzie wszystkie nakreślenia są brunatno-czarne. Całe ciało, rożki i głaszczki tego koloru, co skrzydła. Złapałem ją 1. VII. 1923 w Zawadowie koło Lwowa, jako okaz całkiem świeży, tak że opis kolorów wyż podanych za prawdziwy uważanym być

musi. O ile ta aberacja byłaby dotychczas nieznaną nadaję jej na cześć p. inż. Jana Romaniszyna, znakomitego entomologa polskiego nazwę: ab. *romaniszyni*.

**Arctia caja* L. ab. *rubrodorsalis* Schultz. Posiada abdomen jednobarwny czerwony, bez czarnych prążek. Jeden okaz ♀ wyhodowałem z gąsienicy złapanej w Worochcie.

**Zygaena achilleae* Esp. ab. *bellis* Hb. Jeden okaz tej formy, odróżniającej się tylko wielkością od typowych, złapałem 20. VII. w Rzęśnie Polskiej.

**Z. achilleae* Esp. ab. *cingulata* Dziurz. Jedyny okaz tej formy, wyróżniającej się od typu tylko czerwonym pierścieniem na odwłoku, złapałem 3. VIII. 1919. w Rzęśnie Polskiej.

**Z. trifolii* Esp. ab. *orobi* Hb. Posiada plamy 3 i 4-tą rozdzielone wyraźnie a nie, jak u typu zlewające się razem. Jedyny okaz złowiłem w lipcu 1910 w Rzęśnie Polskiej.

Pachytelia villosella O. Jedyny okaz ♂, tego u nas bardzo rzadkiego gatunku, złapałem przypadkowo 30. VI. 1913., w okolicy Brzuchowic w stanie dość zlatanym.

RÉSUMÉ.

In dem vorliegenden Verzeichnisse gibt uns der Verfasser seltenere oder neue Aberrationen der Schmetterlinge, unter welchen 21 neu für Kleinpolen sind und zwei ganz neue: *Herminia tentacularia* L. ab. *romaniszyni* ab. nov. die am 1. VII. 1923. in Zawadów bei Lwów erbeutet wurde. Dieselbe ist eine stark melanotische Aberration. Charakteristisch für diese Form ist, dass sie fast ganz einfarbig dunkelbraun-rauchig auf dem ganzen Körper erscheint und dass die Hinterflügel auf der Oberseite an der Basis heller, gegen die Wellenlinie zu immer dunkler werden. Die Wellenlinie aber, welche das einzige Zeichnungselement dieser Aberration ist, stellt sich hier weisslich vor. Bei der typischen Form sind alle Zeichnungen schwarzbraun.

Diese Aberration wurde zu Ehren des Herrn J. Romaniszyn, bekannten hiesigen Entomologen benannt. Zweite Aberration: *Lycaena euphemus* Hb. ab. ♀ *obscura*, eine melanotische Aberration ganz schwärzlich übergossen. Gefangen im Juni in Rzęsna Polska bei Lwów.

Motyle rzadsze i nowe dla Polski zebrane w ostatnich latach.

[Seltenere und für Polenfauna neue Lepidopteren].

Podał
Dr. M. ŚWIĄTKIEWICZ.

W ubieglych ostatnich 3 latach związany zajęciami zawodowemi nie mogłem sobie pozwolić na dłuższy wyjazd, wskutek tego nie zbierałem nigdzie motyli systematycznie lecz tylko dorywczo, podczas krótkich wycieczek bądź w okolicy Lwowa bądź nieco dalej na południowy wschód od niego. Mimo to udało mi się zebrać dość zajmujący materjał, który w niniejszym spisie przedkładam.

Rozpoczynam od najbliższej okolicy Lwowa.

Melitaea didyma O. aberr. w jednym okazie złapałem 23. VI. b. r. w Janowie na Stawkach. Pominąwszy, że przednie prawe skrzydło jest u niego znacznie mniejsze od lewego, ma on barwy rdzawo żółtą i czarne nakreślenia jakby białą oponą powleczone i to tak z wierzchu skrzydeł jak i na odwrocie. Wskutek tego wszystkie barwy są silnie przyćmione. Czarne plamy nadto są normalne liczebnie, znacznie jednak mniejsze w rozmiarach. Nie chcę rozstrzygać czy aberacja ta zasługuje na nazwę, sądzę jednak, że należy się jej zanotowanie.

**Ephyra quercimontaria* Bastelb. Jeszcze przed wojną udało mi się wychować tego motyla z 2 gąsienic czarnobrunatnych z białemi trójkątami po bokach, zbitych z początkiem września z galęzi niskich krzaków dębowych na Jałowcu po Lwowem. W r. 1921 znalazłem większą ilość takich gąsienic ale nieco jaśniej zabarwionych o tej samej porze w Rzęśnie Polskiej. Na wiosnę wylęgło się z przezimowanych poczwarek kilkanaście motyli mniej lub więcej typowych. Motyl ten był znany śp. Dr Klemensiewiczowi lecz niewyróżniony gatunkowo, jakkolwiek różni się od *E. punctaria*, z którym go mięszano, tak krojem skrzydeł i ich barwą, jak — co rozstrzygające — budową narządów płciowych męskich, co u moich okazów z łatwością dało się mikroskopowo stwierdzić.

Acronycta menyanthidis View. W Janowie dnia 27. VII. znalazłem na pniu sosny kilka okazów drugiej generacji tego motyla,

które po moim powrocie z wycieczki zniosły przeszło 200 jaj, okrągłych, płaskich $1^1/_2$ *mm* średnicy, blado żółtawych, promienisto żeberkowanych od szczytu ku obwodowi. Pojedyńcze żeberka są nadto poprzecznie bruzdkowane. Otoczka jaj chitynowa przedstawia pod mikroskopem siatkę złożoną ze sześcioboków. Po 2 dniach wystąpiły na nich plamy rdzawe, po dalszych 2 całe jajo przybrało barwę rdzawo czerwoną w białe plamki, 4. VIII. były czarno-szare a 5. VIII. zaczęły się lęgnąć gąsienice. Po piątej wylince otrzymałem 3. IX. pierwsze oprzędy z gąsienic typowych (patrz atlas Dra Hoffmanna) żywionych liśćmi *Salix viminalis*. Poczwarki 2 *cm*, czasem nieco więcej długie, czarne, o powierzchni pierścieni odwłoka nierównej, grudkowatej — zimują.

Lobophora sertata Hb. aberr. Motyla tego wykrytego w okolicy Lwowa przez p. Romaniszyna wychowałem z gąsienic znalezionych 18. V. w kilkunastu okazach wylęgłych we wrześniu.

U połowy ich zauważyłem, że przepaska poprzeczna przednich skrzydeł jest w połowie długości przewężona, co w tylnej części powtarza się jeszcze 2 i 3-krotnie. Czasem nawet po pierwszem przewężeniu mamy tylko podłużną plamkę czarną łączącą przednią połowę przepaski z poprzewężaną tylną.

Stenoptilia bipunctidactyla Hw. Gąsienica dorosła na *Gentiana*, motyl wylągł się 3. VIII. Łąki między Rzęsną Polską a Brzuchowicami.

**Acalla logiana* Schiff. forma *tristana*. Gąsienice tego motylka znajdywałem bardzo licznie w sprzędzonych liściach karłowatych krzaczków *Viburnum opulus* w lasach Janowa w drugiej połowie lipca. Po miesiącu wylęgło mi się kilkadziesiąt motyli ze stopniowo coraz ciemniejszem zabarwieniem skrzydeł przednich od białawo żółtego do ciemno brunatnego. Pierwsze są rzadkie a formę tę wyróżnia Dr Kennel jako *tristana*, (dotąd u nas niebyła przez nikogo wymienioną).

Nieco dalej na wschód od Lwowa położone wzgórza gołogórskie dostarczyły mi następujących gatunków.

Brenthis euphrosyne L. ab. melanot. Okaz złapany 7. VI. w Nowosiółkach k. Złoczowa. Wierzch wszystkich skrzydeł silnie czarno naprószony z rysunkiem zamazanym. Z barwy rdzawej tylko wyraźne ślady. Na odwrocie skrzydeł przednich lekkie czarne zaprószenie, czarnych nakreśleń przy krańcu zewnętrznym brak.

Odwrót tylnych skrzydeł silniej zczerniony, komora nasadna oliwkowo-żółta, wstęga krańcowa jednostajnie brudno rdzawa z jednem tylko czarnem oczkiem w komórce między 2. a 3. medjaną, półksiężyce srebrne zmienione w podłużne plamy.

**Lycaena hylas* Esp. a. *metallica* Fvre. ♀, bardzo piękny okaz z żywo niebieskim, silnym nalotem u nasady górnych skrzydeł z wierzchu, czem przypomina *Z. quercus* L. ♀. Lackie, Łysa Góra 16. VII.

Hemaris fuciformis L. gąsienice liczne na *Lonicera xylosteum* w sierpniu, motyle po przezimowaniu poczwarek w maju. Nowosiółki.

Drepana harpagula Esp. W marcu z poczwarek przezimowanych. Gąsienice we wrześniu na lipie, klonie i grabie. Jeden okaz złapany 2. VII. Nowosiółki.

Ochrostigma melagona L. z Nowosiółek 20. VI.

Ino globulariae Hb. 16—24 czerwca. Lackie, Łysa Góra.

Zygaena carniolica Sc. w odmianach *hedysari* Hb., *vangeli* Schultz i *berolinensis* Stgr. w połowie lipca, Lackie, Łysa Góra.

Agrotis cinerea Hb. jeden ♂ latający w południe wśród kwiatów, 3. VI. Lackie, Łysa Góra.

Agrotis exclamationis ab. *picea* Haw. w połowie lipca, Nowosiółki.

Acronycta cuspis Hb. wychowana z gąsienicy z olchy; Nowosiółki 20. VI.

Chesias rufata F. Lackie, Łysa Góra z końcem kwietnia.

Larentia blomeri Curt. Lackie, Łysa Góra w połowie lipca.

Phibalapteryx aquata Hb. w 2 generacjach (13. V. i 15. VII.). Motyle obu generacyj niczem się nie różnią. Z jaj okazu złapanego w lipcu wychowałem kilka motyli, które się lęgły z przezimowanych poczwarek w marcu. Gąsienice karmiłem liśćmi *Clematis recta.*

Biston zonaria Schiff. W czerwcu 1923 znalazłem gąsienicę tego motyla na *Salvia pratensis.* Nie opisuję jej, bo jest wiernie odtworzona w atlasie gąsienic Hoffmanna. Motyl ♀ wylągł się 26. III. W bieżącym roku znalazłem ich kilkanaście o tej samej porze na *Salvia* i *Centaarea.* Motyl znany z ziem polskich dotąd tylko ze Ślązka.

Eubolia murinaria F. gen. vern. 3. VI., aest. w połowie sierpnia w Lackiem na Łysej Górze. Gen. wiosenna większa, barwy popielatej, letnia mniejsza brunatnawo-zabarwiona.

Z motyli drobnych pochodzących z tych okolic zasługują na wzmiankę:

Tortrix ochreana Hb. 2. VII. Nowosiółki na pniach i gałęziach buków.

Epiblema osseclana Hb. 5. VI. Lackie na Łysej Górze pokrytej kwiecistą łąką.

Rhinosia denisella F. 5. VI. Lackie, Łysa Góra.

Nothris marginella F. Nowosiółki w poł. sierpnia.

Carpocapsa grossana Hw. Nowosiółki na pniach buków z początku lipca.

Orneodes grammodactyla Z. Lackie, Łysa Góra w 2 a może 3 generacjach w maju, lipcu i wrześniu.

Heinemannia laspeyrella Hb. 3. VI. Lackie, Łysa Góra.

Epermenia pontificella Hb. 16. VI. Lackie, Łysa Góra.

Scythris seliniella Z. 5. VI. Lackie, Łysa Góra.

W Worochcie byłem w tym czasie kilka razy i stamtąd mam z rzadszych gatunków następujące:

Selenephera lunigera ab. *lobulina* Esp. z gąsienic zbitych ze zwieszających się gałęzi świerkowych w pierwszej połowie czerwca w 2 okazach. Pierwsza oprzędła się z końcem lipca, motyl wylągł się 2. VIII., druga w oprzędzie zrobionym z końcem września zimowała.

Parasemia plantaginis L. ♂ żółty a nie jak zwykły w Czarnohorze ab. *hospita* biały.

Xylocampa ramosa Esp. wychowałem dwukrotnie w większej ilości z gąsienic zebranych w stanie prawie dorosłym na *Lonicera nigra* w połowie sierpnia. Motyle po przezimowaniu poczwarek lęgły się w kwietniu.

Boarmia jubata Thnbg. z gąsienic typowych z porostów rosnących na świerkach w połowie czerwca. Motyle 23. VI.—17 VII.

Boarmia maculata v. *bastelbergeri* Hirschke. Gąsienice w czerwcu dość licznie występują na *Spiraea* i *Lonicera*. Bardzo często nakłóte.

Lobophora polycommata Schiff. Gąsienice zielone z żółtemi obrączkami w przegubach, walcowate, w połowie czerwca, dorosłe na *Lonicera nigra*. Poczwarki trudne do przechowania przez zimę w oprzędach na ziemi, często wśród sprzędzonych liści, dają motyle wczesną wiosną.

Phibalapteryx tersata Hb. i ab. *tersulata* Stgr. 15. VI. z gąsienic znalezionych w polowie sierpnia na *Atragene alpina*.

Z motyli drobnych do rzadszych zaliczam:

Stenoptilia graphodactyla Tr. Gąsienice w I połowie czerwca, na *Gentiana asclepiadea*, motyle 1 — 10 lipca. Stok Rebrowacza.

Platyptilia zetterstedtii Z. 12. VI. stok Chomiaka.

Argyroploce siderana Tr. poczwarki strzepane ze *Spiraea*. Motyle 15. VI.

Epiblema hepaticana Tr. 12. VI. podnóże Chomiaka.

Epinotia diniana Gn. 16. VIII. wyploszona z gałęzi świerków. Foreszczenka.

Laspeyresia strobilella L. Z gąsienic wylęgłe 7. IV. w szyszkach świerkowych przezimowane.

Simaethis diana Hb. Motyle dość licznie spotykałem w polowie sierpnia na kwiatostanach *Achillea, Pyrethrum* itp. w Ardżałuży. Następnego roku znalazłem gąsienice, na liściach brzegami do góry sprzędzonych *Alnus incana* podobnie jak *Sim. pariana* na *Aln. glutin.* koło Lwowa.

Spuler twierdzi, że gąsienica tego motylka nie znana, dla tego podaję jej opis. Gąsienica dorosła 12 *mm* długa, wrzecionowata, b. żywo naprzód i wstecz poruszająca się, żółtawo zielona z pasem grzbietowym blado-żółym. Głowa czarna z 2 podłużnemi prążkami żółtemi, tarczka czarna oddzielona od głowy paskiem poprzecznym żółtym, a drugim takim przedzielona podłużnie. Na każdym pierścieniu poniżej pasa grzbietowego po 2 czarne brodaweczki tworzące linię wdłuż ciała, nadto po cztery w poprzek ku nogom. Na brodawkach delikatne szczecinki. Oprzęd bezpośrednio otaczający poczwarkę wrzecionowaty, zbity, drugi wiotki otacza go.

Anchinia daphnella Hb. gąsienice i poczwarki w połowie czerwca na *Daphne mezer.* na stoku Rebrowacza zbieraliśmy wspólnie z p. A. Stoecklem. Poczwarki przyczepione podobnie jak *Vanessa* do kory krzewu, ciemno-brunatne, do spodu liści pomarańczowe. Łąg motyli z końcem czerwca.

Scythris noricella Z. z gąsienic żyjących wśród sprzędzonych szczytowych liści *Epilobium* z początkiem czerwca. Motyle w lipcu.

Ze Zaleszczyckiego mam najwięcej nowych dla Polski gatunków, co można tłumaczyć tem, że okolice te są bardzo slabo

pod względem motyli zbadane, z drugiej zaś strony pobliżem fauny czarnomorskiej. Wymieniam najważniejsze:

Colias chrysotheme Esp. złapałem w jednym okazie ♂ dnia 24. VIII. na ściankach Dniestru w Zaleszczykach.

Acontia luctuosa Esp. często w lipcu i sierpniu w Zaleszczykach nad Dniestrem.

Talpochares polygramma Dup. w jednym okazie 6. VII. Zaleszczyki nad Dniestrem — znana z okolic południowych Europy.

Cucullia santonici Hb. W lipcu i sierpniu znalazlem kilkanaście typowych gąsienic na *Artemisia austriaca*. Niestety jedna tylko przeobraziła się w poczwarkę, wszystkie inne były nakłóte. Jak poprzednia gatunek południowy.

Zanclognatha tarsiplumalis Hb. 10. VII. Dobrowlany wśród krzaków porçby leśnej.

Zygaena carniolica Sc. 10. VII. Dobrowlany w odmianach takich samych jak z Łysej Góry.

Zygaena ephialtes ab. *medusa* Poll. 9. VII. Zaleszczyki nad Dniestrem.

Lithosia unita v. *palleola* Hb. bardzo licznie występuje w sierpniu. Wychowałem je z gąsienic zebranych czerpakiem ze *Salvia verticillata* i *Campanula sibirica*. Gąsienice niebieskawo popielate z czarnemi nakreśleniami i pomarańczowemi owłosionemi brodawkami o głowie jąsno-żółtobrunatnej; chętnie się wygrzewają w południe na suchych badylach różnych roślin. Zaleszczyki i Dobrowlany.

Acidalia marginepunctata Goez. w kilku okazach siedzących na wystających na ściance skałach; 17. VIII. Zaleszczyki.

Acidalia rufaria Hb. częsta w Zaleszczykach 9. VII., a także w Lackiem na Łys. Górze nie rzadka.

Lythria purpuraria L. 17. VIII. w Zaleszczykach częsta na ściernisku, a niedawno wyróżniona od *L. purpurata* pospolitej koło Lwowa, różni się od niej i zabarwieniem i budową narządów płciowych samczych.

Hypoplectis adspersaria Hb. gen. aest. Mój okaz ♂ zabarwieniem skrzydeł zupełnie odpowiada ab. *sylvanaria* H. S., jednak wcale nie jest mniejszy od typowej formy.

Cledeobia moldavica Esp. 6. VII. Zaleszczyki, ścianki nad Dniestrem.

Pyrausta trinalis Schiff. 9. VII. w tem samem miejscu co poprzednia, w Dobrowlanach, a trafia się na Kasowej Górze koło Bursztyna.

Pleurota pyropella Schiff. 6. VII. Zaleszczyki nad Dniestrem.

Gatunki nowe dla Polski oznaczone są gwiazdką.

ZUSAMMENFASSUMG.

Es werden seltenere und für Polen neue Lepidopteren aufgeführt, welche in den letzten 3 Jahren während der Excursionen in der Umgebung von Lwów, auf den Gologóry-Hügeln, in Worochta (Karpathen) und Zaleszczyki a. Dniestr erbeutet wurden. Neu für Polen sind: 1) *Colias chrysotheme* Esp. 2) *Lycaena hylas* Esp. ab. *metallica* Favre. 3) *Cucullia santonici* Hb. 4) *Talpochares polygramma* Dup. 5) *Ephyra quercimontaria* Bastelbg. 6) *Biston zonaria* Schiff. 7) *Acalla logiana* Schiff. forma *tristana* Hb. Ausserdem wird die Beschreibung der Raupe von *Simaethis diana* Hb. angegeben, deren Zucht mit den Blättern von *Alnus incana*, auf welchen sie gefunden wurde, gelungen ist.

O krajowych formach rodz. *Niphetodes* Mill.

(Col., Staph.).

[Über die heimischen Formen von *Niphetodes* Mill.]

Podał

J. KINEL.

W czasie tegorocznej wycieczki na Czarnohorę znalazłem m. i. przy jeziorku Niesamowitem dn. 15. IX. 2 okazy *Niphetodes redtenbacheri* Mill. Korzystam ze sposobności, ażeby podać parę szczegółów zaczerpniętych z literatury o krajowych formach tego rodzaju, żyjącego u nas tylko w paśmie czarnohorskiem.

Jedyny okaz *Niphetodesa*, znajdujący się w zbiorach Muzeum im. Dzieduszyckich, okazał się również przynależnym do powyższego gatunku. Okaz ten zebrany został przez Rybińskiego na Howerli 3. VII. Również z Howerli i tego samego dnia pochodzi 1 okaz *N. deubeli* Gnglb. zebrany przez Rybińskiego a znajdujący się w zbiorach Muzeum Zoolo-

gicznego Uniwersytetu J. K. we Lwowie. Ganglbauer (j. n. 1900) cytuje również i z Czarnohory opisanego przez siebie *N. spaethi* bez bliższego określenia miejscowości. Lokay zbierał nad jeziorkiem Niesamowitem (które mylnie nazywa jez. Samovite) *N. redtenbacheri, eppelsheimi* i *deubeli*, v. *huppenthali*. (Dvě cesty do východních Karpat — na Czarnohoru — Časopis České Společn. Entom. IX. 1912). Żyją zatem w Czarnohorze cztery gatunki i jedna odmiana rodz. *Niphetodes* i to występują one, jak z powyższego wynika, obok siebie na tychsamych stanowiskach.

Cechy, po których łatwo je rozpoznać, pozwalam sobie zestawić pokrótce dla użytku naszych zbieraczy podług prac Ganglbauera (Sammelreisen n. Südungarn u. Siebenbürgen. Ann. d. Naturh. Hofmus. Wien, XI, 1896 i druga z 1900 r. j. n.) i Lokaya (l. c.)

Niphetodes (Hypsonothrus) deubeli Gnglb. Głowa znacznie szersza niż długa. Rożki smukłe; środkowe członki podłużne; szerokość przedostatnich nie większa niż długość. Na przednim brzegu wargi górnej 5—8 stożkowatych dosyć długich zębów; na każdym z nich równie długa szczecinka. Przedplecze kątowato rozszerzone w trzeciej części odległości od brzegu przedniego; nieco dłuższe niż szerokie. Pokrywy przysłaniają 3 pierwsze tergity odwłoka. Rdzawy; odwłok z wyjątkiem samego końca smołowoczarny. Dł. 2·5—3 mm.

var. *huppenthali* Lokay jest większa od formy gatunkowej (3—3·4 mm). Szerokość głowy 0·66 mm, przedplecza 0·55 mm, odwłoka 1—1·04 mm. Rożki jeszcze smuklejsze i dłuższe niż u *deubeli*. Przedplecze również znacznie dłuższe i dopiero poza trzecią częścią odległości od brzegu przedniego najszersze.

Trzy pozostałe nasze gatunki należące po podrodz. *Niphetodes* s. str. mają głowę nie wiele szerszą od przedplecza. Rożki krótsze; członki środkowe kuliste, przedostatnie poprzeczne. Na przednim brzegu wargi górnej nadzwyczaj drobne, tylko przez mikroskop widoczne guzki z równie drobnemi szczecinkami. Przedplecze po bokach zaokrąglone, nie kątowato rozszerzone.

Niphetodes redtenbacheri Mill. Ciało wydłużone. Głowa połyskująca. Przedplecze dłuższe niż szerokie. Pokrywy przysłaniają tylko 2 pierwsze tergity odwłoka. Zupełnie ubarwione okazy są smołowo-czarne z czerwono-brunatną głową; rożki, żuwaczki, głaszczki i nogi czerwono-żółte. Dł. 2·2—2·8 mm.

N. spaethi Gnglb. (Drei neue mitteleurop. Coleopt. Verh. zol.-bot. Ges. Wien, L, 1900). Bardzo zbliżony do poprzedniego tak, że w pracy z r. 1896 Ganglbauer nie wyróżnił go w swoim materjale. Różni się ten gatunek od *redtenbacheri* nast. cechami: Długość ciała większa; skronie silniej rozwinięte i więcej równomiernie zaokrąglone; przedplecze dłuższe niż u *redtenbacheri;* pokrywy ku tylowi silniej rozszerzone; odwłok ku tyłowi szerszy, nieco rzadziej i drobniej punktowany; dłuższe i nieznacznie tylko zgrubiałe uda; piszczele dłuższe, ku końcowi mniej rozszerzone i stopy nieco smuklejsze. Ubarwienie podobne jak u poprzedniego. Dł. 2·8—3 mm.

Niphetodes eppelsheimi Gnglb. Ciało więcej krępe. Głowa przynajmniej z boków bardzo gęsto punktulowana i dlatego bez połysku. Przedplecze tak długie jak szerokie. Pokrywy przysłaniają 3 pierwsze tergity odwłoka. Ciało w całości czerwono-żółte. Dł. 2·3—2·5 mm.

Na podstawie dotychczasowych danych (L. Miller zbierał *N. redtenbacheri* na szczytach przy Gadżynie. Eine ent. Reise in d. ostgal. Karp. Verh. d. zool. bot. Ges. Wien. 1868) przypuszczać można, że rodzaj ten rozmieszczony jest wzdłuż całego łańcucha Czarnohory, naturalnie w partjach szczytowych.

Es werden die heimischen Formen von *Niphetodes* Mill. besprochen auf Grund der Publikationen von Miller, Ganglbauer, Lokay und der in Lwów befindlichen entomologischen Sammlungen.

Colletes annulicornis Mor. ♂

(Hym.).

Podał

J. NOSKIEWICZ.

In der Form u. Behaarung des Körpers dem ♀ [1]) sehr ähnlich, Körperfarbe etwas dunkler zimtbraun. Oberkiefer, Oberlippe, Wangen, Fühler, hintere Thoraxwand, eingeschnürte hintere Teile der Dorsalringe des Hinterteleibs u. Beine braunrot, vordere und

[1]) A. P. Fedczenko. S. Petersburg. Moskwa. 1875. S. 266—267.

mittlere Schienen vorne gebräunt, der übrige Kopf und Thorax braunschwarz, das 2. Geisselglied der Fühler u. die Basis des 3. geschwärzt.

Kopf von vorne gesehen etwa so lang wie breit; zwischen den Augen nach unten stark verschmälert. Oberkiefer 2-zähnig; Oberlippe glatt, glänzend, mit 4 mehr oder wenig deutlichen Längsleisten u. 3 Längsgrübchen zwischen denselben. Das mittlere Längsgrübchen so breit bis etwa 4-mal so breit wie die seitlichen. Kopfschild soweit unter der dichten Behaarung sichtbar fein und ± dicht punktiert, ziemlich glänzend, vorne schmal quer eingedrückt, am Vorderrande schwach gerandet u. fast gerade abgeschnitten. Wangen quer (etwa so lang wie bei *marginatus* Sm. ♂), fein gerunzelt. Stirn ziemlich grob fast dicht, die Umgebung der Punktaugen u. Scheitel feiner u. etwas dichter punktiert. Sculptur des Thorax durch die sehr dichte Behaarung ganz verdeckt. Mesonotum u. Schildchen glänzend, so grob wie die Stirn, ziemlich zerstreut, Mesopleuren matt, sehr dicht punktiert. Schildchen in der Mitte an der Basis in der grösseren oder kleineren Ausdehnung glatt. Das Mittelsegment an der kurzen, hinten gerandeten horizontalen Basalfläche mit einigen Längsleisten, im Bereiche des abschüssigen dreieckigen Raumes (Area) fast glatt, beiderseits davon am Stutze zerstreut, ziemlich grob, an den Seiten viel feiner punktiert, glänzend. Hinterleib etwa 2-mal so lang wie breit, am Ende des 1. Segmentes am breitesten u. von da an nach hinten zu fast gleichmässig verengt, am 1. Dorsalringe ziemlich grob u. dicht (ähnlich wie bei *marginatus* Sm. ♂), an den folgenden nur wenig feiner u. dichter punktiert, ziemlich glänzend. Der letzte Dorsalring am Ende in der Mitte tief dreieckig ausgeschnitten u. beiderseits von dieser Ausrandung mit feinem Zähnchen versehen. Bauch ohne besondere Auszeichnungen, flach mittelfein punktiert, zwischen den Punkten sehr fein gerunzelt, seiden-schillernd. Der letzte Ventralring am Ende bogenförmig.

Kopf vorne, Schläfen, Vorderseite des Scapus, Brust u. Brustseiten sehr dicht anliegend kreideweiss, Scheitel u. Hinterschildchen kurz abstehend schmutzig weiss-gelb behaart; Pro-, Mesonotum, Schildchen u. obere, vordere Teile der Mesopleuren äusserst dicht schmutzig weiss-gelb beschuppt. Am Kopfe bleibt nur ein schmaler querer Streifen in der Höhe der Punktaugen

unbehaart. Die hintere Thoraxwand (Stutz) samt Area etwas lockerer als der übrige Thorax anliegend weisslich behaart. In der Mitte des Stutzes die Haare von unten nach oben, an den Seiten quer gerichtet. Mittelsegment längs der oberen Seitenwand mit je einer nach hinten gerichteter langer, weisser Haarpinsel. Die 5 ersten Dorsalringe des Hinterleibs an Endrändern mit sehr breiten, weissen Haarbinden, die sich an den Seiten stark verbreitern u. daselbst fast die Basis der einzelnen Ringe erreichen. Erstes Segment an der Basis (fast bis zur Mitte) u. an den Seiten dicht anliegend weisslich, 6. u. 7. schief abstehend rötlichbraun behaart. Die mittleren Ringe zwischen den Binden fast nackt. Die Endränder der 5 ersten Bauchringe mit sehr breiten, weissen Haarbinden eigefasst. Die Binden des 2. u. 3. Segments erweitern sich mitten stark nach vorne. Sonst Bauch nur spärlich rötlichbraun, nur am 2. Segmente reichlicher weisslich, anliegend behaart. 6. Segment in der Mitte nackt.

Fühler bis zur Basis des Schildchens reichend, die einzelnen Geisselglieder, mit Ausnahme des 1. u. 2. länger als breit. Flügel hyalin, Mal u. Adern rötlich-gelb, Subcosta braunrot, Nervulus vor der Gabel. Flügelschuppen gelbrot, glatt u. glänzend. Beine dicht u. ziemlich lang weisslich behaart.

Nach dem Baue des 7. Ventralringes u. des Kopulationsapparates in die Gruppe des *C. ventralis* Pér gehörend. Körperlänge 8·5 — 9·5 *mm.*

Dieses ♂ ist dem, mir nur aus der Beschreibung Morawitz bekannten ♂ des *Colletes squamosus* Mor. (Horae XIV. p. 97 u. 98) sehr ähnlich u. mit diesem durch ähnlichen Bau des letzten Dorsalringes des Hinterleibs sehr nahe verwandt. *Colletes squamosus* ist aber viel grösser u. unterscheidet sich auch durch dunklere Körperfarbe, interstitiellen Nervulus, in der Mitte stärker verbreitete Binden des 2. u. 3. Bauchringes u. s. w.

5 ♂ aus Saraks (im südlichen Kara-Kum, an der russisch-persischen Grenze) in der Radoszkowskischen Sammlung der polnischen Akademie der Wissenschaften in Kraków. In derselben Sammlung befinden sich auch 2 ♀ desselben Fundortes.

Sprawozdania z zebrań miesięcznych P. Z. E. 1924.

[Comptes-rendus de séances mensuelles de la Soc. Pol. des Ent. du 1924.]

VI. 1 września.

Dr. Świątkiewicz: Komunikat z wycieczek lepidopterologicznych do Zaleszczyk;

Kinel demonstruje nowy dla fauny Polski gatunek stonki z Kasowej Góry koło Bursztyna;

Romaniszyn pokazuje fotografję gąsienicy *Deilephila euphorbiae*, która prócz normalnego wyrostka nieparzystego na 11 segmencie posiada 2 nadliczbowe, podobne wyrostki na 10 segmencie, symetrycznie ułożone,

VII. 6 października.

Dr. Świątkiewicz: Nowe dla Polski formy motyli.

Kaucki: Motyle t. z. większe nowe dla Małopolski (odcz. Romaniszyn);

Kinel: Krajowe formy rodzaju *Niphetodes* Mill.

Na temże posiedzeniu przewodniczący zawiadamia, że III. Walne Zgromadzenie P. Z. E. odbędzie się d. 5 stycznia 1925 r. o godz. 18 w Muzeum im. Dzieduszyckich z następ. porządkiem:

1. Odczytanie protokołu II. Waln. Zgromadzenia;
2. Sprawozdanie Zarządu z działalności w r. 1924;
3. Sprawozdanie kasowe;
4. Orzeczenie Komisji Rewizyjnej i wniosek tejże;
5. Część referatowa;
6. Wybór Zarządu i Komisji Rewizyjnej na r. 1925;
7. Uchwalenie wysokości wkładki członkowskiej na r. 1925;
8. Wnioski zgłoszone (na 2 tygodnie przed W. Zgr.)

Referaty.

N. N. Bogdanow-Kat'kow. — *Russkaja literatura po prikładnoj entomołogji* (Prieimuszczestwienno sielskochozjajstwiennaja) Wydawnictwo państwowc. Leningrad. 1924. 224 str. w 2 tys. egzempl.

Niedawno wyszła z druku pod powyższym tytułem książka N. N. Bogdanowa-Kat'kowa, Pełnomocnika „Ozra" (Oddział

Ochrony Roślin) Narodow. Komisarjatu Rolnictwa w Petersburgu (Leningrodzie). Owo dzieło winno zainteresować nietylko rosyjskich entomologów lecz i specjalistów krajów pogranicznych z Rosją, ponieważ zawiera wykaz prac, dotyczących owadów szkodliwych w Rosji, gdzie stosowana entomologja po P. A. Stanach Zjednoczonych jest najpraktyczniej i w największej mierze uprawiana. Przytem bardzo dużo gatunków owadów szkodliwych ma zasiąg i na zachód, a więc w pierwszym rzędzie interesują one Polskę.

Po krótkim wstępie (I—XVII str.) następuje wykaz autorów (1—108 str.) ułożony w porządku alfabetycznym, oraz tytuły ich prac, miejsce, oraz nazwa pisma i rok druku. Poza tem podany spis artykułów anonimowych lub napisanych pod pseudonimem, dotyczących owadów szkodliwych, zamieszczonych w różnych pismach (str. 108—200); nareszcie wymieniono spis pism i używane przez autora skróty pism (551 pism; str. 201—224) w których były zamieszczone wymienione przez autora prace entomologiczne.

Autor N. N. Bogdanow-Kat'kow w przedmowie wymienia źródła bibljograficzne, z jakich korzystał, nadmienia, iż omawiana bibljografja rosyjskiej entomologji zabrała mu sześć lat żmudnej pracy i pomimo to, jak autor sam przyznaje podany przez niego spis prac posiada duże luki. Autor głównie starał się równomiernie i wyczerpująco podać spis prac z dziedziny gospodarczej entomologji; poza tem lasowej, na trzecim planie stoi literatura dotycząca jedwabnictwa i pszczelnictwa. Kiedy spis już był ułożony przez autora, zwrócił się on z listami do entomologów z prośbą o przysłanie spisów przez nich wydanych prac. Na 300 listów autor otrzymał tylko 18 odpowiedzi... Nie zrażając się tem, Bogdanow-Kat'kow powtórnie rozesłał już same spisy ich prac z prośbą o poprawienie i uzupełnienie. Na to otrzymał tylko około 20 odpowiedzi. Wówczas autor zwrócił się do swych kolegów po raz trzeci i wysłał każdemu z nich korektę jego prac, tym razem próba autora miała większe powodzenie, chociaż w większości wypadków odpowiedzi przyszły zapóźno, kiedy odpowiednie arkusze druku były gotowe.

Owe dopełnienia autor zamierza zamieścić w drugim tomie swej pracy i dać systematyczny wykaz owadów z nazwami łacińskiemi i odpowiedniemi cytatami.

Autor przytacza od roku 1767 po 1922 r. — 1646 autorów, którzy pisali w dziedzinie entomologji stosowanej i wylicza 5671 prac. Największa ilość prac wyszła w r. 1914 (685). Co do miast największa ilość wydana w Petersburgu (103) i w Petrogrodzie (531), w Moskwie 570; Kijowie 388; Odesie 343; Tyflisie 223; Symferopolu 143.

Z polskich miast wymienione: Warszawa 30; Wilno 1; Nowo-Aleksandrja (Puławy) 2; Kraków 1; Piotrków 2 i Suwałki 4.

Autorowie z maksymalną ilością prac wskazani w następującym porządku: Porczyński J. A. — 187; prof. Mokrzecki Z. A. — 146[1]); prof. Lindeman K. E. — 136; Szrejner J. T. — 114; Krasilszczyk J. M. — 166; prof. Chołodkowski N. A. — 92; Wasiljew E. M. — 79; Szewyrew J. A. — 74; prof. Bogdanow-Kat'kow N. N. — 73; prof. Pospiełow W. P. — 71 i t. d.

Polskie prace entomologiczne zostały, samo przez się zrozumiałe, nie uwzględnione, a nawet prace rosyjskie, pochodzące z terytorjum ziem polskich nie wszystkie zostały ujęte, wskutek zrozumiałych trudności terytorjalnych i innych. Również dla tychże powodów są usterki w wyliczeniu prac entomologicznych dotyczących Rosji, a zamieszczonych w pismach zagranicznych. Pomimo to dzieło prof. Bogdanowa-Kat'kowa jest to wielce cenna i ciekawa dla entomologa praca, szczególniej jak zaznaczyłem dla państw ościennych z Rosją.

Byłoby pożądanem, gdyby i nasz „Polski Zw. Ent.“ zabrał się do podobnej pracy i do zestawienia polskiej entomologicznej literatury.

Prof. Z. Mokrzecki.

Dr. Kazimierz Simm. *Entomologja.* Część 1. Entomologja ogólna. Morfologja, anatomja, biologja, zwalczanie szkodników, zbiory entomologiczne. Z 151 rycinami w tekście. 8°. Cieszyn. Nakł. księg. „Kresy“, 1924.

[1]) Wskutek warunków wojną i rewolucją wywołanych Krym, gdzie ja pracowałem, pozostawał odcięty od Petrogrodu, poza tem wyjazd mój zagranicę spowodował to, iż druki moje nie dochodziły do Petrogrodu i wskutek tego nie zostały wymienione. Liczba prac moich sięga nie mniej 242, z których kilkanaście prac botanicznych, oraz tyczących się innych działów wiedzy (sadownictwa, agronomji, leśnictwa i archeologji).

Jest to podręcznik przeznaczony dla młodzieży studjującej nauki biologiczne w uniwersytetach, oraz dla nauczycieli przyrody, rolników, leśników i ogrodników. Składa się z przedmowy (str. 5—7), treści (8—10), wstępu (11—17), morfologji ogólnej (19—48), anatomji i histologji (49—155), rozdziału o rozrodzie i rozwoju (156—185), o stosunkach owadów do otoczenia (186—201), o metodach zwalczania szkodników (202—220), filogenji owadów (221—225), rozdziału o zbiorach entomologicznych (226—253) i ze skorowidza abecadłowego (254—256).

Życząc podręcznikowi, żeby spełnił zadanie, które mu Autor wytknął, t. j. żeby dał potrzebne pouczenie tym, którzy z niego mają korzystać, sądzę zarazem, że dojdzie on do rąk entomologów specjalistów, którzy zaglądną nieraz do niego dla poradzenia się zwłaszcza w kwestjach mianownictwa. W tym kierunku poczytuję Autorowi za zasługę to, że nie zrywając z tradycją poszedł o ile możności za mianownictwem, które znajdujemy u Nowickiego. Są pewne ulepszenia, np. ograniczenie nazwy gąsienic jedynie do larw motyli i do zbliżonych larw pewnych błonkoskrzydłych. To jest całkiem słuszne. Z drugiej strony gdzieniegdzie, gdzie trzeba było może zerwać z tradycją, Autor tego nie uczynił. Tak np. nazwy polskie dla *epi-* i *hypopharynx*, przeszły od Nowickiego do tego podręcznika a naszem zdaniem lepiej je pozostawić w brzmieniu greckiem, niż polszczyć tak, jakby tak nazwane części już nic należały do pyszczka a to tembardziej, że nazwy: „nadgębie“ i „podgębie“ są potrzebne dla oznaczenia innych części ciała. *Clypeus* czyli *epistom* wolelibyśmy nazywać nadgębiem, nadustkiem i t. p. niż płytką czołową lub t. p. Ale to jest zresztą rzecz nadająca się do dyskusji.

Z rzeczy, któreby trzeba poprawić w następnem wydaniu zwrócimy uwagę na następujące. W objaśnieniu ryc. 4 obydwa rożki i *a* i *d* są szczeciniaste, *d* przy tem zapewne pierzasty, *b* nitkowaty (lepiej niż sznurkowaty). Na str. 31 wiersz 3 od dołu ma być „utwór“ a nie „otwór“. Na str. 33 nazw *„praescutum“* ani „tarczka szyjowa“ nie używalibyśmy — wystarczy: *„pronotum“* i „przedplecze“. *Scutellum* nazywalibyśmy tarczką. Zamiast *tergum* wolimy nazwę *notum* i odpowiednio *pronotum* i t. d., mówimy i piszemy raczej *prosternum* niż *praesternum*. Na str. 36 nogi grzebne turkucia przedstawiono błędnie, grzebną płytę z potężnemi cierniami stanowi piszczeł. Na str. 42, 189, 195 użyto

nazwy dla parasytezy czyli parasytyzmu: „pasorzytyzm"; oczywiście takich hybrydów językowych należałoby unikać. Na str. 52 mylnie przedstawiono stosunki na piersi sprężyków. Przy niektórych rycinach np. na str. 125 (ryc. 77) przydałyby się większe a przedewszystkiem wyraźniejsze literki objaśniające. Na str. 128 wiersz 13 z dołu ma być „podrażnień" a nie „wrażeń". Str. 170 i 171: Przeobrażenie nazywa się po grecku *metabolja* a nie *metabola; metabola* są to istoty przeobrażające się. W objaśnieniach ryc. 125 należałoby albo wszystkie nazwy spolszczyć albo wszystkie podać po łacinie, nie zaś jedne tak a drugie inaczej. Na str. 192 podano dla owadów żyjących w ciemności barwy „jednostajnie szare", brak natomiast wzmianki o jasnobrunatnych chrząszczach jaskiniowych. Na str. 194 podano jakoby mrówki czerpały z rurek odwłokowych mszyc słodką ciecz, tymczasem dziś wiemy, że mrówki czerpią z odbytów mszyc ten pokarm.

Str. 223. Autor wstawia w szereg przodków pterygotów jeszcze szczeciogony. Handlirsch dostatecznie, zdaje się, wykazał, że to ma za sobą mało prawdopodobieństwa. Zresztą Autor na następnej zaraz stronie podaje filogenetyczny schemat według Handlirscha, który się z przyjęciem takiego przypuszczenia kłóci. W rozprawie czysto naukowej byłoby jeszcze dopuszczalne takie kombinowanie dawnej teorji *Compodei* z poglądem nowszym, zwłaszcza gdy się małą wagę przywiązuje do dokumentów kopalnych pochodu stworzenia i gdy się sądzi, że luki w przechowaniu tychże są wielkie, w podręczniku jednak takie przedstawienie rzeczy uważamy za dydaktyczne uchybienie. Str. 238. Przy preparowaniu noga środkowa ma mieć nietylko „stopową część" ale i piszczel zwrócony w tył. Str. 250 i 251. Numerowanie okazów w zbiorach jest wtedy szczególnie szkodliwe, gdy brak na szpilkach okazów karteczek z najpotrzebniejszemi danemi, o które zbieraczowi chodzi, więc dla zoogeografa brak miejscowości, dla fenologa brak daty i t. d., mniej szkodliwe jest, gdy na okazie brak nazwy rodzajowej i gatunkowej, jednakże dążeniem entomologa powinno być, ażeby każdy okaz miał także karteczkę, oznaczającą rodzaj i gatunek. Gdy okaz ma tylko liczbę, wtedy skoro przepadnie katalog z nazwami, to jest rzecz do odrobienia, skoro jednak przepadnie katalog z oznaczeniami miejscowości, dat i najważniejszych zaobserwowanych danych biologicznych, wtedy strata jest już nie do powetowania i zbiór choćby najpiękniej utrzymany

traci ze swej wartości naukowej bardzo wiele, dla niektórych kierunków entomologji traci prawie całą wartość. Str. 253 wiersz 1 z góry i odpowiednio w skorowidzu ma być *Anthrenus* zamiast *Antrax*.

Mimo wyliczonych wyżej usterek, sądzę, że z podręcznika omówionego będzie mógł wiele skorzystać chcący się zaznajomić z podstawami entomologji.

J. Łomnicki.

Przegląd literatury.

W zeszycie obecnym rozpoczyna Redakcja przegląd treści czasopism, naplywających do bibljoteki Związku; współpracę w tym dziale przyrzekli też członkowie P. Z. E. z poza Lwowa na podstawie wydawnictw, które znajdują się w ich instytutach.

Revista de Fitopalogia. Organo del Servicio de estudio y extinción de plagas forestales. Madrid. Ano I.

M. Aullo: Resena fitopatologica forestal. pag. 8—11; id.: Estudio y extinción de la *Lymantria dispar* L. „Lagarta peluda" en Villanueva de Córdoba. pg. 45—52; id.: Cóccidos del olmo. *Gossyparia spuria* (Modeer), pg. 52—53 i 93—96. — R. G. Mercet: Los Calcididos parásitos de orugas. pag. 12—19; id.: Cóccidos de la encina. *Asterolecanium ilicicola* Targioni. (Opis pasożyta: *Aphycus asterolecanii* nov. sp.) pg. 54—61; id.: Un parásito de *Tortrix viridana* y una especie nueva de *Eustelus*; pg. 100—107. — C. Bolivar y Pieltain: Estudios sobre Calcididos de la familia de Eupélmidos. I. Sobre el gén. *Polymoria* Först. pg. 20—24; II. Especies esp. de *Calosota* Curt. pg. 62—69; III. Los *Anastatus* de Espana. pg. 114—122. — G. Marina: Estudio y extinción de la *Thaumatopoea pityocampa* Schiff. pg. 25—32; id.: Dubitando ad veritatem pervenimus. pg. 33—34. — A. Rebellón: Estudio y extinción de *Thaumotopoea pityocampa* Schiff. „Processionaria del pino" en Cuellar (Segovia). pg. 77—79. — B. Diaz: Parásitos de *Lymantria dispar* L. *Apanteles vitripennis* Hal. pg. 80—82; id.: Parásitos de *Tortrix viridana* L. *Macrocentrus thoracicus* Nees. pg. 97—99; id.: Un bracónido parásito de insecto perfecto *(Pygostolus falcatus* Nees. w ciele *Polydrosus pilosolus* Chevr.) pg. 108—110. — G. Ceballos: Parásitos de *Zygaena occitanica* Vill. *Listrogna-*

thus hispanicus Szepl. pg. 83—90. — A. Riesgo: Inyeciones tóxicas en el arbolado, pg. 111—113.

Notulae entomologicae. Helsingfors. Vol. IV. 1924.

E. E. Green: On the males of a species of *Monophlebus* from the Philippine Islands. (Coccidae). With one plate. pg. 1—3. E. Bergroth: On the Isometopidae (Hem. Het.) of North America (With 4 text. figures) pg. 3 - 9. — W. Hellén: Übersicht der finnländischen Chalcidinen und Perilampinen (Hym.) pg. 9—14. — Th. Pleske: Etudes sur les Stratiomyinae (Diptera) de la region paléarctique. pag. 14—25. — H. Lindberg: Käferfunde aus Nuckö und Wormsö an estländischen Westküste. pg. 25—27; id.: Cicadinenfunde aus Schweden (Mit 6 Fig.) pg. 40—44. — J. D. Alfen: Beitrag zur Kenntnis einiger Bienen Finnlands. pg. 33—40. — R. Forsius: Über eine Massenzucht von *Hyponomeuta padi* L. pg. 44—46. — R. Frey: Die nordpaläarktischen Tetanocera-Arten (Dipt., Sciomyzidae), Mit 12 Figuren pg. 47—53.

Zeitschrift d. österr. Ent.-Vereines. Wien. 9 Jhrg. H. 1—10.

E. Hoffmann: Franz Hauder †. Nachruf (ze spisem prac), pg. 1—5; id.: Lepidopt. Sammelergebnisse aus Salzburg. Über *Parn. Apollo* L. u. *mnemosyne* L. sowie über *Colias palaeno* L. (Forts.) pg. 21—23, 32—33, 39—41. — P. Ronnicke: Zur *bryoniae*-Frage, pg. 5—8. — Dr. M. Kitt: *Colias edusa* F. (48 aberacyj), pg. 8—20. — L. Habanec: Interessantes Ergebnis einer Zucht von *Colias edusa* F. ab. *helice* Hb. aus d. Ei, pg. 20—21. — R. Züllich: *Lycaena optilete* Knoch var. *cyparissus* Hb. ab. *obsoleta* nov. ab. (z Grossglocknera ok. 1800 m. n. p. m.), pg. 25. — Dr. V. G. M. Schultz: Die ersten Stände von *Hydrilla Kitti* Rbl. pg. 26—29. — J. Thurner: Die Zucht von *Boarmia maculata* v. *bastelbergeri* Hirschke, pg. 30—32, 35—37; id.: Das Ei von *Caradrina alsines* Brahm. pg. 41—42. — S. Shel-jushko (Kijów): Eine verkannte Noctuide *(Erastria umbrivaga* Krul.), pg. 38—39; id.: Neue *Parnassius*-Formen, pg. 56—60, 67—71. — P. Lekic: *Lycaena bellargus* ♀ ab. *flavomaculata*, pg. 42. — H. Skala: Beitrag zur Lepidopterenfauna Mährens u. öst. Schlesien (Forts.), pg. 42—44, 53, 73—75, 81—85, 93—95. — F. Gornick: Über unseren alpinen *Pieris napi*, pg. 45—49. — P. Erfurth: Zwei für Nieder-Österreich neue Micra-Formen, pg. 49—52. — J. F. Berger: Ludwig Schmiedinger †. Nach-

ruf, pg. 54—55. — H. Reisser: Eine neue Form von *Parnassius mnemosyne* L. pg. 60—63. — Dr. A. Binder: Lepidopterologisches aus Böhmen, pg. 63 65, 71—73, 77—80. — R. Gschwandner: *Pergesa elpenor* L. ab. *scheiderbaueri*, ab. nov. pg. 87. — Dr. K. Schawerda: *Gnophos sheljushkoi* sp. nova, (zarazem *Hypoxystis mandli* spec. nova i *Aglia tau* L. ab. nova *hemitaenia*), pg. 87—90. — Dr. L. Müller: Entomologisches aus Oberösterreich, pg. 90—93.

Bulletin de la Société Entomologique Suisse. Vol. XIII. 6. Dr. G. Jegen: Die Bedeutung d. Parasitismus, pg. 278—9. — Dr. Ch. Ferrière: Observations biologiques sur quelques termites de Ceylan, pg. 270—80. — H. Pfähler-Ziegler: Fünf Jahre Lichtfang (1916—1920) an d. Verandafenstern meiner Villa in Schaffhausen, pg. 280—2. — Dr. Reichensperger: Einige neue afrikaniscce Ameisen- u. Termitengäste, pg. 282—3; id.: Neue südamerikanische Histeriden als Gäste von Wanderameisen u. Termiten, 313—336. — Dr. Thomann: Das Vorkommen von *Pseeadia flavitibiella* Hb. (Microlep.) in Graubünden, pg. 283—4. — E. Bugnion: Les organs buccaux de la Scolie *(Scolia bifasciata* Rossi), pg. 285—313.

Bulletin biologique (poprzednio Bulletin Scientifique) **de la France et de la Belgique.** T. 57, 1923 (Prof. R. Błędowski W. W. P.).

Ito H.: Les tubes de Malpighi de *Gnathocerus cornutus* pendant la metamorphose (z 2 tablicami). — Picard F.: L'hibernation des chenilles de *Pieris brassicae*; id.: Recherches biologiques et anatomiques sur *Melittobia acasta* Walk. (Hymenoptères chalcidiens). — Poisson R.: Accouplement, ponte et éclosion chez les Hemiptères aquatiques (z tablicą). — Rabaud E.: Recherches sur la variation chromatique et l'homochromie des Arthropodes terrestres. — Thompson W. R.: Recherches sur la biologie des Diptères parasites.

Odpowiedzi Redakcji.

P. M. Isaakowa, Zawiercie. „Fejletonu entomologicznego" drukować nie będziemy; za mało w nim materjału entomologicznego dla naszego Pisma; nadawałby się raczej do Pisma popularnego.

New and little known *Strepsiptera* from Poland

by

Dr. A. OGLOBLIN.

Through the kindness of Mr. J. Noskiewicz (Lwów) I have obtained some materials on *Strepsiptera*, though consisting of only two parasitized bees and of one wasp, it is highly interesting as it contains two news species and one species, which is unsufficiently described and very little known.

Genus *Crawfordia* Pierce.

The new species of *Crawfordia*, which is described below, is the first representative of this genus in Europe, the remaining four species having been described by W. D. Pierce from N. America, as parasites of bees of the genus *Panurginus* Nyl. The present species of *Crawfordia* was discovered by my brother D. A. Ogloblin in 1914. at Poltava (Russia), but remained undescribed since that time. It is a common parasite of *Panurginus labiatus* Eversm. The following description and drawings have been made from one female specimen forwarded by Mr. J. Noskiewicz. D. A. Ogloblin kindly sent me a table of measurements of 20 specimens taken by him at Poltava. (see below).

Crawfordia labiata m. n. sp. Pl. II. Fig. 1.

One ♀ specimen taken by Mr. J. Noskiewicz at Bedrykowce (Poland) on 6. VII. 1922 parasitizing in the male of *Panurginus labiatus* Eversm.

Female. Larval cephalothorax yellow with black semicircular band on the base ventrally. The first abdominal segment ventrally

with square, strongly chitinized, black spot. Cephalothorax rather broader than long broadest behind the spiracles, after which suddenly constricted; spiracles large lateral, but not prominent; cephalothorax from the spiracles to apex straight, oblique, broadly rounded angled before the anterior margin, thence oblique to mandibles apex; truncate at apex. Immediately behind the mouth there is a curved chitinized line directed to spiracles; behind the head its ends are divided respectively in two small chitinous pieces, which caudaly reach the broadest part of the cephalothorax. The mandibles prominent, transverse, triangular; their anterior margin obtusely angled, with a sharp tooth at the apex internally. The mouth orifice leads in a short funnel-shaped chitinized tube. The abdomen consists of eight segments; there are only three median genital tubes opening in the brood canal. The male is unknovn. The triungulinid larvae have been collected by D. A. Ogloblin and shall be described as soon as I shall obtain that material.

The following table have been made by my brother with Reichert binoculare microscope oc. IV and objective 30; with eyepiece micrometer; 1 space = 18 μ. The 21st measurement has been made by the author from a glycerin preparate of the female specimen from Bedrykowce.

The measurements are given by number as follows:

I. — The width of cephalothorax at base.
II. — The maximum breadth.
III. — The distance between the spiracles.
IV. — The distance between the mandibles.
V. — The length from the front edge of the spiracle to the apex of the cephalothorax.
VI. — The length from the base to apex of the cephalothorax.
VII. — The width of the head at base.
VIII. — The width of the mandible.
IX. — The length of the mandible.

			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
1	Dejkalovka	23. VII. 1911	16,5	20,5	18,5	5,0	12,8	18,5	18.0	2,1	1.5	Canad. balsam. preparates
2	Poltava	"	18,5	21.0	19.5	5.0	12,5	19,6	18,5	2,5	1,3	
3	"	"	17,0	20,5	18 0	5.3	12,0	17,9	19,0	2,3	1.4	
4	"	"	15,0	18,0	16,1	5,2	12,0	16,2	16,5	1.5	1,0	
5	"	"	13,0	17,0	16,0	4,2	10,8	15,5	16.1	2,0	1.1	
6	"	17. VII. 1918	16,5	19,0	17,5	5,2	12,6	17.0	17.6	1,8	1,4	
7	"	"	15,6	17,5	16,0	4,6	13.0	17,5	15.6	2,0	1,4	
8	"	12. VI. 1921	14,0	17,5	15,1	5,1	12,0	15,9	14,5	2,1	1,1	Formalin preparates
9	"	"	14,0	17,0	15,1	4,5	13.0	18,8	13,8	2,0	1,2	
10	"	27. VI. 1922	17,8	22,0	20,0	6,0	13,9	18,5	19,5	2,6	1,8	
11	"	30. VI. 1922	18,0	22,0	19,5	5,2	12,0	17,8	18,6	2,0	1,2	
12	"	"	17,6	21,5	17,9	5,0	13,8	19,3	19.0	2,5	1,2	
13	"	"	16,1	19,6	18,3	5,5	12,5	19,0	17,5	2,2	1,5	
14	"	"	17,1	22.0	19,1	5,5	14,0	20.0	19,2	2.4	1,8	
15	"	21. VI. 1922	18.0	21,1	18,6	5,5	13,0	19,0	17,5	2,1	1.2	
16	"	"	17,5	20,6	18,7	5,0	12,1	16,1	17,0	2,1	1.2	
17	"	"	17,5	21,0	18,2	4,5	13,0	18,9	17,5	2,2	1.5	
18	"	"	16.5	19,7	17.4	4.5	12,5	19.0	17,0	2,5	1,4	
19	"	"	16,9	20,8	18,1	5,0	12.0	17,6	18,0	2,4	1,5	
20	"	"	16,8	20,4	17,0	5,0	12,5	19,0	17.7	2.6	1,5	
21	Bedrykowce	6. VII. 1922	0,33 mm	0,468 mm	0,395	0,098	0,275	0,35	0,37	0,049	0,037	Glycerin preparate

Genus *Halictoxenos* Pierce.

H. (Halictostylops) nitidiusculus m. n. sp.

Described from two female specimens taken by Mr. J. Noskiewicz at Złoczów (Łysa Góra) 13. VI. 1924 as parasites of *Halictus nitidiusculus* K. Both ♀♀ were find in one female specimen of the bee. This species had been already mentioned as a parasite of *H. nitidiusculus* K. but remained as yet undescribed.

It was found in England (♀ Smith 1859), Czechoslowakia (Slány 15. VI. 1923 two females taken by Mr. S. Hrabě) and Russia (Poltava D. A. Ogloblin briefly communication). The only known European species of *Halictoxenos* is *H. Nassonovi* Pierce described by N. V. Nassonov in 1893 as parasite of *H. minutus* K. from Germany and the present new species may be compared with the decsription and drawings of that author.

Female. Pl. II. Fig. 2 A. Larval cephalothorax L. 0,43 and 0,39 mm. Maximum breadth at spiracles 0,46—0·43 mm. Breadth of head 0·25—0·27 mm; the distance from the spiracles to the apex of the cephalothorax 0,35—0,32 mm; the breadth of cephalothorax of the base 0,37—0,32 mm. Breadth between the mandibles 0,064—0,057 mm. L. of mandibula 0,0275 mm. Br. of mandibula 0,026 mm. Larval cephalothorax light yellowish with brownish spiracles and margins around of them; the base of cephalothorax narrow, a rectangular strongly chitinized band on the first abdominal segment ventrally black, this band is emarginated on posterior angles. Cephalothorax constricted at the base, widest at spiracles thence oblique, slightly convex to mandibles, rounded at sides with rounded truncate apex. Spiracles lateral, but not prominent. Mandibles not reaching the lateral margin; bluntly bilobed at the apex with broad base. Fig. 2. B.

The mouth orifice leads in a short chitinized tube slightly narrowed to internal end. The genital orifice like a curved slit with thickened margin laterally not reaching the edge of the cephalothorax (I think this may be a good generic character, as was already pointed out by N. Nassonov 1893 p. 96). „This slit is situated on the border between the cephalic and thoracal parts of cephalothorax and is bow shaped as in the forms previously investigated (Xenos, Stylops) pl. fig. 12, but to the contrary of what is observed in those is does not reach the lateral

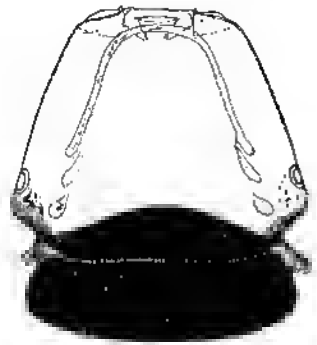

Fig. 1.

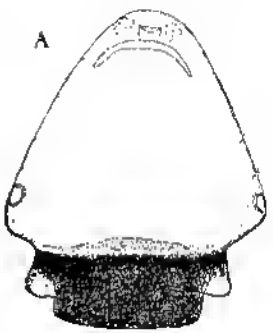

Fig. 2.

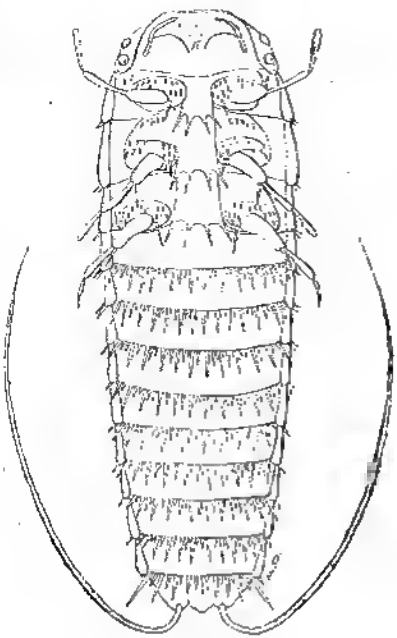

Fig. 3.

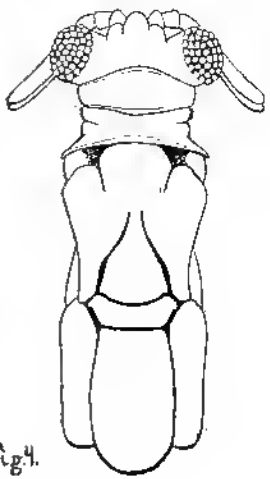

Fig. 4.

A. Ogloblin: New Strepsiptera from Poland.

edges of the cephalothorax". This sentence seems to be in contradiction with the following lines: p. 95. „The part of cephalothorax situated before the constriction corresponds probably to the head Pl. I, fig. 11 a. and the part behind this constriction to the thorax. Pl. I, fig. 11 b." The passage quoted probably determined Mr. W. D. Pierce to measure the breadth of head at this constriction i. e. in front of the genital slit, and not at the ends of the curved line bordering this orifice, as he did in the other species of the genus *Halictoxenos*. This was the reason why the relation of the breadth of the head to the distance between the spiracles he obtained $\frac{1}{3}$; while usually this ratio is about $\frac{1}{2}$. This result suggests some doubts as to the value of the subgenus *Halictostylops* Pierce (formerly genus) and renders necessary to find for it new systematic characters.

Triungulinid larva. Pl. II, fig. 3. Light brownish. L. 0,15 to 0,16 mm.; the maximum breadth 0,05 mm.; length of stylet 0,09 mm. Head transverse with brown eyepatches on sides. The mouth parts are indistinct. Fig. 3. Two ocelli; this seems to be a generic character as *H. Nassonovi* Pierce has also two ocelli (errata to W. D. Pierce 09 p. 113 „Eye patches showing three small lenses" — Two only in Nassonov's description and illustrations; see N. Nassonov 1893). It is curious to mention that Mr. A. Handlirsch (in Handbuch der Entomologie, Bd. III. Lief. 11/12 p. 720) gives an illustration of a larva of *Halictostylops Spencii* Nass. Fig. 591 after Nassonov (=*Halictoxenos Nassonovi* Pierce); but being a diagrammatic reproduction of Nassonov's fig. 9, pl. I. it is in reality a side view of a larva of *Stylops melittae* Nass. (not Kirby). Legs four jointed; coxae covered with hairs; femora short, thickened at the base, distally armed with a long spine; four fore tarsi flattened, slightly expanded to the rounded end. The hind tarsi acute. The episternal sclerites with a few minute spines. Sternal sclerites ending with four long spines. Thoracal segments only dorsally, abdominal ones dorsally and ventrally with terminal fringe of spines. The long spines irregularly alternate with one or two small ones. The ninth segment ventrally with two rounded tubercles bearing stylets.

The two European species of *Halictoxenos* known at present can be easily distinguished by means of the following key: Females and triungulinid larvae.

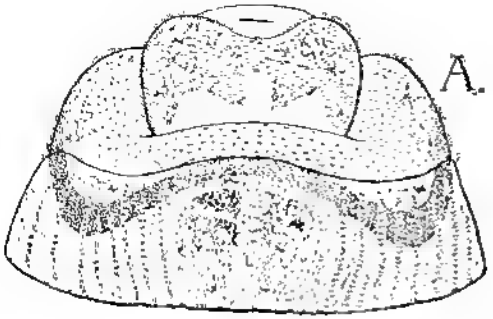

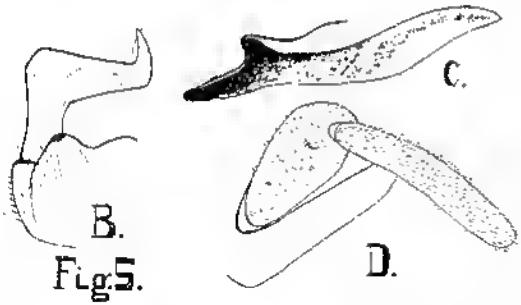

Fig.5.

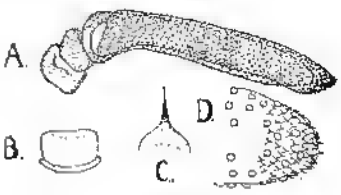

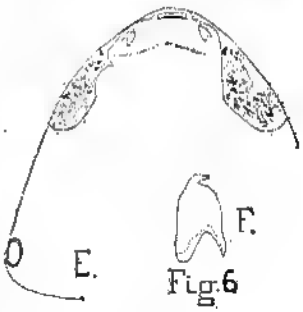

Fig.6

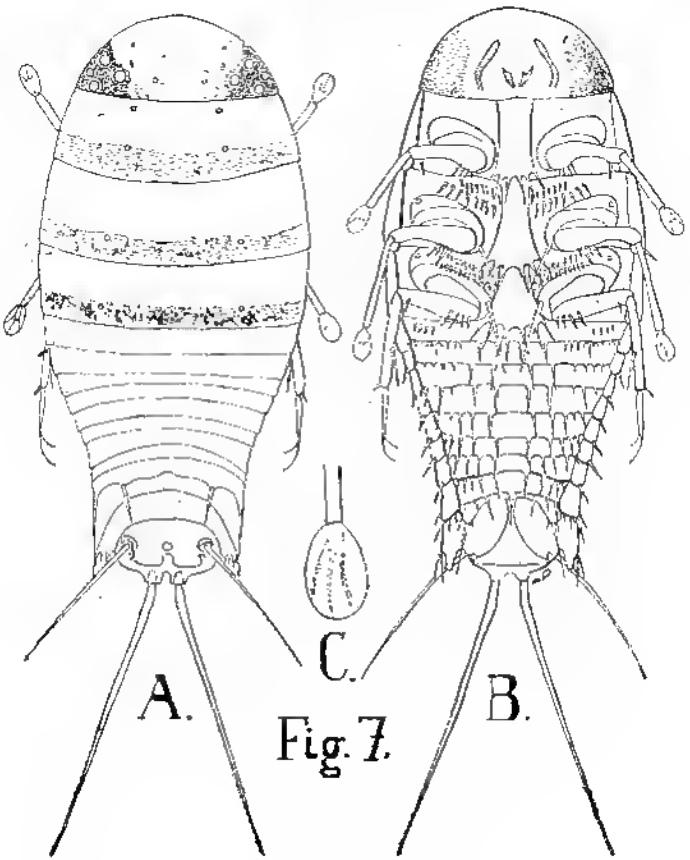

Fig. 7.

1. Head of larval cephalothorax with a constriction in front of the transverse genital slit. Mandibles marginal with one apical tooth. Spiracles ventral not visible on the lateral edge. The dark band on the first ventral abdominal segment is half circle shaped. All tarsi of the triungulinid larva acute.

.... *H. Nassonovi* Pierce
(Germany).

1°. Head without constriction in front of the transverse genital slit. Mandibles bilobate. Spiracles lateral. The black band on the first abdominal segment ventrally is square with two emarginations at posterior angles. The four fore tarsi of the triungulinids larva flattened and slightly expanded to the rounded end.

.... *H. nitidiusculus* m. n. sp.
(England, Czechoslovakia, Poland, S. W. Russia).

Genus *Pseudoxenos* Saunders.

Pseudoxenos shaumii Saunders.

This species known as yet from one male specimen described by Saunders from Corcyra is a parasite of *Odynerus (Ancistrocerus) parietum* L. I received one male of *Ancistrocerus parietum* L. taken by Mr. J. Noskiewicz at Mielnica 20. VIII. 1922, which contains four male puparia, one female adult larva (strongly damaged) and one damaged skin of triungulinid larva.

Male. L. 2,1 mm. The third and forth antennal joints densely covered with cylinder-shaped sensillae and among these with triungular scales, which are apically produced in a long spine. Pl. III. Fig. 6. A. B. C. D. Length of antennal joints respectivelly: 0,07 mm.; 0,04; 0,54; 0,54. Br. of antennal joints respectivelly: 0,09 mm.; 0,08; 0,1; 0,09. The second antennal joint, which is the shortest, is twice as broad as long. Third joint equal to fourth. Mandibles slightly curved, ensiform, flattened, brownish black at the base yellow and translucide at the apex. L. 0,23 mm. Br. at the base 0,058 mm. at the middle 0,029 mm. Fig. 5 C.

Maxilla $\frac{3}{4}$ as long as the palpus; brownish, densely covered with minute hairs. L. 0,131 mm. Br. 0,058 mm. Palpus slender subcylindrical. L. 0,182 mm. Br. 0,043 mm. Pl. III. Fig. 5 D. Head transverse produced in front, this production is divided in three

parts; occiput broadly emarginated. Pl. II. Fig. 4. Head Br. 0,57 mm. Length 0,23 mm. The breadth of the forehead between the eyes 0,25 mm.; the occiput between the eyes 0,46 mm. Pronotum L. 0,16. Br. 0,36 rounded in front and posteriorly. Mesonotum L. 0,13 mm. Br. 0,43 mm. Elytra L. 0,45 mm. Br. 0,1 mm. Metanotum. L. 1,22 mm. maximum Br. 0,51, with praescutum not completely separated from the scutum. Postlumbium L. 0,11 mm. Br. 0,35 mm. Postscutellum slightly constricted at the base rounded at the tip L. 0,6 mm. Br. 0,20 mm. The abdomen L. 1 mm. The last abdominal tergite transverse L. 0,1 mm. Br. 0,17 mm.; slightly carved at the apex, laterally broadly rounded Pl. III. Fig. 5 A. Oedeagus short, stout, curved Pl. III. Fig. 5 B; it differs from that of *P. neomexicanus* Pierce (the only species in which genitalia are known) in being much stouter and shorter; strongly bent, right angled at the inflated base with sharply reflexed apex, the inner angle is acute. The oedeagus of *P. neomexicanus* Pierce is much longer slender not as strongly bent as that of *Shaumii* Saunders its basal angle is obtuse, and the inner apical one is right. Unfortunately in all four male specimens, extracted from the puparia the wings are folded in such a manner that it is practically impossible to study the venation.

Female. Pl. III. Fig. 6 E. Described from an adult female larva, wich was compressed among growing male puparia so that it was badly damaged. I was therefore unable to obtain the most important measurements viz. the distance between the spiracles and the breadth of cephalothorax at the base. The larval cephalothorax was yet white with brown spiracles, mandibles and patches on both sides of the head. L. 0,775 mm. L. from the spicale to the apex of the cephalathorax 0,68 mm. Breadth of the head 0,58 mm. Br. between the mandibles 0,16 mm. Mandibles Br. 0,027 mm. L. 0,046 mm. elongate with a tooth outwardly recurved at the apex. Pl. III. Fig. 6 F. The transverse slit unconspicuous. The orifice of the mouth situated before the mandibles.

Triungulinid larva. Described only from one larval skin found in the viscera of the wasp host. The larva was decapitated as occurs usually during the metamorphosis, when the second stage larva emerges from the triungulinid by casting off the head skin. Yet the head skin was been also found and the drawing below Pl. III. Fig. 7 A—C. represents a reconstruction of the whole larva.

The color is brown. L. 0,196 mm.; maximum br. 0,088 mm. Stylets 0,116 mm. (broken). Head transverse with four pairs dorsally situated ocelli and with six circle-shaped sensillae, the antennae and mouth parts are very indistinct. Thoracal segments large, dorsally with circle-like sensillae (4 on the pro-, 2 on the meso- and metanotum). Coxae large with internal spines. Femora, middle and hind tibiae basally and apically with a few spines. Four fore tarsi are pad-like with a peculiar structure inside Pl. III. Fig. 7 C. Hind tarsi one-jointed, terminated with two slender filaments. Each thoracal sternite ends with six spines; ventral abdominal segments 1—8 with a terminal fringe of spines. These spines are large in the middle and small on the sides of the segment. Ninth tergite dorsally with two bristles, its lateral prolongations with teeth and spines. Ninth segment ventrally broadly emarginate with two long spines and a few small ones on the sides. Tenth segment apically with two contiguous lobes bearing stylets and dorsally with two long stout bristles.

Wykaz chrząszczów okolic Przemyśla

(Verzeichnis der Käfer der Umgebung von Przemyśl)

WŻERKI — TEREDILIA

MIĘKOPOKRYWE — MALACODERMATA

podał

T. TRELLA.

CLERIDAE.

Tillus: elongatus L. (same ♀); *unifasciatus* Fbr. V—VIII. Budy Wk., Pikulice.

Opilo: mollis L. Bakończyce (tylko pokrywy).

Thanasimus: formicarius L.; # *f.* a. *laetipes* [1]) Reitt.

Trichodes: apiarius L.; # *ap.* a. *suturalis* nov. [2])

---

dla fauny Polski nowe lub niewyróżniane. (Neu für Fauna von Polen).

\+ podawane z kresów: Sil. Bor. i t. d.

[1]) posiadam okaz dochodzący zaledwie 8 mm. — wielkość podawana: 10—16 mm.

[2]) *Trichodes apiarius L. a. suturalis* nov. grzbietowy szew pokryw wzdłuż czarnej, środkowej przepaski — barwy czerwonej lub wzdłuż środkowego, czerwonego, pola pokryw — barwy czarnej. (Normalnie powinien być szew grzbietowy pokryw zabarwiony tak, jak dane pole).

Enoplium: serraticorne[1]) Vill.
Corynetes: coeruleus Deg.
Necrobia: violacea L.

DERODONTIDAE.

+ *Derodontus: macularis* Fuss. IV. Brylińce, Turnica (pod korą jodeł, przerośniętych grzybem, w wyk. Borysław).

LYMEXYLIDAE.

Hylecoetus: dermestoides L.; + *d.* ♂ a. *marci* L. (w wyk. Sil.);
Lymexylon: navale L. VI. Brylińce (1 ♀).

BOSTRYCHIDAE.

Bostrychus: capucinus L. V. Budy Wk.

LYCTIDAE.

Lyctus: linearis Goeze; *pubescens* Fbr.

PTINIDAE.

Gibium: psylloides Czemp. Przedm. Popielówka 1 okaz.
Niptus: hololeucus Fald.; *unicolor* Pill. Krasiczyn.
Ptinus: rufipes Fald.; *fur* L.; # *f.* ♀ a. *albicans*[2]) nov.; *bicinctus* Strm.; *latro* Fbr.; *brunneus* Dft.; *pilosus* Müll; + *p.* a. *nigrescens* Gerh. (w wyk. Sil.); + *raptor* Strm. (w wyk. Sil. Bor.); *bidens* Ol.

ANOBIIDAE.

Hedobia: imperialis L.; # *i.* a. *senex* Kr.
Dryophilus: pusillus Gyll.
Xestobium: plumbeum Ill. Pralkowce, Pikulice; *rufovillosum* Deg. (też pod korą zeschłych jodeł).
Ernobius: longicornis Strm.; *mollis* L.

---

[1]) Podany już poprzednio, prawdopodobnie zawleczony z południa w czasie wojny (1916), tak samo, jak np. *Calandra oryzae* L. znaleziony licznie w owsie, rozsypanym w czasie przemarszu wojsk węgierskich.

[2]) *Ptinus fur L.* ♀ *a. albicans* nov. całe pokrywy pokryte rozsypanemi łuseczkami białemi, same przepaski silnie rozszerzone, zwłaszcza tylna sięga prawie od połowy do końca pokryw.

Anobium: pertinax L.; *striatum* Ol.; *rufipes* Fbr.; *fulvicorne* Strm; + *f.* a. *rufipenne* Dft. (w wyk. Sil.).

Oligomerus: brunneus Ol.

Sitodrepa: panicea L.

Trypopitys: carpini Hrbst.

Ptilinus: pectinicornis L.; *fuscus* Geoffr.; + *f.* a. *flavescens* Lap. (w wyk. Sil.).

Xyletinus: ater Pnz. V. Brylińce; *pectinatus* Fbr.

Darcatoma: chrysomelina Strm. Brylińce, Turnica; *dresdensis*[1]) Hrbst. Turnica; # *d.* a. *luteola*[2]) nov.; *punctulata* Muls. Brylińce, Turnica; # *p.* a. *ferrea*[3]) nov.; *serra* Pnz. Turnica.

+ *Anitys: rubens* Hoffm. Brylińce (tylko pokrywy, w suchych, czerwono-zbutwiałych pniakach dębowych; w wyk. Sil.).

Caenocara: bovistae Hoffm. Prałkowce.

HELODIDAE.

Helodes: minuta L.; # *m.* a. *testacea* Schilsk.; *m.* a. *laeta* Pnz.; *marginata* Fbr. Turnica; + *m.* a. *nigricans* Schilsk. Turnica (w wyk. Sil.).

Microcara: testacea L.

Cyphon: variabilis Thunb.; *v.* a. *nigriceps* Kiesw.; *padi* L.; *p.* a. *discolor* Pnz.; # *p.* a. *gratiosus* Kol.; *coarctatus* Payk.; *c.* a. *palustris* Thoms.; *paykulli* Guer.

Prionocyphon: serricornis Müll. Turnica.

Scirtes: hemisphaericus L.; *orbicularis* Pnz.

Eubria: palustris Grm. Turnica; # *p.* a. *marchantiae* Duv. Turnica.

DASCILLIDAE.

Dascillus: cervinus L. Turnica, Cisowa.

CATHARIDAE[4]).

Homalisus: fontisbellaquei Geoffr. a. + *monochloros* Torre (w wyk. Sil.).

---

[1]) Moje okazy wahają się między 3 a 5'5 mm.; podawana wielkość: 3—4 mm.

[2]) *Dorcatoma dresdensis Hrbst. a. luteola* nov. całe ciało barwy rdzawo-żółtej.

[3]) *Dorcatoma punctulata Muls. a. ferrea* nov. barwy rdzawej, w tylnej części pokryw czarna plama.

[4]) Bez rodz. *Malthodes* Kiesw.

Dictyopterus: aurora Hrbst.; *rubens* Gyll. Turnica; + *fiedleri* Reitt. Turnica, Chwaniów, (w wyk. niezaznaczony; Tenenbaum notuje: V. T. Reittera-Fauna Germ. Beskidy, Łysogóry-Lissa hora).

Pyropterus: affinis Payk.

Platycis: cosnardi Chevr.; *minuta* Fbr.

Lygistopterus: sanguineus L.

Lampyris: noctiluca L.

Phausis: splendidula L.

Phosphaenus: hemipterus Goeze; *h.* v. *brachypterus* Motsch.

Podabrus: alpinus Payk. Turnica; + *alp.* a. *rubens* Fbr. Turnica, Brylińce (w wyk. Tatr. m.); # *alp.* a. *mocquerysi* Reiche. Turnica, Brylińce, Prałkowce; # *alp.* a. *lateralis* Er. z poprz.; + *alp.* a. *ruficeps* Gabr. Brylińce, (w wyk. Sil.).

Cantharis: violacea Payk. Budy Mł. i Wk., Turnica; # *longicollis* Kiesw. V. Brylińce (1 ok.); *erichsoni* Bach. VI. Chwaniów; *fusca* L.; + *f.* a. *conjuncta* Schilsk. (w wyk. Sil.); *rustica* Fall.; # *r.* a. *asignata*[1]) nov.; *obscura* L. Lacka Wola; *nigricans* Müll.; + *n.* a. *immaculata* Schilsk. (w wyk. Sil.); # *n.* a. *pallidosignata* Pic.; # *n.* a. *nigrescens*[2]) nov.; *livida* L.; # *l.* a. *eremita* Rosenh.; *l.* a. *rufipes* Hrbst.; # *l.* a. *rufescens*[3]) nov.; *quadripunctata* Müll.; # *q.* a. *montana* Strl. Turnica; *rufa* L.; *pallida* Goeze; + *p.* a. *ustulata* Kiesw. (w wyk. Sil.); *fulvicollis* Fbr.; + *f.* a. *maculata* Schilsk. (w wyk. Sil. Bor.); *bicolor* Hrbst.; # *b.* a. *suturalis* Schilsk.; *paludosa* Fall. Turnica; *lateralis* L.; *l.* a. *nigronotata* Pic. (w wyk. Sil.); *discoidea* Ahr. a. *liturata* Redtb.; *haemorrhoidalis* Fbr.

Absidia: pilosa Payk. Turnica; *p.* a. *schönherri* Mnnh.

Rhagonycha: translucida Kryn. Brylińce, Turnica; *nigriceps* Waltl. Turnica; *lutea* Müll.; *fulva* Scop.; *testacea* Lin.; *limbata* Thoms.; *lignosa* Müll.; *elongata* Fall.

Silis: nitidula Fbr.; *ruficollis* Fbr. (1 ♂).

Malthinus: biguttulus Payk. Brylińce, Turnica; *flaveolus* Payk.; # *f.* a. *immunis* Mrsh.; *seriepunctatus* Kiesw.; # *s.* a. *pallidi-*

---

[1]) *Cantharis L. rustica Fall. a. asignata* nov. Przedplecze bez czarnej plamy.

[2]) *Canth. nigricans Müll. a. nigriscens* nov. Przedplecze czarne, bladożółto obrzeżone podobnie jak u *Canth. pulicaria* Fbr.

[3]) *Canth. livida L. a. rufescens* nov. Tylna część pokryw szaro-rdzawa, zresztą jak a. *rufipes* Hrbst.

thorax Pic.; *fasciatus* Ol.; # *facialis* Thoms. VI. Prałkowce; # *f.* a. *luteolus*[1]) nov.; *frontalis* Mrsh. Bryliñce, Turnica.

Drilus: concolor Ahr. VI. Zamek, Prałkowce.

Troglops: albicans L.

Charopus: flavipes Payk.

Hypebaeus: flavipes Fbr.

Ebaeus: pedicularius Schrnk.

Axinotarsus: ruficollis Ol.; *pulicarius* Fbr.; *marginalis* Lap.

Malachius: *aeneus* L.; *marginellus* Ol.; *bipustulatus* L.; *viridis* Fbr. Zamek, Winna Góra.

Anthocomus: *rufus* Hrbst.; *bipunctatus* Harrer.; # *b.* a. *tripunctatus*[2]) nov.; # *b.* a. *unipunctatus*[3]) nov.; *fasciatus* L.

Dasytes: niger L.; *coeruleus* Deg.; # *c.* a. *virescens* Westk.; *plumbeus* Müll.; *fusculus* Ill.

Dolichosoma: *lineare* Rossi, Grochowce.

Haplocnemus: nigricornis Fbr. a. # *chalybaeus* Germ.

RÉSUMÉ.

Es werden unter den in Przemyśl und Umgebung gefundenen Teredilien und Malacodermen folgende neue Aberrationen unterschieden:

1. *Trichodes apiarius* L. a. *suturalis* nov. besitzt an der schwarzen, mittleren Querbinde rote Naht oder am roten, mittleren Felde schwarze Naht. (Bei der Stammform soll die Naht an schwarzen Binden schwarz, an roten rot sein.)

2. *Ptinus fur* L. a. ♀ *albicans* nov. ganze Fliegeldecken mit zerstreuten, weissen Schuppen bedeckt, die Binden sehr verbreitert, besonders die hintere, welche fast von der Mitte der Fliegeldecken bis zur Spitze derselben sich erstreckt.

3. *Dorcatoma dresdensis* Hrbst. a. *luteola* nov. zeigt rostgelbe Färbung.

---

[1]) *Malthinus facialis Thoms a. luteolus* nov. Przedplecze żółte, bez plamy.

[2]) *Anthocomus Er. bipunctatus Harrer a. tripunctatus* nov. czarno-zielona przepaska w tylnej części pokryw przerwana w trzy plamy: dwie na brzegach i jedna wspólna na szwie grzbietowym.

[3]) *Anth. bipunctatus Harrer a. unipunctatus* nov. posiada tylko drobną plamę na szwie grzbietewym.

4. *Dorcatoma punctulata* Müll. a. *ferrea* nov. rostgelb, im hinteren Teile der Fliegeldecken schwarze, gemeinsame Nahtmackel.

5. *Cantharis rustica* Fall. a. *asignata* nov. Halsschild einfarbig gelbrot, ohne schwarze Mackel.

6. *Canth. nigricans* Müll. a. *nigrescens* nov. Halsschild schwarz, weissgelb gesäumt, ähnlich wie bei *Canth. pulicaria* Fbr.

7. *Canth. livida* L. a. *rufescens* nov. Fliegeldecken im hinteren Teile grau-rostrot, sonst wie a. *rufipes* Hrbst.

8. *Mathinus facialis* Thoms a. *luteolus* nov. Halsschild einfarbig gelb, ohne Mackel.

9. *Anthocomus bipunctatus* Harrer a. *tripunctatus* nov. schwarzgrüne Querbinde im hinteren Teile der Fliegeldecken in 3 Flecken aufgelöst: 2 an den Seitenrändern, 1 gemeinsame an der Naht.

10. *Anth. bipunctatus* Harrer a. *unipunctatus* nov. es bleibt von der Querbinde nur eine kleine Mackel an der Naht.

Przyczynek do fauny Ważek Małopolski zachodniej.

(Beitrag zur Kenntnis der Odonaten-Fauna von Süd-West-Polen).

podał

JÓZEF FUDAKOWSKI, Kraków.

Z całego obszaru Małopolski zachodniej posiadamy szczegółowe dane o faunie Ważek tylko z okolic Krakowa (4, 7.) i Tatr (1, 2, 3.), pozatem znanych jest kilkanaście gatunków z dol. Popradu (5.), Pienin (3.), Białej Góry (3.), okolicy Myślenic (3, 4.), Tatr i Podkarpacia (6.). Z powyższego przeglądu prac widać, że fauna Ważek Małopolski zachodniej była bardzo nierównomiernie badana, zwłaszcza Podkarpacie i Beskid nie były w pracach dotychczasowych należycie uwzględniane. Z Karpat wschodnich znamy dzięki pracom Dzięddzielewicza (2, 3.) sporą ilość gatunków Ważek, jednakże dane w tych pracach zawarte są zbyt ogólnikowe, najczęściej ani miejscowości i ich wysokości n. p. m. ani pora pojawów tych gatunków nie jest podana. Te braki w znajomości fauny Ważek Małopolski zachodniej skłoniły mnie do gromadzenia odnośnego materjału. Materjał, który z biegiem czasu zdołałem zgromadzić, pochodzi ze zbiorów przyrodników krakowskich, którzy

mi go na moją prośbę łaskawie dostarczyli oraz z mych własnych połowów. Z Niżu i Jury krakowskiej posiadam okazy Ważek z Lubasza (koło Szczucina), Ojcowa, Milówki (pow. Żywiec), lasu Dulowskiego (koło Trzebini) i Puszczy Niepołomickiej zebrane przez pułk. W. Niesiołowskiego, oraz zbioru własnego z Walicy i Latoszyna (koło Dębicy), Puszczy Niepołomickiej i Bierzanowa. Z Podkarpacia i Beskidu zachodniego dostarczyła mi okazów p. Dr. Z. Jackówna z Łodygowic (pow. Żywiec), Dr. Z. Grodziński z Jordanowa, Sidziny i Lubonia, Dr. St. Skowron z Piwnicznej oraz p. Wojtusiak ze Stryszowa, Osielca, Skawców i Dobczyc; sam zbierałem Ważki w Rabie Wyżnej. Wszystkim wymienionym osobom składam serdeczne podziękowanie za ich względem mnie uczynność.

Opracowany materjał pochodzi ze zbiorów w znacznej mierze przygodnych, prowadzonych w okolicach mało lub zupełnie pod względem fauny Ważek nie badanych i nie może dać poglądu na charakter tej fauny w tych miejscowościach. W niniejszym wykazie zwracam głównie uwagę na faunę Ważek Podkarpacia i Beskidu zachodniego; z tego też powodu włączam wszystkie gatunki podane z tego obszaru przez Dzięddzielewicza (2, 3.) i Schillego (5.) celem dania jak najzupełniejszego całokształtu fauny Ważek tej części Polski.

Fauna Tatr, jako obszaru już badanego nie została tu uwzględniona. W opracowanym materjale znajdują się następujące gatunki:

1. *Calopteryx virgo* L., Latoszyn nad Wisłoką, częsty, 19. V., Bierzanów nad strumykiem 4. VI., Dobczyce 15. VII.

2. *C. splendens* Harris, Latoszyn 19. V., Bierzanów 4. VI., Dobczyce VII.

3. *Lestes fuscus* Vanderl., Ojców 28. VIII., 10. IX., Żegiestów (Wieszejski 6.).

4. *L. barbarus* F., Jordanów koniec VII., gatunek ten w Karpatach wschodnich dochodzi do wysokości ponad 1300 m. (Dzięddzielewicz 3.).

5. *L. sponsa* Hansem., Kłaj stawek koło toru kolejowego 8. VII., Raba Wyżna 29. VIII.

6. *Platycnemis pennipes* Pal., Lubasz 2. VI., Jordanów 25. VII., 20. VIII.

7. *Ischnura elegans* Vanderl., Bierzanów 4. VI.

8. *I. pumilio* Charp., Kłaj 8. VIII., ♂ nad stawkiem koło toru kolejowego, gatunek dość rzadki, Schille (5.) podaje go z dol. Popradu - Wola Krogulecka 24. VI.

9. *Enallagma cyathigerum* Sel., Bierzanów 4. VI., Puszcza Niepołomicka 14. VI., Kłaj 8. VIII., Raba Wyżna 29. VIII., Rytro 5. VIII., (Schille 5.).

10. *Agrion pulchellum* Vanderl., Latoszyn 19. V., Kłaj 8. VIII., Puszcza Niepołomicka 14. VI.

11. *A. hastulatum* Charp., Latoszyn nad Wisłoką 19. V. 3 ♂.

12. *A. puella* L., Bierzanów, Kłaj, Puszcza Niepołomicka, Latoszyn, Wolica, Raba Wyżna; trafia się niekiedy o parę kilometrów od zbiorników wody.

13. *Erythromma najas* Hansem., Kłaj 8. VIII. nad stawkiem koło toru; parka *in copula* zanurza się wzdłuż łodygi rośliny wodnej n. p. *Sagittaria* pod powierzchnię wody celem złożenia jaj i pozostaje pod nią $^1/_2$—2 minut, poczem, o ile łodyga jest pochylona, wydostaje się na powierzchnię nie wzdłuż niej lecz wprost przez wodę, unoszona przez powietrze zawarte pomiędzy złożonemi skrzydłami.

14. *Pyrrhosoma nymphula* Sulzer., Las Dulowski 25. V., Bierzanów 4. VI., Zawoja pod Babią Górą (Dzięd zielewicz 2, 3.).

15. *Gomphus vulgatissimus* L., Lubasz 4. VI., Skawce VII.

16. *Ophiogomphus serpentinus* Charp., Lubasz 2. VI., Ojców 28. VIII., wzgórze Oklejny (677 m.) koło Myślenic (Dzięd zielewicz 2, 3.).

17. *Onychogomphus forcipatus* L., Milówka 18. VII., Osielec 23. VII, Skawce VII., Jordanów koniec VII., Dobczyce VII., w okolicy Myślenic (Dzięd zielewicz 2, 3, Prüffer 4), w Pieninach (Dzięd zielewicz 2, 3.).

18. *Cordulegaster bidentatus* Sel., Piwniczna 18. VI., Jordanów połowa VIII., stoki Babiej Góry, w dol. Popradu VII. i VIII. nierzadki (Schille 5.), Żegiestów (Dzięd zielewicz według Wierzejskiego 2.).

19. *Brachytron hafniense* Müller, Latoszyn 19. V.

20. *Aeschna juncea* L., Stoki Lubonia w wysokości około 900 m. 28. VIII.

21. *Ae. affinis* Vanderl., Osielec 23. VII. 1923 1 ♂, gatunek rzadki, z Małopolski zach. znany tylko ze stawków Dębnickich pod Krakowem (Zaćwilichowski 7.).

22. *Ae. cyanea* Müller., Latoszyn 6. IX., dwie wylinki z nad małych stawków tuż przy torze kolejowym w pobliżu stacji Kłaj 8. VIII., Dobczyce 24. VII., Jordanów 25. VII., Sidzina (koło Jordanowa) 12. VII., Stryszów VII., Raba Wyżna 29. VIII., Rytro 5. VIII. i Facimiech 25. IX. (Schille 5).

23. *Anax imperator* Leach., Grodkowice 14. VI.

24. *Somatochlora metallica* Vanderl., Lubasz 2. VI., Bierzanów 4. VI., Puszcza Niepołomicka koło cegielni 14. VI.

25. *S. flavomaculata* Vanderl., Puszcza Niepołomicka nad rowem na skraju podmokłego lasu 14. VI. 1914 i 8. VII. 1923. W roku 1923 gatunek ten występował w Puszczy Niepołomickiej dość licznie ale tylko koło t.* zw. Bagna, (c. f. mapa szt. jeneral. austr. 1 : 75.000) latało wówczas kilkanaście osobników, ilość ♂ ♂ była znacznie większa niż ♀♀.

26. *Cordula aenea* L., Kłaj 25. VI.

27. *Orthetrum coerulescens* Fabr., Milówka 18. VII., wzgórze Olejny (677 m.) koło Myślenic (Dzięd zielewicz 2, 3.).

28. *O. brunneum* Fonscolob., Skowronek-Kobierzyn pod Krakowem 30. VI. 1923 ♂, gatunek nowy dla Małopolski zachodniej.

29. *Libellula quadrimaculata* L., Latoszyn 19. V., Puszcza Niepołomicka VI.

30. *L. depressa* L., Lubasz 2. VI., Bierzanów 4. VI. bardzo licznie, Puszcza Niepołomicka 8. VII. licznie wraz z *Somat. flavomaculata*, Dobczyce 20. VI.

31. *Sympetrum striolatum* Charp., Puszcza Niepołomicka 14. VI., Łodygowice VIII., Młodów, Dominików, Ryczanów VIII., IX. (Schille 5.).

32. *S. vulgatum* L., Milówka, Osielec, Skawce, Stryszów, Jordanów, Raba Wyżna, Facimiech (Schille 5.).

33. *S. flaveolum* L., Puszcza Niepolomicka 8. VII., Jordanów 25. VII., Sidzina 12. VII., Dobczyce 15. VII.

34. *S. pedemontanum* All., Rytro, nierzadka 31. VII. (Schille 5.).

35. *S. sanguineum* Müller., Sidzina 12. VII., Dominików 31. VII., (Schille 5.), Żegiestów (Wierzejski 6.).

36. *S. danae* Sulzer, Skawce VII., Sidzina 12. VII., Facimiech 25. IX. (Schille 5.).

37. *Leucorrhinia dubia* Vanderl., Las Dulowski 25. V. ♂.

38. *L. pectoralis* Charp., Puszcza Niepołomicka 14. VI., Latoszyn 19. V., Kłaj 8. V., 25. VI., Lubasz 2. VI., Las Dulowski 25. V.

Z Muzeum Fizjograficznego Pol. Akademji Umiejętności w Krakowie.

PRACE CYTOWANE:

1. Dzięd zielewicz J.: Zestawienie zapisków o owadach siatkoskrzydłych w Tatrach podczas pobytu w latach 1891 i 1892. (Spraw. Kom. Fizjograf. T. XXX. 1895).
2. — Ważki Galicyi i przyległych krajów polskich. (Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów 1902).
3. — Owady siatkoskrzydłowate ziem Polski. (Rozpr. Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich. T. III. 1917).
4. Prüffer J.: Materjały do fauny Ważek południowo-zachodniej Polski (Sprawozdanie Kom. Fizjograf. T. LIII/LIV. 1920.
5. Schille F.: Materjały do fauny owadów siatkoskrzydłych i szarańczaków doliny Popradu. (Sprawozd. Komisji Fizjograf. T. XXXVI. 1902).
6. Wierzejski A.: Dodatek do fauny sieciówek *(Neuroptera)* (Sprawozd. Kom. Fizjograf. T. XVII. 1883).
7. Zaćwilichowski J.: Materjały do fauny owadów Polski. Cz. I. Ważki stawków dębnickich. (Sprawozd. Kom. Fizjograf. T. LV/LVI. 1922).

RÉSUMÉ.

In der vorliegenden Arbeit gibt der Verfasser neue Fundorte der im südwestlichen Polen vorkommenden Odonatenarten an. Im Bosonderen berücksichtigt er das Gebiet des nördlichen Vorgebirges der West-Beskiden, welches hinsichtlich dieser Fauna sehr wenig durchforscht wurde. Auf Grund bisheriger Forschungen kann man bezüglich der Charakteristik der Odonatenfauna dieses Raumes keine allgemeine Schlüsse ziehen. Man kann nur annehmen, dass die Zahl der Gebirgs- oder nordischen Formen in diesem Terrain verhältnismässig klein ist und aus diesem Grunde wird die Fauna dieses Gebietes von jener der anschliessenden Niederungen sehr wenig verschieden sein. Es wird betont, dass in der vorliegenden Arbeit die von J. Dzięd zielewicz ziemlich genau durchforschte Odonatenfauna der Hohen Tatra nicht berücksichtigt wurde.

Nowe dla Polski gatunki i odmiany chrząszczy.

(Coléoptères nouveaux pour la Pologne).

Podał

SZYMON TENENBAUM.

[Haliplus transvolgensis Sem. Okolice Warszawy; Wierzbno 27. V. 93 — jeden okaz ze zbioru L. Hildta (R. Scholz i A. Zimmermann det.). Okaz znajduje się w zbiorze Scholza w Lignicy. Do fauny krajowej, aż do znalezienia nowych okazów, nie włączam go, zbyt bowiem małe jest prawdopodobieństwo występowania tego gatunku u nas; możliwe, że Hildt obcemu owadowi dał kartkę: Wierzbno].

Agabus undulatus a. pictus Meier. Jeden okaz znalazłem w Chylicach pod Warszawą.

Rhantus suturellus v. ♀ *subopacus* Mannh. Białowieża 14. V. 21.

Anthobium minutum v. puncticolle Gredl. Samoistna odmiana a nie synonim formy typowej. Białowieża-Gródek 22. VII. 21.

Stenus obscuripes Gangib. Czarnohora, Howerla. Jeden okaz otrzymałem w darze od dyr. J. Roubala.

Atheta georgiana Motsch. Samoistny gatunek, a nie synonim *A. oblonga* Er. Okolice Warszawy: Wawer 26. IX. 20. — jeden samiec.

Ochthebius impressus v. lutescens Kuw. Województwo Warszawskie: Urle 12. VIII. 10.

Podabrus alpinus v. lateralis Er. Pieniny: dolina potoku Pienińskiego 28. V. 12.

Cantharis quadripunctata v. sulcicornis Reitt. Pieniny: Sromowce Niżne; okolice Piwnicznej: dolina Czercze, dolina potoku Grobki. V. 12.

C. rustica a. mimothorax Pic. Okolice Warszawy: Dąbrówka 26. V. 23.

C. nigricans a. luteipes Schilsky. Puszcza Niepołomicka 14. VI. 14. Dla gub. Kijowskiej podał go Fejfer.

C. longicollis Kiesw. ♂ i ♀ in copula w Truskawcu 24. VI. 22.

Rhagonycha rorida Kiesw. Truskawiec koło Borysławia 24. VI. 22, Tenczynek koło Krakowa 15. VI. 12 — po jednym okazie.

Dasytes plumbeus a. coerulescens Schilsky. Kilkanaście okazów w Młocinach pod Warszawą 28. V. 18.

Propylaea 14-punctata a. lyra Walter. Okolice Warszawy: Marymont 6. VIII. 17 — jeden okaz.

Athous haemorrhoidalis a. faeculentus Buyss. Okolice Warszawy, okolice Krakowa, Pomorze.

A. vittatus a. stephensi Buyss. Mam go z Wilna; miejsce znalezienia nie jest ściślej określone.

Adrastus limbatus a. turcicus Stierl. Truskawiec 24. VI. 22 — kilka okazów.

Anthicus flavipes a. flavescens Pic. Występuje wraz z formą typową.

Hypophloeus longulus Gyll. Okolice Warszawy: Dembe Wielkie 18. IV. 16 — siedem okazów pod korą pnia sosnowego.

Crioceris asparagi a. cruciata Schuster. Wilno, bez dokładniejszych danych.

Chrysomela chalcites Germ. Notowany z Rosji południ., Istrji, Dalmacji; nie występuje w Niemczech. Pięć okazów znalazłem w dolinie potoku Pienińskiego 28. V. 12.

Ch. aurichalceą Mannh. Formę typową notują z wschodniej Rosji. Dwa okazy znalazłem w Kaczym Dole pod Warszawą 9. VII. 16.

Ch. carpathica v. hopffgarteni Wse. Między Piwniczną a Pieninami: dolina Czercze 23. V. 12 — jeden okaz.

Phytodecta linneana a. kraatzi Westh. Ojców 25. VI. 09 — jeden okaz.

Longitarsus luridus f. alata: Zamojszczyzna, okolice Warszawy.

L. ganglbaueri Heik. (*piciceps* auct. part.). Rozpowszechniony w całej niemal Europie, na Kaukazie, na Syberji; Władywostok, ? Japonia. — Okolice Warszawy: Saska Kępa 26. IV. 16. (Heikertinger det.).

L. waterhousei Kutsch. (*menthae* Bedel). Rozpowszechniony w Niemczech, Austrji, Francji, Anglji, Kroacji, ? Azji Mniejszej. Ordynacja Zamojskich: Obrocz koło Zwierzyńca 22. VIII. 12 (Heikertinger det.).

L. symphyti Heik. (*aeruginosus* Weise non Foudr.). Rozpowszechniony w Niemczech, Austrji, Francji. Znalazłem go w Warszawie, w Łazienkach 25. VIII. 15.

Tychius femoralis Bris. Gródek koło Białowieży 22. VII. 21.

T. sorex Gyll. Piaseczno pod Warszawą 13. VI. 14.

Sibinia signata a. variata Gyll. Okolice Warszawy: Pyry 15. IX. 20.

Gymnetron squamicolle Reitt. Białowieża 3. VII. 20 — jeden okaz.

Ceutorrhynchus pallidicornis Bris. Truskawiec 24. VI. 22 — jeden okaz (H. Scheuch det.).

C. leprieuri Bris. Ordynacja Zamojskich: Smoryń 29. VII. 10 — kilka okazów (det. H. Scheuch w Wiedniu).

Homorosoma validirostris Gyll. Występuje w południ. Rosji i na Węgrzech, u nas zgoła niespodziewanie. Saska Kępa koło Warszawy 5. IV. 08. Okaz w zbiorze H. Scheucha w Wiedniu.

Apion cerdo a. consanguineum Bach. Kilkanaście okazów w Białowieży 25. IV. i 24. V. 21.

A. elongatulum Desbr. Okolice Warszawy: Wawer IX. 20 i Drewnica.

A. detritum catenulatum Wagner. Okolice Warszawy: Skolimów 24. IX. 20. (Wagner det.).

Aphodius mixtus a. unicolor Schilsky. Tatry (zbiory Kom. Fizjogr. Akad. Umiejętn.).

Z biologji kornika *Phloeosinus thujae* Perris.

(Biologisches über den Borkenkäfer *Phloeosinus thujae* Perris).
Z 3-ma figurami. (Mit 3 Textfiguren).

Napisali
A. KOZIKOWSKI i M. NUNBERG.

Wielu autorów podaje Europę południ. jako jego ojczyznę, lecz stanowiska jego na Śląsku, w Poznańskiem, a nawet na Pomorzu wskazują na bardziej ku półn. rozszerzony zasięg. Dla Małopolski został znaleziony 14. IX. r. b. w okolicy Jordanowa na Przykcu (Nunberg), oraz 10. X. b. r. (Prof. Kozikowski) na terytorjum gminy Wiszenka, na półn. od rewiru Wiszenka, przy krzyżu i kocie 382 (mapa geol.), gdzie jałowiec porasta bardzo gęsto kilkadziesiąt *ha*, tworząc charakterystyczne juniperetum. 23. X. b. r. (Prof. Kozikowski) zostało odnalezione stanowisko o 10 km. na wschód od poprzedniego, na t. zw. „Niedźwiedziej Górze", kota

385 na południ. od przysiółka Galany, również w charakterystycznem juniperetum. Bezskuteczne były poszukiwania na jałowcu w lesie starzyskim i wiszeńskim, można więc przypuszczać, że kornik ten jako gatunek więcej południowy u nas pojawia się tylko tam, gdzie jałowiec rośnie w otwartych słonecznych miejscach. Również bez rezultatu był poszukiwany na żywotnikach (Thuja) w ogrodzie na folwarku Małatyn, choć dużo żywotników wyginęło tam w ostatnich latach. Poszukiwania w Karpatach wsch. i środ. były też bezskuteczne, mimo że jałowiec rośnie tam dość obficie, zwłaszcza na pastwiskach gminnych.

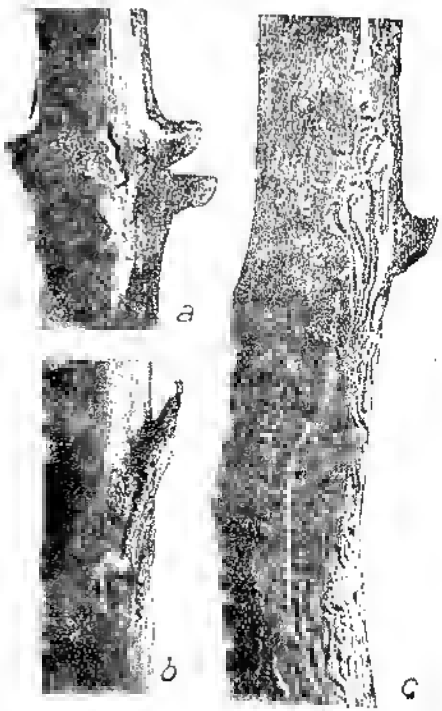

Samiczki zakładają chodniki macierzyste lub kończą je we wrześniu, czasem już są o tej porze rozwinięte chodniki larwowe znacznej długości. W chodnikach niema nigdy więcej chrząszczy niż trzy (1 ♂, 2 ♀♀) i to zwykle samczyk w komórce godowej, samiczki w chodnikach macierzystych; jest więc dwużennym, a w ślad za tem żerowisko jest dwuramienne, przebiegające w kierunku osi gałęzi. (Ryc. c.). [Nie wszystkie jednak dwuramienne żerowiska należą do korników dwużennych n. p. *Myelophilus minor*, który jest jednożennym]. Opada strzałę i grubsze gałęzie. Chodniki macierzyste i komórka godowa leżą dość głęboko w drewnie, są więc zupełnie wyraźne. Komórka godowa jest dość obszerna, zwłaszcza gdy wybiegają z niej króciutkie wypustki, co nadaje jej kształt gwiazdkowaty lub nieregularny. Długość chodników macierzystych waha się od 1—4 cm., szerokość około 1·5 mm; są zawsze z trocin oczyszczone co pozwala przypuszczać o możliwości kilkakrotnego zapłodnienia samiczek. Początki żerowiska przed-

stawiają się jako krótki chodnik jednakowej szerokości (Ryc. a). Ponieważ już jest obłożony nyżami jajowemi (w jednem takiem żerowisku były już rozwinięte chodniki larwowe), więc zaplodnienie samiczki odbyło się prawdopodobnie poza chodnikiem, co byloby o tyle ciekawem, że zwyczaj ten obserwowano n. p. u *Myelophilus piniperda*, który właściwej komórki godowej nie wygryza; to samo obserwowano u *Anisandras dispar*. Dziwnem jest dlaczego samczyk *Phl. thujae* wygryza komórkę godową po kopulacji. Na kilkanaście żerowisk w okolicy Jordanowa znalazly się dwa anormalne o trzech ramionach (Ryc. b) mimo to w żerowiskach tych były dwie samiczki, a nie trzy; w obu żerowiskach jedno ramię (górne) jest dłuższe, dwa (dolne) krótsze; prawdopodobnie dolne ramiona wygryza jedna samiczka. Po ukończeniu chodnika macierzystego opuszczają go samiczki przez otwór wlotowy, a nie wygryzają się u jego końca; nyże jajowe są dość gęste, czasem nawet stykają się ścianami ze sobą, to znowu odległość między niemi wzrasta do mniej więcej 3 mm. Ilość ich waha się od kilku do około 70. Chodniki larwowe są długie, czasem w okolicy macierzystych tak gęsto poplątane, że żerowisko zaciera się zupełnie i wygląda jak jednolite, wspólne (Ryc. c. przy ramieniu dolnem), później dopiero wyszczególniają się pojedyńcze chodniki, biegnące wzdłuż gałęzi i kończące się kołyską wygryzioną głęboko, skośnie w drewnie. Na żerowiskach opuszczonych niema śladu żerowania chrząszczy po przeobrażeniu się z poczwarki, gdyż chrząszcze wprost z kołyski wygryzają się na wolność. Chodniki larwowe przebiegają trochę więcej w bielu niż w korze.

Zimuje jako larwa, a w południowych krajach może jako poczwarka; na kilku zaparafinowanych gałęziach obecnie (6. XI.) są tylko larwy, lecz już prawie dorosłe. Według Bugnion'a zapłodnienie następuje w lipcu, samiczki składają jaja aż do października, ostatnie przeobrażenie przypada w czerwcu. Jest to więc kornik rojący się późno i wyprowadzający jedną generację w roku.

Główną rośliną pożywną jest jałowiec *(Juniperus communis)*, a obserwowano go także na żywotniku *(Thuja)* we Francji i na sekwoji *(Sequoia)*.

ZUSAMMENFASSUNG.

Viele Verfasser geben Südeuropa als Vaterland von *Ph. thujae* an, doch das Auftreten in Schlesien, Posen und selbst in

Pommern beweist, dass seine Verbreitung sich mehr nach Norden ausdehnt. In Kleinpolen wurde er am 14. IX. d. J. bei Jordanów gefunden (Nunberg) und eine Zeit später hat ihn Prof. Kozikowski bei Jaworów in der Gemeinde Kurniki gefunden. Dort bildet *Juniperus communis* ein charakteristisches Juniperetum. Das zweite Mal hat er ihn 10 km. östlich vom ersten Fundorte, auf dem Territorium der Gemeinde Wiszenka gefunden. Umsonst hat er ihn gesucht auf dem Wacholder, welcher als Unterwuchs im Walde auftritt. Er vermutet, dass der Käfer nur die Sträuche befällt, welche in einer sonnigen Lage wachsen. Umsonst hat er ihn auf der *Thuja* gesucht, obwohl er in Frankreich mehrmals auf ihr beobachtet wurde.

Im September hatten die Weibchen die Muttergänge schon angelegt. In den Gängen sind nie mehr als 3 Käfer zu finden (1 ♂, 2 ♀♀), er ist also eine bigamische Art. Die Muttergänge verlaufen in der Richtung der Aeste (Fig. c.). Er lebt im Stangen- und dickerem Astholze. Das Frassbild ist vollkommen deutlich; die Rammelkammer ist sternförmig oder irregulär. Die Länge der Muttergänge schwankt zwischen 1—4 cm., die Breite beträgt 1·5 mm. Sie sind vom Bohrmehl immmer gereinigt, woraus zu schliessen ist, dass die Weibchen mehrmals befruchtet werden. Ein angefangenes Frassbild stellt sich als ein kurzer, schon mit Eiergruben belegter Gang dar (Fig. a.); merkwürdig ist es, warum das Männchen in diesem Fall die Rammelkammer erst nach der Begattung verfertigt. Es gibt auch dreiärmige Frassbilder (Fig. b), jedoch auch in diesen sind nur zwei ♀♀ zu finden. Zwei Arme sind in diesem Fall kürzer, wahrscheinlich hat sie ein Weibchen verfertigt. Die Eiergrübchen stehen ziemlich dicht beisammen. Die Zahl schwankt von einigen bis zu 70. Die Larvengänge sind in der Nähe der Muttergänge manchmal so vervorren, dass das Frassbild wie ein gemeinsames aussieht, erst weiter treten einzelne Larvengänge deutlich hervor. Die Käfer überwintern als Larven, aber in mehr südlichen Ländern wahrscheinlich als Puppen. Nach Bugnion findet die Begattung im Juli statt, die Weibchen legen die Eier bis zum Oktober, die letzte Metamorphose erfolgt im Juni. Der Käfer hat nur eine Generation im Jahre.

Nowe dla fauny Polski i rzadkie błonkówki. II.

[Neue für Polens Fauna und seltenere Hymenopteren II.].

Podał
J. NOSKIEWICZ.

Niniejszy wykaz jest dalszym ciągiem notatki ogłoszonej pod tym samym tytułem w 4. z. II. t. Polsk. Pisma Entom. Gatunki tu wymienione zbierałem przeważnie w r. 1924 na Podolu, Litwie i w okolicach Lwowa, na wycieczkach subwencjonowanych przez Muzeum im. Dzieduszyckich i Sekcję zoolog. Oddz lwowskiego Współpracowników Kom. fizjogr. Polsk. Ak. Umiejętności. Nowe dla Polski zaznaczam jak zwykle gwiazdką.

* *Andrena sericata* Imh. Dobrowlany ob. Zaleszczyk, dość licznie, ale tylko ♀ na *Taraxacum* w dniach 14.—16. V. 24; pojedyńcze okazy także na *Viburnum lantana*. Najbliższe stanowiska w okolicach Wiednia i w dolinie górnego Renu.

* *A. bicarinata* Mor. Zaleszczyki 7.—9. VII. 23. 3 ♀. Gatunek eurazjatycki, znany do niedawna tylko z Turkiestanu. Pierwsze europejskie stanowisko odkrył w r. 1923 Dr. Enslin w okolicach Budapesztu.

* *A. nanaeformis* n. sp. ♀. Należy do grupy *nana* K., a zbliża się najbardziej do *A. enslinella* Stöckht. (Archiv. f. Naturg. A. 4. 1924). Jedyną samicę, jaką posiadam, schwytałem w Lesienicach ob. Lwowa w dniu 30. IV. 24. na *Tussilago farfara*, w towarzystwie *A. parvula* K. Stanowisko jej wśród pokrewnych gatunków uwidacznia załączona tabela samic środkowo-europejskich gatunków grupy *nana* K.

♀.

1. Grzbietowe odcinki odwłoka bez żadnego punkcikowania, tylko b. gęsto i drobno poprzecznie zmarszczkowane. Tylne brzegi przednich odcinków (u gatunków dotychczas u nas wykazanych) nie wciśnięte, leżą w równym poziomie z częścią nasadową tych odcinków. . . . . *parvula* i pokrewne.

   Grzbietowe odcinki odwłoka przynajmniej w częściach nasadowych wyraźnie punkcikowane (choć czasem nadzwyczaj drobno i b. rzadko), a przytem gładkie lub poprzecznie zmarszczkowane; ich brzegi tylne mniej lub więcej wyraźnie

na całej swej szerokości poprzecznie wciśnięte, leżą w poziomie nieco niższym niż nasadowe części odcinków. . . . . 2.

2. Owłosienie tułowia i głowy b. gęste i długie, u świeżych okazów żółto lub brunatno-czerwone. Przepaska końcowa odwłoka *(fimbria analis)* z lekkim złocistym połyskiem żółto lub czerwono-brunatna, pokrywające ją od góry długie włoski tej samej barwy, lub tylko nieco bledsze. Głęboko poprzecznie wciśnięte tylne brzegi grzbietowych odcinków odwłokowych 2.—4. pośrodku silnie łukowato ku przodowi rozszerzone, dłuższe niż połowa widzialnej części odcinków. Części nasadowe odcinków b. gęsto i dość grubo punkcikowane. Nadustek dość gęsto i grubo punkcikowany, między punktami mniej lub więcej wyraźnie zmarszczkowany. . . . . 3.

Owłosienie tułowia i głowy mniej gęste, krótsze i nie tak jaskrawe. Przepaska końcowa odwłoka ciemniejsza i węższa, pokrywające ją długie włoski najczęściej białe. Tylne brzegi odcinków 2.—4. mniej lub więcej głęboko poprzecznie wciśnięte, pośrodku znacznie słabiej łukowato ku przodowi rozszerzone, lub nie rozszerzone, krótsze niż połowa widzialnej części tych odcinków. Skulptura nadustka b. rozmaita. Ciało na ogół smuklejsze. . . . . 4.

3. Tylny brzeg pierwszego grzbietowego odcinka odwłoka słabo poprzecznie wciśnięty, wyraźnie zmarszczkowany, prawie matowy. Część odcinka leżąca przed brzegiem tylnym dość gęsto punkcikowana. Śródplecze wyraźnie zmarszczkowane, matowe lub słabo błyszczące, z boków b. gęsto i drobno, w środku dość rzadko i nieco grubiej punkcikowane. Długość ciała 6·5—8·25 *mm*. Czas pojawu: kwiecień, maj.
. . . . . *floricola* Ev.

Tylny brzeg pierwszego odcinka nie wciśnięty, gładki lub tylko b. słabo zmarszczkowany, błyszczący. Część odcinka przed tylnym brzegiem pośrodku rzadko, z boków b. rzadko punkcikowana. Śródplecze przynajmniej w środku gładkie, błyszczące, na całej powierzchni prawie jednostajnie gęsto, nieco grubiej i rzadziej niż u poprzedniego gatunku punkcikowane. Długość ciała 7—8 *mm*. Czas pojawu: lipiec, sierpień.
. . . . . *ochropyga* Alfk.

4. Pierwszy grzbietowy odcinek odwłoka bez zmarszczkowania między punktami, gładki i błyszczący, lub tylko na brzegu tylnym zmarszkowany. Części nasadowe odcinków 2.—4. gęsto i dość grubo punkcikowane, między punktami gładkie, lub tylko na 2. odcinku z boków lekko zmarszkowane; brzegi tylne głęboko poprzecznie wciśnięte, gładkie lub zmarszczkowane i zawsze wyraźnie punkcikowane. Punkcikowanie śródplccza stosunkowo grube i gęste. . . . . 5.

   Pierwszy odcinek odwłoka między punktami wyraźnię zmarszczkowany, lub tylko na tylnym brzegu prawie gładki. Części nasadowe odcinków 2.—4. b. drobno i rzadko punkcikowane, między punktami przynajmniej na 2. i 3. odcinku wyraźnie zmarszczkowane; brzegi tylne gładkie lub zmarszczkowane i bez punktów. . . . . 8.

5. Nadustek między punktami wyraźnie zmarszczkowany, mniej lub więcej matowy; przepaski włoskowe na końcach 2.—4. grzbiet. odc. odwłokowych słabo rozwinięte; członki biczyka rożków brunatno-czarne lub czarne. . . . . 6.

   Nadustek błyszczący, między punktami zupełnie gładki; boczne przepaski włoskowe odcinków 2.—4. silniej rozwinięte, dłuższe i gęstsze; członki biczyka od 5. począwszy z dołu żółto- lub brunatno-czerwone. . . . . 7.

6. Pierwszy grzbietowy odcinek odwłoka ku końcowi wyraźnie zmarszczkowany. Części nasadowe odcinków 2.—4. gęściej i drobniej punkcikowane, na 2. ponadto z boków słabo zmarszczkowane; brzegi tylne wyraźnie zmarszczkowane, dość matowe. Śródplecze słabo błyszczące, drobniej i płyciej punkcikowane. Owłosienie głowy dłuższe, brunatno-szare, na czole i ciemieniu brunatne lub czarno-brunatne. Przepaska końcowa odwłoka ciemno-brunatna, tylko z boków pokryta dłuższymi, białymi włoskami. Długość ciała 8—9·5 *mm*. Czas pojawu: marzec — maj. . . . . *nanoides* Stöckht.

   Pierwszy odcinek odwłoka na końcu gładki lub prawie gładki. Części nasadowe odcinków 2.—4. nieco rzadziej i grubiej punkcikowane i na całej powierzchni między punktami gładkie; brzegi tylne u nasady gładkie, ku tyłowi słabo zmarszczkowane. Punkcikowanie śródplecza grubsze i gęstsze, przestrzenie

międzypunkcikowe gładkie. Owłosienie głowy dość krótkie, szarawo-białe, na czole i ciemieniu brunatno-szare, przepaska końcowa odwłoka brunatna, pokryta na całej szerokości białymi, długimi włoskami. Długość ciała 7—8·5 *mm*. Czas pojawu: lipiec, sierpień . . . . . *nana* K.

7. Brzeg tylny 1. odcinka grzbiet. odwłoka matowy, poprzecznie zmarszczkowany i niepunkcikowany; część nasadowa drobniej i rzadziej punkcikowana. Tylne brzegi odcinków 2.—3. słabiej poprzecznie wciśnięte, b. drobno punkcikowane i zmarszczkowane, części nasadowe dość drobno punkcikowane. Skulptura odcinków brzusznych grubsza i gęstsza. Nadustek z gładką linją środkową. Przepaska końcowa odwłoka brunatno-żółta. Długość ciała 8 *mm*. Czas pojawu kwiecień.

. . . . . *enslinella* Stöckht.

Brzeg tylny 1. odcinka punkcikowany, między punktami gładki i błyszczący; część nasadowa grubiej i gęściej punkcikowana. Tylne brzegi odcinków 2.—3. głębiej poprzecznie wciśnięte, grubiej, na odcinku 2. prawie tak grubo jak w części nasadowej punkcikowane; punkcikowanie części nasadowych grubsze. Skulptura odcinków brzusznych słabsza. Nadustek bez podłużnej, gładkiej linji środkowej. Przepaska końcowa odwłoka czerwonawo-żółta. Długość ciała 6·5 *mm*. Czas pojawu: kwiecień. . . . . *nanaeformis* n. sp.

8. Przepaski włoskowe grzbiet. odcinków odwł. 2.—4. b. silnie rozwinięte, gęste i długie, pierwsza pośrodku szeroko, druga wązko przerwana, trzecia cała. Brzegi tylne tych odcinków głęboko poprzecznie wciśnięte, matowe, lub tylko ostatni słabo błyszczący. Śródplecze prawie matowe, rzadko i bardzo drobno punkcikowane. Nadustek u nasady ćmawy, drobno, poniżej błyszczący, grubiej puncikowany. Biczyk rożków czarny, na końcu spodem czerwono-brunatny. Długość ciała 7—8·5 *mm*. Czas pojawu: czerwiec. . . . . *niveata* Friese.

Przepaski włoskowe odc. 2.—4. słabo rozwinięte, krótsze i rzadsze, wszystkie pośrodku szeroko przerwane. Skośnie na zewnątrz skierowane ich włoski stoją prawie na końcach odcinków i pokryte są dłuższymi włoskami wyrastającymi u nasady brzegów tylnych. Te ostatnie albo głęboko wciśnięte i błyszczące albo słabo wciśnięte i matowe. . . . . 9.

9. Tylny brzeg 3. grzbiet. odc. odwłoka krótki, głęboko wciśnięty i silnie błyszczący, bez zmarszczkowania; drugiego słabo zmarszczkowany lub także gladki. Punkcikowanie nasadowych części tych odcinków b. drobne i rzadkie, wśród silnego zmarszczkowania trudno dostrzegalne. Przepaski włoskowe krótkie, ale wyraźne, szereg długich białych włosków wyrastających u nasady tylnego brzegu 4. odc. dość gęsty (nie tworzy jednak wyraźnej jak *niveata* przepaski). Plamka skrzydeł przednich ciemno-czerwona. Cialo smukłe. Długość 7—8 *mm*. Czas pojawu: czerwiec. . . . . *saundersella* Perk.

   Tylny brzeg 3. odc. dłuższy, slabo wciśnięty, wyraźnie zmarszczkowany, matowy lub prawie matowy. . . . . 10.

10. Pierwszy grzbietowy odcinek odwłoka na całej prawie swej długości opada ku przodowi. Jego lekko zgrubiały, wypukły, błyszczący i prawie gładki brzeg tylny wznosi się wyraźnie nad poziomem nasadowej części odcinka drugiego. Brzegi tylne odc. 2.—3. b. słabo poprzecznie wciśnięte, dość silnie błyszczące, b. słabo zmarszczkowane; części nasadowe silniej zmarszczkowane, rzadko i drobno punkcikowane. Nadustek ze słabym tłustawym połyskiem, nadzwyczaj drobno zmarszczkowany, b. drobno i rzadko punkcikowany, z szeroką, niepunkcikowaną podłużną linją środkową. Śródplecze brunatnawo-żółto owłosione, prawie matowe, drobno lub b. drobno i rzadko punkcikowane. Przepaska końcowa odwłoka brunatnawo-żółta, pokrywające ją dłuższe włoski pośrodku brunatno-żółte, z boków białe. Długość ciała 5·5—7 *mm*. Czas pojawu: kwiecień, maj. . . . . *falsifica* Perk.

    Pierwszy odcinek odwłoka normalnie zbudowany. Jego brzeg tylny płaski lub słabo poprzecznie wciśnięty jest zawsze wyraźnie zmarszczkowany i nie wznosi się nad poziomem nasadowej części odcinka drugiego. Nadustek bez szerokiej niepunkcikowanej podłużnej linji środkowej. . . . . 11.

11. Członki biczyka z dołu od 5. począwszy, ostatnie także z góry czerwone. Odwłok jajowaty, b. słabo zmarszczkowany, dość silnie błyszczący. Nasadowe części odcinków grzbiet. odwł. 2.—4. b. drobno i rzadko punkcikowane, brzegi tylne b. słabo poprzecznie wciśnięte. Śródplecze głęboko rowkowato wpuklone, z podłużną listewką pośrodku. Śródplecze i tarczka

między punkcikami gładkie, błyszczące. Plamka skrzydeł przednich ciemno-czerwona. . . . . 12.

Członki biczyka z dołu brunatno-czerwone lub brunatne, z góry czarne. Odwłok owalny, silniej zmarszczkowany, matowy. Nasadowe części odc. 2.—4. grubiej punkcikowane, brzegi tylne głębiej wciśnięte. Śródpiersie płyciej wgłębione bez listewki środkowej. Śródplecze między punkcikami wyraźnie zmarszczkowane. Plamka skrzydeł przednich jasno-żółta. . . . . 13.

12. Część twarzowa głowy gęsto szaro-biało owłosiona, 2. i 3. odc. grzb. odwłoka na końcu z boków z wyraźną przepaską włoskową. Długość ciała 6 *mm*. Czas pojawu: lipiec, sierpień. . . . . *nanula* Nyl.

Część twarzowa głowy rzadko szaro-biało owłosiona, 2. i 3. odc. z boków na końcu z nielicznemi tylko rzęskami. Czas pojawu: lipiec, sierpień.

. . . . . *nanula* var. *subnuda* Alfk.

13. Poprzeczny szereg włosków wyrastających u nasady tylnego brzegu 4. odc. grzbiet. odwłoka biały. Punkcikowanie śródplecza grubsze, gęstsze i równe; tarczka z przodu głęboko i gęsto punkcikowana, między punktami gładka i lśniąca. Przepaska końcowa odwłoka jaśniejsza, także i w środku pokryta białymi włoskami. Długość ciała 6·5—7·5 *mm*. Czas pojawu: lipiec, sierpień. . . . . *alfkenella* Perk.

Poprzeczny szereg włosków wyrastających u nasady tylnego brzegu 4. odc. grzbiet. żółtawy lub żółtawo-złoty. Punkcikowanie śródplecza drobne i rzadkie, lub nierówne; tarczka płyciej lub rzadziej punkcikowana, między punktami często zmarszczkowana, słabo błyszcząca. Przepaska końcowa odwłoka brunatno-złota lub w środku brunatna, pokrywające ją od góry włoski tylko z boków odcinka białe. Czas pojawu: kwiecień, maj. . . . . *moricella* Perk.

Nomada eustalacta Gerst. (*longiceps* Schmiedkn). Gródek Jagielloński ob. Lwowa, 1 ♂, leg. Dr. Poluszyński 9. VI. 24. — Pomimo znacznego podobieństwa pomiędzy samcem a samicą Schmiedeknecht nie poznał samca tego gatunku i opisał go w „Apidae Europaeae" jako *N. longiceps*. Nie uwzględnił on również

wzmianki Gersteckera pozwalającej przypuszczać, że *eustalacta* zagnieżdża się u *Eucera longicornis* lub u którejś pokrewnej kornutki, a w „Hymenopteren Mitteleuropas" nie wymienił wogóle tej koczownicy, chociaż opisowe okazy Gersteckera, złożone w Muzeum berlińskim, pochodzą z okolic Berlina. Dalla-torre w Catalogus Hymenopterorum" uznal, mym zdaniem zupełnie slusznie, *N. longiceps* Schmiedkn. za samca *N. eustalacta* Gerst.

Okaz Dra Poluszyńskiego jest drugim znalezionym dotychczas w Polsce, pierwszy również z okolic Lwowa (Lesienice) znajduje się w zbiorach Muzeum Dzieduszyckich.

* *Halictus podolicus* n. sp. ♀, ♂. Na Podolu pomiędzy Niżniowem a ujściem Zbrucza pospolity. Samice generacji wiosennej zbieralem w Zaleszczykach, Czortkowie i Mielnicy na *Isatis tinctoria, Alyssum Arduini, Veronica austriaca, Salvia pratensis, S. nutans* i *Jurinea arachnoidea*, z końcem kwietnia i w maju; generacji letniej w lipcu i sierpniu w Niżniowie, Koropcu, Dolinie, Siekierczynie, Zaleszczykach, Czortkowie, Gródku, Sinkowie, Mielnicy i Okopach na *Nigella, Myosotis, Eryngium* i i. Samce obserwowałem już od pierwszych dni lipca na *Convolvulus, Seseli hippomaratrum, Eryngium campestre* i t. d.

Od *H. smeathmanellus*, do którego jest b. podobny, różni się ten gatunek głównie, krótszą, bardziej okrągłą głową i budową organu kopulacyjnego samca. Prawdziwy *smeathmanellus* na Podolu nie występuje, a wzmianka jaką o nim podałem z Zaleszczyk (Rozpr. i Wiad. z Muz. Dzied. V—VI. p. 56.) odnosi się do *podolicus*.

* *Eriades ventralis* Schlett. Chomiec ob. Lwowa 25. VI. 20 ♂, 20. VI. 24 ♀. Najbliższe stanowisko: Ujhely.

Megachile lapponica Thoms. Worochta 11. VIII. 21. Notatkę o występowaniu tego północnego gatunku w Karpatach Wschodnich podałem w P. P. Entom. T. I., str. 20. Obecnie zyskuje ona na znaczeniu, gdyż według najnowszej pracy Alfkena (*Megachile centuncularis* und ihre Verwandten. D. E. Z. 1924.) prawdziwy *M. lapponica* ma być ograniczony wyłącznie do Finlandji, a wszystkie stanowiska podane dla niego dotychczas z Alp i Niemiec odnoszą się do *M. alpicola* Alfk. Karpaty Wschodnie są zatem po za Finlandją jedynym obszarem pojawów *M. lapponica* w Europie.

M. alpicola Alfk. Brasław na Litwie 11.—12. VIII. 24. ♀ na *Leontodon*, okolice Lwowa ♀, ♂. Do niedawna mieszany z *lap-*

ponica Thoms., pod tą też nazwą podał go Torka w r. 1913 z Nakła n. Notecią, po raz pierwszy dla fauny Polski.

**M. pilicrus* Mor. Sinków 21. VIII. 24. 3 ♀. Najbliższe stanowiska w okolicach Budapesztu.

Osmia tergestensis Ducke (*wolhynica* Nosk). Od J. D. Alfkena z Bremy otrzymałem do zbadania parkę tego gatunku z okolic Tryjestu, oznaczoną przez Duckego. Przekonałem się przytem, że dotychczasowe opisy samca (Ducke „Osmia" i Friese „Megachilinae") są błędne i wykluczają możliwość poprawnego oznaczenia. Obaj wspomniani autorowie opisują żuwaczki samca jako na końcu dwuzębne, samicy jako trójzębne. Na okazach Duckego, które miałem sposobność widzieć, różnica taka jednak nie istnieje, gdyż zarówno samiec, jak i samica posiadają żuwaczki na końcu rozszerzone i trójzębne, a jedyną różnicą jest ta, że u samca, skutkiem długiego owłosienia nadustka, trudno przy zamkniętych żuwaczkach wszystkie ząbki zauważyć. W opisie ♂ *O. wolhynica* (P. P. Entom. 1. str. 9.) oparłem się głównie na różnicy w budowie żuwaczek między nim a *O. tergestensis* (u *wolhynica* trój- u *tergestensis* dwuzębne). Ponieważ jednak różnica ta istnieje tylko w literaturze jestem obecnie zmuszony *O. wolhynica* uznać za synonim *O. tergestensis* Ducke. Zasięg jego w Polsce jest uderzająco podobny do zasięgu *Dorcadion striatum* Dalm. Najbardziej zachodnie stanowiska znam z ok. Jarosławia (Zarzecze) i Krasnego Stawu, a pozatem zbierałem go w Krzemieńcu, Złoczowie, ok. Lwowa, Zaleszczykach, Czerwonogrodzie i Ostrowcu. Jest to zatem, podobnie jak *Dorcadion striatum* gatunek płdn.-wschodni, sięgający u nas ku zachodowi po doliny Sanu i Wieprza. Jeden okaz *Dorc. striatum* zebrałem na łąkach n. Wieprzem tuż obok Krasnego Stawu w maju 1920 r. Z Ordynacji Zamojskiej Tenenbaum go nie przytacza.

**Sphex mocsáryi* Kohl. Sinków 30. VIII. 24. ♀. Drugi gatunek tego rodzaju, znaleziony w Polsce. Najbliższe stanowisko w Jekaterynosławiu n. Dnieprem. Pozatem: Krym, Sarepta, Kaukaz, Brussa i Dalmacja.

**Trypoxylon kolazyi* Kohl. Niżniów 17. VII. 24. ♀ i ♂. Najbliższe stanowisko w Austrji Dolnej.

**Cryptochilus costae* Rad. Mielnica 28. VIII. 24. ♀. Dotychczas znany z Persji, Turkiestanu i połdn. Rosji.

**Cleptes aerosus* Först. Dobrowlany 13. VIII. 24. ♂. Sam-

czyka tego schwytalem w tem samem miejscu (ścianka z Ephedrą) na którem poprzedniego roku zebralem samicę *Cl. chevrieri* Frey-Gessner *r. chyseri* Mocs. Uważam przeto za możliwe, że *r. chyseri* Mocs. należy jako ♀ do *Cl. aerosus* Först. pomimo, że Mocsáry swą samicę *chyzeri* połączyl z ♂ *consimilis* Buyss. w jeden gatunek. *Cl. aerosus* Först. był dotąd znany tylko z Węgier.

**Cl. abeillei* Buyss. Koropiec 18. VII. 24. ♀. Najbliższe stanowiska w Szwajcarji.

Parnopes grandior Pall. **var. caspicus* Mocs. Sinków 31. VIII. 1924. ♂.

Pozostale, do rodziny *Chalcididae* należące gatunki, są nowemi dla fauny Polski głównie z powodu braku jakichkolwiek opracowań polskich Chalcididów. Narazie wymieniam przedstawicieli rodzajów *Leucospis*, *Chalcis* i *Perilampus*.

Leucospis dorsigera F. Mielnica 28. VIII. 24 ♀. Na Podolu osiąga u nas prawdopodobnie północną granicę swego rozmieszczenia. W Europie płdn. jest b. pospolity. Jako żywicieli poznano kilka gatunków pszczół z rodzajów *Osmia* i *Anthidium*. Dr. Enslin wyhodował go z larw *Lionotus delphinalis* Gir.

Chalcis vicina Walk. ♀, ♂. Znany mi tylko z Podola (Zaleszczyki, Mielnica) i gdzieindziej u nas prawdopodobnie nie występuje. Oprócz tego i wymienionych już w P. P. Entom. II. t. z. 4. str. 183. gatunków żyją u nas: *Ch. intermedia* Nees. i *minuta* L.

Perilampus italicus F. Chomiec. ob. Lwowa 18. IX. 20. ♀. Zamieszkuje prawie całą Europę płdn. i południowe części środkowej.

P. auratus Pz. Hołosko Wk. ob. Lwowa 8. i 15. VII. 22. ♀. Jako miejsca występowania wymienia Mayr: Sareptę, Spalatto, ok. Wiednia i Akwizgran.

P. violaceus F. Okolice Lwowa: Lesienice, Hodowica, Zubrza. IV—V. ♀, ♂. W Europie środkowej dość częsty.

P. laevifrons Dalm. Sinków 30. VII. 24. ♀.

ZUSAMMENFASSUMG.

Andrena nanaeformis n. sp. ♀. — 6·5 *mm.* lang. — Schwarz, Fühlergeissel unten vom 5. Glied an bräunlich rotgelb, Oberkiefer am Ende u. Endglieder der Tarsen rötlich-braun. Anhang der Oberlippe wie bei *enslinella* Stöckht. Kopf rundlich; Hinterhaupt

in der Mitte stark ausgerandet, der Abstand des hinteren Punktauges vom Hinterhauptstrande kürzer als der grösste Durchmesser der Punktauges. Kopfschild glatt, stark glänzend, auf der ganzen Oberfläche ziemlich zerstreut u. mässig grob punktiert, ohne unpunktierte Mittellinie. Stirn ziemlich grob u. dicht punktiert und längsgerunzelt. Augenstreifen gelbgrau, von vorne schwarz-braun schimmernd. Fünkler ziemlich kurz, am Ende deutlich verdickt, 2. Geisselglied nur etwas länger als die 2 nächsten zusammen (im Verhältnisse wie 9:8), 3. u. 4. quer, 5. u. 6. subquadratisch, die folgenden mit Ausnahme des letzten quadratisch, das letzte länger als breit. Mesonotum glänzend, etwas feiner als bei *nana*-auf der Scheibe zerstreut, hinten sehr dicht punktiert, mit, in der Mitte glatten, ringsum fein gerunzelten Punktzwischenräumen. Schildchen gewölbt, ohne Längseindruck, zwischen den Punkten nur äusserst fein gerunzelt, stark glänzend. Brustseiten äusserst fein gerunzelt u. sehr zerstreut, flach, mittelgrob punktiert. Herzförmiger Raum wie bei *nana*. Hinterleib eiförmig, oben stark glänzend. Endrand des 1. Segments fast unmerklich, des 2.—4. so lang u. nur etwas flacher als bei *nana* quer eingedrückt. 1. Segment so grob aber noch dichter als bei *nana* u. fast, bis an das Ende punktiert, so dass nur ein sehr schmaler, polierter, in der Mitte schwach nach vorne verbreiteter Endsaum punktlos bleibt; auf der Scheibe nicht, vor dem Ende sehr undeutlich gerunzelt. 2.—4. auf der Scheibe zerstreuter u. verhältnissmässig noch gröber als bei *nana* punktiert. Die Punktierung der niedergedrückten Endränder tritt wegen der sehr schwachen Runzelung deutlich hervor. Am 2. Segment ist diese ziemlich dicht u. beinahe so grob wie auf der Scheibe, am 3. feiner u. zerstreuter, am 4. äusserst fein u. sehr zerstreut. 5. Segment glänzend, auf der Scheibe mit ziemlich groben, einzelnen, körnigen Punkten. Analplatte wie bei *enslinella*. Bauchsegmente fein gerunzelt, ziemlich zerstreut, mittelfein punktiert, mit schmalen punktlosen Endrändern u. breit punktloser Basis.

Scheitel, Mesonotum u. Schildchen nicht dicht aber ziemlich lang gelbbraun, Gesicht, Brust u. Brustseiten grauweiss behaart. Endränder der Hinterleibsringe 2.—4. seitlich mit auffalend stark entwickelten, dichten u. langen weissen Haarfransen, deren schief nach aussen gerichtete Härchen nicht ganz am Ende, sondern mehr in der Mitte der Endränder stehen. An der Basis des End-

randes der 4. Segments, wie bei den meisten Arten dieser Gruppe, eine völständige Querreihe langen weissen Wimperhärchen. Solche Härchen befinden sich auch an den Seiten des 2. u. 3. Ringes ü. nehmen ähnlich wie bei *niveata*, in der Bildung der Haarfransen teil, wodurch diese noch länger erscheinen. Endfranse kurz, rötlich braungelb, von oben durch längere, dicht beieinender stehende weisse Haare bedeckt. Bauchsegmente am Ende mit in der Mittte stark verkürzten, anliegenden, grauweissen Haarfransen.

Beine grauweiss, Metatarsen innen weisslichgelb behaart. Schienensporen blassgelb. Klauen mit starkem Innenzahn. Pulvillus deutlich.

Fliegelschuppen braunschwarz, Flügel schwach graulich getrübt, Mal u. Adern braungelb, Subcosta schwärzlich.

Diese, d. *A. enslinella* Stöckht. durch nicht gerunzelten, stark glänzenden Kopfschild u. stark entwickelte Hinterleibsfransen sehr ähnliche Art unterscheidet sich:

von *enslinella* durch kürzere Fühler, das Fehlen der unpunktierten Mittellienie des Kopfschildes, das Fehlen des Längseindruckes am Schidchen, punktierten, glänzenden Endrand des 1. Hinterleibsringes, tiefer eingedrückte, gröber u. dichter punktierte Endränder der Ringe 2. u. 3., zerstreuter u. gröber punktierte Scheibe dieser Ringe, feinere Skulptur des Bauches u. hellere Endfranse.

von *nana* K. u. *nanoides* Stöckht. durch die hellere Farbe der Fühlergeissel, nicht gerunzelten Kopfschild, etwas zerstreutere Punktierung u. schwächere Runzelung der Rückensegmente des Hinterleibs, feinere u. zerstreutere Punktierung des Bauches, viel stärker entwickelte Hinterleibsfransen, helleres Flügelgeäder und hellere Endfranse.

von *floricola* Ev. u. *ochropyga* Alfk. vor allem durch bedeutend kürzere, nicht so dichte u. blassere Thorax- u. Kopfbehaarung u. stärkere Hinterleibsfransen.

von *niveata* Fr., *nanula* Nyl., *saundersella* Perk., *enslinella* Perk., *moricella* Perk. u. *falsifica* Perk. durch ziemlich dicht und grob punktierte, aber nicht gerunzelte Scheiben u. sehr deutlich punktierte Endränder der vorderen Hinterleibstergiten.

Ich besitze nur ein einziges Weibchen, dass ich am 30. April 1924 in Lesienice bei Lwów an *Tussilago* erbeutete. Die Type in der Sammlung des Muzeum Dzieduszyckich in Lwów.

2. *Halictus podolicus* n. sp. Dem *smeathmanellus* K. sehr ähnlich. Die Unterschiede die ich bemerken konnte sind folgende:

♀. Kopf kürzer u. breiter, rundlich-oval; im Scheitel verhältnissmässig etwas breiter u. mehr abgeflacht, nach unten schwächer verschmälert, im Seitenumrisse der Augen fast kreisförmig. Gesicht kürzer, rundlicher, der Abstand des Kopfschildes von dem unpaaren Punktauge so gross wie der kleinste Abstand der Augen auf dem Stirne (bei *smeathmanellus* fast um die Breite des Punktauges länger). Die basalen Filzflecken des 2. u. 3. Rückensegments des Hinterleibs breiter, sehr oft bindenförmig. 4. Segment bis über die Mitte dicht weisslich befilzt. Die Endränder der Hinterleibsringe breiter u. blasser, rötlichgelb entfärbt. Fühlergeissel unten gegen das Ende rötlich-braun bis bräunlich rotgelb, seltener braun. Beinbehaarung weisslichgrau, Flügelgeäder etwas heller. Körper etwas kleiner, 4·8—6·2 *mm* lang.

♂. Kopf kürzer u. breiter, rundlich-oval; Die Seitenumrisse der Augen bogenförmig; Scheitel etwas stärker gewölbt. Gesicht kürzer, der Abstand des unpaaren Punktauges vom Kopfschilde gleich dem kleinsten Abstande der Augen auf dem Stirne (bei *smeathmanellus* fast um die Breite des unpaaren Punktauges länger). Die inneren Augenränder nach unten stark konvergierend, ihr unterer Abstand um $^1/_4$ kleiner als der obere. (Bei *smeathmanellus* um $^1/_6$). Kopfschild schwächer vorgezogen. Äusserst kurze schwärzliche Grundbehaarung, die bei *smeathmanellus* eine deutliche Verdunkelung der blauen Farbe des Mittelteils der Stirn hervorruft u. die Skulptur ziemlich verdeckt, viel kürzer u. zerstreuter; die durch sie verursachte Verdunkelung sehr undeutlich, die Skulptur des Stirnes auch in der Mitte gut sichtbar. Knie u. Basis der Schienen aussen wie bei *H. aeneidorsum* Alfk. weissgelb. Endglied der Genitalien kleiner, seine Membran lang und schmal dreieckig, am Ende spitz ausgezogen u. mit einigen langen Wimperhaaren versehen, am Aussenrande spärlich u. äusserst kurz bewimpert (bei *smeathmanellus* oval, am Ende breit abgerundet, am Aussenrande u. am Ende lang u. dicht bewimpert). Fühlergeissel unten vom 2. Glied an rotgelb.

Bei ebenfalls sehr ähnlichem *H. aeneidorsum* Alfk. ist der Kopf wie bei *smeathmanellus* K. gebaut, Mesonotum etwas dichter u. gleichmässiger punktiert, Körperfarbe des ♂ erzgrün, Endglied der Genitalien zwar etwas kleiner als bei *smeathmanellus*, aber

seine Membran oval, am Aussenrande u. am breit abgerundeten Ende lang u. dicht bewimpert.

Zum Vergleiche benutzte ich einige durch Blüthgen bestimmte Stücke des *smeathmanellus* aus der Umgebung von Naumburg, u. 1. durch Alfken bestimmtes männliches Stück des *aeneidorsum* aus der Umgebung von Lwów.

H. podolicus ist im südwestlichen Podolien zwischen Niżniów u. Zbruczmündung häufig. Die ♀ der Frühjahrsgeneration sammelte ich Ende April u. im Mai in Zaleszczyki, Czortków u. Mielnica an den Blüten *Isatis tinctoria*, *Alyssum Arduini*, *Veronica austriaca*, *Salvia pratensis*, *Salvia nutans* u. *Jurinea arachnoidea*; der Sommergeneration in Juli u. August im Dniestrtale in Niżniów, Koropiec, Dolina, Siekierczyn, Zaleszczyki, Sinków, Mielnica u. Okopy an *Eryngium*, *Myosotis*, *Nigella*, *Seseli* u. s. w. Die ♂ beobachtete ich von ersten Juli-Tagen ab, an sehr verschiedenen Pflanzen. Die Nester werden in den Löss-Gyps- u. Kalkwänden angelegt.

Ich begreife *H. podolicus* als eine geographische Art, die zu *smeathmanellus* in demselben Verhältnisse wie z. B. *Megachile pilidens* Alfk. zu *argentata* F. steht, d. i. die Anwesenheit der einen Art im gewissen Gelände schliesst die Anwesenheit der anderen Art aus. Im Dniestrtale, wo *podolicus* recht häufig erscheint, kommt *smeathmanellus* sicher nicht vor. Meine frühere Angabe über *smeathmanellus* aus Zaleszczyki (Rozprawy i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich. Bd. V—VI. p. 56) ist auf *podolicus* zu beziehen.

3. *Osmia tergestensis* Ducke. (*wolhynica* Nosk.). Dank der Liebenswürdigkeit des Herrn J. D. Alfken in Bremen konnte ich ein Pärchen dieser Art aus Triest (Ducke leg.) untersuchen, wobei ich zur Ansicht gekommen bin, dass meine *O. wolhynica* ♂ (Polskie Pismo Entomologiczne. Bd. I. S. 9.) mit dieser Art zusammen fallen. Die Beschreibungen des ♂ *O. tergestensis* in „Osmia" Ducke u. „Megachilinae" Friese sind irreführend indem beide Autoren diesem ♂ nur zwei Mandibelzähne zuerkennen. Das ♂ aus Triest, das ich gesehen habe, hat aber am Ende stark verbreiterte u. dreizähnige Mandibel (wie das Weibchen), so dass in dieser Hinsicht kein Unterschied zwischen *wolhynica* ♂ und *tergestensis* ♂ besteht, u. die erstgenannte Art muss als als Synonym zu *tergestensis* Ducke eingereiht werden. Sie hat in Polen fast dieselbe Verbreitung wie *Dorcadion striatum* Dalm. u. ist

mir bisjetzt aus Jarosław a. San, Krasny Staw a. Wieprz, Krzemieniec in Wolhynien, Lwów, Złoczów, Czortków a. Seret, Czerwonogród a. Dżuryn, Zaleszczyki u. Czortowiec bei Horodenka bekannt geworden. Die ♂ sammelte ich von Mitte Juni bis Anfang Juli, die ♀ von Ende Juni bis Mitte August an verschiedenen Papilionaceen.

Przegląd polskich gatunków rodzaju mrówki *(Formica* Linné).

[Übersicht der polnischen Arten der Gattung Ameise *(Formica* L.)].

Z 4 rysunkami.

Napisał

JAROSŁAW ŁOMNICKI.

WSTĘP.

Mrówka należy w rzędzie owadów błonkoskrzydłych czyli krótko błonkówek *(Hymenoptera)* do podrzędu przewężonych *(Apocrita)* a między grupami rodzin, na które się ten podrzęd rozpada, do grupy żądłówek *(Aculeata)*. W grupie rodzin żądłówek należy do rodziny mrówkowatych *(Formicidae)*. Charakterystyki rzędów, podrzędów i grup rodzin należą do podręczników zoologji systematycznej i tam ich szukać należy. Tu przystępujemy od razu do charakterystyki rodziny i jej podziału na podrodziny.

RODZINA: MRÓWKOWATE *(Fam.: Formicidae)*. Rys. 1—3.

Rożki (u mrówkowatych fauny polskiej 10—13 członkowe) załamane, ich pierwszy członek (trzonek czyli rękojeść) zwykle najdłuższy. Odwłok u samców zawsze pozbawionych żądła z siedmiu obrączek złożony, u innych osobników zawsze z mniejszej ilości. Pierwsza [1]) obrączka odwłoka (pomostek) od reszty odwężona i z góry guzowata albo z łuską; często następna także obrączka odwężona i guzowata (zapomostek). Krętarze pojedyncze,

---

[1]) Jak ciało wszystkich owadów także i ciało mrówkowatych składa się z trzech części: głowy, tułowia i odwłoka. Z tułowiem w jedną całość zrasta się pierwsza obrączka odwłoka. W opisach liczymy ze względów praktycznych dopiero następującą (oddzieloną wyraźnie od tułowia) a więc właściwie drugą obrączkę odwłoka zawsze jako pierwszą, trzecią jako drugą i t. d.

pierwszy członek stóp trzonkowaty. Skrzydła w spoczynku niesfałdowane, mają cztery podłużne żyłki u nasady, jedną komórkę dyskoidalną albo nie mają żadnej i jedną lub dwie zamknięte kubitalne [1]).

Społeczeństwa tych owadów składają się w pewnych porach roku z oskrzydlonych zazwyczaj samców (♂) i samic (♀), tudzież z bezskrzydłych robotnic (☿) a czasem jeszcze żołnierzy (☿).

Rodzinę tę podzielono w nowszych czasach (34 [2]) na 7 podrodzin, z których tylko cztery należą do naszej fauny, zatem podajemy przegląd tych tylko podrodzin.

PRZEGLĄD PODRODZIN:

1. Dwie obrączki odwłoka przekształcone w węższe od reszty utwory: pomostek i zapomostek; żądło rozwinięte 2.
— Tylko jedna obrączka odwłoka przekształcona w pomostek, łączący średnią część ciała z tylną; żądło zanikłe 3.
2. Zapomostek wielkością więcej zgodny z następnemi obrączkami odwłoka niż z pomostkiem *I. Ponerinae.*
— Zapomostek wielkością więcej zgodny z pomostkiem niż z następnemi obrączkami odwłoka *II. Myrmicinae.*
3. Nadustek wkracza między listwami czołowemi poza miejsca osadzenia rożków; u ☿ i ♀ odwłok właściwy ma tylko cztery zewnętrznie widoczne obrączki *III. Dolichoderinae.*
— Nadustek nie wkracza między listwami czołowemi poza miejsca osadzenia rożków; u ☿ i ♀ odwłok właściwy ma pięć zewnętrznie widocznych obrączek *IV. Formicinae.*

PODRODZINA: *Formicinae.*

Ponieważ mrówka *(Formica)* należy do podrodziny *Formicinae*, zatem podajemy w następującej części przegląd rodzajów tej podrodziny, które należą do polskiej fauny; jedynie *Myrmecocystus* Wesm. nie znaleziono w obszarze Polski w dzisiejszych granicach, żyje jednak bardzo niedaleko od dzisiejszej wschodniej granicy na Podolu [3]).

---

[1]) Zwracamy na to uwagę, że ile razy będzie w dalszym ciągu mowa o skrzydłach, będziemy mieli na myśli zawsze tak jak i obecnie pierwszą (przednią) parę.

[2]) Liczby w nawiasach odnoszą się do liczb porządkowych wykazu literatury.

[3]) *Myrmecocystus cursor* Fonsc. *var. caspius* Ruzsky = *aenescens* Nyl. zebral p. Bayger w Jaryszowie. Okazy znajdują się w Muzeum im. Dziedzyckich.

W kluczu do rodzajów *Formicinae* osobno rozpatrzymy ♀ i ♃, osobno ♀ i znowu osobno ♂.

♀ i ♃

1. Rożki dwunastoczłonkowe osadzone w pewnej odległości od tylnych brzegów nadustka (*Camponotii*); brzegi boczne trapezowatego nadustka rozchodzą się ku przodowi; listwy czołowe esowato wygięte; półko czołowe nieodgraniczone ostro, mniej więcej dwa razy tak szerokie jak długie; luska pomostka pionowa z przodu i z tyłu prawie równomiernie słabo wypukla. Przyoczek brak *Camponotus* Mayr.
— Rożki osadzone u przednich końców listw czołowych tuż przy brzegach nadustka 2.
2. Rożki 11-członkowe (*Plagiolepidii*), przyoczek brak, tułów z góry bardzo słabo między śródpleczem a pozapleczem ściągnięty, nieco nierówno łukowaty od przodu ku tyłowi; pozaplecze bez zębów; pomostek z ukośnie ku górze i przodowi zwróconą wąską, u góry zaokrągloną łuską. Ciało drobne *Plagiolepis* Mayr.
— Rożki 12-członkowe (*Formicii*) 3.
3. Półko czołowe nieodgraniczone wyraźnie, prawie dwa razy tak szerokie jak długie, członki biczyka 2—5 krótsze i mniejsze niż pozostałe; pomostek z pionową lub prawie pionową czworoboczną wąską łuską, odwłok nieprzedłużony ku przodowi, przedni brzeg nadustka niewykrojony, przyoczka bardzo małe i niewyraźne *Lasius* Fabr.
— Półko czołowe wyraźnie odgraniczone, przyoczka wyraźne 4.
4. Żuwaczki walcowate, zakrzywione, bardzo wąskie, na końcach zaostrzone, bez brzegu żującego; pozaplecze garbowato wystające, pomostek z grubą, owalną, wysoką i pionową łuską *Polyergus* Latr.
— Żuwaczki płaskie z uzębionemi brzegami żującemi 5.
5. Czwarty człon glaszczków szczękowych tylko nieco dłuższy od piątego; listwy czołowe ku tyłowi się rozchodzą, ich brzegi na zewnątrz są słabo wypukłe, pomostek z łuską wielką pionową *Formica* L.
— Czwarty człon glaszczków szczękowych jest prawie dwa razy tak długi jak piąty; listwy czołowe prawie równo-

legle, ich brzegi na zewnątrz wklęsłe, pomostek z góry z kulistym guzem lub grubą łuską *Myrmecocystus* Wesm.

♀

1. Rożki 12-członkowe osadzone w pewnej odległości od tylnych brzegów nadustka; brzegi boczne trapezowatego nadustka rozchodzą się mniej więcej ku przodowi; listwy czołowe wygięte; łuska pomostka owalna, pionowa, najczęściej słabo i równo wypukła na swoich dwóch powierzchniach; skrzydła bez komórki dyskoidalnej *Camponotus* Mayr.
— Rożki osadzone u przednich końców listw czołowych na brzegu tylnym nadustka lub bardzo blisko tego brzegu 2.
2. Rożki 11-członkowe; pomostek z łuską pochyloną bardzo silnie ku przodowi, klinowatą, z góry zaokrągloną, bezzębną, nakrytą częścią szeroką odwłoka, 2—5 człon biczyka rożków krótsze niż następujące jego człony, oczy przed środkiem głowy, skrzydła mają po jednej kubitalnej komórce *Plagiolepis* Mayr.
— Rożki 12-członkowe; pomostek z pionową albo tylko mało ku przodowi nachyloną łuską 3.
3. Półko czołowe nieodgraniczone wyraźnie; człony biczyka od drugiego do przedostatniego w długości równe, ostatnie grubsze; oczy nieco poza środkiem głowy *Lasius* Fabr.
— Półko czołowe wyraźnie odgraniczone 4.
4. Żuwaczki walcowate, zakrzywione, bardzo wąskie, na końcach zaostrzone, bez brzegu żującego; łuska pomostka gruba, owalna, wysoka, skrzydła z jedną kubitalną i jedną dyskoidalną komórką *Polyergus* Latr.
— Żuwaczki płaskie z uzębionemi brzegami żującemi 5.
5. Czwarty człon głaszczków szczękowych jest nieco dłuższy niż piąty; brzegi listw czołowych zewnątrz wypukłe, pomostek ma z góry łuskę, skrzydła sięgają znacznie poza koniec odwłoka; komórka dyskoidalna jest wielka, nie brak jej prawie nigdy *Formica* Linné.
— Czwarty człon głaszczków szczękowych jest dwa razy tak długi jak piąty; brzegi listw czołowych są zewnątrz wklęsłe; pomostek ma u góry kulisty guz albo grubą

sercowatą łuskę; skrzydła sięgają tylko do końca odwłoka, ich komórki dyskoidalne są małe albo brak ich zupełnie *Myrmecocystus* Wesm.

♂

1. Rożki 13-członkowe osadzone w pewnej odległości od brzegu tylnego nadustka. Półko czołowe źle odgraniczone o wiele szersze od swej długości. Łuska pomostka gruba. Skrzydła bez komórek dyskoidalnych; nadustek trapezowaty o brzegach bocznych rozchodzących się ku przodowi, gdzie dosięgają przednich kątów głowy. Rożki długie z pierwszym członem biczyka mało większym od drugiego, listwy czołowe wygięte, słabo rozbieżne *Camponotus* Mayr.
— Rożki osadzone przy przednich końcach listw czołowych, na brzegu tylnym nadustka lub bardzo blisko niego 2.
2. Rożki 12-członkowe, skrzydła zwykle bez komórki dyskoidalnej. Biczyk rożka stopniowo się rozszerza od początku do końca, jego człony krótsze lub mało dłuższe od szerokości z wyjątkiem pierwszego i ostatniego; pierwszy trochę dłuższy od dwu następnych razem wziętych *Plagiolepis* Mayr.
— Rożki 13-członkowe 3.
3. Półko czołowe nieodgraniczone wyraźnie. Pierwszy człon biczyka grubszy i nie krótszy niż drugi. ♂ znacznie mniejszy niż ♀. *Lasius* Fabr.
— Półko czołowe ostro odgraniczone 4.
4. Żuwaczki walcowate, bardzo cienkie, na końcach zaostrzone, bez brzegu żującego. Nadustek trójkątny z tyłu silnie zaokrąglony wypukły; łuska pomostka pionowa, gruba, czworoboczna *Polyergus* Latr.
— Żuwaczki płaskie z brzegami żującemi 5.
5. Odwłok dość spłaszczony z góry. Skrzydła dłuższe od odwłoku, komórka dyskoidalna wielka, rzadko niewykształcona. Pierwszy człon biczyka o trzecią część krótszy od drugiego. Tułów nieco rozszerzony w środku boków, przedplecze nieco wypukłe poprzecznie *Formica* Linné.
— Odwłok walcowaty niespłaszczony z góry, skrzydła krótkie nie sięgające poza odwłok, komórka dyskoidalna

mała albo jej brak. Pierwszy człon biczyka tak długi jak następny. Tułów z boków ścieśniony szerokości dość jednostajnej, przedplecze nieco wklęsle poprzecznie w swoim środku *Myrmecocystus* Wesm.

KLUCZ DO GATUNKÓW RODZAJU MRÓWKI *(Formica L.)*.

UWAGI WSTĘPNE.

W przeglądzie gatunków idziemy utartym przez Mayra (9) szlakiem ale przy tem przyjmujemy podrodzaje wyróżnione i nazwane przez Forela (27), zaznaczając jednak w tem miejscu, że podrodzaje *Raptiformica* i *Serviformica* mają na razie jeszcze wartość prowizoryczną, gdyż nie zostały jeszcze przez myrmekologów ogólnie przyjęte (41). Dla dwu gatunków tworzymy osobny nowy podrodzaj *Adformica*.

W pojmowaniu gatunków powracamy do stanowiska Mayra z r. 1861 a nie przyjmujemy stanowiska Forela, gdyż nie wydaje się nam, by gatunki pościągane w jeden przez tego myrmekologa usprawiedliwiały to przejściowemi formami.

Systematyczny przegląd nasz mało się różni od Mayra (9); odstępstwa usprawiedliwiają późniejsze badania, jak np. restytucja *Formica picea* Nyl. przez Emeryego (23).

WYKAZ LITERATURY.

1. P. A. Latreille. Histoire Naturelle des Fourmis. Paris 1802.

2. W. Nylander. Adnotationes in Monographiam formicarum borealium. Acta Soc. Scient. Fennicae 1846.

3. — Additamentum adnot. in Mon. form. bor., ibidem 1846.

4. — Additamentum alterum adnot. in Mon. form. bor., ibidem 1848.

5. A. Förster. Hymenopterologische Studien. 1. Heft. Formicariae. Aachen 1850.

6. Schenck. Beschreibung Nassauischer Ameisenarten. Jahrb. d. Ver. f. Naturk. im Herzogt. Nassau. VIII. Heft. 1. Abt. Wiesbaden 1852.

7. G. Mayr. Formicina austriaca. Wien 1855.

8. W. Nylander. Synopsis des Formicides de France et d'Algérie. Paris. 1856. Str. 60—66.

9. G. Mayr. Die europäischen Formiciden. Wien 1861.

10. M. Nowicki. Przyczynek do owadniczej fauny Galicyi. Kraków 1864.

11. G. Belke. Notice sur l'histoire naturelle du district de Radomyśl (gouv. de Kieff). Bull. de la Soc. imp. des naturalistes de Moscou. Anne 1866. T. XXXIX. 1. Partie. Pag. 491—526.

12. A. Wierzejski. Przyczynek do fauny owadów błonkoskrzydłych (Hymenoptera). Kom. fiz. T. II. Kraków 1868. p. 118—119.

13. — Dodatek do fauny blonkówek (hymenoptera). Kom. fiz. VIII. Kraków 1874. str. 264—265.

14. A. Forel. Les fourmis de la Suisse. Bale-Genève-Lyon 1874.

15. E. André. Les fourmis. Beaune 1881.

16. C. G. A. Brischke. Hymenoptera aculeata der Provinzen West- und Ostpreussen. Neu bearbeitet. Schriften d. Naturf. Gesell. in Danzig. N. F. VII. Bd. 1. Heft. 1888.

17. N. Nasonow. Entomologiczeskija izsliedowanija 1892 g. K faunie murawjew Rassiji. Izw. Warsz. I. Uniw. 1892.

18. C. G. de Dalla Torre. Catalogus Hymenopterorum. V. VII. Lipsiae MDCCCXCIII.

19. N. Nasonow. Kollekcji Zoologiczeskawo Kabineta imp. Warszawskawo Uniw. III. Spisok i opisanije koll. po biologji nasiekomych. Warszawa 1894.

20. M. Ruzsky. Murawji Rassiji. Kazań 1905.

21. O. Schmiedeknecht. Die Hymenopteren Mitteleuropas. Jena 1907. str. 369—374.

22. M. Ruzsky. Spisok murawjew Minskoj gub., sobrannych ekspedicijej Moskowskawo stud. krużka. K faunie murawjew Wilenskoj gub. Trudy Stud. Kruźk. izsl. Russ. Prir. Mosk. Un. 1907.

23. C. Emery. Beiträge zu Monogr. d. Formiciden d. paläarkt. Faunengeb. Teil VII. D. E. Z. 1909.

24. E. Niezabitowski. Kopce ziemne sypane przez mrówki po pastwiskach Galicji Wschodniej. Kosmos XXXV. Lwów 1911. str. 159—168.

25. H. Stitz. Die Ameisen Mitteleuropas. Stuttgart 1914.

26. W. Bönner S. J. Formica fusca picea eine Moorameise. Biol. Centr. Bd. 34. 1914. p. 64—65.

27. A. Forel. Die Ameisen der Schweiz. Dübendorf 1915.

28. K. Escherich. Die Ameise. 2. Aufl. Braunschweig 1917. Anhang II. str. 321—338. von H. Viehmeyer durchgesehen und zum großen Teil neu bearbeitet.

29. L. Bykowski. Litwa jako teren wycieczek szkolnych Muzeum. Lwów 1918. R. XXXIII. Nr. 1. i 2. str. 31 (wzmianka o potwornych mrowiskach w Białowieży).

30. J. Łomnicki. Z fauny mrówek Litwy. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzied. T. IV. Lwów. R. 1918.

31. E. Wasmann S. J. Die Gastpflege der Ameisen ihre biologischen und philosophischen Probleme [Nr. 234.] Berlin 1920. str. 23—24. S. 24. Anm. 1.

32. W. Kulmatycki. Mrówki niektórych okolic Małopolski. Kom. fiz. Kraków 1920.

33. — Przyczynek do fauny myrmekologicznej b. Królestwa Polskiego, ibidem 1920.

34. H. Donisthorpe. The subfamilies of Formicidae, Proc. Ent. Soc. Lond. 1921. p. XL—XLVI.

35. J. Łomnicki. O mikrandrji u mrówki zbójnicy krwistej. Kosmos, Lwów 1921.

36. W. Kulmatycki. Przyczynek do fauny mrówek Wielkopolski i Pomorza. Spraw. Kom. fiz. LV i LVI. Kraków 1922. str. 71—86.

37. J. W. Szulczewski. Obecny stan badań nad fauną błonkówek Wielkopolski. Spraw. Kom. fiz. LV i LVI. Kraków 1922. str. 98—101.

38. J. Noskiewicz. Z wycieczek hymenopterologicznych na Podole. II. Rozpr. i Wiad. Muz. Dzied. T. V—VI. Lwów. R. 1922. str. 213—214.

39. — Stanowiska pierwomrówki mszarniey w Małopolsce. Odb. z Rozpr. i Wiad. Muz. Dzied. T. VII—VIII. Lwów. R. 1923. str. 3—5.

40. — Nowe dla fauny Polski i rzadkie błonkówki. Pol. Pis. Ent. II. Lwów 1924. str. 183.

41. H. Donisthorpe. Review. Repr. from „The Entom. Monthly Magazine". Vol. LX. 1924. p. 142.

42. J. Kinel i J. Noskiewicz. Zapiski entomologiczne z Kasowej Góry. Kosmos. Lwów 1924. str. 128—134.

KRÓTKI ZARYS DZIEJÓW POZNANIA FAUNY POLSKICH MRÓWEK *(Formica L.)*.

Najdawniejszy spis faunistyczny pochodzący od Nowickiego (10) podaje dla b. Galicji 6 gatunków mrówek z rodzaju *Formica*, między niemi *F. gagates* Latr. z Tatr. Jaką mrówkę miał przed sobą autor trudno bez okazu rozstrzygnąć, *Formica gagates* Latr. dla Tatr jest zupełnie nieprawdopodobna. Belke (11) podaje z tego rodzaju dla obw. (district) Radomyśla jedynie *F. rufa* L. Wierzejski (12, 13) zna już z Galicji wszystkie gatunki polskie z wyjątkiem *F. pressilabris* Nyl. i *picea* Nyl., podaje jednak *F. gagates* Latr. z ok. Krakowa co jest mało prawdopodobne, być może, że tak oznaczył niektóre okazy *fusca* L. W drugiej pracy podaje jeszcze *F. gagates* Latr. z różnych okolic Galicji; prawdopodobnie jedynie okazy z południowego Podola do tego gatunku rzeczywiście należą. W tej pracy też podaje, że poprzednio z Podola podana *exsecta* Nyl. wymaga jeszcze sprawdzenia.

Powyżej wymienione prace Nowickiego i Wierzejskiego wyszły po znakomitem opracowaniu mrówek europejskich przez Mayra, nie ma też w nich żadnych wątpliwości co do przydzielenia podanych gatunków do przyjmowanych też przez nas obecnie. Nieco inaczej jest z pracami, które się później okazały po dziele Forela: „Les fourmis de la Suisse 1874". Autor pościągał dobre gatunki poprzednio ustalone w ten sposób, że *pressilabris* Nyl. uznał tylko za rasę *exsecta* Nyl. podając nawet opis formy pośredniej, *truncicola* Nyl. i *pratensis* De Geer podał jako rasy *rufa* L., opisując nawet *truncicolo-pratensis* i *rufo-pratensis* a wreszcie z wyjątkiem *sanguinea* Latr. wszystkie pozostałe

wówczas wyróżniane, t. j. *gagates* Latr., *rufibarbis* Fabr. i *cinerea* Mayr ściągnął jako rasy *fusca* L., opisując formy przejściowe. Nadto w opisie *fusca* L. za przewodem Latreille'a (1, r. 1802) zmieszał *fusca* L. i *rufibarbis* Fabr. (zapewne okazy o słabem rozwinięciu okrycia ze szczecin). W następnych pracach dotyczących także fauny polskiej spotykamy więc np. takie nazwy, jak *Formica rufa* L. *r. pratensis* Retzius, *F. rufa* L. *s. str.* i t. p. zamiast: *Formica pratensis* Retzius, *Formica rufa* L. i t. d. Także i przejściowe formy pojawiły się w pracach także tych, które się polską fauną zajmują, np. *truncicolo-pratensis* For., *cinereo-rufibarbis* For. i t. d. Co do tej sprawy, to musimy tu już oświadczyć, że nie przeczymy możliwości rzadkiego występowania form przejściowych prawdopodobnie mieszańców, że jednak sami nigdy się w tym rodzaju na takie przejściowe formy nie natknęliśmy. Swoją drogą izolowane osobniki trudno czasem do właściwego gatunku zaliczyć. Opisy, które podamy, tych form przejściowych uwzględniać nie będą.

Brischke (16) w mrówkach Prus podaje m. i. *F. polyctena* Frst., którą należy uważać prawdopodobnie za mało znaczącą aberację *rufa* L.; jego *glebaria* Nyl. odpowiada prawdopodobnie prawdziwej *glebaria* Nyl., zatem jest *fusca* L.; *gagates* Latr. jest dla Prus naszem zdaniem mało prawdopodobną — może chodzi o *picea* Nyl., którą Nylander niesłusznie był z *gagates* Latr. ściągnął w jedno jako synonim w r. 1856 (8).

W pracy Nasonowa (17) jest duża część zatytułowana „k faunie Priwislanskawo kraja". Tam podano 7 gatunków z rodzaju nas obchodzącego dla b. Królestwa Polskiego. Podano jako odmianę *F. pratensis* De Geer: *F. truncicolo-pratensis* For. Także podano prócz *F. rufibarbis* Fabr. formę *F. fusca-rufibarbis* For. jako odmianę *F. fusca* L.! Co sądzić o formach przejściowych, podaliśmy wyżej. Przydzielanie ciemniejszych okazów *rufibarbis* F. do *fusca* L. jako *fusco-rufibarbis* For. ma być może swoje źródło jeszcze w dawnem przydzieleniu niesłusznem, jak myślimy, części *rufib rbis* F. do *fusca* L. przez Latreille'a (1). Jako rzadkie mrówki wykazane przez Nasonowa zasługują na uwagę: *F. exsecta* Nyl. znaleziona w Gałachach i *F. pressilabris* Nyl. w ok. Warszawy i w Gałachach.

Ruzsky w swojej wielkiej pracy z r. 1905 (20) podaje z ziem dawnej Polski *F. rufa* L. *s. str.*, *var. meridionalis* Nas. (gub. Wołyńska), *F. rufa truncicola* Nyl., *F. rufa pratensis* De Geer., *F. ex-*

secta Nyl. *s. str.*, *F. exsecta pressilabris* Nyl., *F. fusca* L. *s. str.* *F. fusca gagates* Latr., *F. rufibarbis* Fabr., *var. subpilosa* Ruzsky, *F. cinerea* Mayr, *var. imitans* Ruzsky, *F. sanguinea* Latr. Opisowe dzielo Ruzsky'ego trzeba uważać za bardzo ważny nabytek dla literatury przedmiotu. Ciekawą jest rzeczą, że także Ruzsky przyjmuje niektóre dobrze oddzielone gatunki jako podgatunki, co z samej już podanej nomenklatury widoczne, a dalej, że znajdujemy u niego opisane także liczne formy przechodowe pod nazwami: *F. rufo-pratensis* For., *rufo-truncicola* Ruzsky i *truncicolo-pratensis* For., które przypisuje głównie hybrydyzacji i o których pisze, że są dość pospolite. Nie zauważyliśmy, co prawda, żeby te formy podawał specjalnie z ziem polskich, mimoto pozwolimy sobie zauważyć przykładowo, że formę jego opisaną pod 1. *Form. rufo-pratensis* For. T) „barwa jak u *pratensis*, pozostałe jak u *rufa* i t. d." oznaczylibyśmy jako *rufa* L. a. co najwyżej jako przejściową od *rufa* L. do *ab. piniphila* Schenck, formę opisaną pod 2. *Form. rufo-truncicola* Ruzsky B) barwa i włosy jak u *F. truncicola* ale oczy bez włosków — oznaczylibyśmy jako *truncicola* Nyl. i t. p. Opisy tych wrzekomych „form przejściowych" pouczają jednak, że w opisach i porównywaniu opisów z okazami trzeba brać pod uwagę więcej cech niż jedną i że przy zbieraniu trzeba brać dostateczną ilość ile możności ♀ ♀ i ♂ z jednego gniazda. Ruzskyego *Formica fusca gagates* Latr., jak to z podanego opisu wynika i na co zwrócił już Emery (23) po wyjściu dzieła Ruzskyego uwagę, równa się *picea* Nyl., zatem miejscowości podane dla *gagates* Latr. należałoby zapisać przy *picea* Nyl., mamy jednak wątpliwości, czy Ruzsky ściśle oddzielał te gatunki, a to po pierwsze dlatego, że warunki, w których żyje ta mróka według autora, nie odpowiadają warunkom życia *picea* Nyl., a powtóre dlatego, że gub. Podolska, z której swą mrówkę także wymienia, kazalaby raczej przypuszczać, że mowa tu o *gagates* Latr.

Autor podaje swoją odmianę od *rufibarbis* F., mianowicie *v. subpilosa* Ruzsky także z ok. Żytomierza. Jego *v. subpilosa* ma jednak jak to i z rysunku okazu z ok. Aralskiego jez. widać, grubą łuskę. Otóż jest dla nas wątpliwe, czy także i inne okazy *rufibarbis* F. pokryte szczecinami nie zaliczono tu do tej prawdopodobnie bardzo wschodniej odmiany. Emery (23) opisując później *var. subpilosa* Ruzsky pomija zupełnie łuskę. Otóż zwracamy na to uwagę, że okazy szczecinami z góry okryte *rufibarbis* Fab.

ale bez wybitnie grubszej łuski spotykają się u nas, tych jednak nie liczylibyśmy do dobrze grubą łuską scharakteryzowanej *v. subpilosa* Ruzskyego.

Autor odnosi *cinereo-rufibarbis* For. do tej *v. subpilosa* na str. 398 a do *cinerea var. imitans* Ruzsky na str. 409. Z tego widać jak trudno tłómaczyć te wrzekome formy przechodowe. Z dziełka Forela nowego (27 z r. 1915) sądząc, myślelibyśmy, że ten drugi pogląd Ruzskyego jest prawdopodobniejszy.

W dwa lata później ogłosił Ruzsky (22) spisy mrówek z gub. Mińskiej i Wileńskiej. W pierwszym spotykamy z form bardziej interesujących: *v. imitans* Ruzsky, *v. subpilosa* Ruzsky i ciekawą notatkę o takich okazach *rufa* L. z Widobora, które mają cienkie zmarszczkowanie na niższej części pólka czołowego, zbliżające je do wschodniej *Formica uralensis* Ruzsky. Niektóre okazy *rufa* L. zalicza autor do *rufo-pratensis* For. W spisie tym spotykamy też *F. exsecta* Nyl. W spisie drugim m. i. podano oprócz *rufa* L. także i *rufopratensis* For. Prawdopodobnie chodzi tu jak i w pierwszym spisie o *ab. piniphila* Schenck.

W r. 1909 wyszła monografia Emery'ego (23). Autor pojmuje gatunki szeroko na wzór Forela, przy tem pisze też o formach przejściowych. W uwagach części opisowej będziemy mieli sposobność jeszcze zajmować się tą monografją, której dużą zasługą było przedewszystkiem ścisłe odróżnienie *picea* Nyl. od *gagates* Latr. Natomiast ekshumacja Nylanderowskiej *glebaria* pogrzebanej przez samego autora w r. 1856 nie przyniosła naszem zdaniem korzyści postępowi pojęć o systematyce rodzaju. Prawdopodobnie opisane tu *var. glebaria* Nyl. i *var. rubescens* For. odnoszą się do takich osobników *rufibarbis* F. jakie Latreille (1) a za nim Forel (14) i André (15) był swego czasu zaliczył do *fusca* L.

Rok 1915 przyniósł nam pracę Forela o mrówkach Szwajcarji (27), która podaje nam podział rodzaju na podrodzaje. Pracą tą będziemy się zajmować jeszcze w uwagach części szczegółowej. Postęp, gdyż nawrót do Mayra, w pojmowaniu gatunków wprawdzie widoczny, gdyż np. rozróżniono już jako oddzielne gatunki: *picea* Nyl., *gagates* Latr., *fusca* L., *rufibarbis* F. i *cinerea* Mayr, jednakże przydzielono do *fusca* L. jako rasę *glebaria* Nyl. a do tej jako varietas *rubescens* For. Otóż przedewszystkiem *glebaria* For. 1915 według opisu nie zgadza się z *glebaria* Nylandera,

opis zaś wskazuje na robotnice ciemniej ubarwione i mniejsze typowej *rufibarbis* F.; *v. rubescens* For. pokrywa się zupełnie z typową *rufibarbis* F. zawierając opisy i większych i mniejszych robotnic; *v. fusco-rufibarbis* For. jest formą przejściową od ciemnych i małych robotnic typowej *rufibarbis* F. do odpowiednich osobników odmiany silniej pokrytej szczecinami gatunku *rufibarbis* F. Autor uważa za typową *rufibarbis* F. właśnie formę silniej pokrytą szczecinami, a więc formę, którą Emery (23) był uważał za *v. subpilosa* Ruzsky, być może, niesłusznie. Tak więc forma silniej szczecinami pokryta *rufibarbis* F. wymaga prawdopodobnie nowego nazwania, co rzeczywiście w kluczu czynimy.

Bardzo dobry klucz do robotnic mieści się w dziele Eschericha z r. 1917 (28). Klucz ten przeglądnął i w większej części na nowo opracował Viehmeyer. Mimo pojmowania gatunków zaszerokiego jest ten klucz zupełnie zdaniem naszem poprawny, zwłaszcza, że autor ustrzegł się od tak powszechnego od czasu pracy Forela z r. 1874 i André'go mieszania *fusca* L. i *rufibarbis* F., *F. rufa dusmeti* Em. należy jednak jako aberacja do *rufa* L. nie zaś jako podgatunek, o czem będzie jeszcze dalej mowa. Klucz ten, pominąwszy tę jedną rzecz, mógłby być, o ileby chodziło jedynie o robotnice i gdyby nie chodziło o odmiany, zupełnie zresztą prawie bez zmiany stosowany do oznaczania polskich mrówek.

W r. 1918 J. Łomnicki podaje z Litwy (30) prócz ♀ *rufa* L. także robotnice jej aberacji *a. piniphila* Schenck. i przy tem pisze o gnieździe, w którem były osobniki formy typowej między osobnikami *ab. piniphila* Schenck; *cinerea* Mayer podaje tak z moreny jak i z piaszczystej gleby.

W r. 1920 Wasmann w uwadze jednej z prac (31) wyjaśnia, jak się zapatruje na mrówkę w nowszych czasach oznaczaną jako *„glebaria"* i przekonywająco dowodzi, że ona należy do *rufibarbis* F.

Lata 1920 i 1922 przyniosły dla fauny Polski wykazy Kulmatyckiego z byłych wszystkich trzech zaborów (32, 33, 36). Uprzejmości prof. Stacha zawdzięczamy możność przeglądnięcia jednego słoja materjałów z Krzemionek. Ten przegląd okazał, że autor brał wówczas, gdy oznaczał mrówki z Krzemionek kilkakrotnie *rufibarbis* F. za *rufa* L. a raz znowu *cinerea* Mayr *var. imitans* Ruzsky za *rufibarbis* F. Te fakty nie pozwalają nam nie-

stety opierać się na tych trzech pracach, jako na pewnych źródłach do poznania fauny Polski a szkoda wielka, bo materjał o ile można osądzić starannie zebrany i jak myślimy, dla celu poznania fauny cenny. Bardzoby się autor nauce przysłużył, gdyby przedsięwziął sam rewizję prac wymienionych na podstawie tych materjałów.

W międzyczasie ogłosił J. Łomnicki (35) rzecz o występowaniu u nas mikroanerów *F. sanguinea* Latr.

W r. 1922 podaje Noskiewicz (38) ciekawą wiadomość o stanowisku podolskiem *F. pressilabris* Nyl. w Oknianach w Tłumackiem. Prawdopodobnie obserwował polykalybiczne społeczeństwo. Tenże autor podaje w r. 1923 (39) pierwsze stanowiska *picea* Nyl. w Małopolsce, w r. zaś 1924 (40) na Polesiu. W ostatniej pracy podaje też z wysokich torfowisk Polesia *exsecta* Nyl. W tym samym roku podaje Noskiewicz wiadomość o *F. pressilabris* Nyl. nie tylko na zachodniej (Kasowa Góra) ale i północnej (Żulicka Góra) krawędzi Podola (42).

Poznanie fauny polskiej mrówek zawdzięcza autor tego przeglądu głównie zbieraniu mrówkowatych w rozmaitych okolicach kraju od r. 1909. Materjały gromadzi w Muzeum im. Dzieduszyckich. W poznaniu tej fauny pomógł autorowi wiele przez dostarczanie Muzeum okazów swego zbierania kolega Jan Noskiewicz. Wszystkie gatunki mrówki *(Formica* L.) naszej fauny są w Muzeum zastąpione.

Mrówka *(Formica* Linné).

♀

1. Nadustek po środku przedniego brzegu wycięty, bez wyraźnej listwy pośrodkowej; półko czołowe delikatnie zmarszczkowane, ciemawe. Ciało brunatnawo-czerwone, czoło i ciemię najczęściej brunatnawe, odwłok brunatnoczarny. Prawie bez szczecin prócz niewielu krótkich na odwłoku. Długość ciała: 6—9 mm.

   [U tego gatunku zdarzają się prócz robotnic *pseudogyny* ale rzadko. (Z Polski pochodzących okazów nie widzieliśmy). Od robotnic można je wyróżnić głównie silnie rozwiniętem i mocno garbowato wystającem śródpleczem podobnie jak u pseudogyn innych gatunków].

   subg. *Raptiformica* Forel (Zbójnica).

   sanguinea Latr. (krwista).

— Nadustek po środku przedniego brzegu nie wycięty 2.

2. Tylny brzeg głowy głęboko wykrojony
subg. *Adformica* nov. (Ozdobnica). 3.

— Tylny brzeg głowy niewykrojony lub płytko wykrojony 4.

3. Długie głaszczki szczękowe sięgają prawie do otworu potylicznego; przedni brzeg nadustka niepodgięty i poza przednim brzegiem nadustek nie ma zaglębienia; półko czołowe gładkie i lśniące; łuska pomostka do ćwierci swej wysokości głęboko półksiężycowato wykrojona. Ciało brunatno-czerwone, bez połysku, czoło i ciemię, często też nadustek i nogi brunatnawe; odwłok brunatno-czarny. Łuska u góry z ostrą krawędzią. Ciało prawie bez szczecin, miernie porosłe przylegającem, bardzo krótkiem, białem omszeniem i bez jedwabistego połysku. Długość ciała: 5—7·5 mm.

[Jako *var. rubens* For. odróżniono okazy o czerwonym tułowiu, łusce i przedniej połowie pierwszego pierścienia właściwego odwłoka. Ponieważ ta odmiana żyje i w Szwajcarji i pd. wd. Rosji, możliwe jest jej odnalezienie i u nas.]. *exsecta* Nyl. (większa).

— Krótkie głaszczki szczękowe wysterczają tylko mało poza tylny brzeg ust; przedni brzeg nadustka podgięty i poza podgięciem z poprzecznem wgłębieniem; półko czołowe bardzo delikatne poprzecznie zmarszczkowane i mało błyszczące lub ćmawe. Łuska dość słabo półksiężycowato wykrojona. Zresztą podobna do ozdobnicy większej. Długość ciała: 3·8—6·5.

[Jako *var. Foreli* Em. ze Szwajcarji odróżniono okazy o grubszej rzeźbie, nieco dłuższem omszeniu i górnej powierzchni właściwego odwłoka u nasady całkiem ćmawej. Otóż czy nasze okazy zgadzają się z typem czy z tą odmianą, nie możnaby orzec na podstawie samych robotnic; zdawałoby się raczej, że należą do tej ze Szwajcarji opisanej odmiany, jednakże łatwiejsze w tym wypadku do odróżnienia samice, które znamy z kraju, zgadzają się z typem a nie zgadzają się z *var. Foreli* Em.].

pressilabris Nyl. (mniejsza).

4. Ciało ogrubniejsze bez połysku; głowa najczęściej zaledwie dłuższa od swej szerokości; trzeci i czwarty człon

biczyka rożków o wiele smuklejsze niż 6—8. Półko czołowe u polskich gatunków lśniące; głowa i tułów przynajmniej po części czerwone

subg. *Formica* i. sp. (Mrówka). 5.

— Ciało wysmukleisze; głowa ma długość wyraźnie większą od szerokości; 3 i 4 człon biczyka rożków tylko mało smuklejsze od 6—8. Półko czołowe ćmawe a gdy lśniące, wtedy głowa i tułów nie mają części czerwono zabarwionych subg. *Serviformica* Forel (Pierwomrówka) 7.

5. Ciało jasnordzawoczerwone, z obfitemi szczecinami także i na oczach, biczyk rożków czarniawy, odwłok z wyjątkiem przedniej połowy pierwszej obrączki brunatny, głowa ma rzadko brunatną plamę. Długość ciała: 4—9 mm.

truncicola Nyl. (pniakowa).

— Ciało brunatno-czerwone, mniej lub więcej szczecinami porosłe, czoło, ciemię i odwłok prawie zawsze a najczęściej też plama na przedpleczu a też często i na śródpleczu czarno-brunatne 6.

6. Oczy nieuwłosione; przedplecze całe brunatno-czerwone albo z małą czarno-brunatną plamą, która zwykle tylnego brzegu nie dosięga, ale niekiedy łączy się z występującą czasem i na śródpleczu plamką. Od normalnego ubarwienia są przejścia do *ab. Dusmeti* Em., która ma albo całą głowę i tułów czerwone albo jedynie na czole ciemniejszą posiada plamę. Głowa i tułów u formy typowej prawie bez szczecin, ze szczecinami obfitszemi u *ab. piniphila* Schenck. Pozaplecze ma część nasadową krótszą od spadzistej, ale u nieco jaśniejszej *ab. polyctena* Först. jest część nasadowa tak długa jak spadzista. Długość ciała: 6—9 mm.

Do fauny ziem polskich należy jeszcze *var. meridionalis* Nasonow. Są to okazy robotnic żółte z brunatnem ciemieniem, tylnemi połówkami obrączek odwłoka, rożkami, górnemi szczękami i końcami nóg. Wołyń. Czy to nie jest jakie zjawisko chorobowe, zmieniające zabarwienie formy typowej, nie możemy osądzić.

[Nie znamy natomiast z Polski drugiej zagadkowej odmiany poznanej w Szwajcarji, mianowicie *v. alpina* Santschi (= *Santschii* Wheeler). Głowa u tej formy jest

dłuższa, mianowicie o $^1/_4$ dłuższa od szerokości, trzonek rożków dłuższy, tułów nieco węższy z wypuklejszem przedpleczem. Forel podaje, że Santschi przypuszcza tu przypadek zwyrodnienia pod wpływem zakaźnego wystąpienia pasorzytów].

Pseudogyny tego gatunku posiadamy z Polski; różnią się od robotnic głównie garbowatym tułowiem podobnie jak u zbójnicy *rufa* L. (rudnica).

— Oczy uwłosione; przedplecze z dużą do tylnego swego brzegu sięgającą plamą, zlewającą się z plamą śródplecza. Całe ciało odstającemi szczecinkami obficie porosłe. Długość ciała: 4—9 mm.

[Jako południową formę z Alp nadmorskich, Hiszpanji i Apeninów wyróżniono *var. nigricans* Em. o barwie ciemniejszej, o czarnych plamach tułowia więcej rozszerzonych, nogach brunatno-czarnych z brunatno-czerwonemi biodrami i kolanami. Forel podaje tę odmianę szczególnie z Szwajcarji pd. i Tyrolu i zaznacza, że okazuje wszelkie przejścia do typowej formy].

pratensis Retzius (= *congerens* Nyl.) (łąkowa).

7. Prawie całe ciało błyszczące najczęściej wraz z półkiem czołowem; smołowo-czarne, szczęki górne, rożki i nogi brunatne, przylegające omszenie ciała rzadkie nie pokrywające połysku tła i nie wywoływające swoistego lśnienia, odwłok właściwy silnie błyszczący, bardzo delikatnie poprzecznie zmarszczkowany 8.

— Ciało delikatnie zmarszczkowane i wraz z półkiem czołowem ćmawe 9.

8. Pozaplecze z boku oglądane (w profilu) zaokrąglone bez wyraźnego kąta między nasadową a pochyłą powierzchnią. Łuska szeroka z cienką krawędzią. Długość ciała: 4—7·5 mm. Ograniczona u nas, jak się zdaje, do cieplejszych okolic Podola *gagates* Latr. (gagatka).

— Pozaplecze z boku oglądane (w profilu) przedstawia wprawdzie zaokrąglony, ale przecież wyraźny kąt między nasadową a pochyłą powierzchnią. Długość ciała najwyżej 6·5 mm. *picea* Nyl. (mszarnica).

9. Ciało z delikatnem, przylegającem, bardzo gęstem omszeniem i przez to jedwabisto-lśniące; głowa, najczęściej też

tułów i łuska prostopadłemi a odwłok pochylonemi wstecz krótkiemi szczecinkami obficie porosłe; spód głowy ma długie szczeciny. Barwa ciała brunatno-czarna, szczęki górne, rożki, piszczele i stopy czerwonawe. U *var. imitans* Ruzsky (= *cinereo-rufibarbis* Forel 1915), połączonej przejściami z formą typowo ubarwioną, są głowa, tułów i pomostek z łuską żółto-czerwone albo jasno brunatnawo-czerwone, na głowie i przedtułowiu są czarno-brunatne piętna. Długość ciała 4·7—6 mm.

cinerea Mayr (żwirowa).

Uwaga: *var. imitans* Ruzsky jest właściwie słabą barwną odmianą, która niewątpliwie już Mayrowi była znana, jednakże osobno przez niego nie została wyróżniona. Opis Mayra gatunku *cinerea* obejmuje oprócz ciemnoubarwionych przez Ruzskyego za typ uznanych okazów nawet jeszcze jaśniejsze niż *var. imitans* Ruzsky, gdyż w opisie *cinerea* Mayr podaje autor gatunku w r. 1861: „rzadko jest tułów rdzawo-czerwony". Forela *v. cinereo-rufibabris* For. 1915 mając tułów „bardzo ćmawo-czerwony zwykle z ciemniejszemi plamami u góry na przed- i śródpleczu" obejmuje w sobie prawdopodobnie i te jasne okazy Mayra i Ruzskyego *imitans*.

Według dotychczasowych spostrzeżeń wydaje nam się, że typowa (ciemna) forma przeważa u nas na piaskach oddalonych od gór, na morenach i nad morzem (Lwów, Mołczadź, brzegi Bałtyku) a jasna forma *(imitans* Ruzsky) nad rzekami górskiemi (Kolomyja).

– Ciało miernie przylegająco omszone, nie lśniące jedwabisto, z rzadka szczecinami porosłe albo bez szczecinek, spód głowy bez odstających szczecinek; (dostarczają innym mrówkom niewolnic). 10.

10 Ciało bez połysku metalicznego, albo rdzawo-czerwone, czoło, ciemię i odwłok brunatno-czarne — albo brunatne ale policzki i brzegi przedplecza zawsze czerwonawe. Forma typowa bez odstających szczecinek albo z rzadkiemi szczecinkami (*rufibarbis* Fabr. *s. str.* = *cunicularia* Latr. Mayr 1861 = *rubescens* Forel 1915 = *glebaria* Em. 1909 nec Nyl!) jest połączona przejściami *(v. fusco-rufibarbis* Forel 1915) z formą o obfitszem okryciu szczecinkami: *var. piligera* nom. nov. (= *rufibarbis* Forel 1915). Tak forma typowa, jak i powyżej wymieniona odmiana mają przytem łuskę cieńszą lub grubszą o górnej krawędzi tępej i zwykle niewyciętej a szerokiej; natomiast

var. subpilosa Ruzsky mając tak jak *var. piligera* odstające szczecinki mniej lub więcej częste na górnej powierzchni głowy, tułowia i odwłoka ma przytem łuskę dość grubą z tępym górnym brzegiem. Długość ciała: 5—7·5 mm. Odważna, w potrzebie broni gniazda zaciekle
rufibarbis Fabr. (krasnolica).

Uwaga: Ruzsky podał z ziem polskich (z ok. Żytomierza i Mińszczyzny) swoją odmianę *v. subpilosa*. Nie wiemy o ile do grubości łuski pomostka przywiązywał autor wagę. Jeżeli te okazy nie miały łuski wybitnie grubszej i tępszej niż okazy pospolicie u nas spotykane, wtedyby należało je zaliczyć raczej do *v. piligera*. Wartoby było okazy dowodowe z Żytomierza (♀ ♂ i ♀$_1$) zachowane w rosyjskiem Zool. Muz. Akad. Nauk poddać powtórnemu rozpatrzeniu.

— Ciało okazuje stopnie w połysku metalicznym, mianowicie jest ono od dość ćmawego (matowego)do słabo błyszczącego, barwę ma ciemną; głowa, tułów i odłok ciemnobrunatną do brunatno-czarnej, szczęki górne, rożki, piszczele i stopy są czerwonawe. Szczeciny bardzo rzadkie, omszenie nie gęste, odwłok właściwy omszeniem tylko oszroniony, bez jedwabistego połysku. Długość ciała: 3·5—7 mm. Łagodna
fusca L. (= *glebaria* Nyl.) (łagodna).

♀

(Rys. 4.).

1. Nadustek po środku przedniego brzegu wycięty; tył głowy słabo wklęsły; łuska pomostka szeroka, dość gruba, z dość ostrą zaokrągloną górną krawędzią. Ciało brunatno-czerwone, odwłok właściwy czarny, czoło i ciemię ciemnobrunatne, skrzydła brunatnawe. Całe ciało delikatnie zmarszczkowane i punktowane, ćmawe, półko czołowe słabo błyszczące. Głowa i tułów bardzo z rzadka, odłok właściwy z góry miernie, spodem obficie porosłe odstającemi szczecinkami; przylegające omszenie tylko na odwłoku właściwym gęste. Długość ciała: 9—11 mm.
subg. *Raptiformica* Forel
sanguinea Latr.

— Nadustek po środku przedniego brzegu niewycięty 2.

2. Tylny brzeg głowy głęboko wykrojony
subg. *Adformica*. 3.
— Tylny brzeg głowy niewykrojony lub płytko wykrojony 4.
3. Miernie długie głaszczki szczękowe sięgają do środka między tylnym brzegiem gęby a otworem potylicznym głowy; nadustek nie podgięty do góry i niewciśnięty; skrzydła brunatnawe, żyłki i znamię brunatne. Ciało mało błyszczące, brunatne, szczęki górne, policzki, trzonki rożków, przedni brzeg przedplecza, pozaplecze, łuska pomostka i nogi żółtoczerwone lub czerwonożółte. Długość ciała: 7—9·5 mm *exsecta* Nyl.

[Czy ♀ *var. rubens* For. różni się od formy typowej, nie wiadomo, gdyż nie jest znana].

— Krótkie głaszczki szczękowe zaledwie wystają poza tylny brzeg gęby; przedni brzeg nadustka nieco do góry podgięty a za tem podgięciem z poprzecznym wciskiem; skrzydła bezbarwne, żyłki i znamię brunatnawe. Ciało silnie błyszczące, czarne, głowa i tułów kasztanowatobrunatne, szczęki górne, przednie naroża nadustka i koniec odwłoka żółtoczerwone. Pomostek z wyjątkiem łuski i biodra żółtawe, nogi brunatne. Długość ciała: 6—7·5 mm. *pressilabris* Nyl.

[♀ *var. Foreli* Em. jest nieco więcej błyszcząca niż *exsecta* Nyl., ale daleko jej do połysku typowej *pressilabris* Nyl. Tylko odwłok, biczyki rożków, ciemię, potylica i wierzch śródplecza ciemnobrunatne; wszystkie inne części ciała żółtawoczerwone].

4. Półko-czołowe lśniące (u wszystkich polskich gatunków). Głowa i tułów po części czerwone. Długość ciała: 9—11 mm. subg. *Formica* i. sp. 5.
— Półko czołowe ćmawe albo lśniące ale w tym drugim razie są głowa i tułów całkiem czarne
subg. *Serviformica* Forel 7.
5. Odwłok nieuwłosiony i silnie błyszczący, z delikatnem rozrzuconem punktowaniem. Ciało rdzawoczerwone, wierzch głowy i tułowia, z wyjątkiem pozaplecza, i odwłok czarnobrunatne. Odstających szczecin prawie całkiem brak *rufa* L.

Ab. piniphila Schenck ma mieć tak silnie błyszczącą tarczkę *(scutellum)* jak odwłok, silniej niż reszta tułowia, podczas gdy u typowej formy i *ab. polyctena* Först. nie wyróżnia się tarczka blaskiem;

ab. polyctena Först. ma mieć oczy nagie, podczas gdy typowa forma ma mieć rzadko krótkiemi włoskami oczy porosłe.

Co do tych dwóch aberacyj potrzebne są dalsze badania nad osobnikami ♀ wziętych z gniazd razem z robotnicami. Dla nas wątpliwe jest, czy i typowa *rufa* L. nie miewa tarczki błyszczącej.

Czy istnieją samice zbaczające w ubarwieniu w kierunku *ab. Dusmeti* Em., nie wiadomo nam, Forel pisze (1915 r.), że ♀ *v. Dusmeti* i *alpina* nie są znane. Być może, że wcale nie istnieją, co zresztą jest prawdopodobne też i u *v. meridionalis.*

— Odwłok z obfitem przylegającem omszeniem, ćmawy 6.

6. Tułów i wierzch odwłoka bez odstających szczecinek ale z obfitem przylegającem omszeniem. Rdzawo-czerwone ciało ma wierzch głowy, tułowia, z wyjątkiem pozaplecza, i odwłok czarnobrunatne *pratensis* Retz.

[O ♀ *v. nigricans* Em. wiemy od Forela (1915) tyle, że jest ciemniej ubarwiona niż ?].

— Głowa, tułów i odwłok obficie porosłe odstającemi szczecinkami. Jasnordzawoczerwone ciało ma czoło i ciemię częściowo lub całkiem, rożki, trzy podłużne paski na śródpleczu albo całe śródplecze i tarczkę, odwłok bez przedniej połowy pierwszej obrączki i często też tylny brzeg przedplecza czarnobrunatne *truncicola* Nyl.

7. Ciało smołowo-czarne, odwłok silnie błyszczący ze słabem omszeniem, górne szczęki, rożki, koniec odwłoka i nogi smołowobrunatne. Długość ciała: 9—11 mm. 8.

— Ciało brunatno-czarne albo częściowo innych barw 9.

8. Głowa i tułów mało błyszczące, lekko omszone *gagates* Latr.

— Śródplecze i tarczka tak samo silnie błyszczą jak odwłok *picea* Nyl.

9. Odwłok gładki, tylko z bardzo rozrzuconemi punktami, błyszczący, z bardzo słabem przylegającem omszeniem

i prawie bez odstających włosków. Ciało brunatno-czarne, górne szczęki, rożki i nogi czerwonobrunatne. Długość ciała: 9—10·5 mm. *fusca* L.

— Odwłok gęsto marszczysto punktowany i jak reszta ciała obficie przylegająco omszony, ćmawy i tylko skutkiem omszenia szaro lśniący 10.

10. Ciało brunatnoczarne, górne szczęki, rożki, koniec odwłoka i nogi, u *var. imitans* Ruzsky także policzki i brzegi przedplecza czerwonobrunatne. Całe ciało obficie, wierzch odwłoka rzadziej odstająco uwłosione. Głowa u spodu z ostającemi szczecinami. Długość ciała: 10—11 mm. *cinerea* Mayr.

Znane nam okazy *var. imitans* Ruzsky mniej odbijają od typu niż robotnice.

— Barwa zmienna. Jaśniej ubarwione osobniki są żółtoczerwone, biczyk rożków, czoło, ciemię, środkowa plama i obustronnie podłużny pas na śródpleczu i wierzch odwłoka brunatno-czarne; najciemniejsze osobniki są brunatno-czarne, szczęki górne, trzonki rożków, policzki, brzegi przedplecza, dolna połowa spadzistej powierzchni pozaplecza, pomostek z dolną częścią łuski i nogi czerwonobrunatne. Ciało u formy typowej bardzo z rzadka odstająco uwłosione; *var. piligera* słabo się różni od typu nieco większą ilością odstających włosków. Długość ciała: 8—11 mm. *rufibarbis* Fabr.

Ruzsky pisze o swojej *var. subpilosa*, że samice mają częste odstające włoski na górnej stronie ciała. Z tego wiedzieć nie można, czy i o ile się różnią od samic *var. piligera*.

♂

1. Przedni brzeg nadustka wycięty; brzeg wewnętrzny szczęk górnych czworo- lub pięciozębny. Ciało brunatno-czarne z nogami i narzędziami rozrodczemi żółtoczerwonemi. Długość ciała: 8—11 mm. *Raptiformica* Forel. *sanguinea* Latr.

Jako anomalję należy uważać bardzo rzadkie występowanie u tego gatunku karłowatych samców *(mikroanerów)* mających zaledwie 6—7 mm. długości.

— Przedni brzeg nadustka niewycięty; brzeg wewnętrzny szczęk górnych z reguły wydłużony w jeden dość tępy ząb 2.

2. Tylny brzeg głowy i łuska pomostka silnie łukowato wykrojone. Ciało tylko bardzo z rzadka z odstającemi włoskami. Narzędzia rozrodcze żółte, nogi brunatne lub żółte. Długość ciała: 5—9 mm. *Adformica.* 3.

— Tylny brzeg głowy słabo wycięty albo niewycięty; długość ciała: 9—11 mm. 4.

3. Głaszczki szczękowe sięgają prawie do otworu potylicznego, oczy z włoskami. Długość ciała: 6—9 mm. *exsecta* Nyl.

♂ *exsecta var. rubens* For. nie jest nam znany ani z opisów, ani w naturze. Być może, że nie różni się od ♂ formy typowej.

— Głaszczki szczękowe sięgają tylko nieco poza tylny brzeg gęby, oczy nagie; długość ciała: 5—7·5 mm. *pressilabris* Nyl.

♂ *pressilabris var. Foreli* Em. jest mniej błyszczący niż typowej formy, gdyż ma znacznie silniejszą drobną rzeźbę.

4. Budowa ciała silniejsza, odwłok szerszy, oczy z odstającemi włoskami. *Formica* i. spe. 5.

— Budowa ciała smuklejsza, odwłok węższy *Serviformica* Forel 7.

5. Półko czołowe silnie błyszczące. Ciało czarne, obficie odstającemi włoskami pokryte; końce górnych szczęk, nogi i narzędzia rozrodcze żółtoczerwone. Łuska o połowę szersza niż wysoka, czworoboczna, górne jej naroża silnie zaokrąglone, górny, gruby i zaokrąglony brzeg słabo wycięty lub niewycięty. Długość ciała: 9—10 mm. *truncicola* Nyl.

— Półko czołowe słabiej błyszczące lub ćmawe, szczęki górne na samych końcach czerwonobrunatne lub całkiem czarne jak całe ciało z wyjątkiem żółtych narzędzi rozrodczych i nóg. Długość ciała: 9—11 mm. 6.

6. Ciało, zwłaszcza głowa z tyłu i śródplecze, z rzadka odstającemi włoskami porosłe *rufa* L.

♂ osobny *rufa ab. Dusmeti* Em. prawdopodobnie nie istnieje gdyż ta forma przedstawia tylko barwną odmianę robotnicy.

♂ *rufa ab. piniphila* Schenck ma tarczkę mniej więcej błyszczącą, podczas gdy u typu nie jest błyszcząca.

♂ *rufa ab. polyctena* Först. według Forela (1915) nie różni się od typu.

♂ *rufa var. meridionalis* Nasonow ani ♂ *var. alpina* Santschi nie są znane i wątpliwe, czy istnieją.

— Ciało, zwłaszcza głowa z tyłu i śródplecze, obficiej odstającemi włoskami porosłe *pratensis* Retz.

♂ *pratensis var. nigricans* Em. nie różni się od typu według Forela (1915).

7. Głowa i tułów obficie porosłe odstającemi włoskami, których jednak na oczach brak, także spodnia strona głowy ma odstające szczecinki 8.

— Głowa i tułów prawie bez odstających włosków albo z rzadko stojącemi 9.

8. Ciało szersze, brunatno-czarne, skutkiem gęstego przylegającego omszenia szaro-lśniące. Śródplecze i tarczka ćmawe. Długość ciała: 10 mm. *cinerea* Mayr.

Między ♂ *cinerea* Mayr a *v. imitans* Ruzsky różnic nie widzimy.

— Ciało wąskie o odwłoku walcowatym, czysto czarne, mimo przylegającego omszenia silnie błyszczące. Śródplecze słabo, tarczka silniej błyszcząca. Odwłok ma połysk silniejszy niż śródplecze. Długość ciała: 9—10 mm. *picea* Nyl.

9. Skrzydła przednie do połowy zadymione; ciało brunatnoczarne, końce górnych szczęk, narzędzia rozrodcze i nogi, często też trzonki rożków czerwonożółte. Przylegające omszenie bardzo delikatne i obfite, przeto górna powierzchnia ciała, szczególnie odwłoka, słabo jedwabiście lśniąca; odstające włosy prawie tylko na spodzie odwłoka. Łuska gruba, u góry mało albo szeroko wycięta. Długość ciała: 9—10 mm. *gagates* Latr.

— Skrzydła niezadymione albo słabo zadymione 10.

10. Łuska szeroko wykrojona, ciało zwykle silniejsze, szersze; czarne; narzędzia rozrodcze a najczęściej też nogi i często końce szczęk górnych czerwono-żółte. Śródplecze ćmawe. Długość ciała: 9—10 mm. *rufibarbis* Fabr.

♂ *var. piligera* i ♂ *var. subpilosa* nie znamy i nie wiemy, czy można je od ♂ formy typowej odróżnić.

— Łuska niewycięta albo bardzo słabo wycięta; ciało wąskie, brunatno-czarne, narzędzia rozrodcze i nogi i prawie zawsze trzonek rożków czerwono-żółte. Odwłok nieco metalicznie lśniący. Śródplecze słabo lśniące. Długość ciała: 8—10 mm. *fusca* L.

Rys. 1.

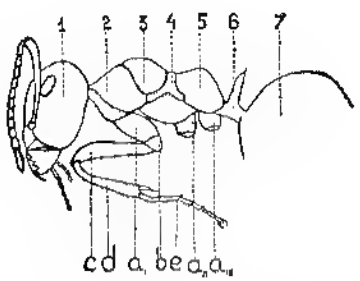

Rys. 2.

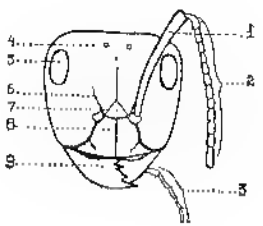

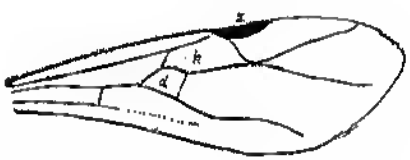

Rys. 3.

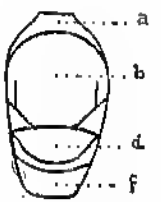

Rys. 4.

Rys. 1. *Formica pratensis* Retzius. Robotnica z boku. 1. Głowa. 2. Przedplecze. 3. Śródplecze. 4. Zaplecze. 5. Pozaplecze. 6. Pomostek z łuską u góry. 7. Odwłok właściwy[1]) (przedstawiona tylko nasada tej części ciała). — Biodra pierwszej, drugiej i trzeciej pary nóg z jednej strony ciała: a, $a_{,,}$ $a_{,,,}$ Pozostałe części nogi, t. j. krętarz (b), udo (c), piszczel (d) i stopę (e) przedstawiono jedynie na przedniej nodze.

Rys. 2. *Formica pratensis* Retzius. Głowa robotnicy z przodu. 1. Pierwszy członek rożka stanowiący tak zwany trzonek czyli rękojeść, 2. pozostałe członki rożka stanowiące tak zwany biczyk czyli prątek. 3. Głaszczek szczękowy, który jest częścią składową drugiej pary szczęk, zwanych także szczękami dolnemi czyli żuchwami. Z sześciu członków widać jedynie pięć końcowych, gdyż pierwszy jest ukryty pod żuwaczką. 4. Jedno z trzech przyoczek. 5. Oko. 6. Listwa czołowa. 7. Półko czołowe. 8. Nadustek. 9. Szczęka górna cz. żuwaczka.

[1]) W opisach przez odwłok należy rozumieć zwykle odwłok właściwy.

Okolicę głowy za nadustkiem między oczyma aż do przyoczek nazywamy czołem, za czołem następuje ciemię a dalej potylica. Boki głowy przed oczyma stanowią policzki, za oczyma skronie.

Rys. 3. *Serviformica fusca* L. Skrzydło przednie samca. Odznaczono komórkę dyskoidalną (d), kubitalną (k) i znamię (z).

Rys. 4. *Serviformica picea* Nyl. Tułów samicy z góry. Odznaczono: *a* przedplecze, *b* śródplecze, *d* tarczkę i *f* pozaplecze.

BEMERKUNGEN ZUR UEBERSICHT POLNISCHER ARTEN DER GATTUNG AMEISE *(Formica* L.).

In der vorliegenden Uebersicht werden 11 Arten der *Formica* L. der polnischen Fauna in vier Gruppen eingeteilt. Diese Gruppen werden zugleich als besondere Untergattungen unterschieden. Es ist uns zwar bekannt, daß die Untergattungen Forels: *Raptiformica* und *Serviformica* noch nicht allgemein anerkannt worden sind (41 *), trotzdem schien uns doch zweckmässig nicht nur diese Untergattungen aus praktischen Gründen provisorisch gelten zu lassen, sondern auch für die zwei Arten, die bei beiden Geschlechtern stark konkaven Kopf haben und ziemlich monomorphe Arbeiter besitzen, eine besondere Untergattung aufzustellen:

Adformica n. subg.: a *Formica i. sp.* occipite concavo in feminis (et operariis) atque in maribus differt. Operarias pene uniformes habet.

In der polnischen Fauna gibt es zwei *Adformica*-Arten: *exsecta* Nyl. und *pressilabris* Nyl.

A. exsecta Nyl. hat der Verf. in der subkarpathischen Zone selten in Einzelnestern beobachtet, Noskiewicz (40) hat dieselbe als häufige Ameise in Polesie gefunden. Nach Forel (27) zuweilen polykalybisch! Die *var. rubens* For. ist uns aus Polen unbekannt.

A. pressilabris Nyl. hat der Verf. in den Karpathen in Einzelnestern beobachtet, Noskiewicz (38, 42) fand auf dem West- und Nord-Rande Podoliens Nester die unserer Ansicht nach polykalybischen Kolonien angehöhren dürften. Da diese Art in Europa

---

*) Die Nummern beziehen sich auf entsprechende Nummern des Litteraturverzeichnisses.

in zwei Formen erscheint, namentlich in der stärker sculptierten *var. Foreli* Em. und in der schwächer sculptierten *pressilabris* Nyl. s. str., wäre es vom grossen Interesse festzustellen, zu welcher Form unsere Tiere gehören. Wir können auf Grund der von Emery und Forel angegebenen Unterschiede für Arbeiterform dies nicht entscheiden, das Weibchen von dem Karpathengebirge aber gehört ohne Zweifel zur *pressilabris* Nyl. s. str. Für podolische Tiere ist es nicht ganz sicher festgestellt, da die Geschlechtstiere in den Nestern daselbst bis jetzt nicht gefunden worden sind. Es ist vielleicht auch möglich, daß unsere Tiere in der Arbeiterform mit *Foreli* Em., in Weibchenform mit *pressilabris* s. str. übereinstimmen. Man müsste so wie Emery (23) zur Entscheidung nordisches Vergleichsmaterial benützen.

Die drei *Formica* L. *i. sp.* sind in allen drei Formen (☿ ♀ ♂) bei uns scharf geschieden und wir betrachten daher auch dieselben als besondere Arten nicht aber als Rassen. Die Uebergangsformen zwischen diesen Arten sind auch uns bekannt aber lediglich aus der Literatur (besonders vom 1874 J. angefangen), in der Natur haben wir dieselben bis jetzt noch nicht gefunden.

Nur *Formica rufa* L. ist bei uns häufig, viel seltener kommen *truncicola* Nyl. und *pratensis* Retz. vor, selten sind aber auch die zwei letztgenannten Arten nicht.

Formica rufa L. ist wie bekannt sehr veränderlich in der Arbeiterform sowohl in der Farbe wie auch in der jedenfalls schwachen Beborstung.

Emery (23. p. 188.) beschreibt als Unterart eine Form, die er *Dusmeli* nennt auf Grund der drei ☿ Individuen aus Spanien. Forel (27) betrachtet später diese Form nur als eine Varietät und gibt als Vaterland noch Norwegen an. Wir haben in der Sammlung des Dzieduszycki'schen Museums 11 Individuen von Zarzecze bei Jarosław (im J. 1917 gesammelt) mit demselben Zeichen auf allen Zetteln, also offenbar aus einem Neste. Unter denselben sind 2 Ex. ganz mit den Beschreibungen von *Dusmeli* übereinstimmend. Von der gewöhnlichen *rufa* L. s. str. unterscheidet sich eins dadurch, daß der Kopf und der Thorax rot sind mit Ausnahme eines dunkleren Fleckchens auf der Stirn zwischen den Nebenaugen. Schwach bemerkbar sind die Verdunkelungen der Stirnleisten innen und die von denselben undeutlich sich fortziehenden Streifen zum Stirnfleckchen zwischen den Ne-

benaugen. Da auch Fühlerschäfte in Basalteilen rot sind, ist das Tierchen ohne Zweifel *Dusmeti* Em. Das zweite Ex. unterscheidet sich vom ersten nur dadurch, daß alle dunklen Flecken der Stirn zusammengeschmolzen sind und dieses, obwohl vom ersten zur echten *rufa* einen Uebergang bildend, stimmt noch besser mit der Beschreibung Emery's überein. Bei zwei folgenden Ex. greift der Stirnflecken über Hinterkopf und berührt Hinterränder der Augen, zuletzt bei 4 folgenden Ex. verbreitert sich der Flecken der Oberseite bis zu den Innenrändern der Augen und zugleich erscheinen die Fleckchen des Pro- und Mesonotums. Diese Ex. sind schon echte *rufa* L. *s. str.* Drei übrigen sind kleine ♀, welche in der Farbe auch zwischen besonderen Arten sich nicht gut unterscheiden lassen. Aus dem oben Mitgeteilten folgt, daß *Dusmeti* Em. am besten als Arbeiterformaberration der *rufa* L. zu betrachten ist: *Formica rufa* L. *a.* ♀ *Dusmeti* Em. Jedenfalls ist diese Aberration als sehr selten zu bezeichnen.

Während *a. Dusmeti* Em. der Art *truncicola* Nyl. in der Farbe gleicht, gibt es auch echte *rufa* L. Individuen, die in der Farbe ganz mit *pratensis* Retz. übereinstimmen. Wir halten es für überflüssig diese in der anderen Richtung abweichende Farbenaberration besonders zu benennen, wir teilen nur mit, daß solche zwei Exemplare sich im Dzieduszycki'schen Museum befinden, es sind zwei ♀ aus der Umgebung von Kartuzy in der Pommerschen Wojewodschaft, sie haben fast ganz borstenlosen Kopf und Thorax, sie besitzen einen gemeinsamen schwarzen Flecken am Pro- und Mesonotum und dunklen oberen Schuppenrand.

Die Formen *polyctena* Förster und *piniphila* Schenck betrachtete schon Mayr als Synonyme der *rufa* L. (9). Die Form *piniphila* Schenck betrachten wir als Aberration, die gemeinsam mit der *rufa* L. *s. str.* in demselben Neste sich finden kann (30), dasselbe kommt bei *polyctena* Först. nach Forel (14) vor. Das Weibchen der *ab. piniphila* soll sich duch glänzendes Scutellum von *rufa* L. *s. str.* unterscheiden, das der *ab. polyctena* durch kahle Augen. Das ♂ der *piniphila* soll sich auch durch mehr weniger glänzendes Scutellum von *rufa* L. *s. str.* unterscheiden, das der *polyctena* unterscheidet sich nach Forel vom Typus nicht (27).

Ob diese zu diesen zwei Arbeiteraberrationen gezählte Weibchen und Männchen wirklich zu denselben gehöhren, wissen wir aus eigener Erfahrung noch nicht.

Die Varietät *meridionalis* Nasonow, die auch aus Volhynien angegeben wird, ist vielleicht eine pathologische Färbungsmodification der Arbeiterform. Die Varietät *alpina* Santschi kennen wir aus Polen nicht.

Pseudogynen der *rufa* L. kommen in Polen aber ziemlich selten vor.

Als Unterscheidungsmerkmale der ♂ von *rufa* L. und *pratensis* Retz. heben wir die Beborstung des Hinterkopfes und des Mesonotums hervor. Während bei *rufa* die Borsten dort sparsamer und kürzer erscheinen, ist der Hinterkopf hinter den Ocellen lang und reichlich bei *pratensis* beborstet; auch auf dem Mesonotum ist dasselbe zu beobachten.

Forel's Schrift aus dem Jahre 1915 (27) befreit uns von der Pflicht der Bekämpfung der Idee des Zusammenziehens aller *Serviformica*-Arten als *fusca* L.-Rassen, denn dort kehrt dieser verdiente Myrmekologe zur Mayr's Ansicht (9) über die Selbstständigkeit dieser Arten zurück.

Serviformica gagates Latr. ist in Polen wahrscheinlich nur an die wärmere Gegenden des südlichen Podoliens gebunden, *picea* Nyl. wurde in Polen von Noskiewicz auf Hochmooren an verschiedenen ziemlich weit voneinander entfernten Orten (Karpathen, Roztocze, Polesie) beobachtet (39, 40) und gesammelt. Neuerdings hat Dr. Kinel diese Ameise im Białowieża'er Urwalde gesammelt.

Die *S. cinerea* Mayr hat Ruzsky (20) in zwei Formen zerlegt, die eine dunkle betrachtet er als Typus, die zweite lichtere der *rufibarbis* F. in der Färbung ähnliche beschrieb er als *var. imitans*. Die Unterschiede, die ziemlich klar bei ♀ auftretten, sind beim ♀ etwas abgeschwächt, ♂ beiden Formen können wir nicht unterscheiden. Nach unserer Erfahrung kommt typische *cinerea* Mayr bei uns entfernt vom Gebirge (Lwów, Mołczadź, Ostseeufer), *var. imitans* Ruzsky an den Gebirgsflüssen (z. B. am Pruth in Kołomyja) vor. Mit *var. imitans* Ruzsky dürfte *v. cinereo-rufibarbis* Forel (27) synonym sein. Die frühere *cinereo-rufibarbis* Forel (14) wurde nicht beschreiben sondern nur genannt.

Serviformica fusca L. und *rufibarbis* F. Latreille (1) hat unter *fusca* L. auch eine lichtere Varietät ohne besondere Benennung angegeben (p. 161—162). Ihm folgt Forel (14) und André (15).

In Emery's Paläarktischen Formiciden (23) finden wir als Varietäten der „*fusca fusca* L." erstens: *var. glebaria* Nyl., zweitens *var. rubescens* For. Es scheint uns wahrscheinlich, daß unter diesen Varietäten die Latreille's *fusca* L.- Varietät zu verstehen ist.

Wenn wir die Beschreibungen von Emery (23) und Nylander (2) vergleichen, so finden wir, daß das ♀ *glebaria* Nyl.: *abdomen... nitidissimum, totum pubescentia cinereo- micante subtili densa aequaliter vestitum*, während *fusca* L. bei demselben Verfasser: *abdomen nitidissimum subaenescens...; segmentis omnibus subtilissime sparse adpresse cinereo pubescentibus* habe. Aus den hier wiedergegebenen Diagnosen folgt, daß *glebaria* Nyl. bei Nylander das ♀ besitze mit der dichteren Pubescenz des Abdomens als *fusca* L.; käme also nur das Weibchen in Betracht, so könnten wir noch vielleicht die Deutung Emery's annehmen und die in der Rede stehende Ameise als *glebaria* Nyl. betrachten. Aber in einem späteren Additamentum (4) gibt Nylander eine Beschreibung der ♀ *fusca* L., in welcher wir über dieselbe im Vergleiche mit *glebaria* Nyl. lesen (S. 30.): *canescentia sericea paulo forsan ditiore.* Daher inwieferne es sich um die Arbeiterform handelt, stimmt Nylander's Beschreibung ganz sichtbar mit der Emery's nicht überein.

Arbeiter der *glebaria* Nyl. ist schwächer pubescent als *fusca* L., daher kann er nicht als identisch mit dem Emery's stärker pubescenten gelten und daraus folgt, daß die von Emery unter dem Namen *glebaria* Nyl. beschriebene Ameise diesen Namen nicht behalten kann.

Wir waren anfangs geneigt zu denken, daß Emery wirklich eine *fusca* L.- Varietät vorgelegen ist, die er unrichtig „*glebaria*" gennant habe. Dennoch bewegte uns die weite Verbreitung, die seine „*glebaria*" hat, zum Glauben, daß diese Form auch bei uns lebe. Wir sind jetzt der Ansicht, daß zu dieser „*glebaria*" die Individuen der *rufibabris* F. gehören, die dunkelste Arbeiter besitzen.

In dieser Ansicht sind wir verstärkt dadurch, was Emery über weitere „*fusca* L.- Varietät" daselbst mitteilt, über *rubescens* Forel, die wir als synonym mit *rufibarbis* F. betrachten. Daraus, daß kleinere Arbeiter der *var. rubescens* For. sich von „*var. glebaria*" kaum unterscheiden lassen folgt, daß beide durch Uebergänge verbunden sind.

Weitere Aufklärung verdanken wir Forel (27. s. 63.). Die daselbst als *glebaria* Nyl. beschriebene Ameise ist mit den dunkelsten *rufibarbis* F.- Individuen identisch.

Wir bemerken hier, daß Forel (27) zu grosses Gewicht auf die Beborstung des Körpers bei Einteilung der *Serviformica* legte und deshalb einen Teil der *rufibarbis* F.- Formen zu *fusca* L. verlegte, namentlich als Rasse die in der Rede stehende *glebaria* mit den Varietäten *rubescens* For. und *fusco-rufibarbis* For. Deshalb wird daselbst als *rufibarbis* F. nur die stärker beborstete *rufibarbis* F.- Form anerkannt.

Nun was die Beborstung betrifft, so haben sowohl Mayr (9) als auch Emery (23) die unbeborsteten oder sparsam beborsteten Formen als *cunicularia* Latr. (= *rufibarbis* F.) und *rufibarbis* F. betrachtet. Die früheren Beschreibungen der *rufibarbis* F. passen sowohl für Forel's (27) *glebaria* wie für *rubescens* und noch für *fuscorufibarbis*, nicht so ganz sicher für seine *rufibarbis* (27) und da wir Ruzskys (20) *subpilosa* nicht für ganz identisch mit diesen beborsteten Individuen halten, was aber Emery wahrscheinlich schien (23), so beschreiben wir diese Form als *var.* ♀ ♀ *piligera*; sie steht zu *rufibarbis* F. *s. str.* fast in demselben Verhältnis wie *ab. piniphila* zu *rufa*, scheint aber besondere Kolonien zu bilden und sich auch als Weibchen gut unterscheiden. Das Männchen ist uns unbekannt.

Serviformica rufibarbis F. *var. piligera nom. nov. a rufibarbi* F. *typica ditiore pilositate corporis apud operariam differt. Femina huius varietatis etiam a femina formae typicae sed paulo ditiore pilositate distinguitur. Mas nobis adhuc ignotum.*

Was nun weiter die Frage der Zugehörigkeit der als Varietäten der *fusca* L. von Forel betrachteten Ameisen betrifft, besitzen wir auch in der biologischen Literatur einen sehr wichtigen Wegweiser. Wasmann schreibt im J. 1920 (31. S. 24. Adnotatio) bei der Besprechung des Verhältnisses der zwei *Atemeles*- Arten zu den zwei Ameisen: *fusca* L. und *rufibarbis* F. wie folgt: „Für mich ist gerade die konstante Verschiedenheit des instinktiven Verhältnisses, in welchem diese beiden Ameisenrassen zu jenen zwei *Atemeles*-Arten stehen, ein Hauptgrund, weshalb ich die neuerdings als *Formica fusca* subsp. *glebaria* Nyl. bezeichnete Ameise auch heute noch wie früher als bloße Varietät der Subspecies *rufibarbis* F. (als *rufibarbis* Var. *fusco-rufibar-*

bis For.), nicht aber als eigene Rasse betrachte. Denn bei ihr kommt wie bei *rufibarbis* stets nur *Ateneles paradoxus* vor, niemals *emarginatus* wie bei *fusca* in specie, ganz abgesehen davon, daß zwischen *rufibarbis* und *fusco-rufibarbis* auch morphologisch alle möglichen Übergänge vorkommen—manchmal sogar in einer Kolonie—, während zwischen *fusca* und *fusco-rufibarbis* keine solche Übergänge zu finden sind".

Aus dem oben Mitgeteilten folgt, daß die sogenannte *glebaria* Emery's und Forel's zu *rufibarbis* F. gehört. Die echte *glebaria* Nyl. ist am wahrscheinlichsten Synonym der *fusca* L., was auch vom Autor des Namens zugegeben wird (8. S. 65.).

Wir stellen uns die Synonymie der *rufibarbis* F. daher wie folgt vor:

Formica rufibarbis F. s. str. = *fusca var.* Latr. = *cunicularia* Latr. = *obsoleta* Latr. = *rubescens* Forel; dunklere Individuen = *glebaria* Em. = *glebaria* Forel (in *rubescens* Forel auch enthalten)

var. piligera nom. nov. = *subpilosa* Em. (nec Ruzsky) = *rufibarbis* Forel; dunklere Individuen in *rufibarbis* Forel enthalten.

Forel's *fuscorufibarbis* stellt wahrscheinlich eine Übergangsform zwischen den dunkleren Individuen der *rufibarbis* s. str. und den dunkleren Individuen der *var. piligera* vor.

Es ist zu bemerken, daß dunklere Individuen wahrscheinlich in der Regel zugleich kleinere Arbeiterform darstellen. Wir begreifen überhaupt nicht, wie Forel die Untergattung *Serviformica* in der Arbeiterform als „kaum oder schwach dimorph" oder sogar „fast ganz monomorph" bezeichnen konnte.

Aus den Gebieten, die vor Teilung Polens zu Polen gehörten wird noch von Ruzsky seine *var. subpilosa* angegeben. Es ist für uns nicht ganz sicher, ob Ruzsky gebührend auf die Dicke der Schuppe achtete; das abgebildete Ex. (20) von der Umg. des Aralsees hat eine von der *rufibarbis* F. und *var. piligera* dickere Schuppe und dürfte vielleicht nicht mit den beborsteten *rufibarbis* F., das ist mit *var. piligera* identisch sein, wenn keine Uebergänge in einem Neste vorkommen. Wenn dies der Fall wäre, damals solle man überhaupt die beborsteten Stücke — anstatt dieselben *var. piligera* nennen — der *var. subpilosa* Ruzsky zuteilen, wie es Emery wirklich (23) getan hat. Es wäre interessant die

Belegestücke (♀, ♂ u. ♀) aus Żytomierz, die sich im Zool. Mus. der russischen Akad. d. Wiss. befinden, noch einmal untersuchen. Ob sich das ♀ der *var. subpilosa* Ruzsky vom ♀ der *var. piligera* unterscheidet, wissen wir nicht. Die ♂ der beiden Varietäten der *rufibarbis* F., das heisst *var. subpilosa* Ruzsky und *var. piligera* sind uns nicht bekannt.

Zu den Unterscheidungsmerkmalen zwischen den ♂ der *fusca* L. und *rufibarbis* F. gehört ausser den bisher schon bekannten auch das mattschwarze bei *rufibarbis* F. und schwachglänzende Mesonotum bei *fusca* L.

Beide Arten (nicht aber Unterarten oder Rassen) *fusca* L. und *rufibarbis* F. sind bei uns sehr häufig und durch keine Uebergänge verbunden.

Z pracowni Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie
dnia 17. grudnia 1924 r.

Nowe gatunki wachlarzoskrzydłych z rodzaju *Halictoxenos* Pierce.

Neue Arten der Strepsipterengattung *Halictoxenos* Pierce.

Podali
J. NOSKIEWICZ i G. POLUSZYŃSKI.

Halictoxenos puncticollis n. sp.

♀ Larwenförmig. Körperlänge 2·7 – 2·9 mm. Kopfbrust (Fig. 1.) hell bräunlich-gelb, in der Mitte etwas dunkler. Ihre Breite etwas grösser, gleich, oder sogar kleiner als die Länge. In der Form ist die Kopfbrust mehr weniger dreieckig, an der Spitze ziemlich breit, in einem sehr sanften Bogen, fast flach abgeschnitten, an der Basis stark verengt. Oberkiefer (Fig. 7 c.) mit sehr kleinem apikalen Innenzahn, dicht am seitlichen Rande der Kopfbrust liegend, über diesen jedoch nicht hinausragend, 0·0314 mm. breit. Mundspalte, mit stark verdicktem Rande, 0·0549 mm. breit, führt in die trichterförmige Pharynx. Genitalspalte quer, in der Mitte leicht rückwärts gekrümmt; an den Seiten wendet sie sich bogenförmig nach hinten und etwas nach aussen, und verläuft in dieser Richtung eine ziemlich lange Strecke, den Seitenrand der Kopfbrust jedoch nicht erreichend. Die nach hinten u. aussen laufen-

den Teile der Genitalspalte sind etwa halb so lang wie der quere, vordere Teil. Die an der Grenze des Kopfes und der Brust liegende, seitliche Vertiefung, deutlich, aber nicht sehr stark ausgeprägt. Stigmen klein, rundlich, dicht am Seitenrande der Bauchseite der Kopfbrust, in ihrer breitesten Stelle, liegend. Hinter den Stigmen verschmälert sich die Kopfbrust bogenförmig der Basis zu.

Hinterleib aus 8 Segmenten bestehend. Die stark chitinisierte, schwarz-braune Partie des 1. Bauchsegments halbeliptisch oder halbkreisförmig. 5 Brutkanäle.

Ergebnisse der Messungen, die nach der bei Pierce (The comparativ Morphology of the Order *Strepsiptero*. Proceed. U. S. N. Muzeum. Vol. 54, 1919.) angegebenen Weise an 5 ♀ ausgeführt wurden, sind in der folgenden Tabelle zu finden. Die Messungen sind mit Reicherts Obj. 3., Seitz Ok. 2., bei Tubuslänge 160 mm. ausgeführt wobei 1 Masseinheit 0·0157 mm. beträgt.

		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
1.	glic. Präp.	41	23	6·9	31	28	39	Verhältnis I:II = 1·78
2.	„ „	40·5	23	7	31	28	38	„ I:II = 1·76
3.	„ „	37	23	7	31	28·5	39	„ I:II = 1·61
4.	bals. Präp.	37	22	6·8	29	27	35	„ I:II = 1·68
5.	„ „	36·5	22.5	7	30	27	38	„ I:II = 1·62

I = die grösste Breite der Kopfbrust, II = die Breite des Kopfes, III = der Abstand zwischen den Oberkiefern, IV = die Breite der Kopfbrust an der Basis, V = der Abstand zwischen den Stigmen und der Spitze des Kopfes, VI = die Länge der Kopfbrust.

Exemplare 3 u. 5 sind wahrscheinlich etwas deformiert.

Diese Art kommt in Mielnica a. Dniestr im Mai u. August als Parasit des *Halictus puncticollis* Mor. vor. In einem am 31. VIII. 24. erbeuteten *puncticollis* ♂ befanden sich 4 Halictixenos ♀.

♂ unbekannt.

Halictoxenos calceati n. sp.

♀ Larwenförmig. I = 48, II = 22·5, III = 5·8, IV = 35, V = 32, VI = 41 Masseinheiten.

Kopfbrust (Fig. 2.) hell bräunlich-gelb, mit einem dunkleren, schmalen, quer verlaufenden Streifen hinter der Genitalspalte,

zwei länglichen Streifen an den Seiten, u. einem grossen, braunschwarzen, nach vorne heller werdenden, trapezförmigen Makel an der Basis; fast um den Abstand zwischen den Oberkiefern breiter als lang. Ihrer Form nach ist die Kopfbrust breit dreieckig, nach vorne stark verengt, an der auffalend kurzen Spitze stark bogenförmig abgerundet. Die Oberkiefer (Fig. 7 B.) über die Seiten des Kopfes etwas hinausragend, mit kleinem, apikalen Innenzahn, 0·03925 mm. breit. Die Mundspalte 0·0706 mm. breit, infolge der ausgiebigen Verengung des vorderen Teiles der Kopfbrust, den Innenrändern der Oberkiefern sehr genähert. Die Genitalspalte quer verlaufend, flach-bogenförmig nach vorne gekrümmt, die Seiten der Kopfbrust nich erreichend. Stigmen an der Bauchseite, gross u. deutlich, kurz-oval, mit gebogenem Aussen — u. fast geradem Innenrande, von den seitlichen Rändern der Kopfbrust ziemlich weit abstehend. Seitliche Vertiefung an der Grenze des Kopfes u. der Brust gut ausgeprägt. Ihre grösste Breite erreicht die Kopfbrust in der Höhe der Stigmen u. verengt sich von da an plötzlich u. fast rechtwinklig der Basis zu. Verhältnis I:II=2·13.

Ein ♀ in einem männlichen Exemplare d. *Halictus calceatus* Scop. in Brasław (Nord-Ostpolen) am 12. VIII. 24. von J. Noskiewicz gefunden. Diese Art is schon aus England als Parasit d. *Halictus calceatus* Scop. erwähnt, aber bisjetzt noch nicht beschrieben worden.

♂ unbekannt.

Halictoxenos sajoi n. sp.

♀ Larwenförmig. I = 50, II = 31, III = 7·3, IV = 33, V = 32, VI = 43 Masseinheiten.

Körperlänge ungefähr 3 mm. Kopfbrust (Fig. 3.) hell braungelb, mit einem dunkleren Flecken hinter der Genitalspalte u. je einem, gleich dunklen, bis zur Basis reichenden Streifen längs der Seiten, dreieckig, von der breitesten Stelle bis zur Spitze fast gleichmässig verengt, an der Spitze breiter u. flacher als bei *calceati* abgerundet, an der Basis stark verengt. Ihre grösste Breite übertrifft die Länge um die Hälfte des Abstandes zwischen den Oberkiefern. Diese (Fig. 7 A.) dicht an dem seitlichen Rande des Kopfes, über welchen sie jedoch nicht hinausragen, liegend, mit einem starken apikalen Innenzahn bewaffnet, 0·0471 mm. breit. Mundspalte, wie üblich, in die trichterförmige Pharynx führend,

P. Pismo Ent. III. 4. *Tabl. IV*

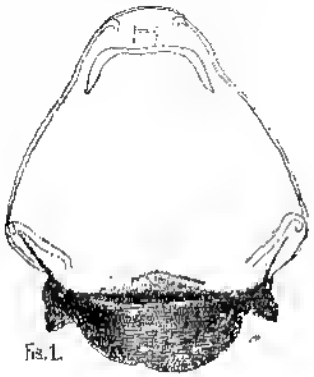

Fig.1.

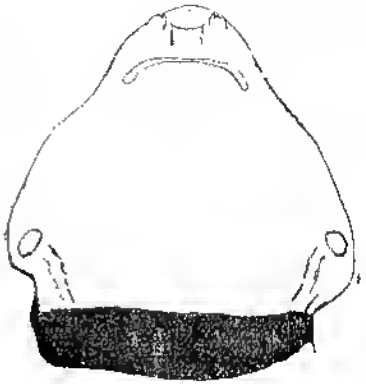

Fig.2.

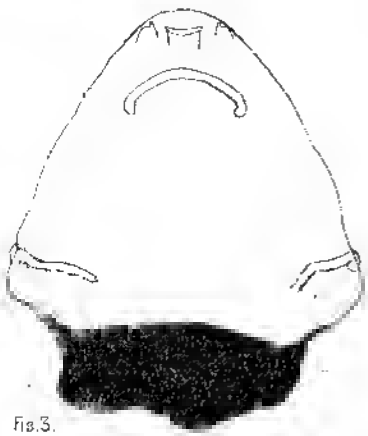

Fig.3.

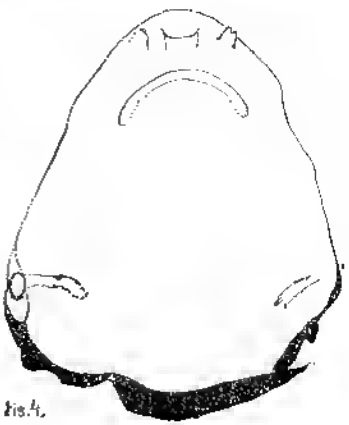

Fig.4.

Fig.5.

Fig.6

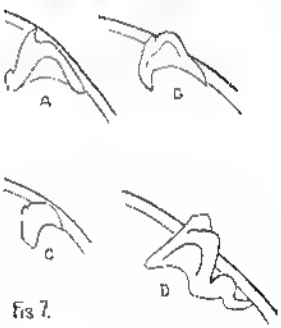

Fig.7.

0·0785 mm. breit. Genitalspalte stark bogenförmig nach vorne gekrümmt, an den Enden leicht erweitert. Seitliche Vertiefung an der Grenze des Kopfes u. der Brust fast unmerklich. Stigmen an den Seiten der Kopfbrust schwach hervorragend. Die grösste Breite der Kopfbrust etwas hinter den Stigmen; die basale Verengung erfolgt plötzlich und scharf, fast rechtwinklig. Verhältnis I:II = 1·61.

Hinterleib aus 8 Segmenten bestehend, schwarzbraune Partie des 1. Bauchsegments rechteckig. 5 Brutkanäle.

Ein ♀ in einem männlichen Exemplare d. *Halictus sajoi* Blüthg. in Aquileia (Italien) von dem bekannten deutschen Apidologe J. D. Alfken am 2. VIII. 1898 gefunden.

♂ unbekannt.

Halictoxenos rubicundi n. sp.

♀. Larwenförmig. I = 47, II = 29, III = 9·5, IV = 33, V = 33, VI = 47 Masseinheiten.

Körperlänge ungefähr 3·2 mm. Kopfbrust (Fig. 4.) hell-bräunlich-gelb, hinten heller als vorne, hinter der Genitalspalte mit einem dunkleren Streifen; um die Hälfte des Abstandes zwischen den Oberkiefern breiter als lang, an der Bauchseite gewölbt, in der Form beinahe dreieckig, an der Spitze ziemlich breit bogenförmig abgerundet, an der Basis schwach verengt. Oberkiefer (Fig. 7. D.) über den Seitenrand des Kopfes etwas hinausragend [1]), zweilappig, an der Basis aussen bis zum Seitenrande der Kopfbrust verlängert. Mundspalte in die trichterförmige Pharynx führend, 0·07065 mm. breit, von den Innenseiten der Oberkiefer ziemlich weit entfernt. Genitalspalte in fast regelmässigem Bogen nach vorne gekrümmt, die Seitenränder der Kopfbrust nich erreichend, Stigmen gross u. deutlich, an den Seiten der Kopfbrust gelegen, jedoch fast nicht hervorragend. Die basale Verengung hinter den Stigmen schwach u. bogenförmig. Verhältnis I:II = 1·62.

Hinterleib aus 8 Segmenten bestehend, die Chitinisierung des 1. Bauchsegments ziemlich schwach. 5 Brutkanäle.

♂. Es stand uns zur Verfügung ein sehr junges u. schlecht erhaltenes Puparium, wir können daher in der Beschreibung nur den Bau der Fühler u. der Tarsen berücksichtigen.

---

[1]) Die in der Figur 7 d abgebildete Oberkiefer ist geöffnet und ragt daher ziemlich stark hervor.

Die Fühler sind viergliedrig, das 3 Glied samt Flabellum ungefähr so lang wie das 4. Dieses weist keine Gliederung auf. (Fig. 5.). Tarsen viergliedrig, die einzelnen Glieder sind nur an ihren distalen inneren Enden erweitert u. nur an der Innenseite bewimpert. (Fig. 6.). Länge des Puparíums 3·1 mm.

Nach dem oben erwähnten Bau der Fühler u. der Tarsen gehört dieses ♂ in die Unterordnung Xenoidea u. Familie Xenidae. Im Bereiche dieser Familie kann es in Bezug auf den Wirt u. auch auf die Zahl der Brutkanäle des ♀ nur in die Gattung *Halictoxenos* Pierce einverleibt werden.

Das oben beschriebene ♀ u. das männliche Puparium hat J. Noskiewicz in einem männlichen Exemplare des *Halictus rubicundus* Christ in Zaleszczyki a. Dniestr (Südostpolen) am 30. IV. 24. gefunden.

Diese Art ist schon aus England als Parasit d. *Halictus rubicundus* bekannt aber bisjetzt noch nicht beschrieben worden.

Das Verhältnis der grössten Breite der Kopfbrust zur Breite des Kopfes ist für die Systematik der Gattung *Halictoxenos* Pierce wichtig, weil es Pierce als Grundlage zur Einteilung dieser Gattung in drei (von Untergattung *Augochlorophilus* Pierce abgesehen) Untergattungen: *Halictoxenos*, *Halictophilus* u. *Halictostylops* gedient hat. Bei *Halictoxenos* beträgt dieses Verhältnis 1·9—2·3, bei *Halictophilus* 1·4, bei *Halictostylops*, seiner Angabe nach, ungefähr 3. Es ist aber ersichtlich, dass Pierce einen so hohen Wert für dieses Verhältnis bei *Halictostylops* nur deshalb erhalten hatte, weil er die Breite des Kopfes bei *Halictostylops spencii* Nass. nicht wie sonst an den hinteren Enden der Genitalspalte sondern mehr vorne, in der tiefsten Stelle der seitlichen Einbuchtung gemessen hatte. Wenn man dieses Verhältnis nach der Breite des Kopfes am Ende der Genitalspalte (an der Hand der Nassonowschen Abbildung dieser Art, die auch Pierce zu den Messungen diente) berechnet, so beträgt es ungefähr 1·95, kommt also in den Bereich der Untergattung *Halictoxenos* Pierce zu liegen. Die Untergattung *Halictostylops* Pierce hat daher, da auch die von Pierce betonten Merkmale in der Form der Kopfbrust wenig wichtig u. massgebend sind, keine Berechtigung.

Die von uns berechneten Verhältnisse für die 4 oben beschriebenen Arten erreichen nur bei *H. calceati* den Wert 2·13, der diese Art in die Untergattung *Halictoxenos* Pierce einzureihen

erlaubt. Bei drei anderen Arten sind sie geringer u. schwanken in den Grenzen von 1·61—1·78, also zwischen den von Pierce für *Halictoxenos* u. *Halictophilus* angegebenen Werten. Unsere drei Arten könnten daher keiner von diesen zwei Untergattungen angehören u. man müsste für sie eine neue Untergattung bilden. Es scheint uns aber ratsamer, da die von uns gefundenen Werte, die von Pierce zwischen *Halictoxenos* u. *Halictophilus* konstatierte Lücke ausfüllen, diese Einteilung der Gattung *Halictoxenos* Pierce fallen zu lassen u. alle bisjetzt beschriebenen in *Halictus*-Arten vorkommenden Strepsipteren der Untergattung *Halictoxenos* Pierce einzureihen.

Nach dem obigen wäre die Gattung *Halictoxenos* Pierce in die Untergattungen *Halictoxenos* Pierce (Parasiten der *Halictus*-Arten) u. *Augochlorophilus* (Parasiten der *Augochlora*-Arten) einzuteilen.

Aus dem zoologischen Institute der Jan Kazimierz Universität in Lwów.

Referaty.

Michailo Gradojević: *Thecodiplosis brachyntera* Schwaeg., škůdce borových lesů na Slovensku. (Ze státního lesnického výzkumného ústavu v Praze. — Oddělení pro ochranu lesů). *Thecodiplosis brachyntera* Schwaeg. Cécidomyie nuisible aux forêts de pins en Tchécoslovaque. (De l'Institut des recherches scientifiques forestières de Prague. — Section de la Protection des forêts.) — Praha 1924. — 8°, str. 41.

Pod powyższym tytułem wydał autor odbitkę swej pracy z III. rocznika „Lesnická práce" o biologji *Thec. brachyntera*, komarka szpilkowca. Po przeglądzie historycznym prac, dotyczących tego szkodnika, omawia autor rozsiedlenie jego, gdzie ku zdumieniu naszemu dowiadujemy się, iż szkodnika tego nie znano w Czechosłowacji do r. 1921, tj. do czasu, kiedy pojawił się na pograniczu Moraw i Słowacji jako poważny szkodnik sosny.

Autor badał komarka szpilkowca od jesieni 1923 do wiosny 1924 na miejscu w lesie i w pracowni instytutu i uzyskał bardzo ładne rezultaty. Opisuje on najprzód jajo i pierwsze stadjum larwy i jej życie, a następnie bardzo dokładnie morfologję dojrzałej larwy

(barwa i segmentacja, pancerz chitynowy, głowa, przewód pokarmowy, system trachealny i naczyniowy, ciałka tłuszczowe) poczem następuje dalsza biologja larwy. W rozdziale „Oprzęd i poczwarka" mówi autor o powstawaniu oprzędu, opisuje dokładnie przeobrażenie się larwy w poczwarkę i daje szczegółową morfologję tejże poczwarki. Po szczegółowym opisie owadu doskonałego (głowa, rożki, tułów, odwłok) przedstawia autor szczegółową biologię jego (wylęganie się, kopulacja, znoszenie jajek).

Dalszy rozdział poświęcony jest naturalnym nieprzyjacielom komarka szpilkowca, wśród których daremnie szukał owadziarki *Ceraphron brachynteri* Schwaeg., znalazł atoli i zbadał biologję owadziarki *Misocyclops pini* Kieff. Jako dalszych sprzymierzeńców leśnika przytacza autor kilka pająków, jednego nicienia (*Attractonema gibbosum* R. Lkt. Giard.) i roślinę *Cerastium semidecandrum* L. z rodziny *Alsineae*, która włoskami wypacającemi lepki płyn chwyta znaczną ilość komarków. Wreszcie wyciąga autor praktyczne wnioski ze swej pracy, daje francuski skrót pracy i zestawienie literatury. Praca zawiera 5 rycin w tekście i 5 tablic, ilustrujących doskonale życie komarka i owadziarki.

Pracę tę uważać można wprost za wzorowe rozwiązanie zadania z entomologji zastosowanej.

A. Kozikowski.

Sprawozdania z zebrań miesięcznych P. Z. E. 1924.

[Comptes-rendus de séances mensuelles de la Soc. Pol. des Ent. du 1924].

VIII. 3 listopada.

Prof. Łomnicki: O karteczkowaniu;

Kuntze: Nowe dla Polski i rzadsze chrząszcze;

Nunberg pokazuje egzemplarze kornika *Phloeosinus thujae* Perris z Małopolski;

Tenenbaum: Nowe dla Polski gatunki i odmiany chrząszczy (odcz. sekretarz).

IX. 1 grudnia.

Prof. Łomnicki: O rodzaju *Formica*;

Noskiewicz: Nowe dla fauny Polski i nowe żądłówki;

Ogloblin: Nowe i mało znane Stepsiptera z Polski (ref. Noskiewicz);

Kremky: Przyczynek do fauny motyli Podlasia (ref. dr. Świątkiewicz);

Noskiewicz i Poluszyński: Nowe Strepsiptera.

Komunikaty Zarządu:

Dnia 5 stycznia odbylo się we Lwowie III. Walne Zgromadzenie P. Z. E. pod przewodnictwem prof. Z. Mokrzeckiego. Szczegółowe sprawozdanie pomieszczone będzie w następnym numerze. Dokonano wyborów Zarządu i Komisji Rewizyjnej w tym samym składzie, co w r. 1924, oraz podwyższono wkładkę członkowską na r. 1925 do 8 zł. a prenumeratę P. P. E. dla niecłonków do 12 zł.

Zarząd P. Z. E. i poszczególni członkowie Związku otrzymali od p. dra W. Horna zawiadomienie tymczasowe, że w drugiej polowie lipca b. r. odbędzie się w Zürichu III. Międzynarodowy Kongres Entomologów; pożądany jest możliwie liczny udział entomologów całego świata. Zarząd zwrócił się w tej sprawie po szczegółowe informacje.

Redakcja P. P. E. zawiadamia, że w r. b. I-y zeszyt Pisma ukaże się w marcu, II-gi w czerwcu, III-ci we wrześniu, IV-ty w grudniu; terminy nadsylania rękopisów prac do poszczególnych zeszytów są nast.: 10 lutego (zesz. I.), 1 maja (zesz. II.), 1 sierpnia (zesz. III.) i 10 listopada (zesz. IV.).

Przegląd literatury.

Annales de la Société Entomologique de France. T. 92. 1923. (Prof. Błędowski, W. W. P.).

Berland L.: Notes sur les Hyménoptères fouisseur de France III. — id.: Notes sur les Hyménoptères fouisseur de France IV. — Bertrand H.: Larve et nymphe *d'Haliplus lineaticollis* Marsh. (Coleopt.). — id.: Anomalies chez des larves et nymphes de Coléoptères. — Boursin, Ch.: Notes sur quelques Lépidoptères des Alpes Maritimes et des Basses-Alpes. — Chopard, L.: Essai sur la faune des Orthoptères de la Corse. — id.: Note rectificative sur deux Acridiens de Corse. — Denis J. R.: Notes sur les Aptérygotes. — Falcoz, L.: Description de la larve de

Coroebus sinuatus Creutzer. — Fleutiaux, E.: Remarques sur les espèces du genre *Pterotarsus* Guérin. (Coleopt. Melasidae). — Hervé-Bazin, J.: Notes sur les Syrphides de l'Inde (Dipt.). Remarques et notes synonimiques sur l'ouvrage de M. E. Brunetti: The fauna of British Iodia. Diptera III. Syrphidae. — Houstache, A.: Curculionidae Gallo-Rhénans: genre *Otiorrhynchus*. — Kieffer, J. J.: Chironomides de l'Afrique tropicale, 3e partie. — Séguy, E.: Remarques sur quelques moustiques. — Seyrig, A.: Accouplement des Ichneumons. — id.: Observations sur la biologie des Ichneumons.

Deutsche Entomologische Zeitschrift. Berlin. Jhg. 1924. Heft 1—4.

Von H. Stauder: Teriolensia I, 1/29. — Künnemann: Vierter Beitrag zur Käferfauna Ost-Holsteins, 30/32. — Voss E.: Die Gattung *Euops* Schh. (Col.), 33/64; id.: H. Sauters Formosa-Ausbeute. *Curculionidae: Attelabinae* (Col.) 278/284. — Friese H.: Über die Arten der Bienengattung *Allodape* in Afrika (Hym.), 65/81. — Dr. Ruschka Fr.: Die europäisch-mediterranen *Eucharidinae* u. *Perilampinae* (Hym.), 82/96. — Clément E: Opuscula Hymenopterologica I. Die Ophioninen-Gattungen *Pyracmon* Hlgr. u. *Rhimphoctona*, 105/133. — Wagner H.: Ein neues *Apion* aus dem baltischen Bernstein (Col.), 134/136. — Stichel H.: Beiträge zur Kenntnis der Riodinidenfauna Südamerikas (Lep.), 137 151. — Belling H.: Eine zweite Generation von *Smerinthus ocellata* L. (Lep.), 152; id.: Einiges vom Gletscherfalter *Oeneis aello* Hb. (Lep.), 322/328. — Dr. Neresheimer J. u. Wagner H.: Beiträge zur Coleopterenfauna der Mark Brandenburg. XII, 153/161. — Moser J.: Neue Melolonthiden und eine neue Cetonide vom Congo belge (Col.), 162/171. — Dr. Wilke S.: Die graue Gerstenminierfliege *Hydrellia griseola* Fall. (Dipt.), 172/179. — Blüthgen P.: Über *Andrena dobrowlanensis* Nosk., *A. freya* Strand und einige andere Sandbienenarten (Hym.), 180/183. — Habermehl H.: Beitrag zur Kenntnis der primären und sekundären Schmarotzerwespen der Kieferneule *(Panolis flammea* Schiff. = *P. griseovariegata* Goeze) (Hym.), 183/184. — Dr. Hedicke H. u. Dr. Hering M.: Vorschläge für eine Terminologie der Blattminen, 185.194. — Haupt H.: Die Gattung *Huechys* Am. et Serv. (Homopt.), 201/225. — Oldenberg L.: Die Empididen v. Rosers in Stuttgart. (Dipt.), 226/236. — Dr. Schilder F. A.:

Rhipiphoridenstudien. VI. Revision des Genus *Metoecus* Dej. (1833), 237/244. — Alfken J. D.: *Andrena rutila* Spin. u. ihre Färbungsformen (Hym.), 245/248; id.: *Megachile centuncularis* L. und ihre Verwandten (Hym.), 355 360. — Benick L.: H. Friebs *Stenus*-Ausbeute in sibirischer Kriegsgefangenschaft, 249/258. — Delahon Paul: Nachträge zu „Schilskys Systematischem Verzeichnis der Käfer Deutschlands" von 1909 mit besonderer Berücksichtigung der Formen der Mark Brandenburg, sowie einige sonstige Bemerkungen über Käfer aus Deutschland. (Col.), 259/264. — Dr. Hering M.: Beiträge zur Kenntnis der *Zygaeniden* (Lep.) II. Neue und wenig bekannte *Zygaeniden* von Amerika, 265/277. — R. Kriesche: Zur Kenntnis der Lamiinen (Col.) 285/290; — id.: Ein neuer Dorcadionine von Borneo (Col.), 291; — id.: Neue Niphoninen (Col.), 353/354. — Dr. Schmidt M.: Die amerikanischen Callichrominen (Col.), 297/321. — Schumacher F.: Auftreten der Bergzikade in der Mark Brandenburg und Übersicht über die deutschen Formen (Hem.), 329/334; — id.: Zwei übersehene Hemipteren-Gattungen, 335/337; — id.: *Sigara* vs. *Corixa* (Rhynch.). 337/339. — Wendeler H.: Neue Staphyliniden (Col.) (4. Beitrag zur Kenntnis der Staphylniden), 340/344; — Bemerkungen über Staphyliniden (Col.) (5. Beitrag zur Kenntnis der Staphyliniden), 344. — Kolbe H.: Zur Kenntnis der Paussiden Australiens: Untergattungen von *Arthropterus* (Col.), 345/353. — Rudolf Heinrich: Beitrag zur Großschmetterlingsfauna von Reichenhall, Eisenstein und Viechtach nebst biologischen Bemerkungen über einige Arten. (Lep.), 261/271.

Entomologisk Tidskrift. Uppsala. 1923.

F. Bryk: Bibliographia Chr. Aurivilliana. 1/56. — id.: Neue Beiträge zur Variabilität schwed. Lepidopt. II. Neue skand. Formen. 107/116. — O. Lundblad: Anteckningar om vara vattenhemipterer. Med 6 textfig., 57/106. — O. Ringdahl: Översikt av de i vart land hittils funna arterna av släktet *Phaonia* R. D. (f. Muscidae), 117/140. — Dr. M. Bernhauer: Coleopterolog. Beiträge, 141/6. — G. R. Cedergren: Försök till en insektgeografisk indelning av svenska skalbaggar, 147/57. — A. Roman: Ichneumonolog. Notizen, 169/74. — A. Jansson: Coleopterolog. Bidrag. 6—7, (6. *Hylophilus 5-tomus* Thoms. 7. *Limnobaris pilistrata* Steph. och *L. t-album* L. samt deras förekomst i Sverige), 175/9.

POLSKIE PISMO ENTOMOLOGICZNE

BULLETIN ENTOMOLOGIQUE DE LA POLOGNE

WYDAJE
POLSKI ZWIĄZEK ENTOMOLOGICZNY
PUBLIÉ PAR LA SOCIÉTÉ POLONAISE DES ENTOMOLOGISTES

Z ZASIŁKU WYDZIAŁU NAUKI MIN. W. R. I O. P.

T. III. — ZESZYT 3. — 1924

TREŚĆ (SOMMAIRE):

Eichler W.: Nouvelles espèces et variétés des coléoptères du Caucase et l'Asie-mineure, str. 61. — Bieżanko C. M.: Nowe melanotyczne aberacje u *Arctiidae*, str. 68. — Fudakowski J.: Ważki (Odonata) rowu dunajeckiego, str. 75. — Eichler W.: Wykaz chrząszczów, zebranych w Sandżaku Trapezuntskim i Gümisch-chane w Azji Mniejszej w latach 1916—1917. IV., str. 80. — Romaniszyn J.: Dwie ciekawe odmiany motyli, str. 87. — Kaucki T. F.: Motyle t. zw. większe rzadsze lub nowe dla Małopolski. str. 89. — Świątkiewicz M.: Motyle rzadsze i nowe dla Polski zebrane w ostatnich latach, str. 94. — Kinel J.: O krajowych formach rodz. *Niphetodes* Mill., str. 100. — Noskiewicz J.: Colletes annulicornis Mor. ♂, str. 102. — Sprawozdania z zebrań miesięcznych P. Z. E. 1924, str. 105. — Referaty, str. 105. — Przegląd literatury, str. 110. — Odpowiedzi redakcji, str. 112.

LWÓW 1924
Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH
POD ZARZĄDEM JÓZEFA ZIEMBIŃSKIEGO

NOWI CZŁONKOWIE.

Czarnocki Jan, Warszawa, Rakowicka 4. (Lep.).
Blumhoff Karol, Łódź, Lutomierska 40. (Lep.).
Isaakowa Michalina, Zawiercie, Biuro Tow. Akc. „Zawiercie".
Kowalewski Kazimierz, Warszawa, P. I. G. Pałac Staszica (Orthopt.).
Kraińska Kazimiera, Warszawa, Śniadeckich 8, Prac. Zoolog. i Anat. Por. W. W. P. (Hym. Ichneum.),

Odbitki nadesłane w darze dla bibl. P. Z. E.

Alfken J. D.: Przyczynek do znajomości kilku gatunków z grupy *Megachile argentata*. Rozpr. i Wiad. z Muz. Dzieduszyckich. T. IX.

Fejfar F.: Nowe chrząszcze (Coleoptera) dla Ziem Polskich. Kosmos, T. 49.

Jaczewski T.: Zur Kenntnis der Gattung *Actitocoris* Reut. (Heteroptera, Miridae). Rusk. Entom. Obozr. XVIII.

Kéler St.: Korniki (Ipidae) zbiorów Działu Entomologicznego Państwowego Instytutu Naukowego w Puławach. Pam. Państw. Inst. nauk. gosp. wiejsk. w Puławach. T. III. cz. A.

Kincl J.: Flisakowate i Pływakowate z wycieczki Muz. im. Dzied. na Pomorze w r. 1922. Rozpr. i Wiad. z Muz. im. Dzied. T. IX. 1923.

Kincl J. i Noskiewicz J.: Zapiski entomologiczne z Kasowej Góry. Kosmos, T. 49.

Kiriczenko A. N.: Instrukcja dla sobiranja polużestkokrylych nasekomych (Hemiptera-Heteroptera). Petersburg 1923. Petrogr. selsk.-choz. inst. Entom. stancja. Ser. B. Nr. 4.

Krasucki A.: Materjały do poznania Pluskwiaków wodnych (Rhynchota Heteroptera-Aquatlia). Rozpr. i Wiad. z Muz. Dzied. T. IX.

Kuntze R.: Analiza genetyczna gatunku chrząszcza Rynnica olchowa *(Melasoma aenea* L.). Cz. II. Arch. Tow. Nauk. we Lwowie C. III. 10.

— O występowaniu *Carabus hampei* Kiist. w pasmie Czarnohorskiem. Rozpr. i Wiad. z Muz. im. Dzied. T. IX.

Łomnicki J.: Spis ryjkowców rodzaju rozpucza Muzeum im. Dzieduszyckich. Rozpr. i Wiad. z Muz. im. Dzied. T. IX.

Mazur E. i Mazurowa G.: Formy rodzaju niestrudka nowe dla okolic Lwowa, z materjałów Muzeum im. Dzieduszyckich. Rozpr. i Wiad. z Muz. im. Dzied. T. IX.

Noskiewicz J.: Dwie nowe pszczoły z Polski. Kosmos, T. 49.

— Przyczynek do fauny żądlówek okolic Krakowa. Rozpr. i Wiad. z Muz. im. Dzied. T. IX.

Noskiewicz J. i Poluszyński G.: Un nouveau cas de polyembryonie chez les Insectes (Strepsiptères). Comp. rend. séances. Soc. Biol. T. XC.

Prüffer J.: Zjawiska wabienia samców przez samice u Brudnicy nieparki *(Lymantria dispar* L.). Prace Tow. Przyj. Nauk. w Wilnie. Wydź. mat.-przyrod. T. I.

— Observations et expériences sur les phénomènes de la vie sexuelle de *Lymantria dispar* L. Bull. Ac. Pol. Sciences et Lettres. Ser. B. 1923.

Schille Fr.: Häufigkeit u. Schädlichkeit des Eichenspinners *Lasiocampa quercus* L. Zeitschr. wiss. Ins. Biol. XIX.

Simm K. Entomologja. Cz. I. Entomologja ogólna. Cieszyn, 1924.

Smulikowski K.: Przegląd krajowych gatunków z rodzaju Oprzędzika *(Sitona* Germ.). Rozpr. i Wiad. z Muz. Dzied. T. IX.

Teyrowský Wł.: České Wodomérky (Gerroidea). Praga 1920. Nakl. České Spol. Entom.

Woroniecka J.: Spostrzeżenia na występowaniem pryszczarka *(Mayetiola destructor* Say) w Puławach i okolicy w 1923 roku. Pam. Państw. Inst. nauk. gosp. wiejsk. w Puławach. T. IV. cz. A.

— Szkodniki pól, ogrodów i lasów, występujące na terenie Puław i okolicy w 1923 r. Przegląd systematyczno-biologiczny. Pam. Państw. Inst. nauk. gosp. wiejsk. w Puławach. T. IV. cz. A.

POLSKIE PISMO ENTOMOLOGICZNE

BULLETIN ENTOMOLOGIQUE DE LA POLOGNE

WYDAJE
POLSKI ZWIĄZEK ENTOMOLOGICZNY
PUBLIÉ PAR LA SOCIÉTÉ POLONAISE DES ENTOMOLOGISTES

Z ZASIŁKU WYDZIAŁU NAUKI MIN. W. R. I O. P.

T. III. - ZESZYT 4. — 1924

TREŚĆ (SOMMAIRE):

Ogłobliń A.: New and little known Strepsiptera from Poland, str. 113. — Trella T.: Wykaz chrząszczów okolic Przemyśla: Teredilia, Malacodermata, str. 122, — Fudakowski J.: Przyczynek do fauny Ważek Małopolski zach., str. 127. — Tenenbaum Sz.: Nowe dla Polski gatunki i odmiany chrząszczy, str. 132. — Kozikowski A. i Nunberg M.: Z biologji kornika *Phloeosinus thujae* Perris, str. 134. — Noskiewicz J.: Nowe dla fauny Polski i rzadkie błonkówki II., str. 138. — Łomnicki J.: Przegląd polskich gatunków rodzaju mrówki (*Formica* L.), str. 151. — Noskiewicz J. i Poluszyński G.: Nowe gatunki wachlarzoskrzydłych z rodz. *Halictoxenos* Pierce, str. 182 — Referaty, str. 188. — Sprawozdania z zebrań miesięcznych P. Z. E. 1924, str. 189. — Komunikaty Zarządu, str. 190. — Przegląd literatury, str. 190.

LWÓW 1925
Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH
POD ZARZĄDEM JÓZEFA ZIEMBIŃSKIEGO

NOWI CZŁONKOWIE.

Inż. Nowicki Svetoslav, Praha, Václavské náměsti II. — 1700, Entom. Odd. Nár. Musea (biol. i syst. Microlepidopt).
Ostrowski Bolesław, st. rewident kol. państw., Lwów, Marka 12 (Lepidopt.).
Serafiński Tomasz, asystent Wydz. roln.-leśn., Poznań I., Sołacz, Sołacka 3.
Zoll Tadensz, asyst. Wydz. roln.-leśn., Poznań I., Sołacz, Sołacka 3.

W poprz. zeszycie wydrukowano mylnie nazwisko nowego członka: Blumhoff; ma być Blumenhoff.

Odbitki nadesłane w darze dla bibl. P. Z. E.

Bieżanko M.: Neue Aberrationen von Großschmetterlingen. Arch. Naturg. Berlin 1924.
Calmbach W.: Praktische Anleitung zur Präparation, Fang u. Zucht der Mikrolepidopteren. Stuttgart 1923. Dar. Dr. M. Świątkiewicz.
Sitowski L.: Strzygonia choinówka (*Panolis flammea* Schiff) i jej pasorzyty na ziemiach polskich. Poznań 1924. Roczn. nauk. roln. XII.